

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za ljudska prava
i prava nacionalnih manjina

Europska unija
Zajedno do fondova EU

EUROPSKI STRUKTURNI
I INVESTICIJSKI FONDOVI

UČINKOVITI
LJUDSKI
POTENCIJALI

UKLJUČIVANJE ROMA U HRVATSKO DRUŠTVO

obrazovanje i zapošljavanje

Dunja Potočnik – Darja Maslić Seršić – Nenad Karajić

Impresum

Izdavač:

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske

Za izdavača:

Alen Tahiri, univ.spec.pol.

Godina izdanja:

2020.

Autori:

Dunja Potočnik, Darja Maslić Seršić i Nenad Karajić

Jezična savjetnica:

Sanda Lucija Udier

Recenzenti:

Ana Slišković i Anton Vukelić

Grafičko oblikovanje, priprema za tisak i tisak:

Kerschoffset d.o.o.

Naklada:

200 primjeraka

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001068611.

ISBN 978-953-7870-20-1

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Za više informacija:

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske

Mesnička 23, 10 000 Zagreb,

+ 385 [1] 4569 358,

ured@uljppnm.vlada.hr

Više informacija o EU fondovima dostupno je na www.strukturnifondovi.hr

UKLJUČIVANJE ROMA U HRVATSKO DRUŠTVO

obrazovanje i zapošljavanje

Dunja Potočnik – Darja Maslić Seršić – Nenad Karajić

Zagreb, 2020.

Stavovi i mišljenja iznesena u ovoj publikaciji autorska su stajališta i ne odražavaju nužno stavove institucija u kojima su autori zaposleni, kao ni stavove Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

NAPOMENA: Jezični oblici koji u ovoj studiji imaju rodni oblik odnose se jednako na muški i ženski rod bez obzira na to koji je oblik korišten.

Sadržaj

Popis kratica	4
Popis tablica	5
Popis slika	7
1. UVOD	14
1.1. Obrazovanje kao resurs	14
1.2. Rad i socijalno uključivanje.....	18
2. CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	22
2.1. Ciljevi studije o obrazovanju i zapošljavanju.....	22
2.2. Izvori podataka.....	23
2.3. Metodologija studije o obrazovanju i zapošljavanju	26
3. OBRAZOVANJE.....	30
3.1. Predškolski odgoj i obrazovanje Roma	30
3.2. Osnovnoškolsko obrazovanje Roma	50
3.3. Srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje te obrazovanje odraslih Roma.....	65
3.4. Obuhvat Roma obrazovnim sustavom	74
3.5. Uvjeti školovanja Roma	101
3.6. Stavovi, norme i vrijednosti romske populacije u odnosu na obrazovanje	115
4. ZAPOŠLJAVANJE.....	124
4.1. Uvidi u radni status i radne aktivnosti Roma	124
4.2. Sociodemografske odrednice radnog statusa Roma	133
4.3. Aktivnosti nezaposlenih osoba, metode traženja posla i stavovi prema zaposlenosti.....	156
4.4. Iskustvo diskriminacije Roma na tržištu rada	168
4.5. Radni status kao odrednica psihosocijalne dobrobiti.....	170
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	176
5.1 Obrazovanje.....	176
5.2. Zapošljavanje.....	182
Bilješke o autorima.....	190

Popis kratica

AP	Akcijski plan
CMS	Centar za mirovne studije
DZS	Državni zavod za statistiku
EK	Europska komisija
EU	Europska unija
EUROSTAT	Statistički ured Europskih zajednica
FRA	Agencija EU-a za temeljna prava [engl. <i>European Union Agency for Fundamental Rights</i>]
HGK	Hrvatska gospodarska komora
HZZ	Hrvatski zavod za zapošljavanje
ILO	Međunarodna organizacija rada [engl. <i>International Labour Organization</i>]
KPD	Konvencija o pravima djeteta
M	muškarci
MZO	Ministarstvo znanosti i obrazovanja
NEET	NEET skupina – nisu u obrazovanju, zaposlenju ili osposobljavanju [engl. <i>Not in education, employment or training</i>]
NKZ	Nacionalna klasifikacija zanimanja
NN	Narodne novine
NSUR	Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine
RH	Republika Hrvatska
REF	Fond za razvoj obrazovanja [engl. <i>Roma education fond</i>]
RNM	Romska nacionalna manjina
RRD	Rani razvoj djeteta
ŠeR	Školski e-Rudnik
ŠK.GOD.	Školska godina
ULJPPNM	Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih naroda [engl. <i>United Nations Development Programme</i>]
Ž	žene

Popis tablica

Tablica 1.	Regionalna podjela i procjena veličine populacija.....	26
Tablica 2.	Sudjelovanje djece pripadnika RNM-a u predškolskom odgoju i obrazovanju od šk. god. 2007./2008. do šk. god. 2017./2018.....	32
Tablica 3.	Pohađanje predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na županiju [%]	42
Tablica 4.	Udio djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole u odnosu na županije [%].....	54
Tablica 5.	Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na županiju [%]	58
Tablica 6.	Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu s obzirom na županiju [%].....	69
Tablica 7.	Regionalna distribucija udjela djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu [%].....	70
Tablica 8.	Najviši završeni stupanj obrazovanja u odnosu na rod i regionalnu distribuciju [%].....	76
Tablica 9.	Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na županije [%]	86
Tablica 10.	Razlike u pohađanju obrazovnih programa s obzirom na rod i dob mladih [%].....	89
Tablica 11.	Regionalna distribucija rodnih razlika u nepismenosti mladih [%]	99
Tablica 12.	Koja znanja i vještine razvija školski program u djece u odnosu na regiju [odgovor "puno"] [%].....	117
Tablica 13.	Zastupljenost pisanih ugovora o radu [%]	130
Tablica 14.	Regionalne razlike u udjelu radno aktivnih osoba [%]	136
Tablica 15.	Razlike između županija u udjelu radno aktivnih osoba [%].....	136
Tablica 16.	Regionalne razlike u zastupljenosti prijavljenog i neprijavljenog rada [%]	137

Tablica 17. Stopa radno aktivnog stanovništva s obzirom na tip naselja: usporedba segregiranih i dislociranih naselja, segregiranih naselja i integriranog stanovanja [%].....	142
Tablica 18. Udio stanovnika koji nikad ne radi plaćene poslove s obzirom na tip naselja: usporedba segregiranih i dislociranih naselja, segregiranih naselja i integriranog stanovanja [%].....	142
Tablica 19. Individualni sociodemografski prediktori radne aktivnosti: rezultati logističke regresijske analize	144
Tablica 20. Razlike između muškaraca i žena u stopi obavljanja plaćenih poslova [%].....	145
Tablica 21. Razlike u stopi radno aktivnog stanovništva s obzirom na dob, veličinu kućanstva i mjesečnu potrošnju kućanstva – prosječne vrijednosti [M] i pripadajuće standardne devijacije [SD]	145
Tablica 22. Razlike u mjesečnim prihodima kućanstava radno aktivnih i radno neaktivnih osoba [%]	145
Tablica 23. Stopa radno aktivnog stanovništva sa završenim srednjoškolskim ili višim obrazovanjem [%].....	147
Tablica 24. Zastupljenost prijavljenog rada među osobama sa završenom srednjom školom ili višim obrazovanjem [%]	148
Tablica 25. Sociodemografske značajke radno aktivnih muškaraca i žena [%]	149
Tablica 26. Iskustvo plaćenog rada punoljetnih osoba do 24 godine starosti [%]	153
Tablica 27. Zastupljenost nezaposlenih osoba prijavljenih na HZZ prema rodu [%]	158
Tablica 28. Individualni sociodemografski prediktori aktivnog traženja posla: rezultati logističke regresijske analize.....	162
Tablica 29. Korištenje pojedinih mjera aktivne politike zapošljavanja.....	164
Tablica 30. Individualni sociodemografski prediktori stavova prema zaposlenosti žena koje imaju djecu: rezultati linearne regresijske analize.....	167
Tablica 31. Individualni sociodemografski prediktori percepcije stavova drugih prema Romima: rezultati linearne regresijske analize	170
Tablica 32. Individualni sociodemografski i radni prediktori samoprocjena općeg zdravlja: rezultati hijerarhijske regresijske analize.....	172

Popis slika

Slika 1.	Broj djece predškolske dobi na lokalitetu u odnosu na tip lokaliteta [%].....	33
Slika 2.	Regionalna distribucija broja djece predškolske dobi na lokalitetu [%].....	33
Slika 3.	Regionalna distribucija udjela djece u dobi 3 – 6 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od najbližeg dječjeg vrtića [%]	34
Slika 4.	Udio djece u dobi 3 – 6 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od najbližeg dječjeg vrtića u odnosu na tip lokaliteta [%].....	35
Slika 5.	Pohađanje vrtića djece s lokaliteta u odnosu na regionalnu pripadnost [%].....	37
Slika 6.	Udio djece s lokaliteta koja sudjeluju u predškolskom obrazovanju u odnosu na broj djece predškolske dobi na lokalitetu [%].....	38
Slika 7.	Regionalna distribucija udjela djece s lokaliteta koja pohađaju predškolski odgoj u odnosu na ukupan broj djece predškolske dobi na lokalitetu [%]	38
Slika 8.	Distribucija udjela djece s lokaliteta koja pohađaju predškolski odgoj u odnosu na ukupan broj djece predškolske dobi na lokalitetu u odnosu na tip lokaliteta [%].....	39
Slika 9.	Obuhvat predškolskog obrazovanja u šk. god. 2016./2017. u odnosu na dob [%].....	40
Slika 10.	Pohađanje predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na tip lokaliteta [%].....	41
Slika 11.	Regionalna distribucija pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%].....	43
Slika 12.	Razlozi nepohađanja predškolskog odgoja [%]	44
Slika 13.	Najvažniji razlozi nepohađanja predškolskoga odgoja i obrazovanja s obzirom na županiju [%]	45
Slika 14.	Regionalna distribucija najvažnijih razloga nepohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%].....	46
Slika 15.	Mjesto pohađanja predškole s obzirom na dob ispitanika [%]	47
Slika 16.	Distribucija mjesta pohađanja predškolskoga odgoja i obrazovanja s obzirom na županije [%].....	48
Slika 17.	Regionalna distribucija mjesta pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%].....	48

Slika 18. Distribucija mjesta pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja s obzirom na tip lokaliteta [%].....	49
Slika 19. Broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%].....	51
Slika 20. Broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na županiju [%].....	52
Slika 21. Regionalna distribucija broja djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%].....	52
Slika 22. Udio djece u dobi 6–13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole [%]	53
Slika 23. Udio djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole u odnosu na tip lokaliteta [%]	54
Slika 24. Regionalna distribucija udjela djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole [%]	55
Slika 25. Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju osnovnu školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%].....	56
Slika 26. Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%].....	57
Slika 27. Regionalna distribucija udjela djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%].....	58
Slika 28. Duljina pohađanja osnovne škole [%]	60
Slika 29. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na dob [%]	60
Slika 30. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na stupanj obrazovanja [%].....	61
Slika 31. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na tip lokaliteta [%]	62
Slika 32. Regionalna distribucija duljine pohađanja osnovne škole [%]	63
Slika 33. Prosjek ocjena učenika osnovne škole u šk. god. 2016./2017. [%]	64
Slika 34. Distribucija ocjena učenika osnovnih škola u školskoj godini 2016./2017. s obzirom na županije [%]	64
Slika 35. Broj mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%].....	66
Slika 36. Broj mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu s obzirom na županije [%]	66
Slika 37. Regionalna distribucija broja mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu [%].....	67

Slika 38. Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece na lokalitetu [%].....	68
Slika 39. Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%].....	68
Slika 40. Prosjek ocjena polaznika srednjih škola u šk. god. 2016./2017. [%]....	70
Slika 41. Duljina pohađanja srednje škole u odnosu na tip lokaliteta [%].....	71
Slika 42. Duljina pohađanja srednje škole po županijama [%].....	72
Slika 43. Regionalna distribucija duljine pohađanja srednje škole [%].....	73
Slika 44. Rodna distribucija najvišeg završenog stupnja obrazovanja [%].....	75
Slika 45. Stupanj obrazovanja mladih u odnosu na tip lokaliteta [%].....	77
Slika 46. Obrazovna struktura mladih Roma s obzirom na županiju [%]	77
Slika 47. Regionalna obrazovna struktura mladih Roma [%].....	78
Slika 48. Obrazovna struktura mladih Roma s obzirom na radni status [%]	79
Slika 49. Razlozi zbog kojih se pripadnici RNM u dobi 6 – 24 godine trenutno ne školuju [%]	80
Slika 50. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na spol [%]....	80
Slika 51. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na dob djece i mladih [%]	81
Slika 52. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na materijalni status [%]	82
Slika 53. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na stupanj obrazovanja [%].....	83
Slika 54. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na obrazovni i radni status [%].....	84
Slika 55. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na tip lokaliteta [%].....	85
Slika 56. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na regije [%]	87
Slika 57. Obrazovni programi koje trenutno pohađaju pripadnici RNM-a [%].....	88
Slika 58. Regionalna distribucija pohađanja obrazovnih programa [dob 14 – 19 godina] [%].....	89
Slika 59. Distribucija pripadnika RNM-a koji su odustali od pojedinog stupnja obrazovanja s obzirom na županije [%]	90
Slika 60. Regionalna distribucija pripadnika RNM-a koji su odustali od školovanja [%]	91

Slika 61. Pripadnici RNM-a koji su odustali od školovanja s obzirom na radni status.....	92
Slika 62. Razlozi odustajanja od školovanja [%]	93
Slika 63. Distribucija pripadnika RNM-a koji sudjeluju u usavršavanju s obzirom na županije [%].....	97
Slika 64. Distribucija nepismenih pripadnika RNM-a po županijama [%].....	98
Slika 65. Broj nepismenih muškaraca i žena na lokalitetu anketiranja [%].....	99
Slika 66. Regionalna distribucija lokaliteta u odnosu na ukupan broj nepismenih stanovnika na lokalitetu [%]	100
Slika 67. Distribucija broja nepismenih osoba u odnosu na tip lokaliteta [%]....	101
Slika 68. Etnička struktura učenika u razredu ili grupi [%]	102
Slika 69. Etnička struktura razreda ili grupe s obzirom na tip lokaliteta [%].....	103
Slika 70. Etnička struktura razreda ili grupe s obzirom na regionalnu pripadnost [%].....	104
Slika 71. Udio pripadnika RNM-a sa subvencioniranim prijevozom do obrazovne ustanove s obzirom na županiju [%]	106
Slika 72. Udio pripadnika RNM-a sa subvencioniranim prijevozom do obrazovne ustanove s obzirom na regiju [%].....	107
Slika 73. Izvor stipendije s obzirom na županije [%]	108
Slika 74. Izvor stipendije s obzirom na regionalnu distribuciju [%]	109
Slika 75. Učenici koji sudjeluju u školovanju po posebnim programima [%]	112
Slika 76. Procjena kvalitete rada romskih pomagača u nekim područjima razvoja djeteta [%].....	114
Slika 77. Procjena učinkovitosti školskog programa u razvijanju znanja i vještine kod djece [%]	116
Slika 78. Distribucija podrške pojedinim normama i vrijednostima [%]	118
Slika 79. Norme romske populacije u odnosu na obrazovanje i brak s obzirom na tip lokaliteta [%].....	119
Slika 80. Norme romske populacije u odnosu na obrazovanje i brak s obzirom na regije [%]	120
Slika 81. Relativni udio Roma različite razine obrazovanja u ukupnom uzorku i među onima koji se deklariraju kao nezaposleni [%].....	126
Slika 82. Zastupljenost osoba prema iskustvu rada na plaćenim poslovima [%].....	129
Slika 83. Zastupljenost oblika rada prema tipu poslodavca [%]	131
Slika 84. Relativni udio pojedinih zanimanja i poslova [%]	132

Slika 85. Relativni udio pojedinih zanimanja i poslova: usporedba ukupne populacije Roma te Roma u Istri i Primorju te Središnjoj Hrvatskoj [%].....	138
Slika 86. Relativni udio radno aktivnih osoba prema demografskim značajkama – rodu, dobi i razini obrazovanja: usporedba stanovnika Istre i Primorja te Središnje Hrvatske [%].....	140
Slika 87. Relativni udio prijavljenog i neprijavljenog rada s obzirom na tip naselja [%].....	141
Slika 88. Relativni udio ispitanika koji su osobno ili čiji su članovi kućanstva odlazili spavati gladni u proteklih mjesec dana [%].....	146
Slika 89. Relativni udio radno aktivnih osoba različite razine obrazovanja [%].....	146
Slika 90. Relativni udio žena u radno aktivnom stanovništvu [%].....	150
Slika 91. Relativni udio osoba različita statusa u dobnoj skupini od 16 do 24 godine [%].....	152
Slika 92. Relativni udio nezaposlenih žena i muškaraca prijavljenih na Zavod za zapošljavanje: usporedba pripadnika skupine NEET i starijih [%].....	154
Slika 93. Relativni udio osoba s iskustvom rada na plaćenim poslovima prema dobnim skupinama [%].....	155
Slika 94. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ u različitim hrvatskim regijama [%].....	160
Slika 95. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ s obzirom na segregiranost i dislociranost stanovanja u odnosu na opću populaciju [%].....	161
Slika 96. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ u različitim dobnim skupinama [%].....	161
Slika 97. Relativni udio stavova prema zaposlenosti žena [%].....	166
Slika 98. Relativni udio osoba koje se u određenom stupnju slažu s tvrdnjom da drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike [%].....	169
Slika 99. Prosječna procjena općeg zdravlja s obzirom na oblik zaposlenosti.....	172

1

Uvod

1. Uvod

1.1. Obrazovanje kao resurs

Posjedovanje određena stupnja obrazovanja kao resursa može se promatrati na više razina, ponajprije na individualnoj, societalnoj i ekonomskoj. S individualne strane riječ je o kompetencijama, odnosno o znanju, vještinama i vrijednostima koje pojedinac usvaja tijekom izlaganja obrazovnim sadržajima i socijalizacije u obrazovnom sustavu. Tako stečena znanja, vještine i vrijednosti postaju resurs s kojim pojedinac stupa u interakciju s drugim pojedincima, a kasnije to isto obrazovanje koristi i kao "ulaznicu" u više stupnjeve obrazovanja ili na tržište rada. Mnogostruki su čimbenici koji posreduju u stjecanju kompetencija tijekom predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja, a koji se smatraju temeljima za daljnje nadograđivanje individualnih resursa. U prvom je redu riječ o kapacitetima uže okoline (ponajprije obitelji) za poticanje djece na stjecanje radnih navika i motivacije za obrazovanje, te o osiguranju osnovnih uvjeta za školovanje (materijalnih i financijskih). U slučaju pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj, koji u prosjeku postižu niže stupnjeve obrazovanja od prosjeka populacije, potrebna je medijacijska uloga institucija, ponajprije obrazovnih institucija i institucija lokalne vlasti. Medijacijska uloga naročito je važna u osiguravanju jednakih mogućnosti za uključivanje u obrazovanje.

O kvaliteti povezanosti obiteljske razine i institucija ovisi i pristup djeteta obrazovanju te njegov uspjeh. Mnoge romske obitelji ne mogu djeci priuštiti uvjete za kvalitetno uključivanje u obrazovni sustav, a kao što ćemo vidjeti iz rezultata istraživanja, mnoga su romska naselja suočena s prevelikom udaljenošću od ustanova predškolskog i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja. O individualnom uspjehu u obrazovnom sustavu dalje ovise i već spomenuta societalna i ekonomska razina, ponajprije o načinu na koji se osoba uključuje u svakodnevni život zajednice i koliko je uspješna u snalaženju na tržištu rada i prevladavanju ishodišnog položaja na ljestvici društvene strukture. Drugim riječima, na djelu je međugeneracijska socijalna mobilnost koja je u posljednjih 30-ak godina u Hrvatskoj vrlo ograničena (Potočnik, 2011). Ona se u određenom dijelu, a posebice u slučaju Roma, svodi na socijalnu reprodukciju – prenošenje stupnja obrazovanja i socijalnog položaja s roditelja na dijete.

Potreba za osiguravanjem pristupa kvalitetnom i uključivom obrazovnom sustavu u ranoj dječjoj dobi, koje cilja na smanjenje početnih nejednakosti, eliminiranje diskriminacije, redukciju izazova s kojima se susreću djeca iz ranjivih društvenih skupina te promoviranje emocionalnog, socijalnog, psihološkog i fizičkog razvoja sve djece, jedno je od osnovnih načela europskih smjernica o ranom razvoju djeteta [RRD]¹. Hrvatska je Vlada ratificirala *Konvenciju o pravima djeteta*² [KPD] te holistički pristup ljudskim pravima koji adresira socijalne, ekonomske, kulturne, društvene i političke okolnosti i zaštitu prava djeteta. KPD naglašava pravo na obrazovanje kao temelj jednakosti mogućnosti, kao i široke ciljeve postavljene pred obrazovanje u smislu zagovaranja najpotpunijeg mogućeg razvoja djeteta. Tome pomaže i zakonodavni okvir u Hrvatskoj, a uz ključne akte u području predškolskog³, osnovnoškolskog⁴ i srednjoškolskog obrazovanja⁵ za pripadnike RNM-a bitan je i *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*⁶.

Preporuka Europske komisije [EK] iz 2011. godine *Communication on early childhood education and care* naglašava kako "u razdoblju ranog djetinjstva obrazovanje može na najučinkovitiji način utjecati na razvoj djece i pomoći u prevladanju nedostataka". U tom svjetlu RRD može smanjiti raskorak u socijalnome razvoju i pospješiti usvajanje jezične i matematičke pismenosti kako bi se temeljem toga u budućnosti smanjile i obrazovne razlike između Roma i većinskog stanovništva. Cilj je prekinuti transmisiju siromaštva i niskog socijalnog položaja s roditelja na djecu i otvoriti nove mogućnosti za obrazovanje, društvenu uključenost i zapošljavanje svim generacijama pripadnika romske nacionalne manjine.

Vezano uz obrazovni i socijalni status RNM-a u Republici Hrvatskoj, Vlada RH poduzima niz koraka, ponajprije kroz aktivnosti Ministarstva znanosti i obrazovanja [MZO-a] i Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske [ULJPPNM-a] kako bi se Romima olakšao pristup kvalitetnom obrazovanju, posebice u ranom djetinjstvu i mladosti. MZO ima zadaću provođenja niza mjera i aktivnosti poput sufinanciranja roditeljskog udjela u ekonomskoj cijeni predškolskog odgoja/vrtića, sufinanciranja programa predškole, osiguravanja učenja hrvatskoga jezika učenicima koji uopće ne znaju ili nedovoljno znaju hrvatski jezik, osiguravanja produženog boravka te škole u prirodi/izvanučioničke nastave, školskih ekskurzija, ljetnih škola, osiguravanja srednjoškolskih i visokoškolskih stipendija za

1 Council of the European Union [2012] *Preventing and tackling child poverty and social exclusion and promoting children's well-being: Council conclusions.*

2 UNICEF [1989]

3 *Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi*, Narodne novine 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, Narodne novine 63/08.

4 *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*, Narodne novine 63/08.

5 *Zakon o strukovnom obrazovanju*, Narodne novine 30/09, 24/10, 22/13, 25/18, Državni pedagoški standard srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine 63/08.

6 Narodne novine 51/00, 56/00.

učenike i studente Rome, osiguravanja smještaja u učeničke i studentske domove te sufinanciranja opismenjavanja i osposobljavanja za odrasle Rome⁷.

Putem *Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine* [Vlada Republike Hrvatske, 2012] prepoznato je kako "podzastupljenost djece pripadnika romske nacionalne manjine u predškolskom odgoju ima višestruke uzroke, od neosvijesćenosti roditelja o važnosti predškolskog odgoja, preko nedostatka financijskih sredstava u proračunima lokalnih samouprava i kontinuiranog financiranja programa predškole, nedostatnih kapaciteta u dječjim vrtićima, do neosvijesćenosti o potrebi dugoročnog planiranja uključivanja romske zajednice na lokalnoj razini" [Vlada RH, 2012: 36]. Kao što će podaci pokazati, Romi se u predškolski odgoj i obrazovanje u većem broju uključuju tek u fazi predškole, odnosno u dobi 5–6 godina, dok smjernice o RRD-u preporučuju uključivanje već u dobi od 3 godine. Razloga za ranije uključivanje u predškolski odgoj i obrazovanje je niz: od boljega razvijanja jezičnih vještina, usvajanja osnovnih koncepata koji će biti potrebni u fazi predškole i osnovne škole te uključivanja u vršnjačke skupine. Pomanjkanje pozitivnih modela, uz segregaciju i diskriminaciju, predstavljaju bitne čimbenike slabijih obrazovnih postignuća Roma.

Socijalno uključivanje, naročito djece pripadnika RNM-a, posebna je tema kojoj će dio ove studije biti posvećen, posebice u vidu analize školovanja po posebnim i individualiziranim programima te etničke segregiranosti nastave. Problemi koji nastaju temeljem smještanja djece u posebne programe i pohađanja etnički segregiranih razreda višestruki su, a u prvom se redu ogledavaju u nedostatku pozitivna vršnjačkog utjecaja koji posreduje pri formiranju stavova prema obrazovanju i uključivanju u širu društvenu zajednicu [Vlada RH, 2012: 39]. NSUR u analizi stanja na području obrazovanja ne cilja samo na područje obrazovanja, već i socijalne skrbi i zdravlja djece čiji je sveobuhvatni cilj podizanje obuhvata predškolskim obrazovanjem, ujednačavanje programa predškolskog odgoja i obrazovanja, podizanje kvalitete kako predškolskog tako i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, ukidanje etnički segregiranih odjelnih razreda te podizanje kvalitete života svih pripadnika RNM-a.

Osnovnoškolsko obrazovanje jedno je od područja obrazovanja pripadnika RNM-a u Hrvatskoj u kojemu se još uvijek ne postižu zadovoljavajući rezultati. Iako je po podacima Eurostata s 3,3% učenika koji napuštaju školovanje prije završavanja obaveznog obrazovanja (engl. *early drop-out rate*)⁸ Hrvatska na začelju EU-a (prosjeak EU-a iznosi 10.2%), dio Roma još uvijek napušta školovanje prije završene osnovne škole, najčešće u dobi od 15 godina i nakon ponavljanja razreda. Ministarstvo znanosti, ob-

7 MZO je za provođenje mjera *Nacionalne strategije za uključivanje Roma u području obrazovanja u 2013.* izdvojilo 8 977 778.29 kuna, a u 2018. godini izdvojena su sredstva u iznosu od 12 621 729.88 kuna.

8 Izvor: Eurostat [edat_lfse_14]

razovanja i sporta sukladno odredbama *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*⁹ ima mehanizme postupati u slučaju zanemarivanja roditeljske uloge na način da nakon višekratnih pokušaja uspostave kontakta s roditeljima prijavi zanemarivanje nadležnom upravnom odjelu u županiji i nadležnom centru za socijalnu skrb. U tom je slučaju, prema navedenom Zakonu, kao sankcija predviđeno novčano kažnjavanje. No, čak i u slučaju podnošenja prekršajnih prijava ta je mjera neučinkovita zbog nepravovremena djelovanja sudova i problema u provođenju izrečenih mjera.

Prema *Izvješću o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu* [Vlada RH, 2019], porastu broja učenika Roma u sustavu srednjoškolskoga obrazovanja te broju učenika koji završavaju srednjoškolsko obrazovanje pridonose mjere smještaja u učenički dom te osiguravanje stipendija¹⁰. No, najveći broj učenika pripadnika RNM-a zbog slaba se školskog uspjeha uključuje u srednjoškolsko obrazovanje u trogodišnje programe strukovnih škola, što dovodi i do otežana kvalificiranja za visoko obrazovanje. Stoga tijela nadležna za obrazovanje¹¹ kontinuirano ulažu napore u osiguranje kvalitete obrazovanja, što uključuje i stručno usavršavanje učitelja, nastavnika, stručnih suradnika te romskih pomagača¹² u osnovnim školama. Osim tih mjera MZO osigurava i sredstva za provođenje opismenjavanja i osposobljavanja za prvo zanimanje. *Izvješće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu* [ULJPPNM, 2019] navodi kako je u 2018. godini te programe polazilo ukupno 475 pripadnika RNM-a (184 Ž i 291 M), od čega 452 polaznika u programu opismenjavanja te 23 polaznika programa osposobljavanja za prvo zanimanje, što je povećanje od 109 polaznika u odnosu na 2017. godinu.

Želimo li sagledati cjelinu ciljeva u području obrazovanja pripadnika RNM-a u Hrvatskoj, tada nam je polazna osnovica NSUR [Vlada RH, 2012], pri čemu se kao posebne ciljeve navodi:

1. podignuti kvalitetu i učinkovitost obrazovanja djece pripadnika RNM-a te osigurati stjecanje potrebnih znanja i vještina koje će omogućiti osobni razvoj učenika, kao i završavanje osnovnog obrazovanja s ciljem nastavka školovanja, te smanjiti razlike između obrazovnih postignuća djece pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosječnu razinu obrazovnih postignuća svih učenika u osnovnoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj

9 Narodne novine 87/08 6/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19.

10 Prema MZO-u na početku šk. god. 2017./2018. bilo je ukupno 805 učenika Roma u srednjoškolskom obrazovanju (446 M i 395 Ž), na početku šk. god. 2018./2019. 760 (401 M i 359 Ž), a na početku šk. god. 2019./2020. 721 učenika (368 M i 353 Ž).

11 Agencija za odgoj i obrazovanje stalno provodi edukaciju učitelja i nastavnika iz teme ljudskih prava, prevencije diskriminacije i nasilja.

12 Rad romskih pomagača financira se iz državnog proračuna, a dodatni pomagači zapošljavaju se ponegdje i na lokalnoj razini.

2. povećati obuhvat romske djece obaju spolova predškolskim odgojem i obrazovanjem uz podizanje kvalitete obrazovanja kako bi se na što kvalitetniji način zadovoljile razvojne potrebe djeteta i razvile vještine potrebne za nastavak školovanja
3. smanjiti izlaske pripadnika RNM-a iz sustava osnovnoškolskog obrazovanja, uz postavljeni cilj od 95% završnosti
4. ukinuti sve etnički segregirane razredne odjele
5. smanjiti razlike u obuhvatu srednjoškolskim obrazovanjem između učenika Roma i prosjeka za RH te povećati šanse za obuhvat pripadnika RNM-a visokoškolskim obrazovanjem
6. povećati obuhvat i završnost visokog obrazovanja te olakšati snalaženje pripadnika RNM-a na tržištu rada
7. povećati obuhvat odraslih Roma programima opismenjavanja, obrazovanja i osposobljavanja, a s ciljem razvijanja individualnih potencijala i jačanja kapaciteta pripadnika RNM-a za snalaženje na tržištu rada.

1.2. Rad i socijalno uključivanje

Metafora "začaranog kruga", u kojem se međusobno potkrepljuju siromaštvo, neuspjeh u školi, nezaposlenost, diskriminacija i socijalna distanca u odnosu na većinsku populaciju, često se upotrebljava kako bi se opisao društveni status romske etničke zajednice u većini zemalja. Međutim, ispravno bi bilo govoriti o dva začarana kruga: jedan čine siromaštvo i niska razina obrazovanja, a drugi segregacija i socijalna distanca [Rughinis, 2008]. Kao što smo maloprije vidjeli, siromaštvo i niska razina obrazovanja Roma u Hrvatskoj međusobno se potkrepljuju i u konačnici određuju resurse i poziciju Roma na tržištu rada. U razvijenoj i tehnološki naprednoj ekonomiji pojedinci koji ne posjeduju napredna i specijalizirana znanja te se ne koriste informatičkim tehnologijama imaju vrlo ograničene mogućnosti zaposlenja. Jednostavni, manualni poslovi koji im se nude obično se nalaze na dnu društvene ljestvice nudeći nisku i nesigurnu plaću te ograničenu participaciju.

U tom smislu pozicija Roma se ne razlikuje u odnosu na druge siromašne i socijalno isključene slojeve društva. Segregacija i socijalna distanca druga je zamka, i ona je u Republici Hrvatskoj ponajprije vezana uz Rome. Nastanjeni u segregiranim naseljima čiju granicu čuvaju stereotipi i predrasude većinskoga stanovništva te homogenizacija i samoorganizacija Roma unutar ovih enklava, Romi su socijalno isključena etnička zajednica čijim su članovima teško dostupni resursi društva. I kad stanuju integrirano s općom populacijom, Romi su izloženi diskriminaciji, a

članovi većinskog stanovništva izražavaju socijalnu distancu prema pripadnicima te etničke zajednice [Maslić Seršić i Vukelić, 2013]. Zbog toga su potrebne posebne društvene mjere čiji je cilj integracija Roma u tržište rada. Pritom treba primijeniti dvije strategije: [1] mjere socijalne politike čiji je cilj jačanje ljudskog kapitala Roma kroz integraciju mladih u redoviti obrazovni sustav, školovanje odraslih te ublažavanje siromaštva socijalnim mjerama i [2] integraciju odraslih Roma u tržište rada kroz posebne mjere poticanja zapošljavanja, proaktivne i zaštitne mjere pravne regulacije postojećih neprijavljenih radnih aktivnosti te pružanje usluga karijernog savjetovanja i podrške pri traženju zaposlenja.

Cilj je tih mjera jačanje ljudskog i socijalnog kapitala osoba romske nacionalnosti, što bi trebalo povećati njihovu zapošljivost, a time i uključivanje u hrvatsko društvo. Istovremeno, mjerama aktivne politike zapošljavanja te podrškom u traženju posla trebalo bi podići stopu zaposlenosti odraslih Roma te smanjiti socijalnu distancu između većinskog stanovništva i Roma. Zapošljavanje i uključivanje Roma u gospodarski život Republike Hrvatske predstavlja drugo strateško područje NSUR-a, a općeniti je cilj smanjiti jaz između romske nacionalne manjine i većinskog stanovništva na tržištu rada koji je, kao što ćemo kasnije vidjeti, vrlo velik. Pritom je definirano sedam posebnih ciljeva:

1. podići razinu socijalne uključenosti romske populacije kroz osnaživanje za uključivanje u tržište rada
2. povećati konkurentnost i stopu zapošljivosti mladih pripadnika romske nacionalne manjine
3. povećati konkurentnost i stopu zapošljivosti Romkinja
4. povećati konkurentnost i stopu zapošljivosti dugotrajno nezaposlenih pripadnika romske nacionalne manjine
5. povećati stopu formalnog samozapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine
6. podići razinu motivacije pripadnika romske nacionalne manjine za uključivanje na tržište rada
7. jačati kapacitete Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za rad s pripadnicima romske nacionalne manjine.

Teorijski modeli na koje se oslanjamo u poglavlju Zapošljavanje, kao i analize podataka, vođeni su upravo tim ciljevima. U svrhu donošenja specifičnih preporuka za ostvarenje navedenih ciljeva, prvi nužan korak bio je analiza različitih aspekata zaposlenosti i zapošljivosti Roma u RH. Stoga je analizirana stopa anketne zaposlenosti u romskoj etničkoj zajednici, vrsta poslova koju obavljaju Romi, njihovi stavovi prema radu i zaposlenosti, iskustvo diskriminacije na tržištu rada, aktivnosti

vezane uz traženje posla te posebno uloga Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u tom kontekstu. Posebnu pažnju usmjerili smo na žene zbog njihove izrazite podzastupljenosti u plaćenu radu te mlade koji velikim dijelom pripadaju ranjivoj skupini osoba koje nisu uključene ni u sustav obrazovanja niti su zaposlene ili uključene u neku vrstu profesionalnoga osposobljavanja – tzv. NEET (engl. *not in education, nor in employment or training*). U istom su poglavlju opisane psihosocijalne teorije značenja zaposlenja, uloga rada u procesu socijalnog uključivanja te modeli traženja posla. U tim okvirima interpretirani su rezultati te su dane preporuke za socijalnu politiku.

2

Ciljevi i metodologija istraživanja

2. Ciljevi i metodologija istraživanja

2.1. Ciljevi studije o obrazovanju i zapošljavanju

Studija se sastoji od dvaju dijelova koji predstavljaju istraživačke cjeline – Obrazovanje i Zapošljavanje. Svaki dio ima specifične istraživačke ciljeve, analize podataka iz kojih proizlaze zaključci i preporuke za socijalnu politiku. Naravno, i obrazovanje i zapošljavanje predstavljaju dvije ključne poluge društva u procesu socijalnog uključivanja Roma, pa prikazane analize podataka i iznesene preporuke treba promatrati kao cjelinu pri planiranju socijalne politike usmjerene na socijalno uključivanje Roma u RH.

Poglavlje o obrazovanju daje detaljan pregled obrazovnog statusa Roma u odnosu na predškolsko, osnovnoškolsko, srednjoškolsko te visoko obrazovanje i obrazovanje odraslih. Kroz navedeni pregled analizirano je i sudjelovanje pripadnika RNM-a u pojedinim stupnjevima i oblicima obrazovanja u Hrvatskoj, kao i ostvarenost uvjeta za ravnopravno sudjelovanje Roma u obrazovnom sustavu. Posebna je pažnja posvećena analizama iz područja obrazovanja najranjivijih skupina Roma – djece predškolske i osnovnoškolske dobi, kao i neke prakse koje možemo ocijeniti kao većinom nepovoljne za stjecanje obrazovanja pripadnika RNM-a (poput utjecaja prostorne segregacije, smještanja u etnički segregirane razrede, diskriminatornoga ponašanja te školovanja po posebnim programima), kao i one koji facilitiraju razvoj i obrazovanje djece i mladih (uključujući individualizirane programe, rad s romskim pomagačima i uključivanje u produženi boravak i izvannastavne aktivnosti). U posljednjoj cjelini poglavlja o obrazovanju analizirani su stavovi, norme i vrijednosti romske populacije u odnosu na obrazovanje kako bi se stekao uvid u faktore koji djeluju otežavajuće na uključivanje pripadnika RNM-a u obrazovanje, kao i faktore koji bi mogli ukazati na promjenu trendova kada je riječ o odnosu Roma prema obrazovanju.

Poglavlje o obrazovanju odgovora na sljedeća istraživačka pitanja: *Na koji su način distribuirana obrazovna postignuća pripadnika RNM-a u odnosu na njihova socio-demografska obilježja? U kojoj mjeri djeca pripadnici RNM-a pohađaju predškolski odgoj i koji su faktori prediktivni za pohađanje predškolskog odgoja? U kojem*

opsegu djeca pripadnici RNM-a pohađaju osnovnoškolsko obrazovanje i koja socio-demografska obilježja određuju pohađanje osnovnoškolskog obrazovanja? Kakvi su obrazovni ishodi djece pripadnika RNM-a, iskazano kroz prosjek ocjena u prethodnoj školskoj godini? Koji su relevantni faktori za pohađanje srednje škole? Koji faktori oblikuju stavove prema visokoškolskom obrazovanju? Koje stavove, vrijednosti i norme iskazuju pripadnici romske nacionalne manjine u odnosu na obrazovanje i obrazovni sustav? Kakva su iskustva diskriminacije u obrazovnom sustavu?

U poglavlju Zapošljavanje bavimo se odrednicama radnog statusa pripadnika romske nacionalne manjine, obilježjima njihova radnog iskustva, zastupljenošću Roma u pojedinim segmentima tržišta rada, aktivnostima traženja posla te posebno iskustvima diskriminacije na tržištu rada. U središtu interesa nije samo radni status osoba romske nacionalnosti, već i kvaliteta radnog života te povezanost radnog statusa s psihosocijalnom dobrobiti. Posebna pažnja posvećena je dvjema demografskim skupinama – ženama i mladima te fenomenu dugotrajne nezaposlenosti.

Cilj nam je odgovoriti na pitanja kao što su: Kolika je stopa anketne zaposlenosti i registrirane nezaposlenosti Roma u Republici Hrvatskoj? Je li nezaposlenost Roma različita ovisno o regionalnoj pripadnosti? Koje su demografske skupine Roma podzastupljene na tržištu rada? Koja su socioekonomska obilježja povezana s različitim radnim statusom na individualnoj i grupnoj razini? Postoje li rodne i generacijske razlike u stopi zaposlenosti i tipu radnih aktivnosti? Zapošljavaju li se Romi češće u privatnom ili javnom sektoru te postoje li razlike među regijama u tom aspektu? Kakvi su stavovi Roma prema radu i zaposlenosti? Traže li nezaposlene osobe zaposlenje i koliko često koriste mjere aktivne politike podrške pri zapošljavanju? Koliko su zastupljena iskustva diskriminacije u radu i pri traženju posla? Je li zaposlenost povezana s indikatorima psihosocijalne dobrobiti Roma? Nadomješta li neprijavljeni rad funkciju zaposlenosti? Koje su osobe i koje skupine izložene riziku od dugotrajne nezaposlenosti? Kolika je stopa uključenosti u mladih u rad?

2.2. Izvori podataka

Podaci prikazani u ovoj knjizi prikupljeni su u sklopu projekta "Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma" koji su za Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina kao korisnika tijekom 2017. i 2018. godine provodili tvrtka Ecorys Hrvatska d.o.o. i udruga Centar za mirovne studije [CMS]. U okviru tog projekta tijekom 2017. godine provedeno je sveobuhvatno empirijsko istraživanje čiji je cilj bio definirati polazne vrijednosti za mjerenje učinaka Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine [NSUR] i Akcijskog plana [AP] NSUR-a na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, kao i definirati potrebe romskih zajednica te prepreke uključiva-

nju romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini. Dio rezultata toga istraživanja koji su se odnosili na ključne bazne podatke publicirani su u knjizi "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka" [Kunac, Klasnić i Lalić, 2018].

U ovoj publikaciji korišteni su podaci prikupljeni 2017. godine koji se izravno ili neizravno odnose na obrazovanje i zapošljavanje Roma u Republici Hrvatskoj.

U poglavlju Zapošljavanje korišteni su i aktualni kvalitativni podaci – iskustva osoba koje se profesionalno bave podrškom Romima prilikom traženja posla i zapošljavanja. Ti su podaci prikupljeni u veljači 2020. godine. Radi se o prigodnom uzorku dostupnih osoba koje su se dobrovoljno odazvale našem pozivu za podjelu iskustva, a za to su dobile dopuštenje svojih rukovoditelja [ravnatelja HZZ-a i voditelja ESF projekata].

Metode prikupljanja podataka

Navedeno empirijsko istraživanje iz 2017. godine provedeno je primjenom tzv. mješovite metodologije, a sastojalo se od tri glavne istraživačke dionice: 1) mapiranja romskih zajednica u RH, 2) intervjua i fokus grupa s predstavnicima romske nacionalne manjine, ključnim osobama u romskim zajednicama te predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava te 3) anketiranja romskog stanovništva na reprezentativnom uzorku romskih kućanstava. U ovoj publikaciji analizirani su relevantni podaci o obrazovanju i zapošljavanju iz svih triju istraživačkih dionica.

Detaljan opis metodologije istraživanja i svake istraživačke dionice publiciran je u Kunac, Klasnić i Lalić [2018], a ovdje slijedi kratki opis provedbe pojedinih dionica, ključan za razumijevanje podataka prezentiranih u ovoj knjizi.

1) Mapiranje romskih zajednica

Mapiranje romskih zajednica provedeno je s primarnim ciljem utvrđivanja romske populacije kao preduvjeta za kvantitativno uzorkovanje romske populacije, ali i radi prikupljanja podataka o specifičnostima pojedinih lokaliteta na kojima obitavaju pripadnici RNM-a. Mapiranje romskih zajednica provedeno je tijekom svibnja i lipnja 2017. godine primjenom metoda strukturiranih intervjua i promatranja na ukupno 134 lokaliteta u 15 županija RH. Informanti [osobe koje su davale informacije o lokalitetima] bili su pripadnici RNM-a, odnosno osobe koje žive na tim lokalitetima i o kojima su dobro informirani pa su zato odabrani kako bi educiranim mapistima pružali potrebne informacije prema pitanjima u predlošcima za opis stanovništva i opis zajednice. Po lokalitetu su bila predviđena tri strukturirana intervjua, tj. razgovor s tri informanta, od kojih je barem jedna osoba trebala biti ženskog spola. Ukupno je proveden 371 strukturirani intervjui [sa 196 muškaraca i 175 žena] pa su po lokalitetu u prosjeku bila 2,8 informanta.

2] Kvalitativna metodologija – metode intervjua i fokus grupa

Druga istraživačka dionica odnosila se na primjenu kvalitativne metodologije. Provođeni su polustrukturirani ekspertni intervjui s predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava (njih ukupno 141) te polustrukturirani dubinski intervjui s predstavnicima romske nacionalne manjine i ključnim osobama u romskim zajednicama (njih ukupno 67). Provedeno je također i sedam fokus-grupa s predstavnicima relevantnih institucija na županijskoj razini (ukupno su sudjelelovale 73 osobe).

U intervjuiima i fokus-grupama bila su postavljena pitanja o obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj skrbi, djeci, prostoru, stanovanju i zaštiti okoliša, društvenom i kulturnom životu, statusu i pravima, institucionalnom okruženju te potrebama i prioritetima za promjene.

Polustrukturirani dubinski intervjui obavljani su s četiri osobe koje rade u vladinom i nevladinom sektoru na poslovima podrške pri traženju posla i posredovanja pri zapošljavanju Roma. Riječ je o prigodnom uzorku osoba koje su se odazvale pozivu autora te bile spremne podijeliti svoja iskustva za potrebe ove publikacije.

3] Kvantitativna metodologija – metoda ankete

Treća i ključna istraživačka cjelina odnosila se na kvantitativno istraživanje metodom ankete (tehnikom lice u lice) s pripadnicima RNM-a u 12 županija RH. Anketa je provedena tijekom listopada i studenog 2017. godine na ukupno 109 lokaliteta na kojima žive pripadnici RNM-a. Obuhvaćeno je 1 550 romskih kućanstava, čime su prikupljeni podaci o 4 758 članova tih kućanstava. Time su prikupljeni podaci o 38% svih u mapiranju evidentiranih romskih kućanstava te o 21% Roma od ukupnog procijenjenog broja romskog stanovništva u tim županijama.¹³

U anketnom upitniku postavljena su pitanja o infrastrukturnim, okolišnim i stambenim uvjetima života u romskim naseljima, različitim ekonomskim i socijalnim obilježjima romskih kućanstava, potom o različitim sociodemografskim, socioekonomskim i socio-kulturnim karakteristikama svih članova kućanstva, o osobnoj situaciji u zapošljavanju, obrazovanju, zdravstvu i stanovanju, zatim o integraciji, diskriminaciji, osviještenosti o pravima i pitanjima građanstva te pitanja o osobnim iskustvima i stavovima vezana uz različita područja *Nacionalne strategije za uključivanje Roma*. Zbog izrazito velikog broja tema i pitanja koje je anketno istraživanje trebalo obuhvatiti, korištene su dvije inačice anketnog upitnika (tzv. A i B inačica), stoga nisu sva pitanja postavljena svima ispitanicima. Posljedica su toga, u tehničkom smislu, različite veličine poduzoraka kod različitih pitanja.

¹³ Detaljne informacije o uzorkovanju i provedbi istraživanja mogu se pronaći u Kunac, Klasnić i Lalić [2018].

Uzorak romskog stanovništva u anketnom istraživanju konstruiran je prema podacima o populaciji istraživanja prikupljenima mapiranjem romskih zajednica i smatra se reprezentativnim prema dobi i spolu za pripadnike romske nacionalne manjine u 12 županija RH za lokalitete u kojima živi barem 30 pripadnika RNM-a.

2.3. Metodologija studije o obrazovanju i zapošljavanju

Regionalna podjela i procjena veličine populacije

U svrhu statističkih obrada i analiza čiji su rezultati prezentirani u sljedećim poglavljima, podaci su s razine županija¹⁴ grupirani u šest regija, uz uvažavanje njihove geografske bliskosti i određenih sociodemografskih specifičnosti.

S obzirom na to da se u ovoj publikaciji govori o udjelima pripadnika RNM-a u pojedinim regijama, u Tablici 1 prikazane su procjene ukupnog broja pripadnika RNM-a u pojedinim regijama, a prema podacima prikupljenima mapiranjem romskih zajednica.¹⁵

TABLICA 1. Regionalna podjela i procjena veličine populacija

Regija	Županije	Broj lokaliteta u kojima je provedeno mapiranje i anketno istraživanje	Broj romskih kućanstava u kojima je provedeno anketno istraživanje	Procjena veličine populacije, tj. broja pripadnika RNM-a iz mapiranja
Međimurje	Međimurska	14	566	6 368
Sjeverna Hrvatska	Koprivničko-križevačka i Varaždinska	17	156	2 460
Zagreb i okolica	Grad Zagreb i Zagrebačka	17	214	3 539
Središnja Hrvatska	Bjelovarsko-bilogorska i Sisačko-moslavačka	21	194	3 655
Slavonija	Osječko-baranjska, Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska	25	296	4 142
Istra i Primorje	Primorsko-goranska i Istarska	15	124	2 322

14 Županije od istraživačkog interesa određene su primjenom kombinacije eksterne i [ekspertne] interne identifikacije lokaliteta na kojima živi minimalno 30 Roma [detaljnije vidi u Kunac, Klasnić i Lalić 2018: 53–55]. Takvim pristupom nije identificiran ni jedan lokalitet na kojemu živi minimalno 30 Roma u bilo kojoj županiji iz regije Dalmacija.

15 Valja naglasiti kako je riječ o zbroju srednjih vrijednosti procjena pojedinih informanata na svakome lokalitetu.

Osim toga, mapiranjem romskih zajednica utvrđeno je kako Romi u Republici Hrvatskoj stanuju na četiri tipa lokaliteta, od kojih su tri obilježena različitim stupnjevima segregacije, a u slučaju četvrtoga riječ je o integriranom stanovanju. Time razlikujemo lokalitete odvojene od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, lokalitete na rubu grada ili sela, lokalitete na kojima Romi žive izdvojeno unutar grada ili sela te kao četvrti tip – lokalitete na kojima Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom. U poglavlju Obrazovanje provedene su analize s obzirom na sva četiri tipa stanovanja, odnosno Rome u Republici Hrvatskoj razlikujemo s obzirom na četiri tipa lokaliteta. Zbog vrlo maloga udjela zaposlenih i radno aktivnih Roma u općoj romskoj populaciji u Republici Hrvatskoj [što ima reperkusije na veličinu uzorka i mogućnost statističkog zaključivanja], kvantitativne analize u poglavlju Zapošljavanje ne provodimo s obzirom na ta četiri tipa lokaliteta, već isključivo s obzirom na stupanj segregacije u odnosu na većinsko stanovništvo. Time su lokaliteti grupirani u tipove naselja, čime razlikujemo osobe koje žive: [1] u segregiranim i dislociranim naseljima, što upućuje na najviši stupanj segregacije, [2] osobe koje stanuju u segregiranim naseljima [bez obzira na to nalaze li se ta naselja na rubu naselja ili unutar naselja s većinskog stanovništvom] te [3] osobe koje stanuju integrirano s većinskim stanovništvom.

Analiza kvantitativnih podataka

Za potrebe provedbe ove studije podaci iz mapiranja i anketnog istraživanja objedinjeni su u zajedničku bazu, što je omogućilo istovremenu analizu tri tipa obilježja nužnih za dobivanje sveobuhvatne slike stanja romske populacije u pojedinim područjima:

- obilježja lokaliteta [naselja] u kojima žive pripadnici RNM-a
- obilježja romskih kućanstava
- obilježja pripadnika RNM-a [osobne karakteristike, iskustva i stavovi].

Analize se temelje na kvantitativnim podacima [anketni upitnik i podaci iz mapiranja]. Kvalitativni podaci [intervjui i fokus grupe s ključnim predstavnicima romske nacionalne manjine i ključnim neromskim akterima] korišteni su kao ilustracije kvantitativnih nalaza, a nadopunjeni su intervjuima s osobama koje rade na poslovima podrške Romima pri traženju posla. Metodologija također uključuje sažeto napisane ključne operacije provedbe osnovnog istraživanja baznih podataka, dok statističke obrade obuhvaćaju univarijatnu [distribucija odgovora], bivarijatnu [korelacija, hi-kvadrat test, t-test, analiza varijance] i multivarijatnu analizu [regresijska analiza], ovisno o tipu varijabli i potrebama analize.

Gdje god je to moguće, prikupljene podatke smo analizirali: [1] kroz usporedbu s općom populacijom RH kako bismo utvrdili specifičan položaj Roma u nacionalnom kontekstu, [2] kroz međusobnu usporedbu Roma iz šest regija kako bismo utvrdili specifičan položaj Roma s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost te [3] kroz komparativnu analizu rezultata s dostupnim podacima iz drugih europskih zemalja.

3

Obrazovanje

3. Obrazovanje

3.1. Predškolski odgoj i obrazovanje Roma

Programi poticanja ranog razvoja djeteta, koji smo spomenuli u Uvodu ove studije, usmjeren je na potrebu ujednačavanja početnih uvjeta djece koja ulaze u obrazovni sustav, što je naročito naglašeno kod djece koja dolaze iz socijalno depriviranih obitelji, a korist ranog ulaganja u razvoj djeteta iskazuje se i za pojedinca i za društvo na više razina.¹⁶ Na temelju rezultata longitudinalnog istraživanja kojim su praćeni razvoj i odrastanje osoba iz socijalno depriviranih obitelji do njihove odrasle dobi [Lynch i sur., 2004], uz praćenje kontrolne skupine njihovih vršnjaka sukladnih sociodemografskih obilježja¹⁷ možemo zaključiti kako postoje višestruke koristi od programa RRD-a:

- bolje verbalno izražavanje, matematička pismenost i općenito intelektualni razvoj
- bolji uspjeh u školi, uz rjeđe ponavljanje razreda i viši postotak završavanja
- više stope zaposlenosti i bolje zarade
- bolja zdravstvena situacija
- manja razina ovisnosti o sustavima državnih socijalnih programa i pomoći
- niža stopa kriminaliteta
- smanjenje rashoda državnog proračuna.

Predškolski odgoj i obrazovanje po zakonu¹⁸ u Hrvatskoj obuhvaćaju djecu u dobi od šest mjeseci do polaska u školu, sukladno Državnom pedagoškom standardu¹⁹. *Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje 2013.–2020.* [2012] prepoznaje važnost predškolskog odgoja i preporučuje minimalno dvije godine predškolskog obrazovanja Roma po pet sati dnevno tijekom jedne školske godine. Prema podacima Eurostata²⁰ predškolskim odgojem i obrazovanjem u Hrvatskoj je u 2018. godini bilo obuhvaćeno 81% djece u dobi od četiri godine do polaska u školu. No,

16 UNICEF Hrvatska [2013] *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj.*

17 Ispitanici iz socijalno depriviranih obitelji praćeni su u odnosu na [ne]sudjelovanje u programima ranog razvoja djeteta.

18 *Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi*, Narodne novine 10/97, 107/07, 94/13, 98/19.

19 *Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe*, Narodne novine 63/08, 90/2010.

20 Izvor: Eurostat [educ_uae_enra10]

kao što ćemo kasnije vidjeti, pripadnici RNM-a ovim su programima obuhvaćeni u znatno manjoj mjeri od većinske populacije. Za romsku pak populaciju NSUR navodi kako je uz nisku uključenost problem i nedostatak integriranih skupina, te neujednačeno provođenje, naročito u smislu neujednačene kvalitete u različitim sredinama. Gledano na međunarodnoj razini Hrvatska se nalazi na dnu ljestvice po uključenosti djece pripadnika RNM-a u predškolski odgoj i obrazovanje, a nižu uključenost od Hrvatske ima samo Grčka [FRA, 2018: 23]. Istraživanje EUMIDIS II [FRA, 2016: 27] navodi kako u Hrvatskoj 32% djece Roma pohađa predškolski odgoj i obrazovanje [26% djevojčica i 37% dječaka]. S Hrvatskom su u ovom smislu usporedive tek Češka i Slovačka s po 34% sudjelovanja djece Roma u predškolskom odgoju i obrazovanju, dok Španjolska bilježi 97%, a Mađarska 95%. Također, Hrvatska je i gledano u odnosu na čitavu populaciju pri dnu europske ljestvice po sudjelovanju u predškolskom odgoju i obrazovanju. Godine 2017. prosjek zemalja EU-a bio je 95%, dok je hrvatski 82,8%^{21,22}.

Publikacija *Roma Education in Comparative Perspective. Analysis of the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011*. [Brüggemann, 2012] navodi kako su niske stope pohađanja predškole zabilježene u svim zemljama istočne Europe i zapadnog Balkana, uz izuzetak Mađarske u kojoj djeca pripadnici RNM-a pohađaju programe predškolskog odgoja i obrazovanja čak i u višoj stopi od većinske populacije. U Hrvatskoj je ponajprije riječ o nedostatku kapaciteta, odnosno o premalo mjesta u ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja, o prostornoj udaljenosti vrtića od lokaliteta [s izuzetkom gradova, u kojima pak generalno nedostaje kapaciteta]. Izazovi sudjelovanja djece u predškolskom odgoju i obrazovanju vezani su i uz tradicionalan način skrbi za djecu predškolske dobi u Hrvatskoj, odnosno uz odgoj djece u višegeneracijskim obiteljima u kojima bake i djedovi preuzimaju uloge odgojitelja. Znatan problem predstavlja i neosvijestjenost o potrebi uključivanja djece u rad obrazovnih institucija u ranoj dobi, što je osobito izraženo u romskoj populaciji, a što će kasnije biti i potkrijepljeno podacima. Malim obuhvatom djece pripadnika RNM-a propušta se i prilika za rano uključivanje u dodatne aktivnosti. Predškolski odgoj i obrazovanje osim "redovnog" programa nudi i dodatne programe i aktivnosti kroz koje djeca predškolske dobi mogu dobiti pristup sadržajima kojima bi možda inače imala otežan pristup, što je osobito slučaj kod romske populacije. Riječ je o programima ranog učenja jezika, sportskim programima, programima za socijalnu inkluziju djece s teškoćama, programima za razvoj likovnih i glazbenih vještina te upoznavanja sa znanstvenim i tehnološkim dostignućima.

U Hrvatskoj se broj djece pripadnika RNM-a koja sudjeluju u programima predškolskog odgoja i obrazovanja povećava, kako zahvaljujući naporima MZO-a i ULJ-PPNM-a, tako i zahvaljujući Fondu za razvoj obrazovanja [REF-u] koji još uvijek

21 Izvor: Eurostat [educ_uoe_enra10]

22 Podaci na razini prosjeka zemalja EU-a dostupni su samo za 2017. godinu, ne i za 2018.

financira dio programa koji se za romsku populaciju odvijaju u Hrvatskoj. U Tablici 2 prikazani su podaci o broju pripadnika RNM-a koji su pohađali programe predškolskog odgoja i obrazovanja u razdoblju 2007. – 2018. **Zamjetan je porast sudjelovanja djece pripadnika RNM-a u predškolskom odgoju i obrazovanju od 2015. godine**, no ta je uključenost, kao što je već napomenuto, još uvijek suviše niska.

TABLICA 2. Sudjelovanje djece pripadnika RNM-a u predškolskom odgoju i obrazovanju od šk. god. 2007./2008. do šk. god. 2017./2018.²³

Školska godina	Broj djevojčica	Broj dječaka	Ukupno
2007./2008.	401	409	810
2008./2009.	342	350	692
2009./2010.	402	422	824
2010./2011.	301	322	586
2011./2012.	301	322	623
2013./2014.	405	364	769
2015./2016.	513	513	1026
2016./2017.	518	600	1118
2017./2018.	532	488	1020

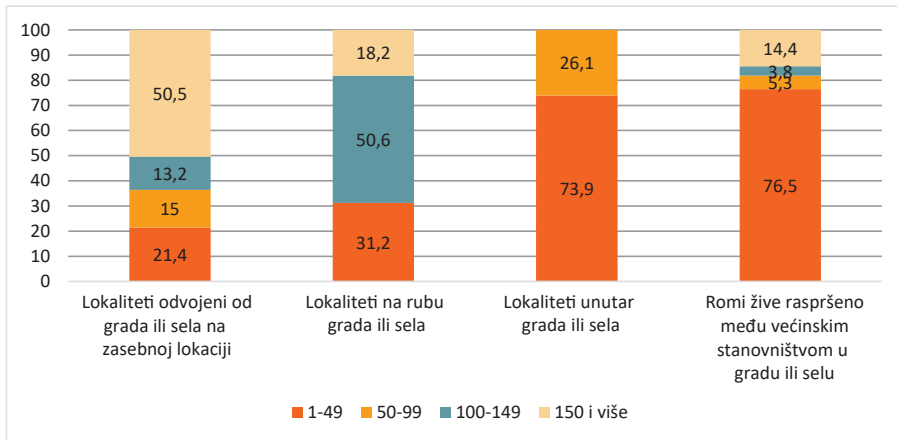
Istraživački podaci prezentirani u cjelini o obrazovanju ciljaju na stjecanje potpunije slike o obrazovnom statusu RNM-a u Hrvatskoj, kao i na prikaz nekih prepreka postizanju boljih obrazovnih uspjeha. Prikazani uvidi u finalnom dijelu studije praćeni su ciljanim preporukama za uklanjanje prepreka većem obuhvatu Roma na svim razinama obrazovanja (počevši od predškolskog) i postizanja njihovih boljih obrazovnih uspjeha.

Broj djece predškolske dobi na lokalitetima

Prvi dio analiza iz područja predškolskog odgoja i obrazovanja odnosi se na analizu lokaliteta [podaci iz dionice mapiranja]. U uzorku je bilo 43.4% lokaliteta s 1 – 49 djece u dobi 3 – 6 godina, na 10.9% lokaliteta prebivalo je 50 – 99 male djece, na 15.4% lokaliteta 100 – 149 male djece, a na 30.3% lokaliteta više od 150 djece.

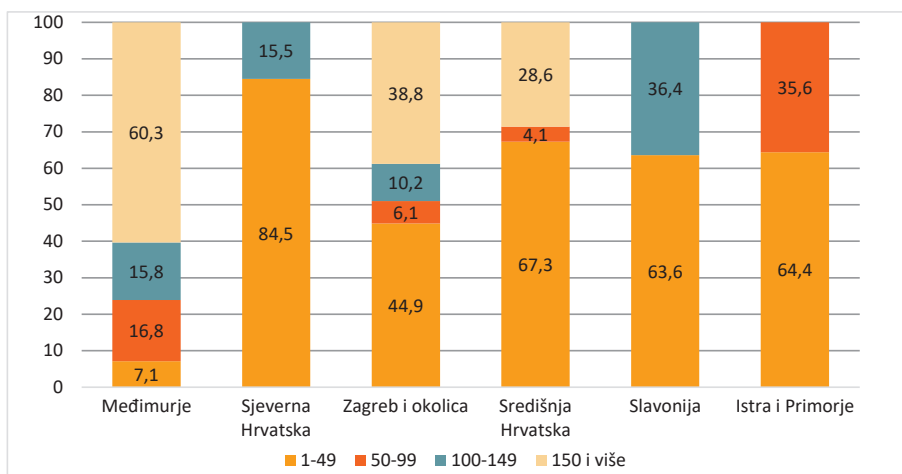
Najmanji broj djece – manje od 49, zabilježen je u slučaju Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom te na lokalitetima unutar grada ili sela koji, iako segregirani od ostatka naselja, ipak vjerojatno prolaze kroz određene promjene, što je vidljivo i po manjem broju djece predškolske dobi u odnosu na više segregirane lokalitete. **Ono što upućuje na ranjivost djece predškolske dobi značajno je veća pojavnost lokaliteta s više od 150 djece u slučaju prostorno više segregiranih lokaliteta**, koji su, kao što ćemo vidjeti, suočeni s težom dostupnošću infrastrukture za predškolski odgoj i obrazovanje [Slika 1].

²³ Vlada Republike Hrvatske [2019] *Izvešće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu.*

SLIKA 1. Broj djece predškolske dobi na lokalitetu u odnosu na tip lokaliteta [%]²⁴

Distribucija lokaliteta sa 150 i više djece po županijama²⁵ pokazala je kako osam analiziranih županija ne bilježi ni jedan lokalitet s više od 150 djece predškolske dobi, dok su lokaliteti s tim brojem djece zabilježeni u 46.3% slučajeva u Gradu Zagrebu, u 60.3% u Međimurskoj županiji, u 36.8% u Sisačko-moslavačkoj županiji te u 30.3% u Zagrebačkoj županiji. Kada je o regijama riječ, Međimurje očekivano ima zabilježen najveći udio lokaliteta s više od 150 djece [60.3%], a Sjeverna Hrvatska lokaliteta sa do 49 djece [84.5%] [Slika 2].

SLIKA 2. Regionalna distribucija broja djece predškolske dobi na lokalitetu [%]²⁶

24 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 235.54$; $df = 9$; $p < .01$.

25 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 422.13$; $df = 33$; $p < .01$.

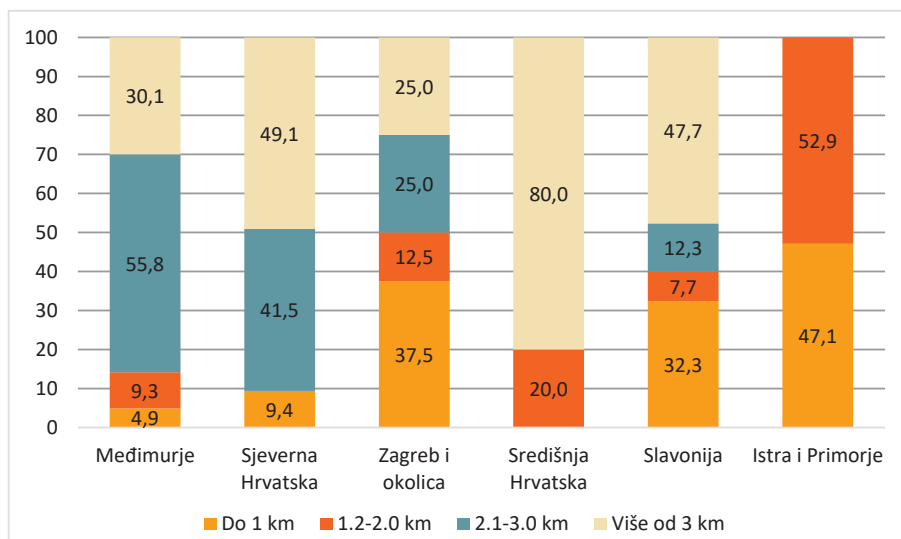
26 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 303.92$; $df = 15$; $p < .01$.

Sjeverna Hrvatska obilježena je najvećim udjelom [85.4%] lokaliteta s najmanjim brojem djece [do 49], slično kao i Središnja Hrvatska [68.0%], Slavonija [63.8%] te Istra i Primorje [60.9%].

Udaljenost vrtića od lokaliteta

Sa slabom dostupnošću infrastrukture predškolskog odgoja i obrazovanja suočava se čak 35.2% djece u dobi 3 – 6 godina kojima su ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja udaljene više od 3 km, dok je onih koji imaju dostupne vrtiće na udaljenosti do 1 km u uzorku bilo tek 13.8%²⁷. Na udaljenosti od 2,1 – 3,0 km ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja bile su dostupne 38.9% djece u dobi 3 – 6 godina, a na udaljenosti 1.1 – 2.0 km 12.1% djece. **Prikazana distribucija infrastrukture koja bi trebala biti lako dostupna djeci predškolske dobi i njihovim roditeljima predstavlja značajan otežavajući faktor većeg uključivanja u organiziranu potporu ranom razvoju djeteta.**

Gledano regionalno [Slika 3] u Središnjoj Hrvatskoj 80.0% djece u dobi 3 – 6 godina živjelo je udaljeno od vrtića više od 3 km, u Sjevernoj Hrvatskoj bilo je 49.1% djece u takvu položaju, a u Slavoniji 47.7%, čime se te tri regije pokazuju kao one s najudaljenijim ustanovama predškolskog tipa. No potrebno je naglasiti kako bi u svim regijama trebalo znatno poraditi na geografskoj dostupnosti vrtića i mjesta odvijanja predškolskog programa.

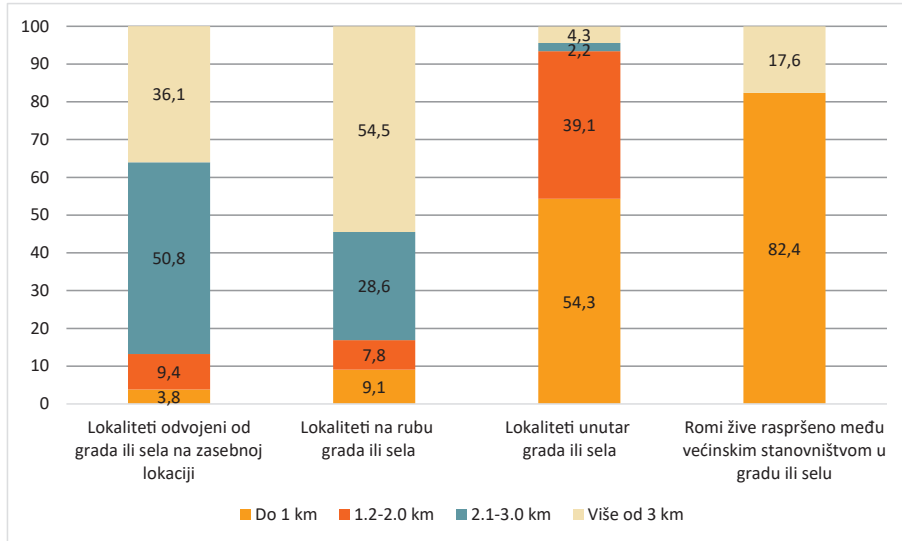

SLIKA 3. Regionalna distribucija udjela djece u dobi 3 – 6 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od najbližeg dječjeg vrtića [%]²⁸

27 N = 406

28 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 201.04$; df = 15 ; p<.01.

Stupanj do kojega su neka područja u Hrvatskoj nastanjena pripadnicima RNM-a pogođena nedostatkom infrastrukture za predškolski odgoj i obrazovanje, čak do mjere koja indicira prostornu segregaciju, vrlo je vidljiv iz udjela djece u dobi 3 – 6 godina koja žive na određenoj udaljenosti od vrtića u odnosu na tip lokaliteta [Slika 4].

SLIKA 4. Udio djece u dobi 3 – 6 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od najbližeg dječjeg vrtića u odnosu na tip lokaliteta [%]²⁹

U slučaju djece koja žive na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji gotovo da i nema vrtića koji su udaljeni manje od 1 km, slično kao i u slučaju djece koja žive na lokalitetima na rubu grada ili sela, već u oba tipa lokaliteta prevladava udaljenost od vrtića veća od 2 km. Potpuno je suprotna situacija kod stanovanja Roma na lokalitetima u kojima živi većinsko stanovništvo, u čijem slučaju osam desetina djece u dobi 3 – 6 godina ima vrtić u dometu do 1 km.

29 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 222.56$; $df = 9$; $p < .01$.

Izazovi rane integracije

Udaljenost vrtića od lokaliteta samo je jedan od izazova u predškolskom odgoju i obrazovanju pripadnika RNM-a u Hrvatskoj. Kao što to ilustrira niže navedeni citat iz fokus grupe, **propisani program predškole u trajanju 250 – 550 sati tijekom jedne školske godine vremenski je nedovoljan kako bi se kompenzirali svi učinci socijalne deprivacije djece Roma.**

Program predškole je godinu dana u naselju, ali to je prekratko, ne stignu doći na razinu hrvatske djece koja u istom trenutku ulaze s njima u obrazovni sustav, i već u startu su u lošijem položaju, teško prate nastavu, apsolutno su nezainteresirani, do 8. razreda niš im nije jasno, tu je cijeli sustav zakazao jer nisu se prilagodili Romima, nego Rome prilagođavaju našem sustavu.

Izvadak iz iskaza iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

Također, iz iskaza prikupljenih tijekom provođenja fokus-grupa moguće je izvesti i zaključak o nedovoljnim učinjenim naporima u području rane integracije.

Kad je se uvodio program predškole za Rome, onda su u Ministarstvu znatnosti rekli, ne, ne, ne, kad smo pitali za nekoliko Hrvata da ih uključimo, ne, ne, ne to je za Rome.

Izvadak iz iskaza iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

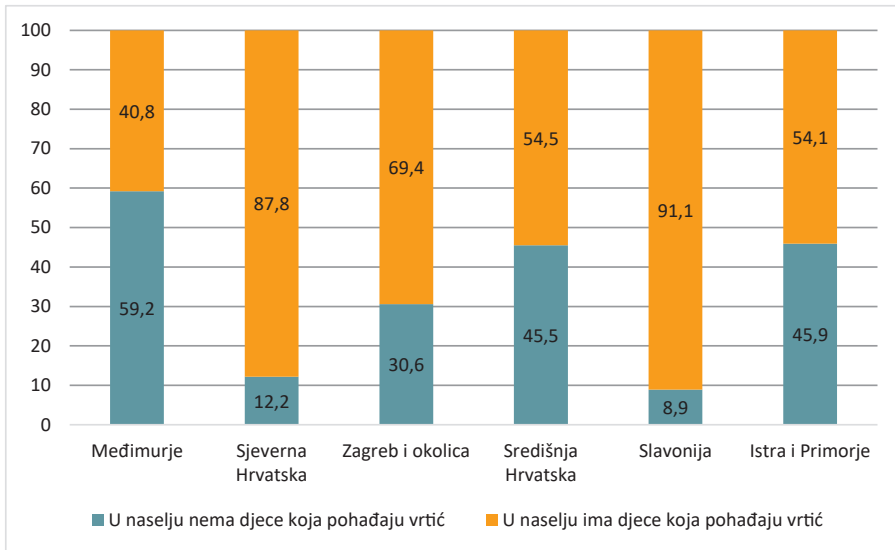
Temeljem iskaza dobivenih tijekom intervjuiranja predstavnika RNM-a možemo zaključiti kako se čini da jedan od problema pristupa predškolskom odgoju leži i u kriterijima koji ne pogoduju pripadnicima RNM-a [zaposlenost obaju roditelja kao preduvjet za prvenstvo upisa u javne ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja], što bi svakako trebalo ukinuti. Podloga takva kriterija ponajprije je podkapacitiranost sustava predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, na čijem bi povećanju zajedničkim snagama trebale raditi institucije na nacionalnoj, kao i na regionalnoj i lokalnoj razini.

Mali je vrtić, a puno je djece. I romske i neromske. Onaj kriterij koji postoji za vrtiće da pravo imaju kod upisa djeca čiji roditelji rade, a u romskoj populaciji mi nemamo niti jednog.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom Roma

Uključenost djece Roma u predškolski odgoj i obrazovanje

Jedan od ključnih podataka za oblikovanje programa ranog uključivanja u predškolski odgoj i obrazovanje jest i koliko djece s lokaliteta uistinu pohađa vrtić ili predškolu. Na pitanje koliko djece predškolske dobi s lokaliteta ide u vrtić (N=521) u uzorku je registrirano 45.1% lokaliteta iz kojih su predstavnici izjavili da u njima nema djece koja pohađaju dječji vrtić te 54.9% onih u kojima ima djece te dobi koja pohađaju vrtić, što ponovno upućuje na slabu socijalnu uključenost djece pripadnika romske nacionalne manjine. S obzirom na regije (Slika 5), **najviša neuključenost djece u starosti do šest godina u predškolski odgoj i obrazovanje zabilježena je u Međimurskoj regiji [59.2%]**, dok djeca u najvećoj mjeri pohađaju predškolski odgoj u Slavoniji [91.1%], te u Sjevernoj Hrvatskoj [87.8%].

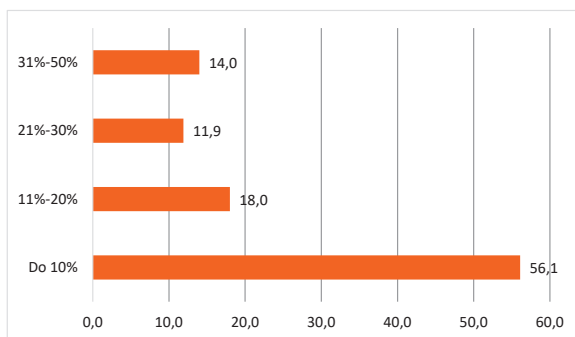
SLIKA 5. Pohađanje vrtića djece s lokaliteta u odnosu na regionalnu pripadnost [%]³⁰

Prostorna segregiranost naselja pokazuje se kao ključni faktor uključenosti djece u predškolski odgoj i obrazovanje jer u čak 62.0% lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji nema djece koja sudjeluju u predškolskom odgoju i obrazovanju, dok je takve djece na lokalitetima gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom 28.8%³¹. Među lokalitetima na rubu grada ili sela u 29.9% lokaliteta nema djece koja pohađaju vrtić, a slično je i u lokalitetima unutar grada ili sela [28.3%].

30 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 74.12$; $df = 5$; $p < .01$.

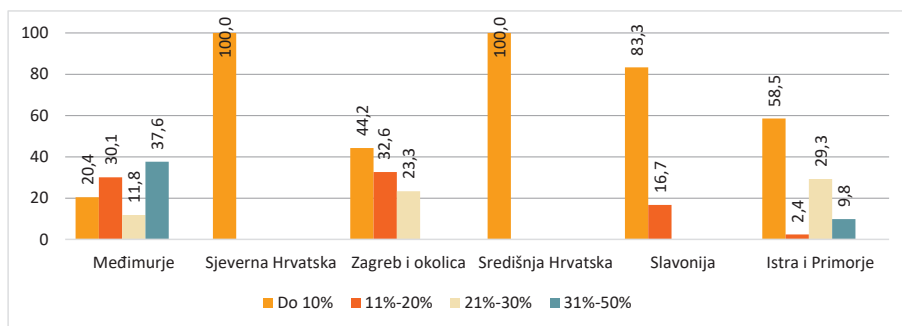
31 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 57.17$; $df = 3$; $p < .01$.

Kako bismo zornije prikazali sudjelovanje djece u predškolskom odgoju i obrazovanju, izrađena je varijabla udjela djece u dobi od 3 do 6 godina s ispitivanog lokaliteta koja pohađaju ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja [Slika 6]. **U čak 56.1% lokaliteta do 10% djece uključeno je u vrtiće, dok je lokaliteta u kojima 31 – 50% djece pohađa vrtić tek 14.0%.**

SLIKA 6. Udio djece s lokaliteta koja sudjeluju u predškolskom obrazovanju u odnosu na broj djece predškolske dobi na lokalitetu [%]³²

Čak 10 županija nema ni jedan lokalitet iz kojeg 31 – 50% djece predškolske dobi pohađa vrtić, a tek 36.4% lokaliteta iz Istarske županije i 37.6% lokaliteta iz Međimurske županije bilježe ovaj udio djece predškolske dobi koja sudjeluju u organiziranom odgoju i obrazovanju³³. S obzirom na regionalnu distribuciju prethodno navedenih kategorija lokaliteta [Slika 7], **u Sjevernoj i Središnjoj Hrvatskoj nema lokaliteta iz kojih više od 10% djece u dobi 3 – 6 godina sudjeluje u predškolskome odgoju i obrazovanju,** a u relativno su najboljem položaju djeca iz Međimurja gdje 37.6% lokaliteta bilježi polaznost vrtića 31 – 50%.

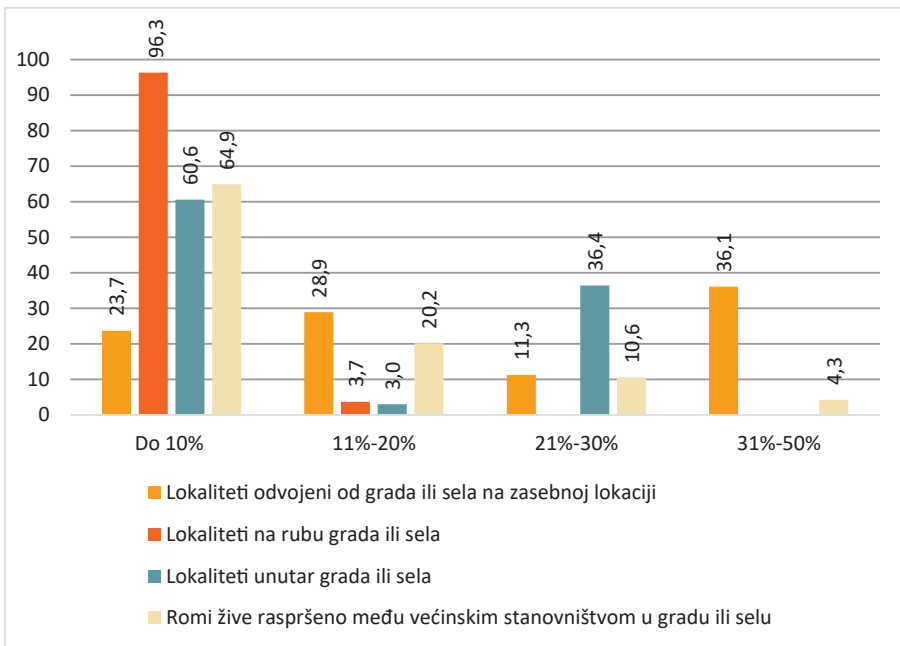
SLIKA 7. Regionalna distribucija udjela djece s lokaliteta koja pohađaju predškolski odgoj u odnosu na ukupan broj djece predškolske dobi na lokalitetu [%]³⁴

32 N=278

33 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 228.80$; df = 33 ; p<.01.

34 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 161.68$; df = 15 ; p<.01.

Lokaliteti na rubu grada ili sela gotovo su isključivo (96.3%) obilježeni s do 10% djece koja sudjeluju u predškolskom odgoju i obrazovanju, iza kojih s tako niskim udjelom djece koja pohađaju predškolski odgoj i obrazovanje slijede lokaliteti unutar grada ili sela te lokaliteti na kojima pripadnici RNM-a žive raspršeno među većinskim stanovništvom [60.6% i 64.9%]. S druge strane, djeca Romi u najvećem dijelu sudjeluju u predškolskom odgoju i obrazovanju – 31 – 50% – u slučaju lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, što možemo protumačiti prepoznavanjem potreba romske djece od strane lokalne vlasti [Slika 8]. Rana dječja dob najosjetljivije je razvojno razdoblje, a ranjivost djece Roma pojačana je i ranjivošću samih obitelji uslijed teških socio-ekonomskih uvjeta života. Stoga bi ne samo institucije na nacionalnoj razini, već prije svega one na regionalnoj i lokalnoj razini trebale aktivirati nove instrumente za povećanje uključivanja djece pripadnika RNM-a u predškolski odgoj i obrazovanje, o čemu će više biti riječ u poglavlju o preporukama.

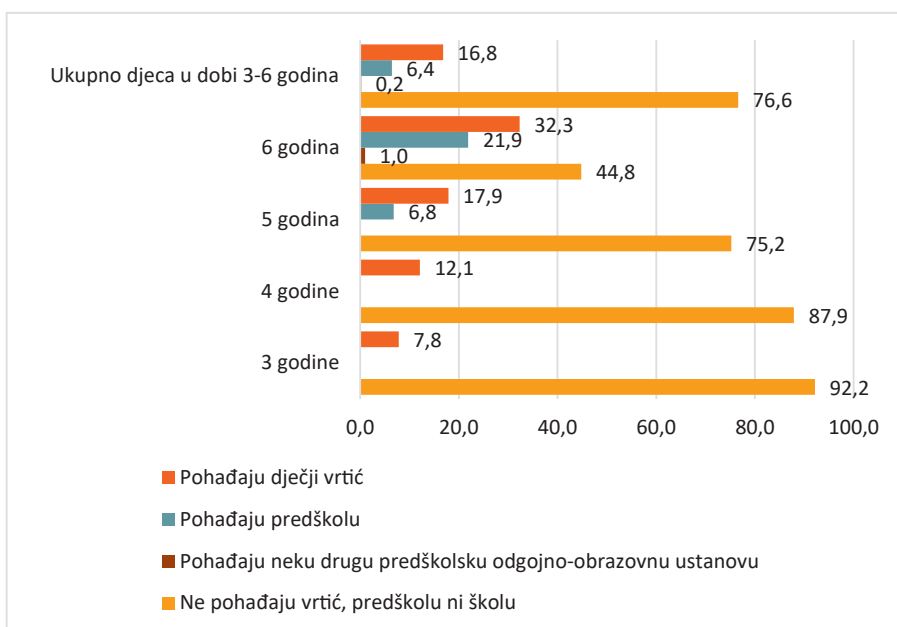

SLIKA 8. Distribucija udjela djece s lokaliteta koja pohađaju predškolski odgoj u odnosu na ukupan broj djece predškolske dobi na lokalitetu u odnosu na tip lokaliteta [%]³⁵

35 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 127.43$; $df = 9$; $p < .01$.

Uključenost djece Roma u predškolski odgoj i obrazovanje

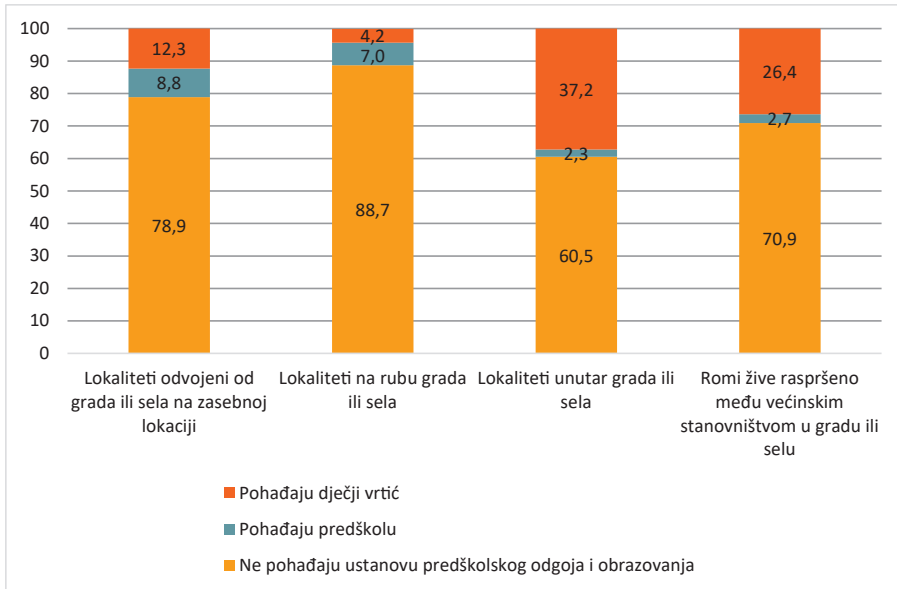
Nakon rezultata mapiranja pristupili smo analizi podataka na individualnoj razini, pri čemu je **na uzorku od 453 djece u dobi od 3 do 6 godina ustanovljeno da ih čak 76.6% ne pohađa vrtić ni predškolu**, 16.8% pohađa vrtić, 6.4% predškolu, a 0.2% neku drugu predškolsku odgojno-obrazovnu ustanovu, dok **uključenost u predškolski odgoj i obrazovanje raste s dobi djeteta te su u njega najmanje uključena djeca u dobi od 3 godine** [Slika 9].

SLIKA 9. Obuhvat predškolskog obrazovanja u šk. god. 2016./2017. u odnosu na dob [%]³⁶

Distinkcija između djece Roma u odnosu na tip lokaliteta dolazi do izražaja i kod vrste predškolskog odgoja i obrazovanja koju pohađaju [Slika 10]. U slučaju razlikovanja pohađanja vrtića i predškole u odnosu na tip lokaliteta najmanje djece Roma iz lokaliteta na rubu grada ili sela te iz lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji sudjeluje u predškolskom odgoju i obrazovanju. Temeljem tih nalaza možemo reći kako **rezultati upućuju na važnost prostorne desegregacije pripadnika romske nacionalne manjine, pogotovo kada je riječ o obiteljima s djecom.**

³⁶ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 94.61$; $df = 9$; $p < .01$.

SLIKA 10. Pohađanje predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na tip lokaliteta [%]³⁷

Distribucija djece Roma koja pohađaju predškolski odgoj i obrazovanje s obzirom na županije [Tablica 3] govori u prilog značajnih razlika među županijama³⁸. Djeca iz Primorsko-goranske županije u usporedbi s djecom iz drugih županija u većoj mjeri pohađaju dječji vrtić, slično kao i djeca iz Vukovarsko-srijemske županije, dok su u tom smislu **djeca pripadnici RNM-a iz Bjelovarsko-bilogorske županije najviše deprivirana jer ondje nije zabilježeno ni jedno dijete koje pohađa vrtić**. No uz tu je županiju vezan najveći broj djece koja pohađaju predškolu [18.2%], dok u Istarskoj, Primorsko-goranskoj, Koprivničko-križevačkoj, Varaždinskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, po podacima istraživanja, nema ni jednog djeteta koje pohađa predškolu.

37 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 34.99$; $df = 6$; $p < .01$.

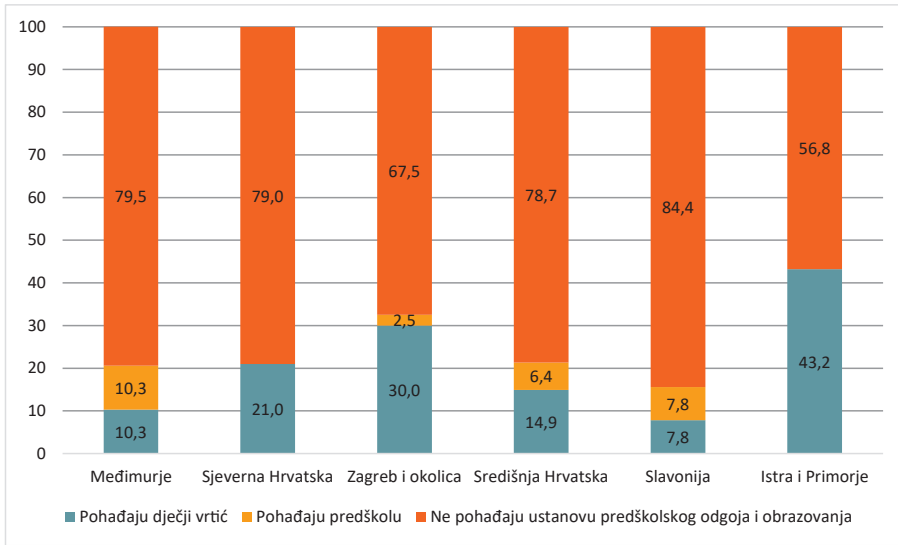
38 U slučaju Zagrebačke županije pojavljuje se određena nepravilnost čiji je izvor teško identificirati po provedenom istraživanju. Naime, u njoj nije zabilježeno ni jedno dijete koje pohađa predškolski odgoj i obrazovanje, odnosno ni jedan ispitanik koji je znao odgovoriti pohađa li dijete vrtić ili predškolu, te je stoga Zagrebačka županija isključena iz analize ovoga pitanja.

TABLICA 3. Pohađanje predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na županiju [%]³⁹

	Pohađaju dječji vrtić	Pohađaju predškolu	Ne pohađaju ustanovu predškolskog odgoja i obrazovanja
Bjelovarsko-bilogorska	0.0	18.2	81.8
Brodsko-posavska	2.8	5.6	91.7
Grad Zagreb	33.3	2.8	63.9
Istarska	23.1	0.0	76.9
Koprivničko-križevačka	21.6	0.0	78.4
Međimurska	10.3	10.3	79.4
Osječko-baranjska	8.3	12.5	79.2
Primorsko-goranska	51.6	0.0	48.4
Sisačko-moslavačka	19.4	2.8	77.8
Varaždinska	20.0	0.0	80.0
Vukovarsko-srijemska	50.0	0.0	50.0

Regionalna distribucija pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja (Slika 11) stavlja Istru i Primorje na čelo po broju djece koja pohađaju vrtiće, a iza nje slijede Zagreb i okolica. No, u ovome je slučaju Međimurje s tek 10.3% djece koja pohađaju vrtiće i jednak udio djece koja idu u predškolu, uz Slavoniju s po 7.8% djece u vrtiću i predškoli, na začelju niza. Budući je Međimurje regija s najviše zabilježene djece pripadnika RNM-a u Hrvatskoj, a Slavonija jedna od regija koja je najsnažnije pogođena depopulacijom uslijed recentnih migracija u inozemstvo [Gvozdanović i dr. 2019], za te bi regije trebalo kreirati poseban paket mjera povećanja uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje.

39 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 67.75$; $df = 22$; $p < .01$.

SLIKA 11. Regionalna distribucija pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%]⁴⁰

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem omogućavaju kreiranje prilagođenih mjera za svaku županiju i regiju, a taj bi potencijal trebao biti iskorišten pri osmišljavanju novih strategija, akcijskih planova i mjera u području predškolskog odgoja i obrazovanja.

Razlozi nesudjelovanja u predškolskom odgoju i obrazovanju

Djeca pripadnici romske nacionalne manjine izrazito su pogođena nesudjelovanjem u predškolskom odgoju i obrazovanju te je bitno utvrditi razloge nepohađanja vrtića (Slika 12). Ustanovljeno je kako **gotovo polovica roditelja [49.4%] drži kako je dijete u dobi za predškolski odgoj premlado za sudjelovanje u istome**, dok 20.6% smatra kako je pohađanje vrtića financijski prezahtjevno za obitelj, 17.0% ne vidi potrebu za sudjelovanjem u predškolskom odgoju jer dijete netko čuva kod kuće, a 11.5% odgovorilo je kako nema takve ustanove u blizini, dok su drugi razlozi zastupljeni s manje od 5% odgovora. Iz tih se odgovora iščitava nedostatak obiteljske potpore uključivanju djece u predškolski odgoj i obrazovanje, što je područje kojemu treba posvetiti posebnu pažnju u osmišljavanju mjera javnih politika.

40 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 47.04$; $df = 10$; $p < .01$.

SLIKA 12. Razlozi nepohađanja predškolskog odgoja [%]⁴¹

Statističkim analizama nisu ustanovljene značajne razlike među ispitanicima u odnosu na stav kako dijete ne sudjeluje u predškolskom odgoju i obrazovanju jer je ono preskupo. Roditelji i skrbnici djece predškolske dobi smatraju kako je dijete premlado za pohađanje vrtića u slučaju 59.6% trogodišnjaka, 55.5% četverogodišnjaka, 41.6% petogodišnjaka i 25.0% šestogodišnjaka⁴².

Materijalni je status obitelji povezan s jednim objektivnim razlogom nesudjelovanja djeteta u predškolskom odgoju i obrazovanju – s previsokim izdacima⁴³. Pritom 50.0% ispitanika iz kućanstava bez prihoda izjavljuje da dijete ne pohađa vrtić jer si to obitelj ne može priuštiti, no jednako izjavljuje i 84.1% ispitanika iz kućanstava čiji su prihodi 1 000 – 1 500 HRK, 73.6% s prihodima 1 500 – 3 000 HRK, 79.0% onih koji mjesečno raspoložu s 3 001 – 4 500 HRK te 87.0% Roma koji na raspolaganju imaju više od 4 500 HRK mjesečno.

Među ispitanicima je zabilježeno 11.7% odgovora da dijete ne pohađa vrtić ili predškolu jer netko kod kuće može brinuti za dijete u slučaju 11.7% djece iz lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, 12.7% lokaliteta na rubu grada ili sela, 26.9% onih unutar grada ili sela i 29.5% Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom⁴⁴.

Premalu dob djeteta kao razlog nesudjelovanja u predškolskom odgoju i obrazovanju dijeli 59.9% pripadnika RNM-a koji žive u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, 39.7% onih koji žive na rubu grada ili sela,

41 N = 347

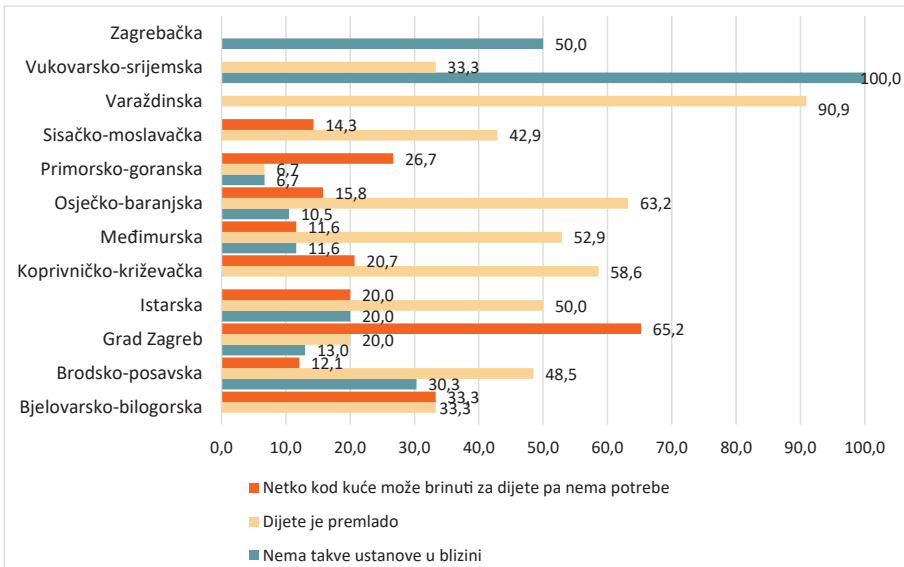
42 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 18.84$; df = 3 ; p<.01.

43 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 10.02$; df = 4 ; p<.05.

44 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 14.88$; df = 3 ; p<.01.

23.1% Roma koji žive u lokalitetima unutar grada ili sela, te 42.0% ispitanika koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom.⁴⁵ Ovakav nalaz ponovno upućuje na pozitivan utjecaj desegregacije Roma, odnosno na povećanje osviještenosti o važnosti predškolskog odgoja i obrazovanja s rastom izloženosti utjecaju većinske zajednice.

Županije [Slika 13] te regije [Slika 14] statistički su značajno povezane s razlikama među ispitanicima i u slučaju jednoga objektivnog razlogu nepohađanja vrtića ili predškole – prevelikoj udaljenosti, i dva subjektivna – ocjeni kako je dijete premlado za uključivanje u vrtić ili predškolu te čuvanju djeteta kod kuće od strane člana kućanstva. Ispitanici u Vukovarsko-srijemskoj županiji prednjače u iskazima o prevelikoj udaljenosti vrtića, dok je kod Roma iz Varaždinske županije najizraženiji stav o premaloj dobi djeteta, a najveći udio odgovora pripadnika RNM-a iz Grada Zagreba odnosi se na čuvanje djeteta kod kuće od strane člana kućanstva.

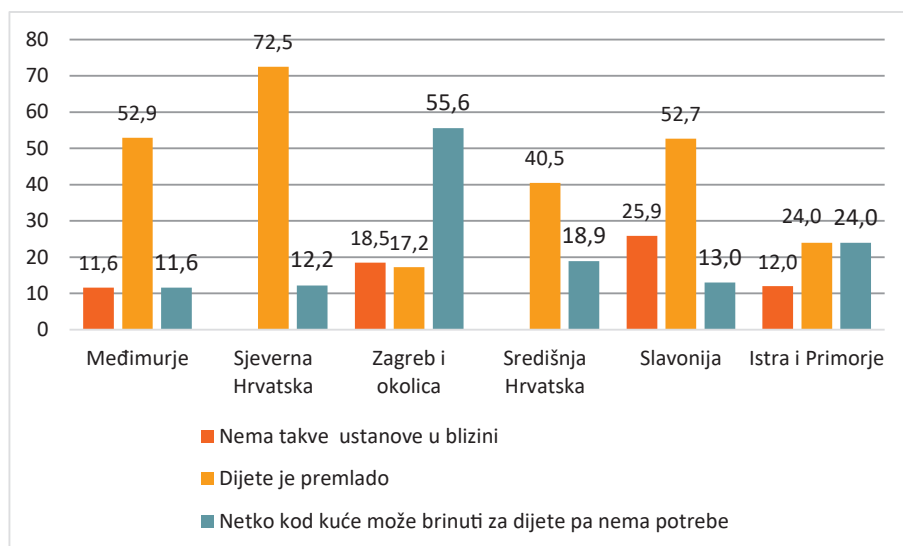
SLIKA 13. Najvažniji razlozi nepohađanja predškolskoga odgoja i obrazovanja s obzirom na županiju [%]⁴⁶

Nalaz o prevelikoj udaljenosti vrtića i o stavu kako je dijete premlado za predškolski odgoj ponešto je drugačiji kada u analizu uključimo regije. Tada Slavonija dolazi na čelo regija po učestalosti stava da je dijete premlado za vrtić ili predškolu,

45 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 19.39$; $df = 3$; $p < .01$.

46 Nema takve ustanove u blizini Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 44.89$; $df = 11$; $p < .01$; dijete je premlado Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 43.59$, $df = 11$, $p < .01$; netko kod kuće može brinuti za dijete pa nema potrebe Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 50.17$; $df = 11$; $p < .01$.

dok Sjeverna Hrvatska prednjači po istaknutosti prevelike udaljenosti, a Zagreb i okolica po čuvanju djeteta kod kuće kao zapreke za sudjelovanje u predškolskom odgoju i obrazovanju.

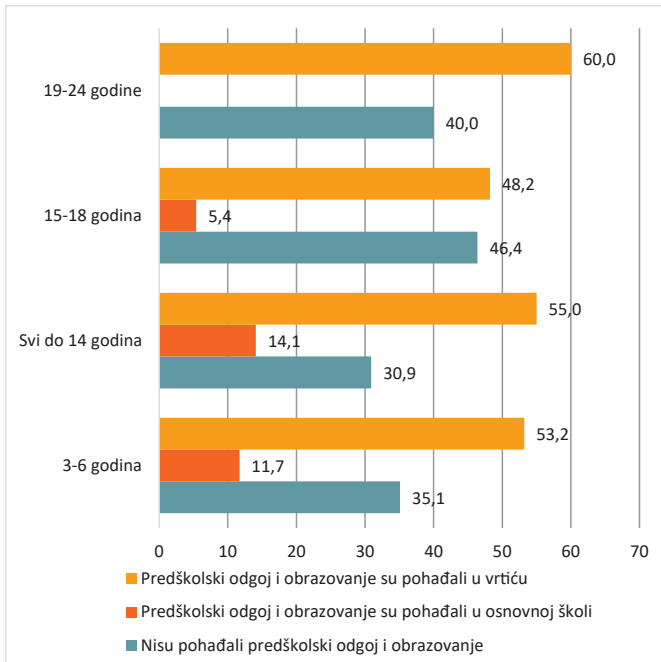

SLIKA 14. Regionalna distribucija najvažnijih razloga nepohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%]⁴⁷

Nakon pitanja koja su se bavila djecom u dobi za predškolsko obrazovanje, pitanje koje je obuhvatilo populaciju u dobi 3 – 24 godine⁴⁸ odnosilo se na ustanovljavanje je li osoba pohađala vrtić i gdje ga je pohađala [Slika 15]. Pritom **32.6% ispitanika u dobi 3 – 24 godine nije bilo uključeno u predškolski odgoj i obrazovanje**, a ostali su ga pohađali najčešće u dječjem vrtiću [54.0%]. Tek je 13.0% pripadnika RNM-a pohađalo vrtić u osnovnoj školi, a na nekoj drugoj lokaciji 0.5%.

47 Nema takve ustanove u blizini Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 23.48$; df = 5 ; p<.01; dijete je premlado Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 31.55$; df = 5 ; p<.01; netko kod kuće može čuvati dijete pa nema potrebe Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 34.00$; df = 5 ; p<.01.

48 U uzorku nije bilo osobe starije od 25 godina koja je sudjelovala u predškolskom odgoju i obrazovanju.

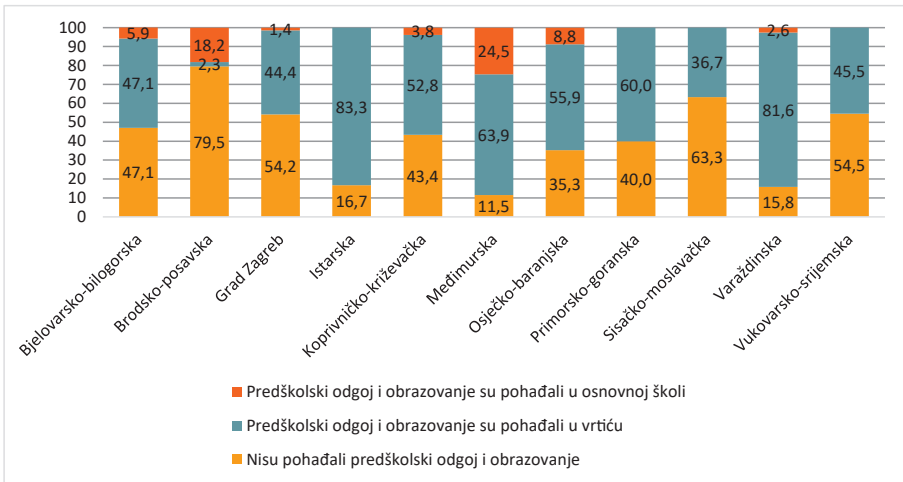

SLIKA 15. Mjesto pohađanja predškole s obzirom na dob ispitanika [%]

Materijalni status obitelji⁴⁹ s mjestom pohađanja vrtića korelira na način da su predškolski odgoj i odgoj i obrazovanje u vrtiću u najvećem broju pohađali Romi najnižeg materijalnog statusa [91.2%], a pohađanje u vrtiću opada s rastom materijalnog statusa obitelji, pa su pripadnici RNM-a koji mjesečno na raspolaganju imaju više od 4 501 HRK u predškolskom odgoju i obrazovanju u vrtiću sudjelovali s tek 53.0%. Sudjelovanje u predškolskom odgoju i obrazovanju u sklopu osnovne škole pruža potpuno drukčiju sliku, odnosno rast s višim primanjima u kućanstvu: u predškoli u sklopu osnovne škole nije bilo Roma iz kućanstava bez prihoda, iz kućanstava s prihodima od 1 000 – 1 500 HRK bilo ih je 5.9%, a iz kućanstava s više od 4 501 HRK 17.0%.

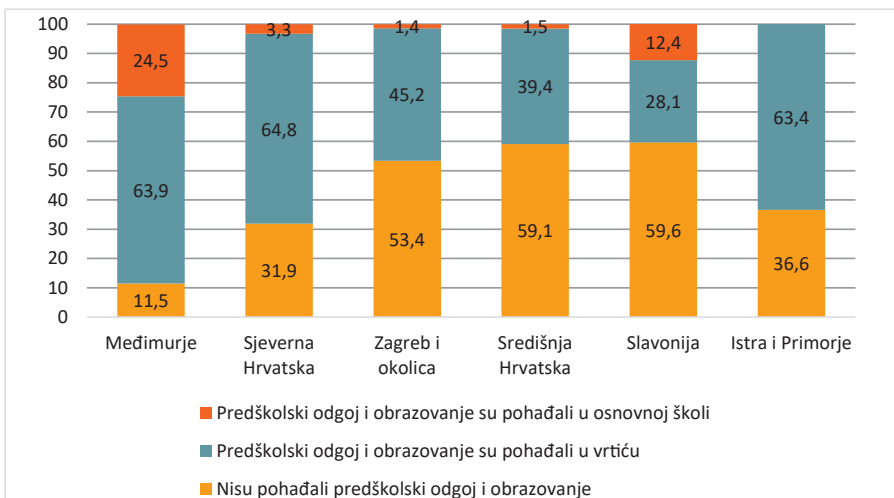
Brodsko-posavska županija, čini se, pokazuje kontinuirano vrlo malen obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem jer je u toj županiji zabilježeno čak 79.5% osoba do 24 godine starosti koje nikada nisu pohađale vrtić ni predškolu (Slika 16). Sisačko-moslavačka i Vukovarsko-srijemska županija te Grad Zagreb također bilježe natpolovičnu većinu ispitanika koji nikada nisu pohađali predškolski odgoj i obrazovanje. S druge strane, u Međimurskoj županiji zabilježeno je čak 63.9% ispitanika koji su pohađali vrtić te 24.5% onih koji su pohađali predškolu, a relativno visoku uključenost bilježe i Varaždinska i Istarska županija.

49 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 21.46$; $df = 8$; $p < .01$.

SLIKA 16. Distribucija mjesta pohađanja predškolskoga odgoja i obrazovanja s obzirom na županije [%]⁵⁰

U odnosu na regionalnu distribuciju [Slika 17], **najveći broj pripadnika RNM-a koji nikada nisu pohađali predškolski odgoj i obrazovanje registriran je u Slavoniji, Središnjoj Hrvatskoj te Zagrebu i okolici.** Očekivano Sjeverna Hrvatska je, uz Međimurje te Istru i Primorje, u vrhu po pohađanju vrtića. No moramo zapaziti kako je program predškole, osim u Međimurskoj županiji, vrlo niskih kapaciteta jer u njemu sudjeluje vrlo skroman udio pripadnika RNM-a.

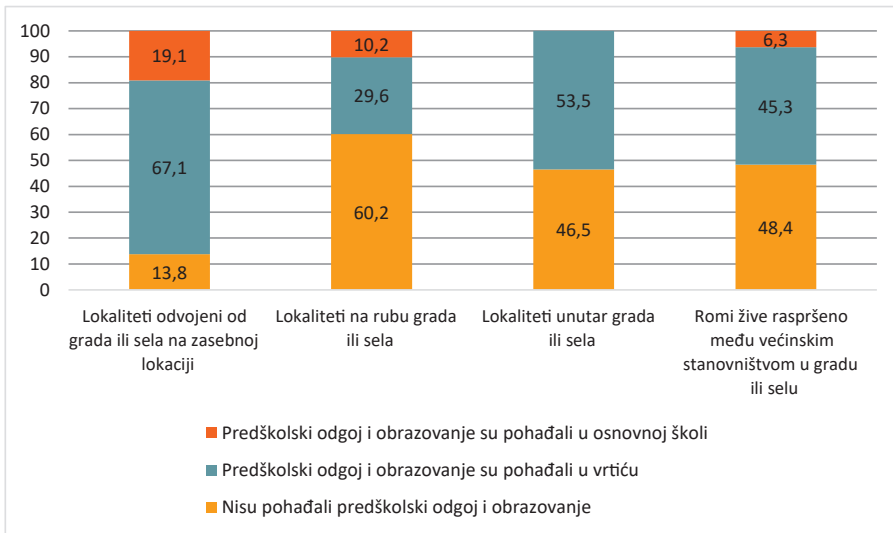

SLIKA 17. Regionalna distribucija mjesta pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja [%]⁵¹

50 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 19.20$; df = 22 ; p<.01.

51 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 193.16$; df = 20 ; p<.01.

Povezanost udjela osoba koje su pohađale predškolski odgoj i obrazovanje i tipa lokaliteta [Slika 18] pruža drugačije uvide za populaciju u dobi do 24 godine nego za djecu Roma koji u predškolskom odgoju i obrazovanju sudjeluju u recentno vrijeme.

SLIKA 18. Distribucija mjesta pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja s obzirom na tip lokaliteta [%]⁵²

Za razliku od djece koja u novije vrijeme sudjeluju u predškolskom odgoju i obrazovanju, i u čijem slučaju je najveća stopa pohađanja vrtića ili predškole zabilježena kod Roma koji žive na lokalitetu unutar grada ili sela, među pripadnicima RNM-a starosti do 24 godine najveća je uključenost u vrtiće ili predškole zabilježena na lokalitetima koji su odvojeni od grada ili sela na zasebnoj lokaciji. Moguće objašnjenje možemo pronaći u kumulativnu učinku kroz vrijeme koji se najviše odrazio upravo na ovaj tip lokaliteta.

52 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 119.27$; $df = 6$; $p < .01$.

3.2. Osnovnoškolsko obrazovanje Roma

Izvešće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu [Vlada RH, 2019: 7] ističe kako je u osnovnoškolskom sustavu vidljivo "... smanjenje broja učenika u odnosu na prošlu školsku godinu. Tako je na početku školske godine 2017./2018. u osnovnoškolskom sustavu bilo uključeno 5 134 [2 589 M, 2 545 Ž], dok je na početku 2018./2019. uključeno 4 983 [2 496 M, 2 487 Ž] učenika". Izvešće također navodi kako se u osnovnoškolskom sustavu i dalje ne osiguravaju uvjeti za uspješnije uključivanje pripadnika RNM-a u obrazovanje, poput učenja hrvatskoga jezika i organiziranja produženoga boravka u osnovnoj školi. Na početku školske godine 2018./2019. uključeno je 785 [406 M, 379 Ž] učenika u produženi boravak, što je značajno povećanje u odnosu na prethodnu godinu – 357 [172 M, 185 Ž]. Pomaci nabolje postoje i u učenju jezika kao programu koji olakšava školovanje, ali su oni još uvijek nedovoljni. Broj učenika pripadnika RNM-a koji sudjeluju u programu učenja hrvatskoga jezika porastao je u 2017./2018. godini kada je u taj program bilo uključeno 380 [200 M, 180 Ž] učenika, što je za 44 učenika više nego u prethodnome razdoblju [166 M, 170 Ž]. No nepovoljna kretanja zabilježena su u broju etnički segregiranih razreda jer je 2016./2017. takvih razreda bilo 60, a godinu kasnije 65.

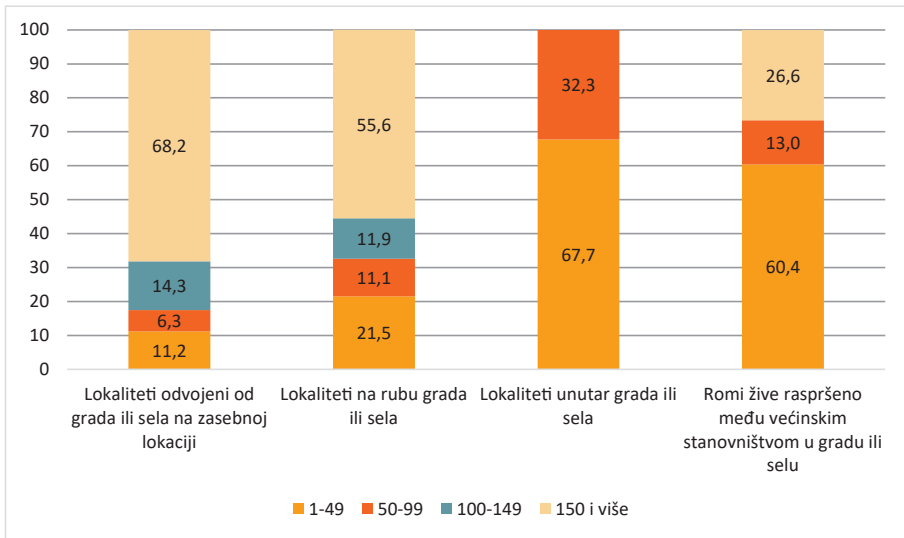
Ukidanje etnički potpuno segregiranih razreda, uz osiguravanje potpore učenju hrvatskoga jezika i produženoga boravka, iznimno su važni u sprečavanju preuranjena napuštanja školovanja učenika pripadnika RNM-a. Vrlo je važno i podizanja razine svijesti o važnosti obrazovanja u čitavoj romskoj populaciji kako bi se što više učenika zadržalo u obrazovnom sustavu i osiguralo završavanje obaveznog obrazovanja kao ulaznice za srednjoškolsko obrazovanje.

Broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu

Istraživanje EUMIDIS II [FRA, 2016: 24] navodi kako u Hrvatskoj 93% Romkinja i 94% Roma u dobi za osnovnu školu pohađaju obavezno obrazovanje. Po tome Hrvatska stoji slično kao i prvorangirana Španjolska u kojoj 99% Roma u dobi za osnovnu školu pohađa istu, dok je najmanji udio pohađanja obaveznog obrazovanja u promatranim europskim zemljama zabilježen u Grčkoj [69%]. No istraživački podaci za Hrvatsku ukazuju na manjkavosti potpornih sustava za uspješnije uključivanje pripadnika RNM-a u obrazovni sustav i ostvarivanja bolje obrazovne strukture romske populacije. Prvi dio analiza iz područja osnovnoškolskog obrazovanja odnosi se na analizu lokaliteta [dionica mapiranja]. Sukladno analizama s područja predškolskog odgoja i obrazovanja u području osnovnoškolskog obrazovanja na prvoj se razini analize prišlo ustanovljavanju koliko djece osnovnoškolske dobi živi na lokalitetu. Rezultati pokazuju kako su lokaliteti s do 49 djece u toj dobi zastupljeni s 29.2%, lokaliteta s 50 – 99 djece osnovnoškolske dobi je 10.8%, onih sa 100 –

149 djece po lokalitetu 9.3%, dok je lokaliteta sa 150 ili više djece u dobi 6 – 13 godina bilo 50.6% u uzorku.

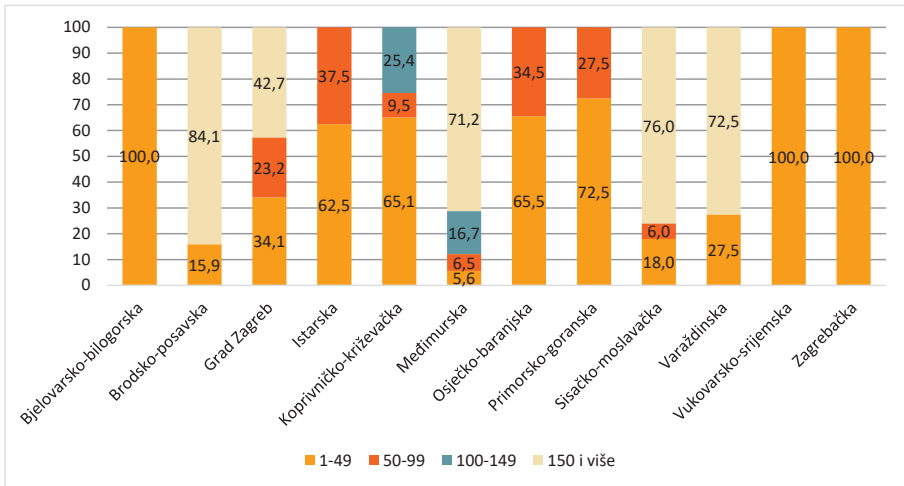
S obzirom na tip lokaliteta i broj djece na lokalitetu [Slika 19] do 49 djece osnovnoškolske dobi u razmjerno najvećem broju živi na lokalitetima unutar grada ili sela, dok **150 ili više djece u toj dobi u najvećem broju živi u lokalitetima koji su odvojeni od grada ili sela [68.2%] ili na lokalitetima na rubu grada ili sela [55.6%], što još jednom indicira visoku prostornu segregiranost pripadnika RNM-a.**

SLIKA 19. Broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%]⁵³

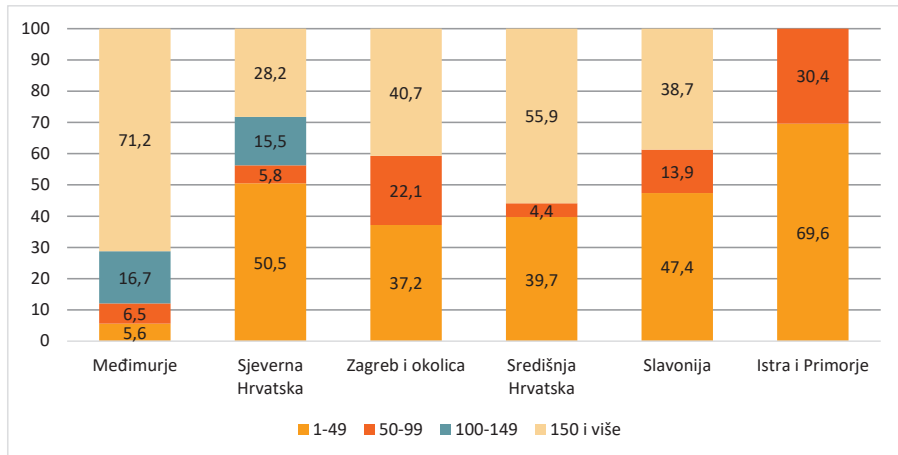
Distribucija broja djece po lokalitetima s obzirom na županije [Slika 20] pokazuje visoku diverzifikaciju među županijama, s tri županije koje u svim ispitivanim lokalitetima imaju do 49 djece osnovnoškolske dobi [Bjelovarsko-bilogorska, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka]. U Brodsko-posavskoj pak županiji čak 84.1% lokaliteta imaju 150 ili više djece osnovnoškolske dobi. U županije u kojima su registrirani lokaliteti sa 150 ili više djece osnovnoškolske dobi ulaze i Sisačko-moslavačka, Varaždinska i Međimurska županija te Grad Zagreb.

53 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 298.48$; $df = 9$; $p < .01$.

SLIKA 20. Broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na županiju [%]⁵⁴

Kada je o regionalnoj distribuciji riječ [Slika 21], u Međimurju [71.2%] i Središnjoj Hrvatskoj [55.9%] najveći udio odnose lokaliteti sa 150 ili više djece osnovnoškolske dobi.

SLIKA 21. Regionalna distribucija broja djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%]⁵⁵

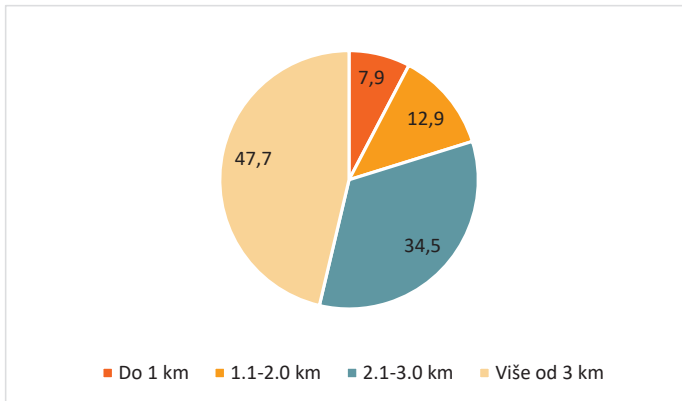
U Istri i Primorju je najviše lokaliteta s do 49 djece ove dobi [69.6%], iza koje s ovim prosječnim brojem djece slijede Sjeverna Hrvatska sa 50.5% te Slavonija s 47.4%.

54 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 549.76$; $df = 11$; $p < .01$.

55 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 307.78$; $df = 15$; $p < .01$.

Udaljenost osnovnih škola od lokaliteta

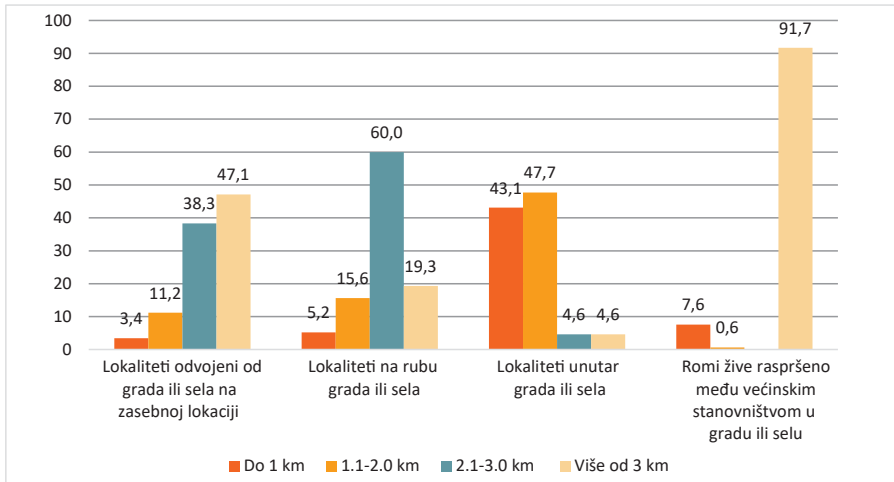
Anketom je ustanovljeno kako tek 7.9% djece u dobi 6 – 13 godina⁵⁶ živi na udaljenosti od osnovne škole manjoj od 1 km [Slika 22], dok je u slučaju skoro polovice djece u dobi 6 – 13 godina riječ o udaljenosti većoj od 3 km, što je sukladno i nalazima o prostornoj dostupnosti vrtića djeci u dobi 3 – 6 godina. I ovaj je nalaz potvrda da Hrvatskoj kronično nedostaje infrastrukture za obavezno obrazovanje, osobito kada je riječ o prostornoj distribuciji na lokalitetima u kojima žive pripadnici RNM-a.

SLIKA 22. Udio djece u dobi 6–13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole [%]

Rezultati su, očekivano, pokazali kako **djeca u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima koji su odvojeni od grada ili sela [3.4%] i lokalitetima na rubu grada ili sela [5.2%] u najmanjoj mjeri imaju dostupne osnovne škole na udaljenosti manjoj od 1 km** [Slika 23]. Ono što je različito od nalaza o ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanje jest da čak 91.7% djece u dobi od 6 do 13 godina koja žive na lokalitetima u kojima Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom ima škole na udaljenosti većoj od 3 km.

56 N = 769

SLIKA 23. Udio djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole u odnosu na tip lokaliteta [%]⁵⁷

Kapaciteti gradova i naselja za pružanje usluga osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja ovise kako o financiranju i organizaciji sustava obrazovanja, tako i o potrebama, odnosno o broju djece na lokalitetima. No, u slučaju pripadnika RNM otežavajući faktor koji dodatno umanjuje kapacitete jest i etnička segregacija. Uvidom u podatke o prostornoj dostupnosti osnovnih škola djeci u dobi 6 – 13 godina u 12 ispitivanih županija dolazimo do zaključka kako **djeca Romi najviše otežan pristup osnovnoj školi imaju u Gradu Zagrebu, Varaždinskoj i Sisačko-moslavačkoj županiji** [Tablica 4]. Osnovne se pak škole u prostornome smislu čine najviše dostupnima u Osječko-baranjskoj županiji.

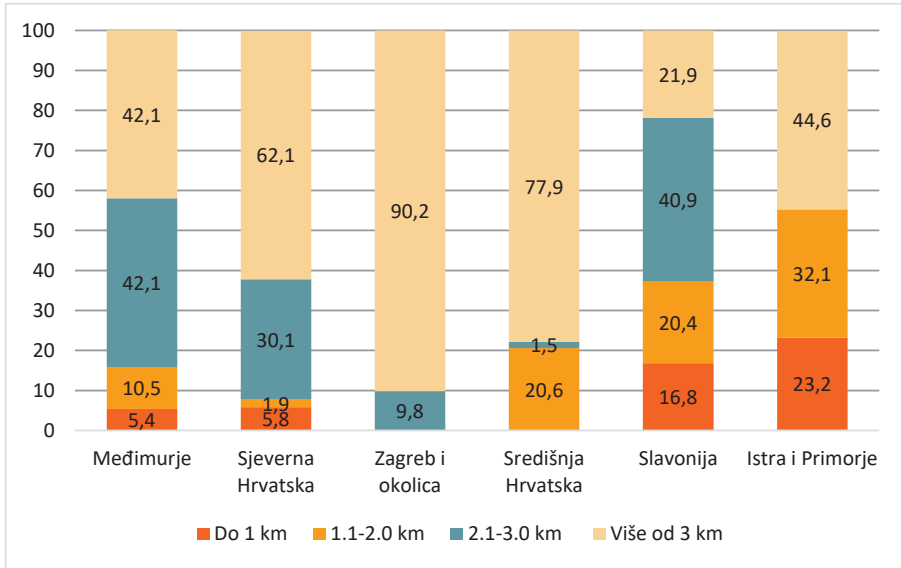
TABLICA 4. Udio djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole u odnosu na županije [%]⁵⁸

	Do 1 km	1.1 – 2.0 km	2.1 – 3.0 km	Više od 3 km
Bjelovarsko-bilogorska	0.0	33.3	0.0	66.7
Brodsko-posavska	0.0	11.1	84.1	4.8
Grad Zagreb	0.0	0.0	6.4	93.6
Istarska	12.5	0.0	0.0	87.5
Koprivničko-križevačka	9.5	0.0	44.4	46.0
Međimurska	5.4	10.5	42.1	42.1
Osječko-baranjska	41.8	38.0	5.5	14.5
Primorsko-goranska	27.5	45.0	0.0	27.5
Sisačko-moslavačka	0.0	16.0	2.0	82.0
Varaždinska	0.0	5.0	7.5	87.5
Vukovarsko-srijemska	0.0	0.0	0.0	100.0
Zagrebačka	0.0	0.0	50.0	50.0

57 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 411.71$; $df = 9$; $p < .01$.

58 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 460.46$; $df = 33$; $p < .01$.

S obzirom na regionalnu distribuciju [Slika 24] djeca iz Međimurja u dobi 6 – 13 godina u jednakome broju imaju osnovne škole na udaljenosti 2.1 – 3.0 km i više od 3 km [po 42.1%], u Sjevernoj Hrvatskoj to najčešće iznosi više od 3 km [62.1%], a Zagreb i okolica razlikuju se od ostalih regija jer su zabilježeni odgovori od 90.2% za udaljenost veću od 3 km. Navedeno se može protumačiti time da, iako Romi u Zagrebu i okolici žive raspršeno među većinskim stanovništvom, ipak zauzimaju životni prostor koji je udaljen od prostora za kvalitetan stambeni smještaj, a samim time i od osnovnih škola.

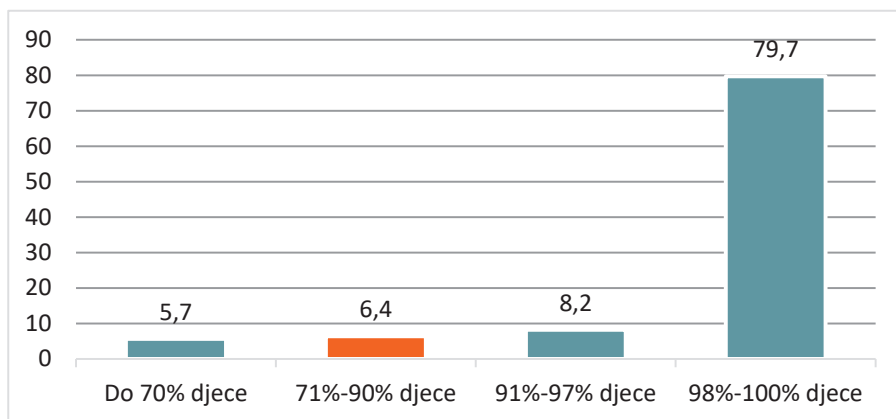
SLIKA 24. Regionalna distribucija udjela djece u dobi 6 – 13 godina koja žive na lokalitetima određene udaljenosti od osnovne škole [%]⁵⁹

Središnja Hrvatska također bilježi visok udio Roma u dobi 6 – 13 godina kojima je osnovna škola dostupna na udaljenosti većoj od 3 km [77.9%], iza koje slijede Istra i Primorje s 44.6% udaljenosti veće od 3 km, dok u slučaju Slavonije prevladava udaljenost od 2.1 – 3.0 km [40.9%].

⁵⁹ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 205.77$; $df = 15$; $p < .01$.

Sudjelovanje u osnovnoškolskom obrazovanju

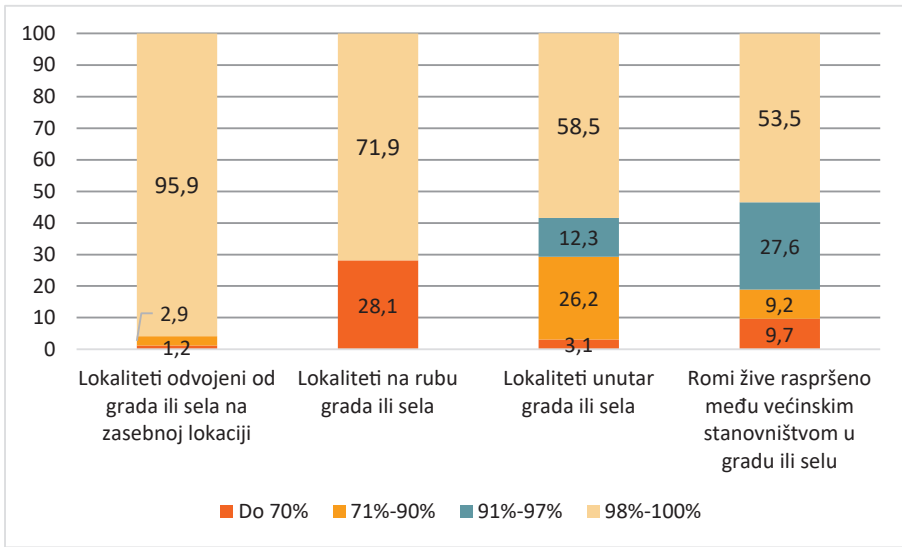
Istraživačkom dionicom mapiranja dobiveni su i podaci o broju djece osnovnoškolske dobi [6 – 13 godina] s lokaliteta koja pohađaju školu, pri čemu na većini lokaliteta obitava 150 ili više djece te dobi koja pohađaju osnovnu školu [48.6% lokaliteta]. U 31.5% lokaliteta živi do 49 djece u dobi za osnovnu školu, u 8.6% od 50 – 99 djece, a 11.3% lokaliteta ima registrirano 100 – 149 djece osnovnoškolske dobi. Izračunom koliko djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta pohađa školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu uviđamo kako **u 71.3% lokaliteta 100% djece pohađa osnovnu školu**. Za potrebe istraživanja ovu kategoriju lokaliteta spojili smo s onima u kojima djeca sudjeluju u osnovnoškolskom obrazovanju u 98% ili 99%, što ukupno iznosi 79.7% lokaliteta iz kojih obavezno obrazovanje pohađa 98 – 100% djece, a u preostalih 20.3% lokaliteta u osnovnoškolskom obrazovanju sudjeluje 97% ili manje djece [Slika 25].

SLIKA 25. Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju osnovnu školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%]⁶⁰

U sljedećem koraku pristupilo se analizama na ovako okrupnjenim kategorijama, a podaci pokazuju kako su u najmanjoj mjeri u kategoriji sudjelovanja od 98% ili više zastupljena djeca iz kućanstava raspršenih među većinskim stanovništvom [53.5%], dok u kategoriji najvećeg sudjelovanja lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji ima 95.9%, a lokaliteta na rubu grada ili sela 71.9% [Slika 26]. U kasnijim analizama pokušat ćemo ustanoviti koji su posredujući razlozi takvih razlika.

60 N = 4749

SLIKA 26. Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%]⁶¹

Zagrebačka, Vukovarsko-srijemska i Varaždinska predstavljaju županije u kojima je registrirana najviša stopa polaznosti osnovnih škola – 98 – 100% [Tablica 5]. U drugim županijama riječ je o niskoj polaznosti, pogotovo ako se uzme u obzir da je hrvatski prosjek 96.3%⁶². Brodsko-posavska županija sa 70.0% lokaliteta u kojima je sudjelovanje djece u osnovnoškolskom obrazovanju do 70%, te Koprivničko-križevačka županija u kojoj je takovih lokaliteta 51.1%, dvije su županije u kojima se nalaze lokaliteti u kojima relativno velik udio djece ne sudjeluje u osnovnoškolskom obrazovanju.

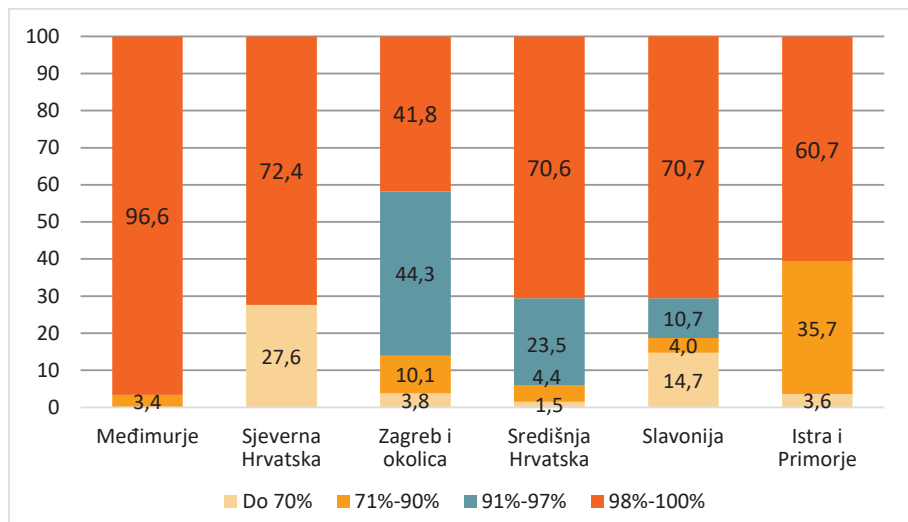
61 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 281.88$; $df = 9$; $p < .01$.

62 Izvor: Eurostat [edat_lfse_14]

TABLICA 5. Udio djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu s obzirom na županiju [%]⁶³

	Do 70%	71 – 90%	91 – 97%	98 – 100%
Bjelovarsko-bilogorska	0.0	16.7	0.0	83.3
Brodsko-posavska	70.0	0.0	0.0	30.0
Grad Zagreb	4.0	10.7	46.7	38.7
Istarska	12.5	37.5	0.0	50.0
Koprivničko-križevačka	51.1	0.0	0.0	48.9
Međimurska	0.0	3.4	0.0	96.6
Osječko-baranjska	8.7	6.5	17.4	67.4
Primorsko-goranska	0.0	35.0	0.0	65.0
Sisačko-moslavačka	2.0	0.0	32.0	66.0
Varaždinska	0.0	0.0	0.0	100.0
Vukovarsko-srijemska	0.0	0.0	0.0	100.0
Zagrebačka	0.0	0.0	0.0	100.0

Regionalna raspodjela (Slika 27) ukazuje kako se lokaliteti s najviše djece osnovnoškolske dobi koja pohađaju obavezno obrazovanje u prosjeku najčešće nalaze u Međimurju [96.6%] i Sjevernoj Hrvatskoj [72.4%].

SLIKA 27 Regionalna distribucija udjela djece osnovnoškolske dobi s lokaliteta koja pohađaju školu u odnosu na ukupan broj djece osnovnoškolske dobi na lokalitetu [%]⁶⁴

63 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 633.95$; $df = 33$; $p < .01$.

64 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 413.31$; $df = 15$; $p < .01$.

Suprotno prethodno navedenim rezultatima, lokaliteti u kojima je zabilježen najmanji udio djece koja pohađaju obavezno obrazovanje u 98 – 100%, u prosjeku se najčešće nalaze u Zagrebu i okolici [41.8%] te Istri i Primorju [60.7%].

Prepreke sudjelovanju u osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju

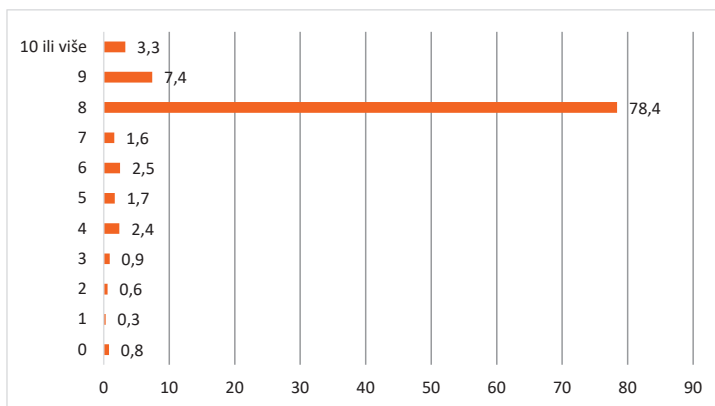
Djeca pripadnici RNM-a prilikom kretanja u osnovnu školu nailaze na niz prepreka s kojima se u prosjeku djeca iz većinske populacije rjeđe susreću. Ponajprije je riječ o nepripremljenosti za sustavno obrazovanje – nedostatku navika učenja i slabim grafomotoričkim vještinama. Izazovi leže i u nedovoljnoj socijalizaciji, kao i u nedostatnim materijalnim uvjetima za redovito učenje i izvršavanje školskih obaveza. No kao što će kasnije biti prikazano u dijelu o vrijednostima i normama romske populacije, u romskoj populaciji prisutna je i nedovoljna potpora sustavnom obrazovanju djece, koja se iskazuje u nepoticanju djece na redovito učenje te u uključivanje djece u kućanski i plaćeni rad prije njihova završetka obavezanog obrazovanja. Niže je naveden iskaz sudionika fokus-grupe koji ilustrira jedan od razloga slabije početne pozicije djece pripadnika RNM-a u trenutku kretanja u osnovnu školu u odnosu na djecu iz većinske populacije.

A kad ih ja testiram za spremnost za prvi razred, meni se pokazuje da romska djeca su slabija nego neromska, samo zato što nisu dovoljno socijalizirana. Roditelji kod njih ne rade ono što rade drugi roditelji, izostaju radne navike, kontinuiran rad, osnovne komunikacijske vještine.

Izvadak iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

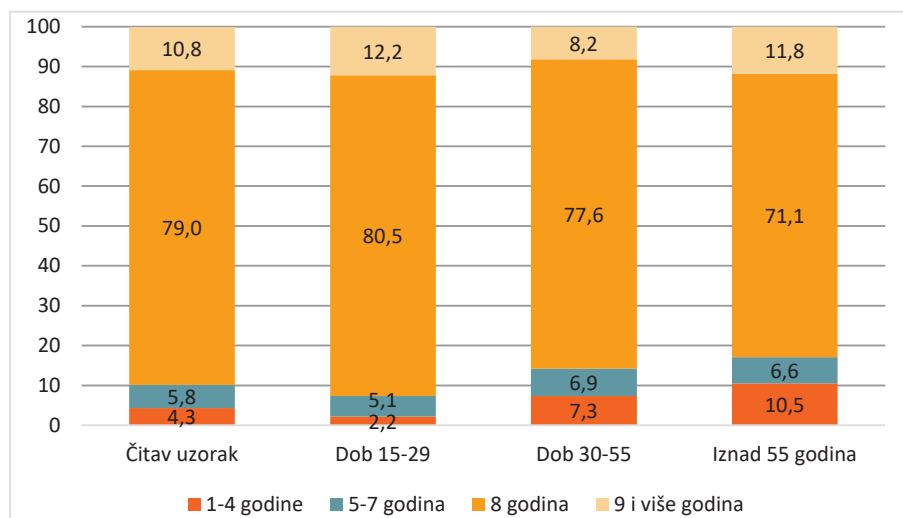
Duljina pohađanja osnovne škole

Hrvatsko obavezno obrazovanje traje osam godina, no **tek 78.4% Roma u dobi od 15 ili više godina pohađalo je obavezno obrazovanje osam godina, a dio Roma to isto obrazovanje ne završava tijekom tih osam godina zbog ponavljanja ili čak višestrukoga ponavljanja razreda** [Slika 28]. U uzorku je bilo i 4.2% Roma koji su osnovnu školu pohađali do četiri godine te 10.7% onih koji su ju pohađali dulje od osam godina.

SLIKA 28. Duljina pohađanja osnovne škole [%]⁶⁵

Originalni istraživački podaci prikazani u ovoj studiji ipak sugeriraju kako se situacija sa završenosti osnovnog obrazovanja poboljšava. Naime, od uzorka od 484 učenika osnovne škole njih 13 je odustalo od obaveznog obrazovanja [2.7% uzorka], od čega je bilo osam djevojčica i pet dječaka. Upitani o razlozima odustajanja, roditelji su naveli financijske razloge kao poticaj za odustajanje kod dvije djevojčice, a dva dječaka su imala ozbiljne zdravstvene razloge, dok za ostalu djecu koja su odustala od školovanja u godini istraživanja roditelji nisu naveli razlog. Promatrajući čitav uzorak stariji od 15 godina [Slika 29] vidimo kako duljina pohađanja obaveznog obrazovanja raste s mlađim dobnim kohortama.

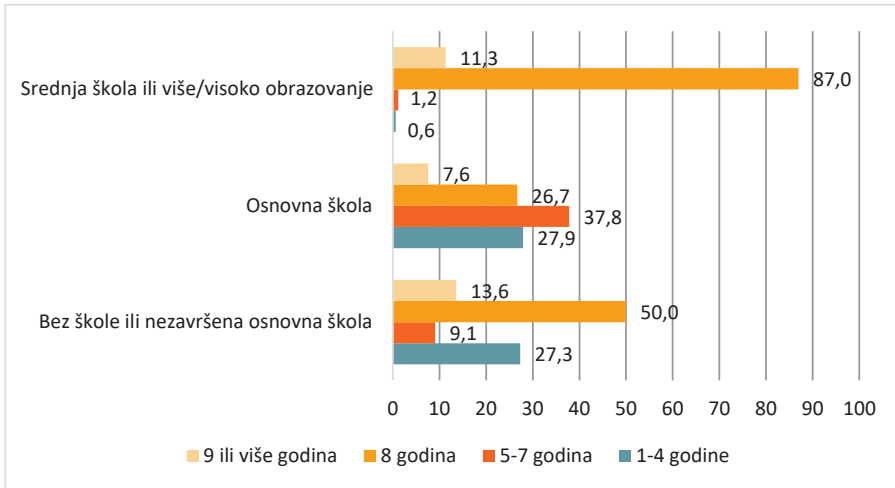

SLIKA 29. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na dob [%]⁶⁶

65 N = 1441

66 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 33.56$; $df = 6$; $p < .01$.

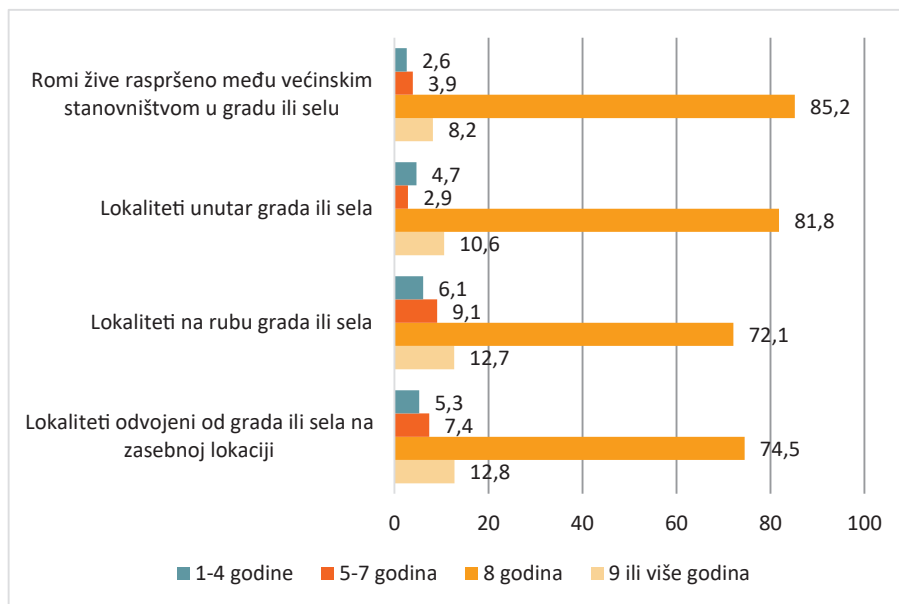
Iako se po odgovorima čini da dio ispitanika nije dobro razumio pitanje o duljini pohađanja osnovne škole ili o stupnju završenog obrazovanja jer su dali iskaz o završenom osnovnom ili nekom višem stupnju obrazovanja iako su osnovnu školu pohađali manje od 8 godina (Slika 30), generalno možemo reći da **pohađanje osnovne škole 9 ili više godina kod dijela Roma jamči završavanje osnovne škole [7.6%], kao i da je 11.3% pripadnika RNM-a koji su pohađali osnovnu školu dulje od devet godina završilo i najmanje srednju školu.**

SLIKA 30. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na stupanj obrazovanja [%]⁶⁷

Značajnost prostorne segregacije u velikoj se mjeri, osim u području predškolskog odgoja i obrazovanja, ogleđava i u svim segmentima osnovnoškolskog obrazovanja, pa tako i u distribuciji duljine pohađanja osnovne škole u odnosu na tip lokaliteta (Slika 31).

⁶⁷ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 706.90$; $df = 6$; $p < .01$.

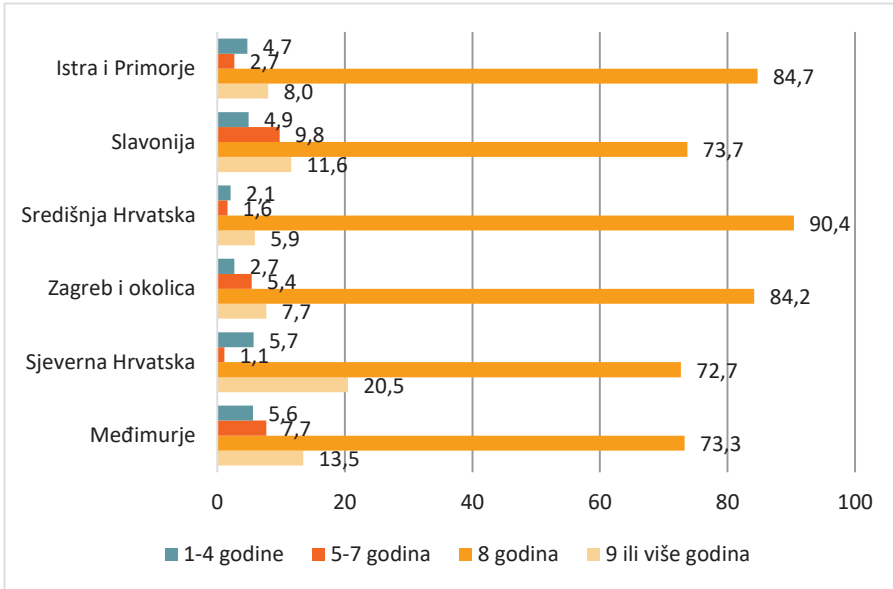

SLIKA 31. Duljina pohađanja osnovne škole u odnosu na tip lokaliteta [%]⁶⁸

Pohađanje osnovne škole od osam godina ili više u najvećoj mjeri iskazuju pripadnici RNM-a koji žive na lokalitetima koji su nešto više (iako u bitno različitoj mjeri) integrirani u prostore gdje prebiva i većinsko stanovništvo – lokalitetima unutar grada ili sela, ili ondje gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom. Bolja prostorna integracija znači i veću dostupnost infrastrukture za obavezno školovanje, kao i veću izloženost utjecajima većinske zajednice. Pozitivni utjecaji većinske zajednice demonstriraju se kroz modele osoba koje su završile određene stupnjeve obrazovanja i uključile se u društvo u toj mjeri da su prekinule "začarani krug" siromaštva i marginaliziranosti.

Regionalna pak distribucija duljine pohađanja osnovne škole indicira ozbiljne izazove u sustavu obaveznog obrazovanja jer je najmanji broj pripadnika RNM-a koji su u obaveznom obrazovanju sudjelovali osam ili više godina zabilježen upravo u regijama koje broje najviše Roma u Hrvatskoj – Međimurju i Sjevernoj Hrvatskoj [Slika 32]. Kada je riječ o završavanju osnovne škole u odrasloj dobi, zabilježeno je tek 3.9% ispitanika koje su završile osnovnu školu u odrasloj dobi. Zbog premalog broja ispitanika nisu bile moguće daljnje statističke obrade u smislu stjecanja uvida u obilježja osoba koje obavezno obrazovanje završavaju u odrasloj dobi.

68 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 29.24$; $df = 9$; $p < .01$.

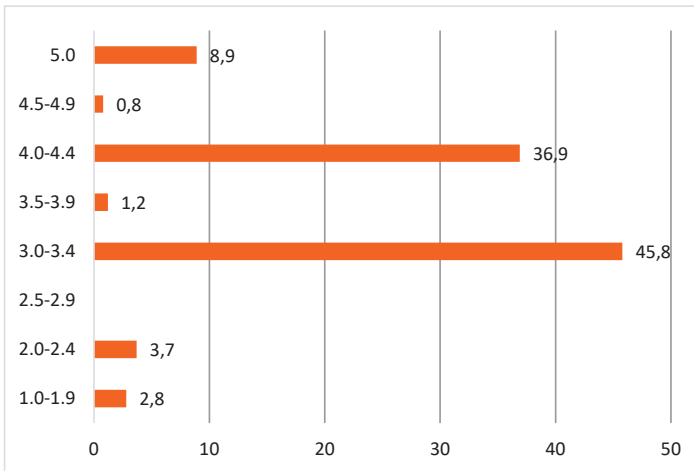

SLIKA 32. Regionalna distribucija duljine pohađanja osnovne škole [%]⁶⁹

Prosjeck ocjena tijekom obaveznog školovanja

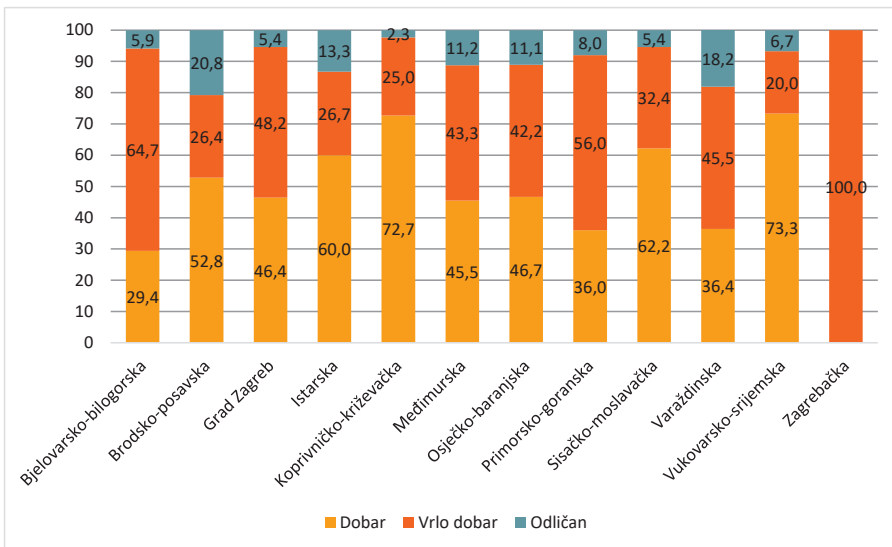
Jedna od tema koja zaokuplja istraživače iz područja obrazovanja jest i prosjek ocjena na kraju školske godine, čemu će biti posvećena sljedeća cjelina. Prosjek ocjena u osnovnoškolskom obrazovanju vrlo je često indikator hoće li osoba uspjeti dovršiti obrazovanje koje trenutačno pohađa, kao i hoće li se uspjeti kvalificirati za ulazak u sljedeći stupanj obrazovanja. **Istraživački nalazi** o učenicima Romima koji su u vrijeme istraživanja sudjelovali u osnovnoškolskom obrazovanju [Slika 33] **govore o natpolovičnoj većini pripadnika RNM-a koji tijekom obaveznog obrazovanja [u dobi 7 – 14 godina] ostvaruju prosjek niži od 3.5.** Za usporedbu, u općoj populaciji riječ je o prosječnoj ocjeni 4.45, dok ocjenu nedovoljan ima 0.3% osnovnoškolske populacije, a ocjenu odličan 57.2% [ŠeR – Školski e-Rudnik].

69 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 53.20$; $df = 15$; $p < .01$.

SLIKA 33. Prosjek ocjena učenika osnovne škole u šk. god. 2016./2017. [%]⁷⁰

Nakon rekodiranja, odnosno spajanja kategorija prolaznih ocjena, dobivene su tri nove kategorije s kojima se išlo u daljnju analizu podataka: ocjena dobar [48.9%], ocjena vrlo dobar [40.7%] i ocjena odličan [10.4%], a distribucija ocjena po županijama prikazana je u Slici 34.

SLIKA 34. Distribucija ocjena učenika osnovnih škola u školskoj godini 2016./2017. s obzirom na županije [%]⁷¹

⁷⁰ N = 607

⁷¹ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 45.36$; df = 22 ; p<.01.

Raspodjela učenika određenih ocjena po županijama sugerira kako u prosjeku najniže ocjene tijekom obaveznog školovanja ostvaruju učenici u Koprivničko-križevačkoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, dok su učenici s prebivalištem u Bjelovarsko-bilogorskoj i Varaždinskoj županiji najuspješniji u ovom smislu.

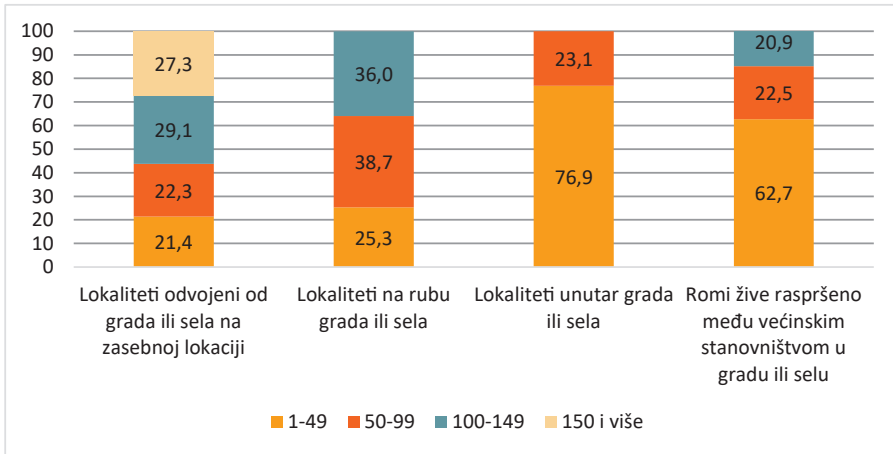
3.3 Srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje te obrazovanje odraslih Roma

Prema *Izvešću o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma* [Vlada RH, 2019: 8] u šk. god. 2018./2019. "...vidljivo je smanjenje broja učenika uključenih u srednjoškolsko obrazovanje. Prema dobivenim podacima u srednjoškolske programe početkom školske godine 2018./2019. bilo je uključeno 760 [401 M, 359 Ž] učenika [na početku školske godine 2017./2018. 805 [446 M, 359 Ž], no s druge strane vidljiv je porast broja učenika upisanih u prve razrede trogodišnjih srednjih škola te je veći broj učenika koji nastavljaju obrazovanje u trogodišnjim strukovnim programima [461 [283 M, 178 Ž] učenika] u odnosu na broj učenika u četverogodišnjim i petogodišnjim programima [132 [37 M, 95 Ž] učenika]". Ukupno gledano, **temelj za zaključak o dvama negativnim efektima: jedan je smanjenje broja srednjoškolskih učenika, a drugi je slabije kvalificiranje učenika pripadnika RNM-a za četverogodišnje i petogodišnje srednjoškolske programe.** Podaci koji će biti prezentirani u dijelu o srednjoškolskom obrazovanju pokušat će dati neke odgovore o strukturi Roma polaznika srednjih škola u RH i o razlozima odustajanja od srednjih škola.

Broj mladih u dobi za srednjoškolsko obrazovanje na lokalitetu

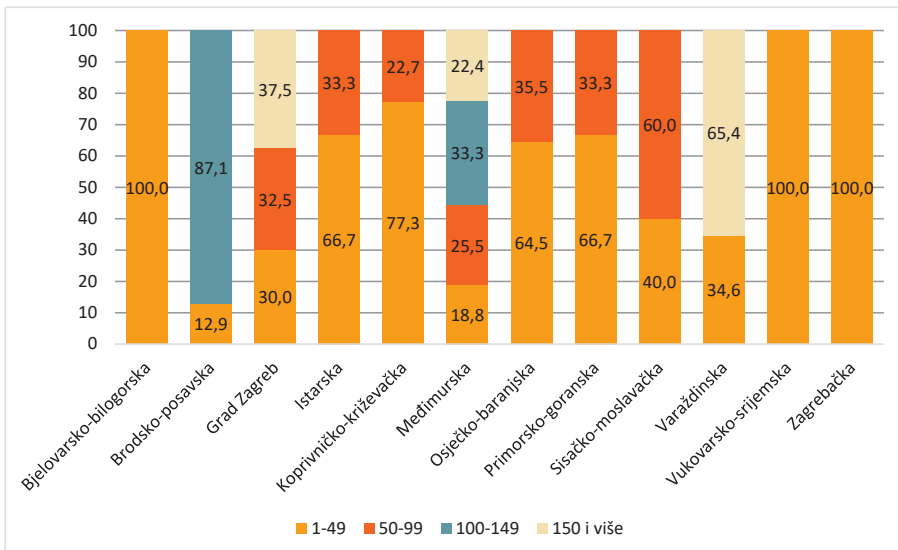
Prvi dio analiza iz područja srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja odnosi se na analizu lokaliteta [dionica mapiranja]. Razmjerno najveći dio lokaliteta iz istraživanja [36.7 %] ima do 49 mladih u dobi 14 – 17 godina, 25.2% je lokaliteta u kojima obitava 50 – 99 potencijalnih srednjoškolaca, lokaliteta sa 100 – 149 mladih u dobi 14 – 17 godina je 20.9%, a 17.2% je lokaliteta u kojima živi više od 150 mladih u toj dobi⁷². **Obrazac prostorne segregacije Roma uočen pri interpretiranju podataka o predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju Roma uočen je i u slučaju povezanosti broja mladih u dobi za srednju školu i tipa lokaliteta** [Slika 35]. Lokaliteti na kojima živi više od 150 mladih u dobi 14 – 17 godina pojavljuju se isključivo u slučaju odvojenosti od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [27.3%]. S druge strane, lokaliteti nastanjeni s manje od 50 mladih u dobi 14 – 17 godina u većinskim su udjelima zabilježeni u slučaju života unutar grada ili sela [76.9%] ili kada pripadnici RNM-a žive raspršeni među većinskim stanovništvom [62.7%].

72 N = 436

SLIKA 35. Broj mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%]⁷³

Županije s relativno najmanje mladih u srednjoškolskoj dobi jesu Bjelovarsko-bilogorska, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka. Varaždinska pak županija ističe se po čak 65.4% lokaliteta s više od 150 učenika u toj dobi, a u Međimurskoj je županiji više od 150 srednjoškolaca po lokalitetu registrirano u nešto više od petine lokaliteta [Slika 36].

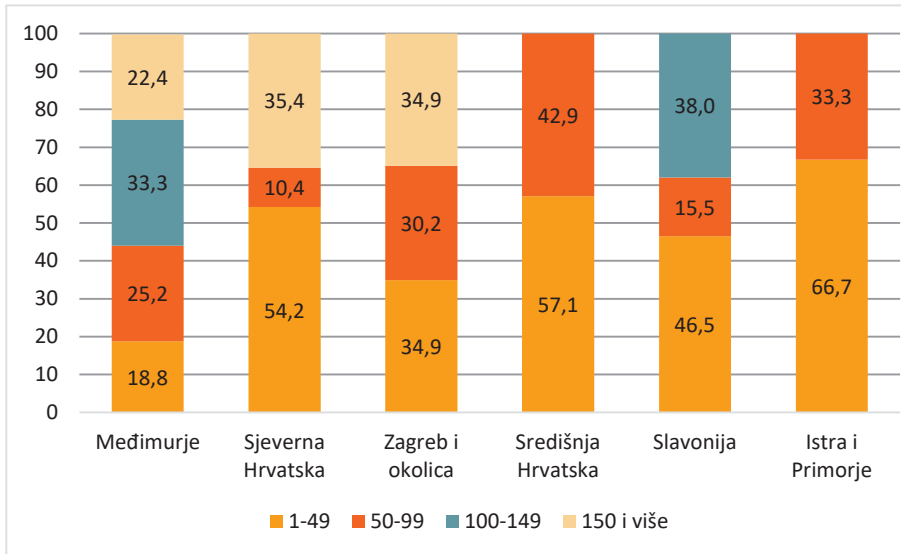

SLIKA 36. Broj mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu s obzirom na županije [%]⁷⁴

73 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 137.00$; $df = 9$; $p < .01$.

74 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 318.08$; $df = 33$; $p < .01$.

Komparativno gledano, najviše mladih po lokalitetu (više od 150 po lokalitetu) u srednjoškolskoj dobi obitava u Zagrebu i okolici [43.1%] – Slika 37. Potencijalni su srednjoškolci u Sjevernoj Hrvatskoj te Istri i Primorju u prosjeku najviše smješteni u lokalitetima s do 49 svojih vršnjaka (u oba slučaja po 58.8%).

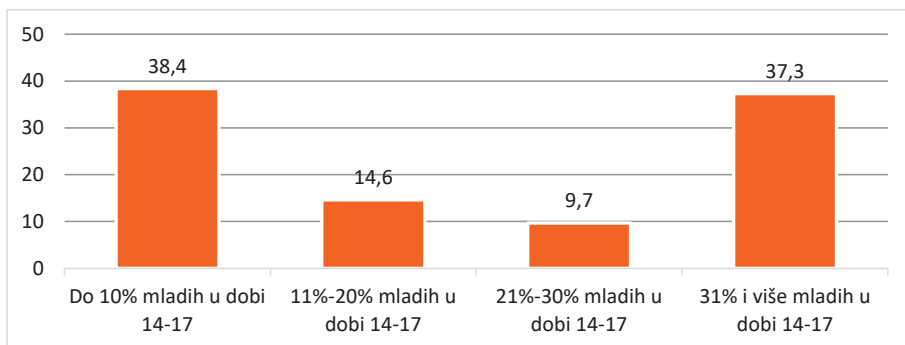
SLIKA 37. Regionalna distribucija broja mladih u dobi 14 – 17 na lokalitetu [%]⁷⁵

Sudjelovanje Roma u srednjoškolskom obrazovanju

Istraživanje FRA EUMIDIS [2016: 26] ukazalo je na to kako ukupno 68% Roma u dobi 18 – 24 godine [78% mladića i 60% djevojaka] u Hrvatskoj nije završilo srednjoškolsko obrazovanje. Riječ je o zamjetnoj razlici u odnosu na Češku i Slovačku u kojoj ukupno 57%, odnosno 58% pripadnika RNM-a nije završilo srednju školu, što je najbolji zabilježeni rezultat u analiziranim zemljama. **Polaznost srednjoškolskog obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj znatno je niža od nacionalnog prosjeka⁷⁶**, a u prilog tomu ide i podatak da **iz čak 38.4% lokaliteta tek do 10% mladih Roma u dobi 14 – 17 godina pohađa srednju školu, dok iz 37.3% lokaliteta 31% ili više mladih pripadnika RNM-a sudjeluje u srednjoškolskom obrazovanju [Slika 38]**. Istraživanjem je ustanovljeno kako je najveća polaznost srednje škole na nekom lokalitetu tek 47%, a riječ je o pet lokaliteta ili 1.1% uzorka.

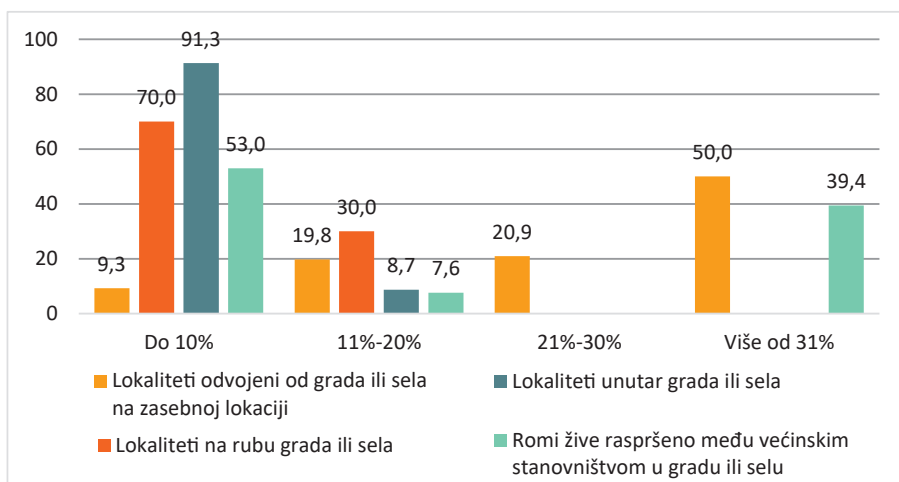
75 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 157.37$; $df = 15$; $p < .01$.

76 Prema podacima Eurostata [edat_lfse_14] u Hrvatskoj u 2019. godine srednju školu nije pohađalo 3.1% djece i mladih u srednjoškolskoj dobi.

SLIKA 38. Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece na lokalitetu [%]⁷⁷

S obzirom na udio pripadnika RNM-a u dobi 14 – 17 godina koji u odnosu na tip lokaliteta sudjeluju u srednjoškolskom odgoju i obrazovanju [Slika 39] ustanovljeno je kako **najmanju polaznost srednjih škola – manje od 10% – u najvećem postotku nalazimo na lokalitetima unutar grada ili sela [91.3%], a najveću na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [50.0%] – polaznost višu od 31%.** Time su mladi Romi višestruko deprivirani i pod većim rizikom da ne uspiju prekinuti "začarani krug" marginalizacije i siromaštva. Lišeni su prilika za aktivno sudjelovanje u suvremenom načinu života mladih, u obrazovanju, u stjecanju životnih iskustava izvan svojeg lokaliteta te u mogućnosti da u svojoj bližjoj okolini pronađu pozitivan model osobe koja će im pomoći u podizanju osviještenosti o važnosti stjecanja srednjoškolske svjedodžbe.

SLIKA 39. Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu s obzirom na tip lokaliteta [%]⁷⁸

⁷⁷ N = 4485

⁷⁸ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 84.84$; df = ; $p < .01$.

Prilika za sudjelovanje u aktivnostima koje bi mladim Romima pomogle u oblikovanju obrazovnih aspiracija i iznalaženju načina kako ih ostvariti, kao i u struktuiranom obrazovanju u najvećoj su mjeri lišeni mladi iz čak pet županija iz kojih najviše do 10% djece u dobi 14 – 17 godina sudjeluje u srednjoškolskom obrazovanju: Bjelovarsko-bilogorske, Brodsko-posavske, Koprivničko-križevačke, Vukovarsko-srijemske i Zagrebačke [Tablica 6]. Najveći ostvareni udjeli sudjelovanja u srednjoškolskom obrazovanju [31% i više] registrirani su u Gradu Zagrebu [88.5%] te Međimurskoj županiji [58.2%].

TABLICA 6. Udio djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu s obzirom na županiju [%]^{79,80}

	Do 10%	11 – 20%	21 – 30%	31% i više
Bjelovarsko-bilogorska	100.0	0.0	0.0	0.0
Brodsko-posavska	100.0	0.0	0.0	0.0
Grad Zagreb	11.5	0.0	0.0	88.5
Koprivničko-križevačka	100.0	0.0	0.0	0.0
Međimurska	16.5	2.5	22.8	58.2
Osječko-baranjska	66.7	33.3	0.0	0.0
Primorsko-goranska	66.7	33.3	0.0	0.0
Sisačko-moslavačka	91.7	8.3	0.0	0.0
Varaždinska	19.0	81.0	0.0	0.0
Vukovarsko-srijemska	100.0	0.0	0.0	0.0
Zagrebačka	100.0	0.0	0.0	0.0

Regionalno gledano, najveći broj lokaliteta s najvećim udjelom mladih srednjoškolske dobi koji pohađaju srednju školu nalazimo u Zagrebu i okolici [79.3%] i Međimurju [58.2%], a u Središnjoj Hrvatskoj u čak 94.4% slučajeva tek do 10% mladih u dobi 14 – 17 pohađa srednju školu – Tablica 7. Ovakva distribucija poziva na urgentne mjere koje bi obuhvatile kako značajne osobe iz romske zajednice, tako i roditelje i djecu Rome te predstavnike relevantnih institucija i stručnjake u području obrazovanja. Neprihvatljivo je da u 21. stoljeću tako mali broj mladih iz određene zajednice ima priliku za učenje, druženje i kvalitetan psihofizički razvoj unutar formalnog obrazovnog sustava.

79 U Istarskoj županiji je na ovo pitanje prikupljen nizak broj odgovora te je u ovoj analizi Istarska županija isključena iz prikaza rezultata.

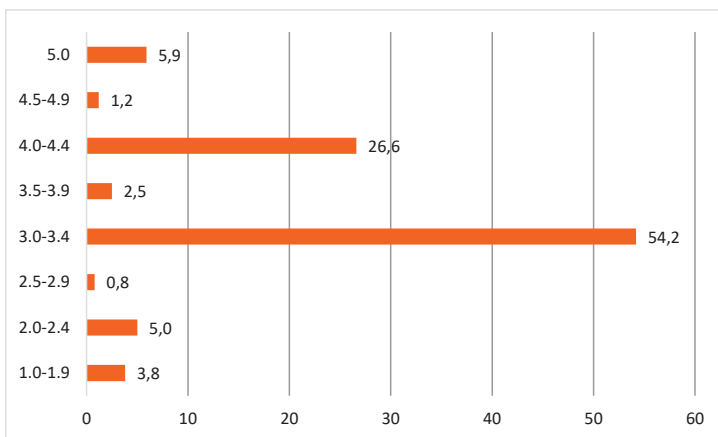
80 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 221.52$; $df = 30$; $p < .01$.

TABLICA 7. Regionalna distribucija udjela djece s lokaliteta u dobi 14 – 17 godina koja pohađaju srednju školu u odnosu na ukupan broj djece u dobi 14 – 17 godina na lokalitetu [%]⁸¹

	Međimurje	Sjeverna Hrvatska	Zagreb i okolica	Središnja Hrvatska	Slavonija	Istra i Primorje
Do 10%	16.5	39.3	30.7	94.4	80.0	66.7
11 – 20%	2.5	60.7	0.0	5.6	20.0	33.3
21 – 30%	22.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
31 i više	58.2	0.0	79.3	0.0	0.0	0.0

Prosjeck ocjena tijekom srednjoškolskog obrazovanja

U potpoglavlju o osnovnoškolskom obrazovanju ukazali smo na to kako većina učenika pripadnika RNM-a ostvaruje školski uspjeh do najviše ocjene od 3.4, a ostvareni prosjeck ocjena učenika srednjih škola [Slika 40] razlikuje se od prvotno spomenutoga po nižem prosječnom ostvarenom uspjehu. To posljedično znači da **pripadnici RNM-a u srednjoškolskom obrazovanju vjerojatno ne ostvaruju školski uspjeh koji bi im omogućio upis na visokoškolsku ustanovu.** Uvidom u ostvareni prosjeck ocjena tijekom srednjoškolskog obrazovanja u cjelokupnoj populaciji srednjoškolskih učenika dobivamo podatak o prosječnoj ocjeni 3.9, odličan uspjeh ostvaruje 22.4% učenika, dok nedovoljan uspjeh ima 1.8% učenika [ŠeR – Školski e-Rudnik].

SLIKA 40. Prosjeck ocjena polaznika srednjih škola u šk. god. 2016./2017. [%]⁸²

Daljnijm spajanjem kategorija dobivene su tri grupe ocjena – ocjena dobar [60.5%], ocjena vrlo dobar [31.6%] i ocjena odličan [7.9%]. Uključivanjem obilježja učenika

81 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 171.29$; $df = 15$; $p < .01$.

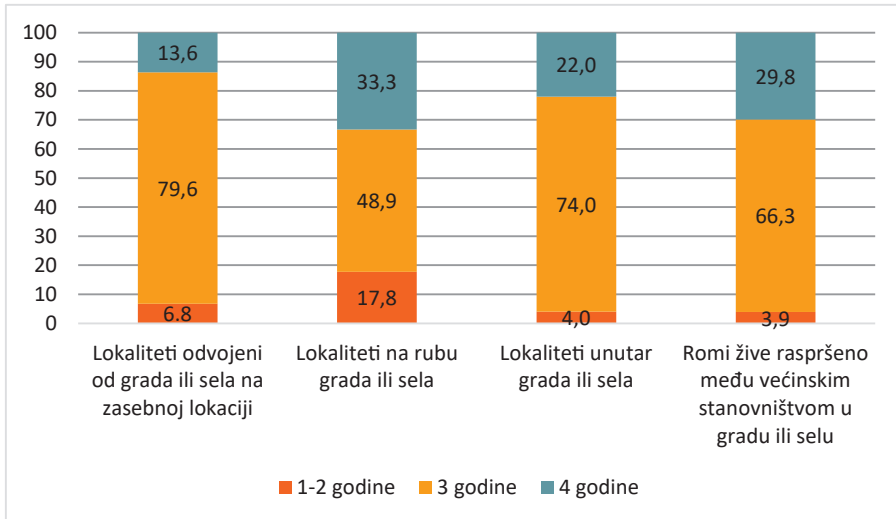
82 N = 105

srednjih škola u analizu nisu dobivene statistički značajne razlike u odnosu na različite ostvareni uspjeh. Drugim riječima, srednjoškolci Romi ne razlikuju se po ostvarenom uspjehu u srednjoj školi ni po jednoj nezavisnoj varijabli (spolu, dobi, materijalnom statusu, tipu lokaliteta, županiji i regiji).

Duljina pohađanja srednje škole

Osim ostvarenog srednjoškolskog uspjeha neki elementi ostvarivanja upisa na visokoškolske institucije odnose se i na završnost srednje škole te na trajanje srednjoškolskog obrazovanja⁸³. **Iz ispitnog uzorka 2.4% pripadnika RNM-a pohađalo je srednju školu tek jednu godinu, 4.3% dvije godine, najviše – 69.4% – tri godine, 23.0% četiri godina, 0.2% pet godina i 0.7% šest ili više godina.** Okrupnjavanjem rezultata dobivene su tri kategorije duljine pohađanja srednje škole: 1 – 2 godine [6.5%], 3 godine [69.5%], četiri ili više godina [24.0%].

Tip lokaliteta pokazao je visoku povezanost s duljinom pohađanja srednje škole [Slika 41]. **Najviše pripadnika RNM-a koji su srednju školu pohađali manje od tri godine dolazi iz lokaliteta na rubu grada ili sela [17.8%] dok ih iz lokaliteta unutar grada ili sela dolazi 4.0%, a iz podskupine Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom 3.9%.** Više je razloga zašto Romi odustaju od srednjoškolskog obrazovanja, o čemu će više biti riječi u sljedećim dijelovima ove studije.

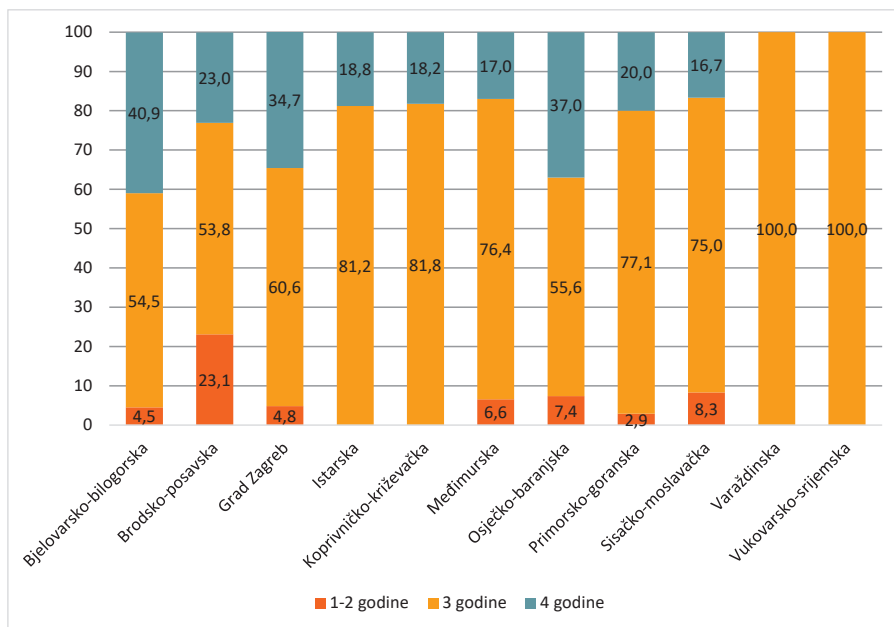

SLIKA 41. Duljina pohađanja srednje škole u odnosu na tip lokaliteta [%]⁸⁴

83 U analize su uključeni ispitanici stariji od 18 godina [N=409].

84 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 30.69$; $df = 9$; $p < .01$.

U distribuciji duljine pohađanja srednje škole po županijama (Slika 42.) Varaždinska i Vukovarsko-srijemska županija od drugih se županija razlikuju time što su svi ispitanici u te dvije županije pohađali srednju školu tri godine, a ispitanici koji su odustali od srednje škole prije isteka tri godine nisu zabilježeni ni u Istarskoj ni u Koprivničko-križevačkoj županiji.

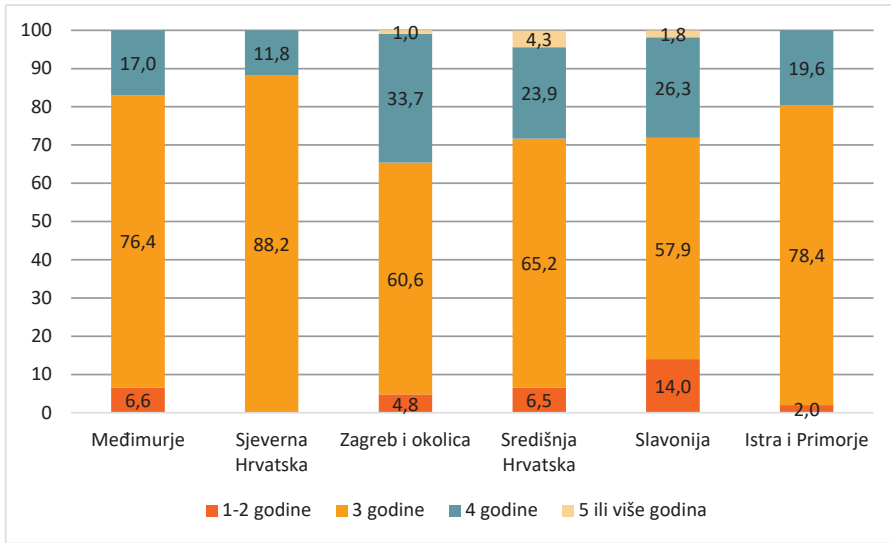
SLIKA 42. Duljina pohađanja srednje škole po županijama [%]^{85,86}

Najviše odustajanja od barem tri godine školovanja zabilježeno je u Brodsko-posavskoj županiji [23.1%]. Najviši udjeli četverogodišnjeg pohađanja srednje škole registrirani su u Bjelovarsko-bilogorskoj i Osječko-baranjskoj županiji te u Gradu Zagrebu.

S obzirom na regionalnu raspodjelu (Slika 43), najveći udio najkraćega pohađanja srednje škole zabilježen je u Slavoniji, dok u Sjevernoj Hrvatskoj nije bilo ispitanika koji su pohađali srednju školu samo godinu ili dvije.

85 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 352.34$; $df = 9$; $p < .01$.

86 Zagrebačka županija je isključena iz ove analize zbog nedovoljna broja ispitanika koji su odgovorili na pitanje.

SLIKA 43. Regionalna distribucija duljine pohađanja srednje škole [%]⁸⁷

Sjeverna Hrvatska, Istra i Primorje te Međimurje regije su u kojima je više od tri četvrtine ispitanika pohađalo srednju školu najmanje tri godine. Zagreb u odnosu na Sjevernu Hrvatsku bilježi skoro trostruko više, a u odnosu na Međimurje dvostruko više pripadnika RNM-a koji su pohađali srednju školu četiri godine.

Obrazovanje odraslih i visokoškolsko obrazovanje

Istraživanje je uključilo i pitanje o pripadnicima RNM-a koji su završili srednju školu u odrasloj dobi, no zbog premaloga broja ispitanika koji su bili uključeni u završavanje srednjoškolskoga obrazovanja u odrasloj dobi (ukupno 54 ispitanika ili 1.7% uzorka) daljnje zaključivanje o razlikama u obilježjima ispitanika nije moguće. Također, **u uzorku je zabilježeno tek 17 ispitanika (0.4% uzorka) koji su pohađali visokoškolsko obrazovanje. Mladih u dobi 20 – 29 godina na visokoškolskih studijima zabilježeno je tek 0.7%.**

Podaci izloženi u *Izvešću o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2016. i 2017. godinu* te prema *Izvešću za 2018. godinu*, iz Nacionalne zaklade za potporu učeničkom i studentskom standardu u 2017. godini osigurano je 19 stipendija za visoko obrazovanje [za 11 studenata i 8 studentica Roma], što je porast od 1 stipendije za Romkinje i 2 za Rome, a u 2018. godini osigurane su 22 stipendije [za 14 Roma i 8 Romkinja].⁸⁸ Najnoviji pak

87 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 28.95$; $df = 16$; $p < .05$.

88 U 2016. godini na stipendiranje studenata RNM-a izdvojeno je 160 000,00 HRK, a u 2017. godini 190 000,00 HRK. U 2018. godini osigurane su stipendije za 22 [14 M, 8 Ž] studenata te je na visokoškolske stipendije utrošeno ukupno 230 000,00 HRK.

podaci⁸⁹ govore o ukupno 27 stipendija i okrenutom odnosu studenata i studentica koji su ostvarili pravo na stipendije, odnosno o 15 djevojaka i 12 mladića pripadnika RNM-a. Uvidi u kvalitativni dio istraživanja omogućavaju nam zaključak kako su najčešći razlozi neuključivanja mladih Roma u visoko obrazovanje loši obrazovni uspjesi u srednjoj školi, ali i nemotiviranost za visokoškolski studij (kao što ilustrira citat ispod) i rano uključivanje u svijet rada.

Dobijamo izvana poziv da ih uključujemo na akademije, fakultete, sve imaju plaćeno, ali ne možemo ih dobiti. Jer razočaraju se. Željeli bi jedno, a dobiju treće i taj inat je problem.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom Roma

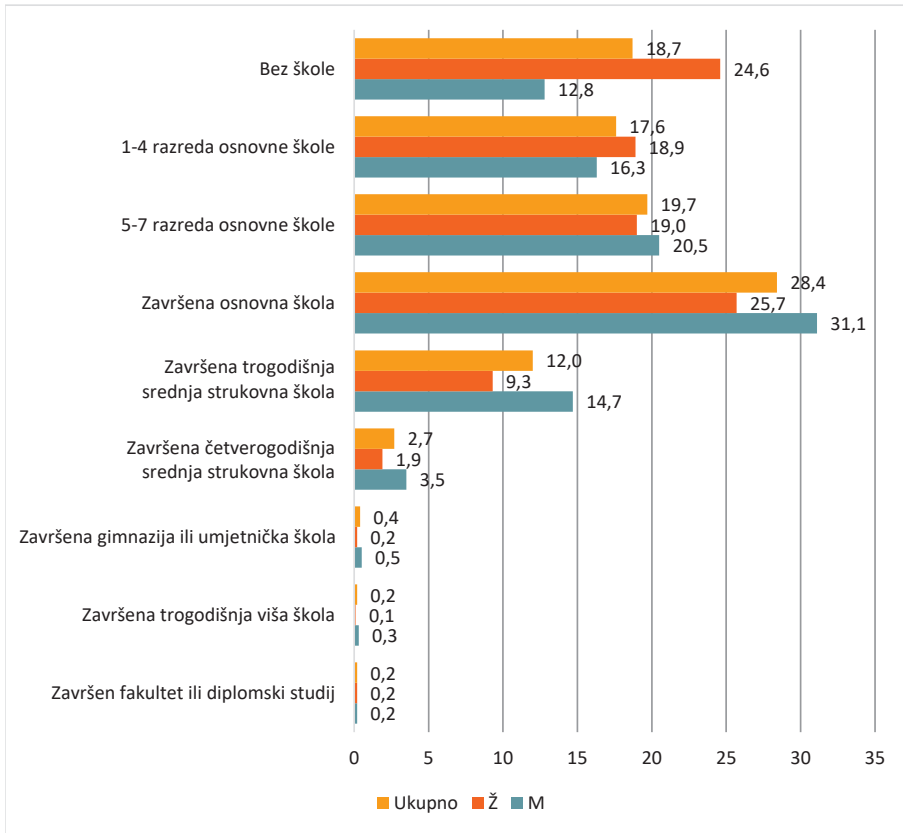
3.4. Obuhvat Roma obrazovnim sustavom

Postignuti stupanj obrazovanja

Anketom na individualnim ispitanicima stekli smo uvide u najviši završeni stupanj obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj, što je ukupno gledano najvećim dijelom osnovnoškolsko obrazovanje [28.4%], odnosno u slučaju žena 25.7% i muškaraca 31.1%. Ukupno 56.0% pripadnika RNM-a nema završeno obavezno obrazovanje, odnosno nema ga 62.5% Romkinja i 49.6% Roma. Srednju školu završilo je ukupno 15.1% Roma, odnosno 11.4% Romkinja i 18.7% Roma. **Tek oko 0.4% ispitanika iz uzorka ima završenu trogodišnju višu školu ili neki oblik akademskog obrazovanja.** Ti podaci podudaraju se s onima prikupljenima na međunarodnoj razini jer prema istraživanju EUMIDIS II [FRA, 2016] ukupno 14% pripadnika RNM-a [25% Roma i 6% Romkinja] u Hrvatskoj ima završeno srednjoškolsko obrazovanje. Prema istome istraživanju [str. 9], situacija nije bolja ni u drugim istočnoeuropskim zemljama jer svega 20% odraslih Roma posjeduje srednjoškolsko ili visoko obrazovanje. Kada te podatke usporedimo s obrazovnom strukturom hrvatske populacije,⁹⁰ u kojoj je 2017. godine bilo 18.8% osoba nižega obrazovanja te 22.3% visokoobrazovanih osoba, uvidamo nesrazmjer obrazovne strukture romske i većinske populacije. Konkretni podaci o obrazovnoj strukturi romske populacije u Hrvatskoj prikazani su putem Slike 44, pri čemu uočavamo kako je obrazovna struktura Romkinja niža od one njihovih muških sunarodnjaka.

89 Rezultati javnoga natječaja za dodjelu državnih stipendija za studente pripadnike romske nacionalne manjine za akademsku godinu 2019./2020.

90 Izvor: Eurostat [edat_lfse_03]

SLIKA 44. Rodna distribucija najvišeg završenog stupnja obrazovanja [%]⁹¹

S obzirom na podatke dobivene kombinacijom rodne i regionalne obrazovne strukture pripadnika RNM-a u Hrvatskoj (Tablica 8) zaključujemo kako su rodne razlike u završenosti osnovne škole najdrastičnije u Sjevernoj Hrvatskoj, dok Istra i Primorje demonstriraju najznačajnije razlike u području srednjoškolskog obrazovanja. **Visokoobrazovane Romkinje istraživanjem nisu identificirane u Međimurju, Središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, a Romi u Zagrebu i okolici, dok u Slavoniji istraživanje nije prikupilo podatke ni o jednom visokoobrazovanom Romu/Romkinji.**

91 N = 1325 (isključene su osobe koje se još uvijek nalaze u obrazovnom sustavu).

TABLICA 8. Najviši završeni stupanj obrazovanja u odnosu na rod i regionalnu distribuciju [%]

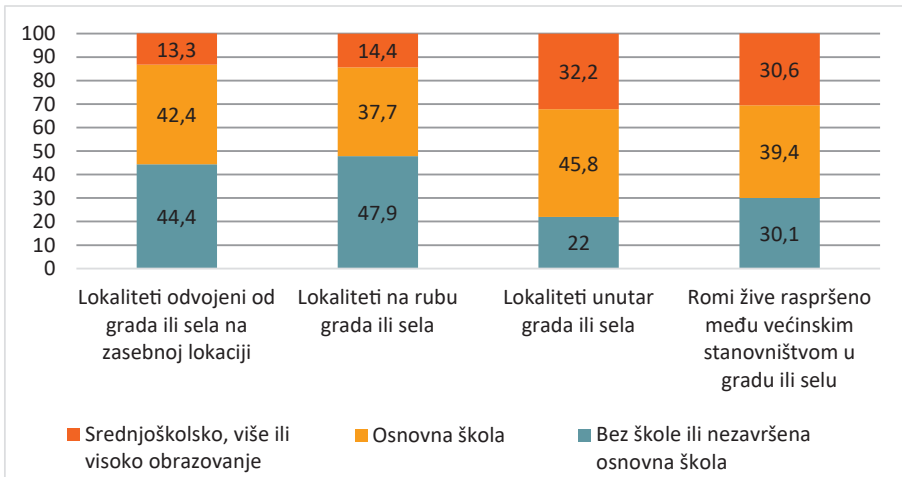
	Međimurje		Sjeverna Hrvatska		Zagreb i okolica		Središnja Hrvatska		Slavonija		Istra i Primorje	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Bez škole	8.6	15.7	16.9	30.1	13.8	23.5	13.6	27.4	15.4	28.1	8.0	25.5
Nezavršena osnovna škola	45.5	49.0	49.3	47.8	29.7	24.5	26.5	31.5	44.3	39.6	31.0	34.3
Završena osnovna škola	29.1	26.4	25.4	16.9	34.4	31.9	36.7	31.5	25.4	20.4	30.1	26.5
Srednja škola	16.5	9.0	8.5	4.4	22.1	18.6	21.8	9.5	14.9	11.9	29.2	12.7
Visoko obrazovanje	0.3	0.0	0.0	0.7	0.0	1.5	1.4	0.0	0.0	0.0	1.8	1.0

Od analiziranoga uzorka u trenutku istraživanja 41.0% mladih Roma (dob od 15 do 29 godina) završilo je osnovnoškolsko obrazovanje⁹², 19.6% završilo je srednju školu⁹³, a tek je 0.4% njih diplomiralo na višoj školi ili fakultetu.⁹⁴ Nešto manje od dvije petine mladih Roma [39.0%] nema završenu osnovnu školu. Podaci o obrazovnoj strukturi mladih u odnosu na tip lokaliteta u kojemu žive [Slika 45] zorno pokazuju u kojoj mjeri prostorna segregacija ima nepovoljan učinak na obrazovna postignuća. **Rezultati istraživanja govore o linearnom porastu stupnja obrazovanja s porastom stupnja prostorne inkluzivnosti.** Drugim riječima, mladi u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, slično kao i mladi iz lokaliteta na rubu grada ili sela, imaju znatno nepovoljniju obrazovnu strukturu od pojedinaca koji žive u lokalitetima unutar grada ili sela, ili u kućanstvima koja su raspršena među kućanstvima većinskog stanovništva.

92 N = 761

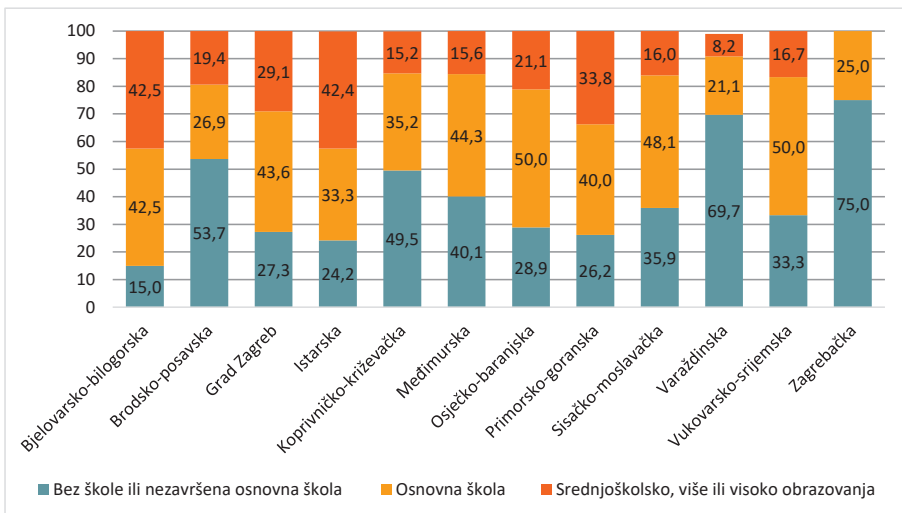
93 N = 146

94 N = 9

SLIKA 45. Stupanj obrazovanja mladih u odnosu na tip lokaliteta [%]⁹⁵

S obzirom na podatke sa Slike 46 možemo reći kako je u pogledu postignutog stupnja obrazovanja mladih Roma najkritičnija situacija u Zagrebačkoj županiji gdje čak tri četvrtine mladih nema završeno osnovno obrazovanje, a slična je situacija i s Varaždinskom županijom u kojoj 69.7% mladih pripadnika RNM-a nema završeno osnovno obrazovanje. Najbolja obrazovna postignuća bilježe mladi Romi i Romkinje iz Bjelovarsko-bilogorske i Istarske županije.

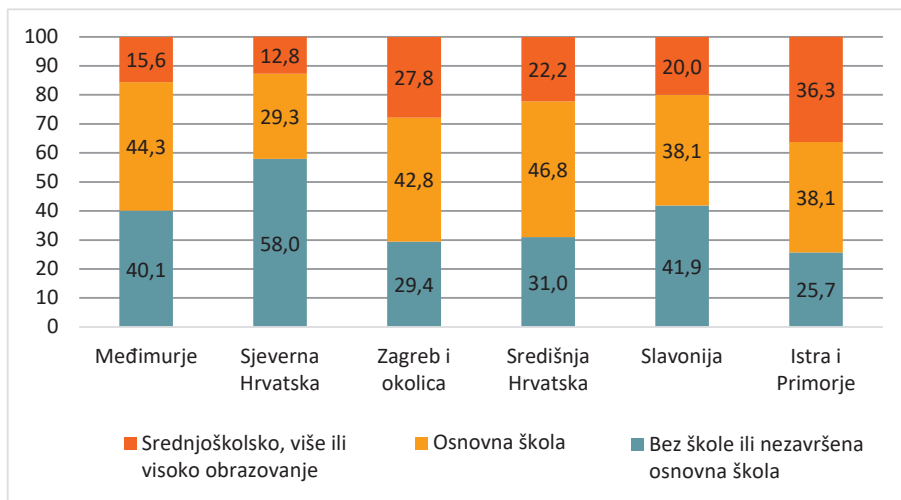

SLIKA 46. Obrazovna struktura mladih Roma s obzirom na županiju [%]⁹⁶

95 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 77.68$; $df = 6$; $p < .01$.

96 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 116.67$; $df = 22$; $p < .01$.

Podaci o postignutom stupnju obrazovanja s obzirom na županijsku pripadnost jednim dijelom ne slijede podatke grupirane na regionalnoj razini (Slika 47). Naime, **Sjeverna Hrvatska ističe se kao regija u kojoj mladi u najmanjoj mjeri završavaju osnovno obrazovanje, dok u Istri i Primorju te Zagrebu i okolici bilježe najviše obrazovne rezultate u tom smislu.** Upravo je stoga vrlo važno prikazati i podatke na županijskoj razini jer se konkretni akcijski planovi donose na lokalnoj razini, u sredini gdje mladi svakodnevno žive.

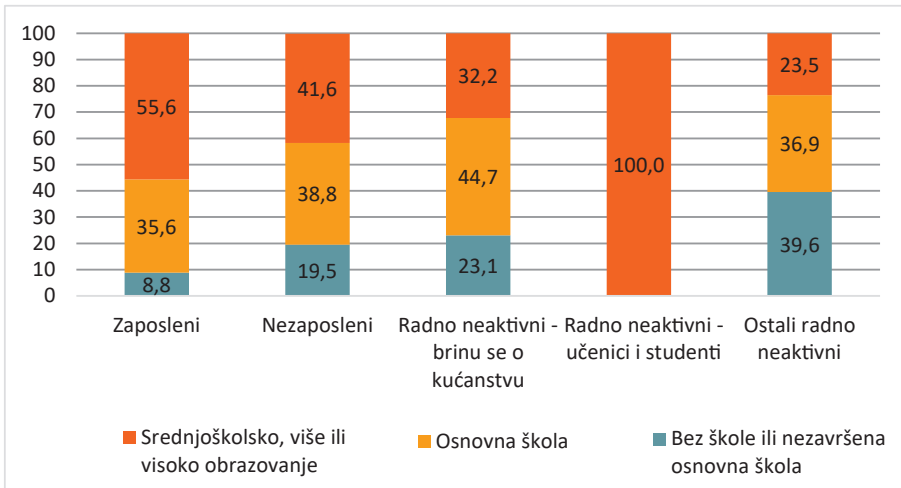
SLIKA 47. Regionalna obrazovna struktura mladih Roma [%]⁹⁷

Zanimljivo je kako materijalni status obitelji nije statistički značajno povezan s postignutim stupnjem obrazovanja među mladim Romima, što možemo protumačiti visokim stupnjem materijalne deprivacije u većini romskih kućanstava. No bračni je status jedno od obilježja mladih Roma po kojem se oni statistički značajno razlikuju u svojim obrazovnim postignućima⁹⁸. Razlike su vrlo indikativne jer čak 45.8% mladih Roma koji su u braku nemaju završenu osnovnu školu, nasuprot 28.2% pripadnika RNM-a koji također nemaju osnovnoškolsko obrazovanje, a koji nikada nisu bili u braku. **Osnovnu školu ima završenu 37.7% onih u braku i 46.5% mladih Roma izvan braka, a izražena je i razlika u udjelu završene srednje škole ili višeg/visokog obrazovanja – 16.6% pripadnika RNM-a u braku i 25.3% njihovih sunarodnjaka izvan braka imaju završenu najmanje srednju školu.**

Povoljan utjecaj obrazovnog postignuća na mogućnosti zapošljavanja razvidan je iz Slike 48, iz koje uvidamo kako završena barem osnovna škola povećava zapošljivost mladih.

97 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 70.20$; $df = 10$; $p < .01$.

98 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 43.55$; $df = 3$; $p < .01$.

SLIKA 48. Obrazovna struktura mladih Roma s obzirom na radni status [%]^{99,100}

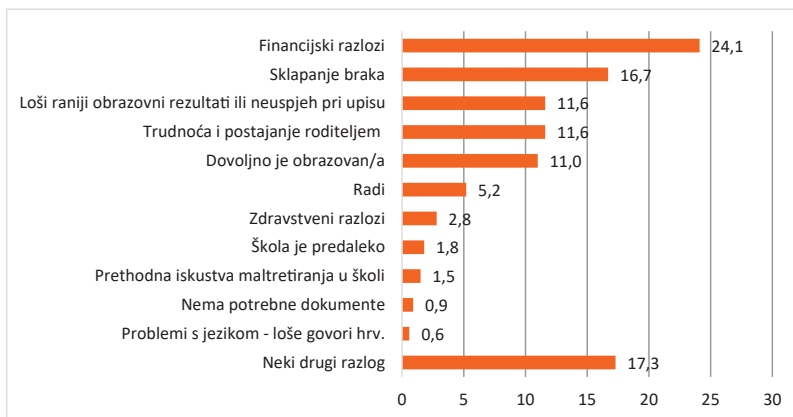
Možemo zaključiti i kako **dio mladih Roma i Romkinja, iako su završili srednjoškolsko ili više/visoko obrazovanje, ne radi i ne školuje se te bi pojedinci u tom statusu trebali biti uključeni u sustav mjera koji bi im pomogao u izlasku iz socijalne isključenosti.**

Razlozi nesudjelovanja u obrazovanju

Podaci pokazuju kako se trenutno školuje 1 042 ispitanika ili 28.9% ispitanika iz uzorka, a u nastavku analize prikazat ćemo razloge zbog kojih pripadnici RNM-a u trenutku istraživanja nisu bili uključeni u školovanje (Slika 49). Na prvome su mjestu financijski razlozi i sklapanje braka; po nešto više od desetine ispitanika izjavilo je kako su imali loš prethodni obrazovni uspjeh ili se nisu uspjeli upisati u srednju školu, a nešto manje od njih je iskazalo stav o vlastitoj dovoljnoj obrazovanosti kao razlogu prekida školovanja.

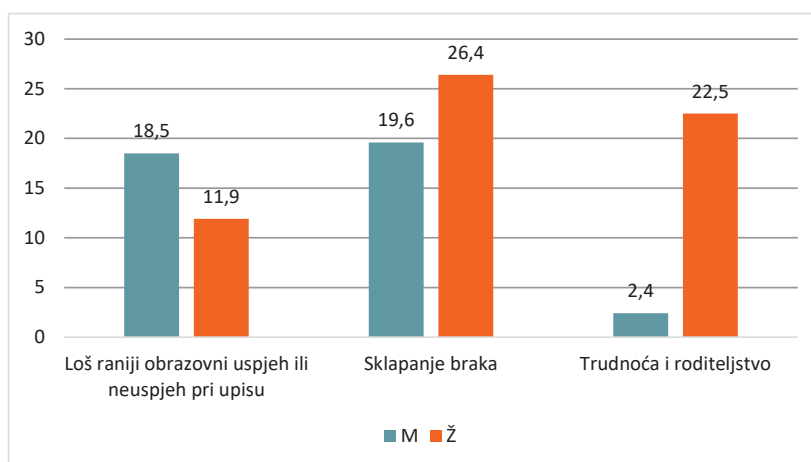
99 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 128.06$; $df = 8$; $p < .01$.

100 Radni status je detaljno obrađen u sljedećem poglavlju na temu zapošljavanja te će u ovom poglavlju biti korišten samo kao nezavisna varijabla.

SLIKA 49. Razlozi zbog kojih se pripadnici RNM u dobi 6 – 24 godine trenutno ne školuju [%]

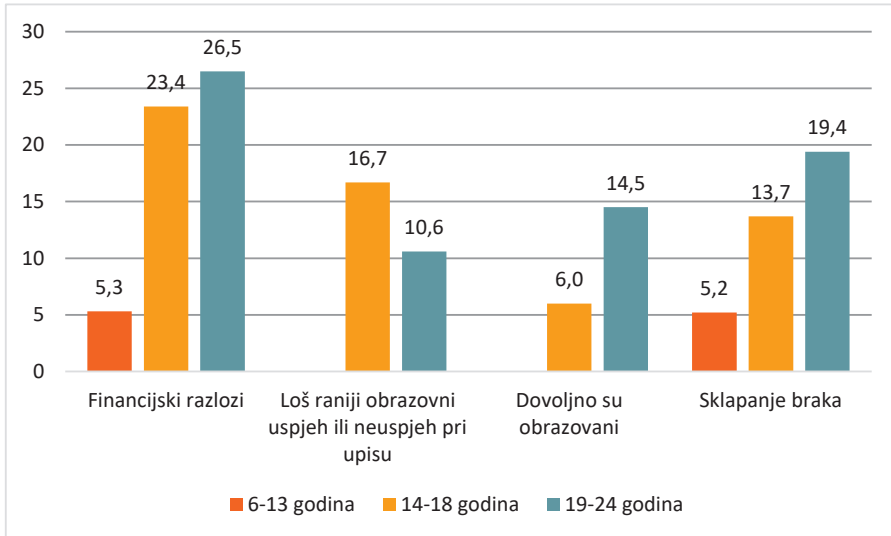
S obzirom na prikazane rodne razlike u razlozima nesudjelovanja u obrazovanju, riječ je o lošijemu ranijem obrazovnom uspjehu koji je zabilježen kod više Roma nego Romkinja, dok se sklapanje braka pojavljuje u većem broju kod Romkinja. **Trudnoća i roditeljstvo se kao razlozi nesudjelovanja u obrazovanju gotovo isključivo pojavljuju kod Romkinja, pri čemu više od petine Romkinja prekida školovanje zbog zasnivanja obitelji** [Slika 50].

SLIKA 50. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na spol [%]¹⁰¹

¹⁰¹ Loš prethodni uspjeh ili neuspjeh pri upisu T-test, $t=7.12$; $p<.01$; sklapanje braka T-test, $t=5.75$; $p<.01$; trudnoća i roditeljstvo T-test, $t=7.20$; $p<.01$.

Dob djece i mladih (Slika 51) povezana je s razlikama među razlozima nesudjelovanja u obrazovanju tako da su financijski razlozi najviše izraženi u najstarijoj kohorti, no zabilježeni su i u najmlađoj dobnoj skupini, što je svakako situacija koja bi se trebala dokinuti mjerama javnih politika. U gotovo jednakom postotku dolazi do prekida školovanja uslijed sklapanja braka, što je situacija koja je protivna hrvatskim zakonima¹⁰² i koja bi se trebala u potpunosti dokinuti bez obzira na etničku pripadnost djece.

SLIKA 51. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na dob djece i mladih [%]¹⁰³

Stav o dovoljnoj obrazovanosti kao razlogu nesudjelovanja u obrazovnom sustavu još je jedan od ovdje prikazanih razloga koji bi se mjerama javnih politika, prije svega osvještavanjem romske populacije o važnosti srednjoškolskog obrazovanja, trebao svesti na najmanju moguću mjeru. Takav stav naime pojavljuje se vezano uz 6.0% romske populacije u dobi do 18 godina, znači u dobi za srednjoškolsko obrazovanje. Loš prijašnji obrazovni uspjeh djece ili neuspjeh pri upisu u obrazovnu ustanovu očekivano se ne pojavljuje u najranijoj dobi, dok je kod mladih u dobi od 14 do 18 godina prisutan u skoro šestini slučajeva, a u najstarijoj promatranoj dobi u više od desetine ispitanika.

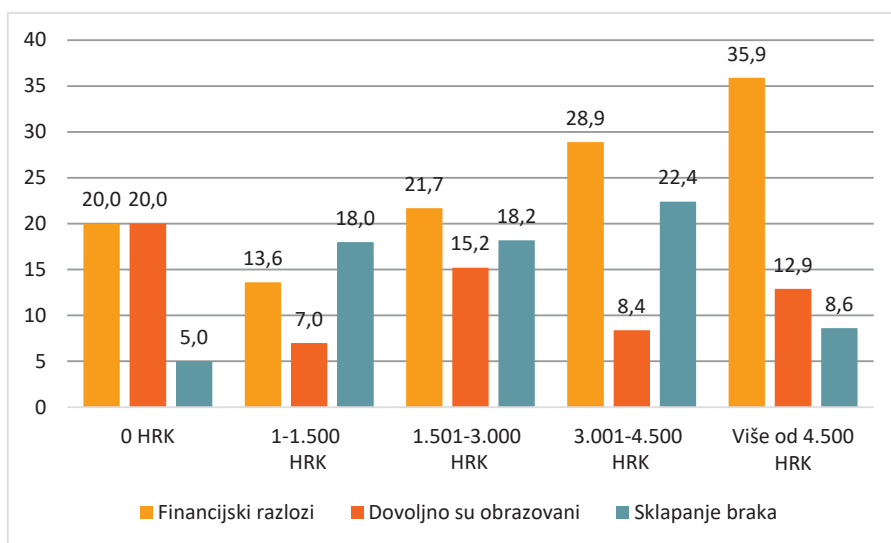
Bračni status statistički je značajno povezan s dvije skupine razloga za prekid školovanja – financijskim razlozima [32.8% ispitanika u braku i 24.8% izvan braka] te s trudnoćom i roditeljstvom [19.1% pripadnika RNM-a u braku i 2.7%

102 *Obiteljski zakon*, Narodne novine 103/15, 98/19.

103 Loš prethodni uspjeh ili neuspjeh pri upisu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 175.55$; $df = 4$; $p < .01$; dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 231.42$; $df = 5$; $p < .01$; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 230.22$; $df = 4$; $p < .01$; trudnoća i roditeljstvo Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 101.58$; $df = 4$; $p < .01$.

onih izvan braka]. Ovaj je nalaz još jedan od temelja na kojima bi trebalo zasnovati mjere motiviranja mladih Roma da što dulje ostanu izvan bračne zajednice i prije ulaska u brak ostvare srednjoškolsko obrazovanje i financijsku stabilnost.

No da nije tako jednostavno interpretirati pojavnosti u zajednici RNM-a pokazuje povezanost materijalnoga statusa romskih kućanstava s tri razloga nesudjelovanja u školovanju [Slika 52]. Naime, financijski razlozi nesudjelovanja u školovanju u najvećoj su mjeri izraženi kod Roma koji žive u kućanstvima s više od 4 500 HRK mjesečno [35.9%], dok su recimo kod Roma koji mjesečno imaju na raspolaganju 1 000 – 1 500 HRK prisutni u tek 13.6%.

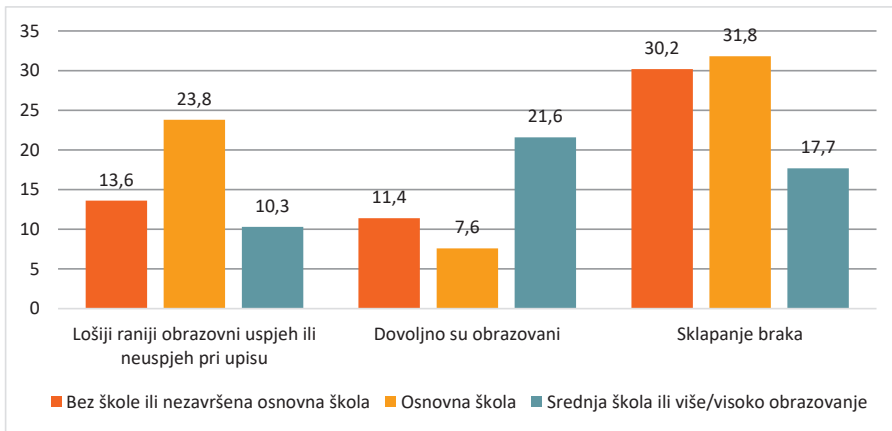
SLIKA 52. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na materijalni status [%]¹⁰⁴

Stav da su dovoljno obrazovani pripadnici RNM-a iskazuju na način koji je teško objasniti vezano uz materijalni status njihovih kućanstava jer ne postoji prepoznatljiv obrazac. Jedino što u ovome slučaju možemo reći s nešto većom uvjerenosti jest da stav o dovoljnoj obrazovanosti u prosjeku najčešće iskazuju Romi iz kućanstava bez mjesečnih primanja, što ponovno ukazuje na nužnost širokih akcija osvještavanja o važnosti postizanja određenog obrazovnog stupnja među pripadnicima RNM-a. Povezanost sklapanja braka kao razloga nesudjelovanja u školovanju te financijskog statusa kućanstva pokazuje nešto prepoznatljiviji obrazac od prethodno spomenutog; zbog ulaska u brak najmanje školovanje prekidaju Romi u najnižoj i najvišoj dohodovnoj kategoriji. Moguće objašnjenje jest da si pripadnici RNM-a bez primanja u manjoj mjeri mogu financijski priuštiti sklapanje braka, dok su pak

¹⁰⁴ Financijski razlozi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 30.95$; df = 4 ; p<.01; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 14.05$; df = 4 ; p<.01; dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 13.87$; df = 4 ; p<.01.

Romkinje i Romi u najvišem dohodovnom razredu svjesni važnosti obrazovanja i zato se rjeđe odlučuju na brak prije dovršetka školovanja.

Nalazi o povezanosti stupnja obrazovanja s nekim razlozima nesudjelovanja u obrazovanju kod Roma u dobi 6 – 24 godine indiciraju nekoliko bitnih zaključaka [Slika 53]. Prvi je vezan uz **važnost poticanja učenika Roma na ostvarivanje boljeg školskog uspjeha** jer skoro četvrtina mladih sa završenom samo osnovnom školom nije mogla nastaviti školovanje zbog lošeg obrazovnog uspjeha, a o istome je riječ i kod desetine Roma koji su uspjeli završiti srednju školu. Drugi zaključak ponavlja već nekoliko puta izrečenu tezu o **važnosti akcija osvještavanja o potrebi za postizanjem što viših obrazovnih stupnjeva**, odnosno o povećanju obrazovnih aspiracija pripadnika RNM-a, jer više od desetine ispitanika bez završenog obaveznog obrazovanja smatra kako su dovoljno obrazovani. Treći je pak zaključak usko vezan uz drugi i temelji se na činjenici da **skoro trećina mladih pripadnika RNM-a bez obaveznog obrazovanja nije nastavila školovanje jer je stupila u brak, a jednak udio mladih nije nastavio školovanje zbog ulaska u brak nakon tek završene osnovne škole**. U zaključcima i preporukama u ovoj studiji bit će predložene neke od mogućih mjera osvještavanja u ovom području.

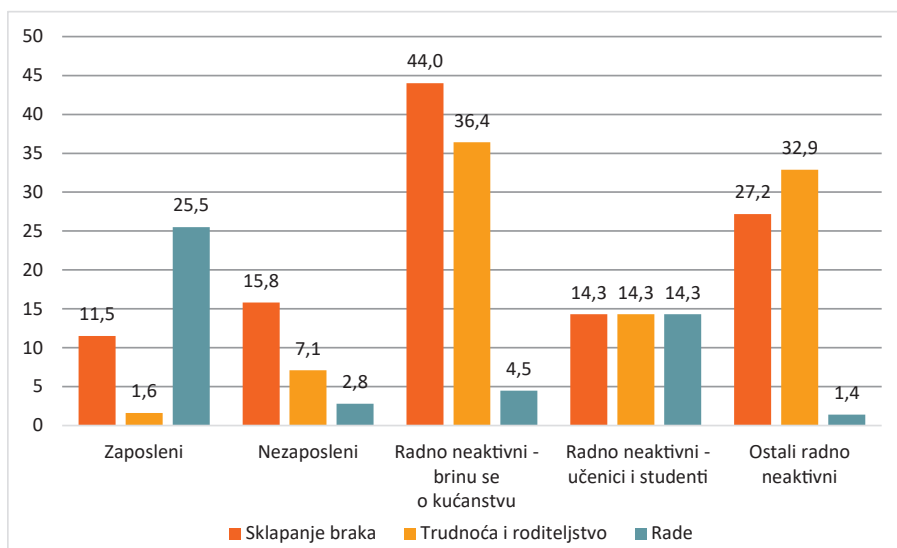

SLIKA 53. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na stupanj obrazovanja [%]¹⁰⁵

Slika 54. govori o uskoj isprepletanosti obrazovnog i radnog statusa te braka i prekida školovanja. Na temelju priloženih podataka možemo izvesti zaključke o nekoliko jasnih i nekoliko ne toliko jasnih pojava ili trendova. U odnosu na zaposlenost i nezaposlenost podaci u velikoj mjeri slijede jasne obrasce: najveći udio zaposlenih prekinuo je školovanje zbog zaposlenja, dok je najveći udio nezaposlenih Romkinja

¹⁰⁵ Loš prethodni uspjeh ili neuspjeh pri upisu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 24.81$; $df = 2$; $p < .01$; dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 25.95$; $df = 2$; $p < .01$; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 21.84$; $df = 2$; $p < .01$.

i Roma od formalnog obrazovanja odustao zbog ulaska u brak, što je također u znatnoj mjeri izraženo kod pripadnika RNM-a koji su radno neaktivni i brinu se o kućanstvu. Kod Romkinja i Roma u ovome statusu kao razlog prekida školovanja vrlo je istaknuto i roditeljstvo, koje se također kao bitan razlog nesudjelovanja u školovanju pojavljuje i kod ostalih radno neaktivnih pripadnika RNM-a. No nije tako lako objasniti podatke da je po 14.3% učenika i studenata odustalo od obrazovanja zbog svakoga od triju navedenih razloga. Ono što se na ovome mjestu može ponoviti jest jasna potreba za širokim akcijama osvještavanja o važnosti obrazovanja među Romima.

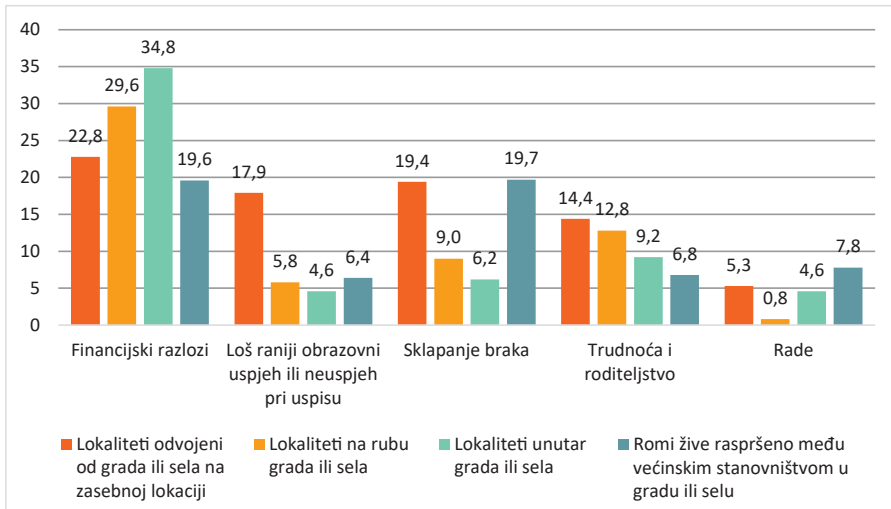

SLIKA 54. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na obrazovni i radni status [%]¹⁰⁶

Kada je o tipu lokaliteta riječ, financijska situacija te sklapanje braka kao razlozi nesudjelovanja u obrazovanju ne indiciraju jasno prepoznatljiv obrazac (Slika 55) jer se pripadnici RNM-a koji bi trebali pokazivati različite rezultate zbog života u prostorno različito integriranim lokalitetima – Romi koji žive u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji i Romi koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom, kao i Romi koji žive na lokalitetima na rubu grada i sela te oni koji žive unutar grada ili sela – pokazuju vrlo slične rezultate. No kod lošega prijašnjega obrazovnog uspjeha smjer je povezanosti jasan jer taj razlog nesudjelovanja u obrazovanju u prosjeku najviše iskazuju Romi koji žive u najviše segregiranim lokalitetima, odnosno lokalitetima odvojenima od grada ili sela na

¹⁰⁶ Sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 21.11$; $df = 4$; $p < .01$; trudnoća i roditeljstvo $\chi^2 = 94.68$; $df = 4$; $p < .01$; rade $\chi^2 = 89.09$; $df = 4$; $p < .01$.

zasebnoj lokaciji. Zaposlenje kao razlog nesudjelovanja u obrazovanju u relativno je najvećem broju izraženo u slučaju Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom u gradu ili selu.

SLIKA 55. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na tip lokaliteta [%]¹⁰⁷

Distribucija razloga nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na županije [Tablica 9] pruža ponešto iznenađujuću sliku u odnosu na financijske razloge: Primorsko-goranska županija prednjači s 58.8%, a slijede ju Zagrebačka [55.6%] i Sisačko-moslavačka županija [53.9%], dok je taj razlog nesudjelovanja u obrazovanju u najmanjem broju izražen u Koprivničko-križevačkoj županiji [12.3%]. Ta je županija pak na prvome mjestu po sklapanju braka kao razlogu nesudjelovanja u obrazovanju [35.1%], a na drugome je mjestu Međimurska županija s 20.5%, dok su Osječko-baranjska, Sisačko-moslavačka, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka one u kojima sklapanje braka nije navedeno kao razlog nesudjelovanja u obrazovanju. Još jedna županija koja po rezultatima odskaka od ostalih jest Istarska, u kojoj 36.8% ispitanika ne sudjeluje u obrazovanju jer smatraju da su dovoljno obrazovani, dok u Vukovarsko-srijemskoj i Zagrebačkoj županiji nije zabilježen ni jedan pripadnik RNM-a koji dijeli taj stav. Loš prethodni uspjeh u obrazovanju ili neuspjeh pri upisu izdvajaju Istarsku županiju kao onu bez pripadnika RNM-a koji u obrazovanju ne sudjeluju iz tog razloga, dok po njemu prednjače Međimurska [19.8%] i Varaždinska [15.5%] županija.

¹⁰⁷ Financijski razlozi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.58$; df = 3 ; p<.01; loš prethodni uspjeh ili neuspjeh pri upisu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 35.37$; df = 3 ; p<.01, dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.28$; df = 5 ; p<.01; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 16.68$; df = 3 ; p<.01; trudnoća i roditeljstvo Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.28$; df = 5 ; p<.01; rade Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 12.07$; df = 3 ; p<.01.

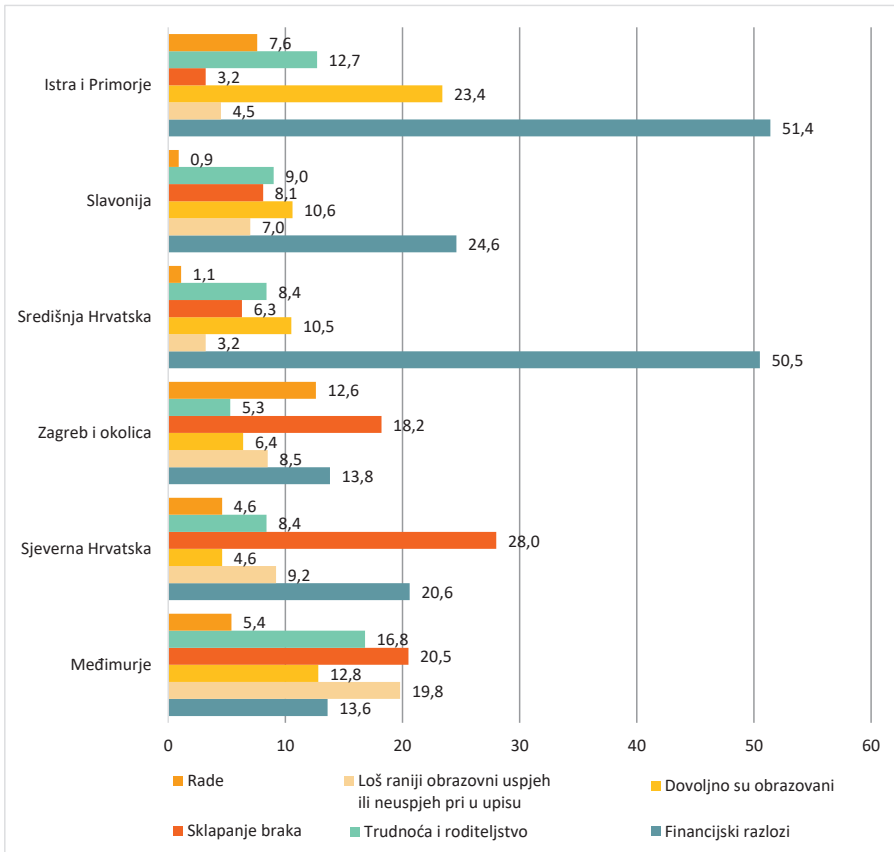
TABLICA 9. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na županije [%]¹⁰⁸

	Financijski razlozi	Lošiji raniji obrazovni uspjeh ili neuspjeh pri uspjehu	Dovoljno su obrazovani	Sklapanje braka
Bjelovarsko-bilogorska	36.8	5.3	21.1	15.8
Brodsko-posavska	26.9	9.4	13.7	12.0
Grad Zagreb	9.4	9.4	7.7	20.0
Istarska	31.6	0.0	36.8	5.3
Koprivničko-križevačka	12.3	4.1	1.4	35.1
Međimurska	13.6	19.8	12.8	20.5
Osječko-baranjska	21.4	5.3	7.1	5.4
Primorsko-goranska	58.8	6.4	17.8	2.3
Sisačko-moslavačka	53.9	2.6	7.9	3.9
Varaždinska	31.0	15.5	8.6	19.0
Vukovarsko-srijemska	33.3	0.0	16.7	0.0
Zagrebačka	55.6	0.0	0.0	0.0

Regionalna distribucija razloga nesudjelovanja u obrazovanju (Slika 56) na prvo mjesto po financijskim razlozima stavlja Istru i Primorje [51.4%] te Središnju Hrvatsku [50.5%], dok je taj razlog najmanje izražen u Međimurju [13.6%] te Zagrebu i okolici [13.8%]. S druge strane, **Zagreb se nalazi u vrhu po broju pripadnika RNM-a koji u obrazovanju ne sudjeluju zbog rada (12.6%), a u Slavoniji je takvih ispitanika bilo tek 0.9%**. Međimurje i Sjeverna Hrvatska stoje na različitim pozicijama kada je riječ o nedovoljnu uspjehu kao razlogu nesudjelovanja u obrazovanju: Međimurje bilježi 19.8% takvih ispitanika, a Središnja Hrvatska 3.2%.

Međimurje je na vrhu ljestvice u još jednom razlogu – trudnoći i roditeljstvu [16.8%], dok je u Zagrebu i okolici zabilježen najmanji broj Roma koji u obrazovanju ne sudjeluje zbog trudnoće i roditeljstva [5.3%]. **Sjeverna Hrvatska (28.0%) i Međimurje (20.5%) na prvome su mjestu po nesudjelovanju u obrazovanju zbog sklapanja braka**, a Istra i Primorje bilježe najmanji broj pripadnika RNM-a tog profila [3.2%], no u toj je regiji u relativnom udjelu najviše onih koji smatraju da su dovoljno obrazovni i da im daljnje obrazovanje ne treba [23.4%].

108 Financijski razlozi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 125.94$; df = 11 ; p<.01; loš raniji obrazovni uspjeh ili neuspjeh pri uspjehu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 54.10$; df = 11 ; p<.01; dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 29.57$; df = 11 ; p<.01; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 67.40$; df = 11; p<.01; rade Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 58.78$; df = 5 ; p<.01.

SLIKA 56. Glavni razlozi nesudjelovanja u obrazovanju s obzirom na regije [%]¹⁰⁹

Najveći problem je njihova zapravo upornost i rad. Oni odustanu kad dođe neka 16-17 godina, opet razmišljaju o nekoj svojoj egzistenciji, u razgovoru s njima doznajem: "Meni je važnije da ja nešto zaradim, na primjer, metal prodajom ili otkupom ili zasnivam obitelj jer šta ću s školom i onako neću dobiti posao, gubim vrijeme".

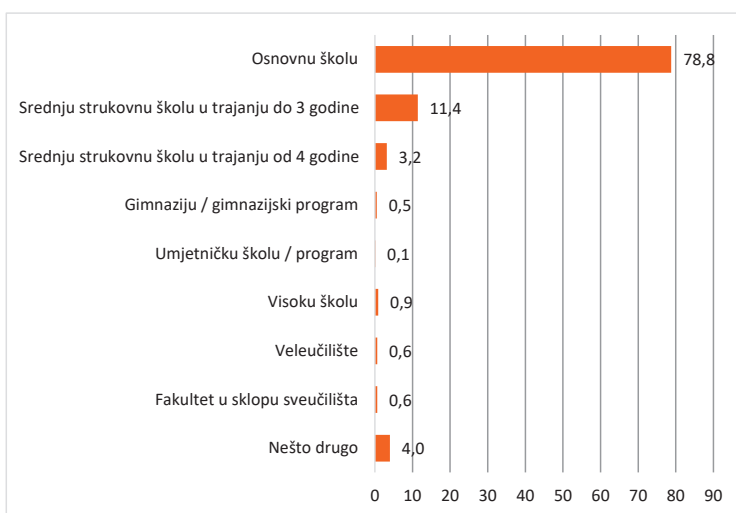
Izvadak iz intervjua s predstavnikom relevantnih institucija

Usto, gore navodimo citat koji je ilustrativan za tumačenje odustajanja od školovanja kako zbog nedostatka radnih navika tijekom školovanja, tako i zbog uključivanja na tržište rada.

¹⁰⁹ Financijski razlozi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 109.36$; $df = 5$; $p < .01$; trudnoća i roditeljstvo Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.28$; $df = 5$; $p < .01$; loš prethodni uspjeh i neuspjeh pri upisu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 48.38$; $df = 5$; $p < .01$; dovoljno su obrazovani Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 23.06$; $df = 5$; $p < .01$; sklapanje braka Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 55.85$; $df = 5$; $p < .01$; rade Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 23.27$; $df = 5$; $p < .01$.

Pohađanje obrazovnih programa

U stjecanju cjelovite slike o sudjelovanju Roma u obrazovnom sustavu važno je ustvrditi i redovitost pohađanja obrazovne ustanove. **Od 1 046 pripadnika RNM-a koji se još uvijek školuju¹¹⁰ 92.8% pohađa školu ili predavanja svakodnevno ili kada se predavanja održavaju. Jednom tjedno ih izostaje 6.2%, a više od 4 dana mjesečno 1.0%¹¹¹.** Zbog premalog broja ispitanika koji izostaju iz škole nije bilo moguće izvršiti daljnje statističke obrade u smislu iznalaženja razlika između različitih podskupina ispitanika. Po stupnjevima obrazovanja i programima koje pohađaju [Slika 57] **među pripadnicima RNM-a prevladavaju Romi koji sudjeluju u osnovnoškolskom obrazovanju [78.8%], srednje trogodišnje strukovne škole pohađa 11.4%, a četverogodišnje srednjoškolske programe ukupno 3.8% Roma. Više škole ili fakultete pohađa 2.1% ispitanih Roma.**

SLIKA 57. Obrazovni programi koje trenutno pohađaju pripadnici RNM-a [%]¹¹²

Kad je riječ o rodu i dobi mladih do 29 godina starosti [Tablica 10], pokazalo se da se **čak 53.7% mladića i 63.0% djevojaka u dobi do 19 godina ne školuje, a iznad dobi od 24 godine nema ni jednoga ispitanog pripadnika RNM-a koji se školuje. Srednju školu u dobi 14 – 19 godina pohađa 25.9% mladića i 19.0% djevojaka, a fakultete 0.4% mladića i ni jedna djevojka.**

¹¹⁰ N = 1046, pitanje se odnosilo na sve pripadnike RNM-a. Većina pripadnika RNM-a koji se još uvijek školuju nalaze se u dobi do 29 godina [N = 993].

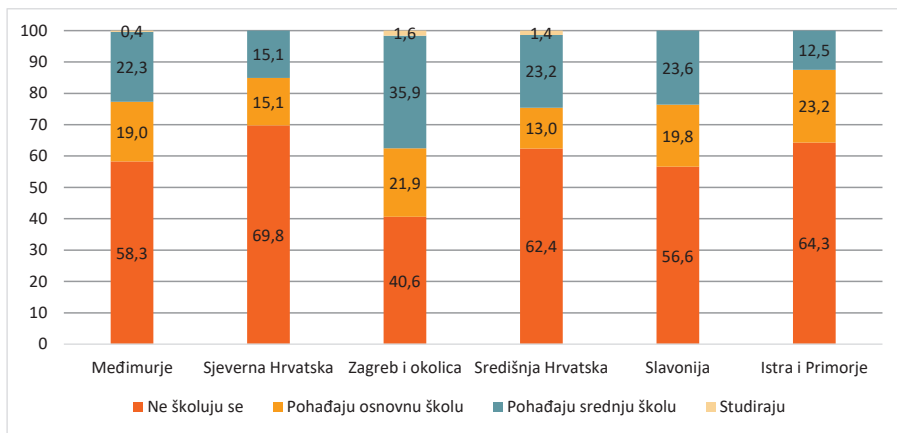
¹¹¹ N = 75

¹¹² N = 1028

TABLICA 10. Razlike u pohađanju obrazovnih programa s obzirom na rod i dob mladih [%]

	14 – 19 godina		20 – 24 godine		25 – 29 godina	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Ne školuju se	53.7	63.0	98.7	98.7	100.0	100.0
Pohađaju osnovnu školu	20.1	17.4	0.0	0.0	0.0	0.0
Pohađaju srednju školu	25.9	19.0	0.4	0.0	0.0	0.0
Studiraju	0.3	0.6	0.8	1.3	0.0	0.0

Regionalna distribucija [Slika 58] pripadnika RNM-a s obzirom na sudjelovanje u pojedinom obrazovnom stupnju ukazuje na razlike koje ne slijede jasan trend.

SLIKA 58. Regionalna distribucija pohađanja obrazovnih programa [dob 14 – 19 godina] [%]¹¹³

Po broju mladih koji sudjeluju u osnovnoškolskom obrazovanju prednjače Istra i Primorje, iako je ta regija i na drugome mjestu (nakon Sjeverne Hrvatske) po broju mladih u dobi 14 – 19 godina koji se ne školuju. Zagreb i okolica razlikuju se u pozitivnom smislu od drugih regija u tri aspekta – u relativno najmanjem broju mladih koji se ne školuju, u najvećem udjelu mladih koji pohađaju srednje škole te u najvećem broju studenata.

Odustajanje od školovanja

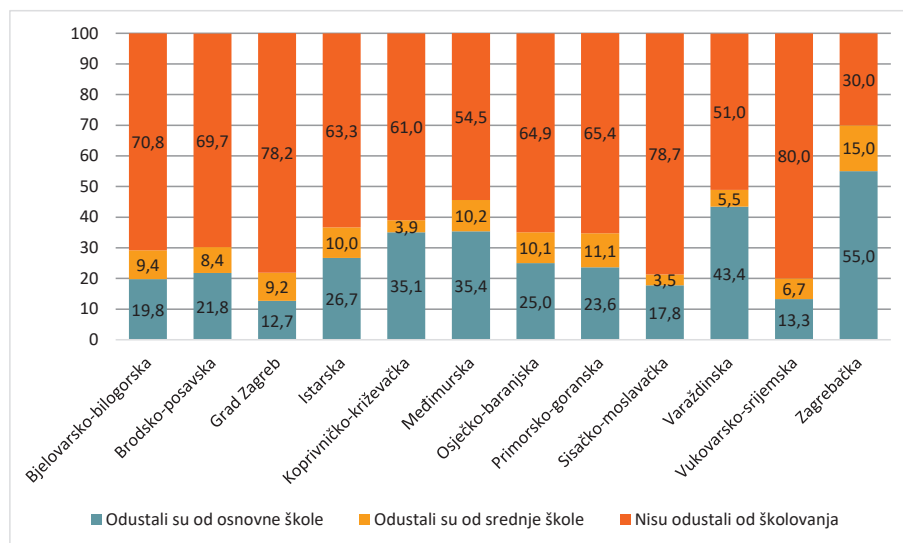
Podatak iz ispitivanja na individualnoj razini ukazuje na to kako je dvije trećine ispitanika¹¹⁴ [63.3%] izjavilo kako nije odustalo od školovanja, dok je 27.1% odustalo od osnovne, 8.6% od srednje, a ukupno 1.0% od fakulteta ili stručnog

113 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 10.89$; df = 5 ; p < .05.

114 Pitanje je obuhvatilo sve ispitanike (N = 3092).

usavršavanja [po 0.5% za svaki oblik školovanja]. Iz daljnje su analize izuzete kategorije odustajanja od fakulteta i od stručnog usavršavanja jer je u navedenim kategorijama bilo premalo ispitanika. S obzirom na spol nisu zabilježene statistički značajne razlike u odustajanju od pojedinoga stupnja školovanja. Kad se uzme u obzir tip lokaliteta¹¹⁵ najmanje je pripadnika RNM-a koji nisu odustali od školovanja u lokalitetima koji su odvojeni od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [57.2%], a najviše ih je među Romima koji žive u kućanstvima koja su raspršena među većinskim stanovništvom [71.8%]. Od osnovne škole ih je u izdvojenim lokalitetima odustalo 34.1%, a u lokalitetima gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom 18.9%. Podaci za Rome koji su odustali od srednje škole ne slijede ovaj obrazac jer ih je najviše odustalo od školovanja u slučaju da žive u lokalitetima unutar grada ili sela [12.0%], a najmanje iz lokaliteta na rubu grada ili sela [5.8%].

Zagrebačka županija bilježi najveći broj mladih pripadnika RNM-a koji su odustali od nekog stupnja školovanja [70.0%] a slijede Varaždinska [49.0%] i Međimurska [44.5%] županija (Slika 59). S druge strane, najmanje je mladih Roma i Romkinja od školovanja odustalo u Vukovarsko-srijemskoj [20.0%] i Sisačko-moslavačkoj [78.7%] županiji.

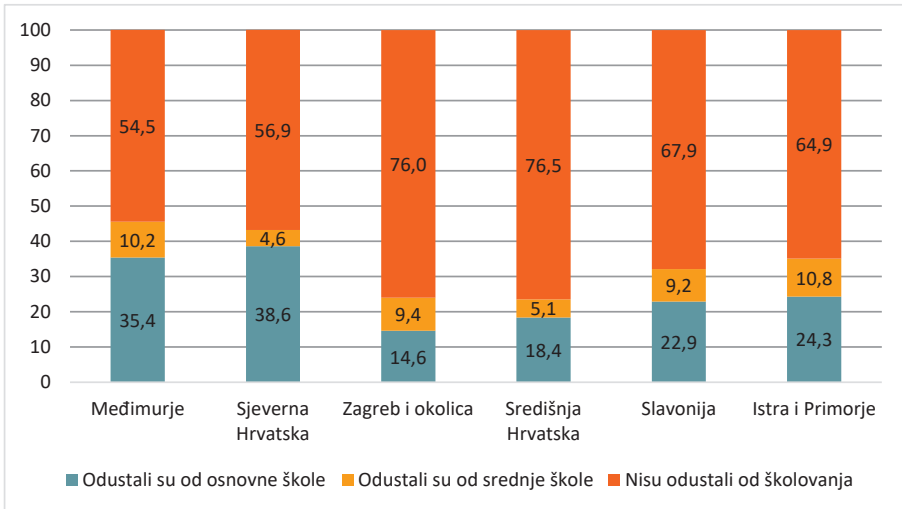

SLIKA 59. Distribucija pripadnika RNM-a koji su odustali od pojedinog stupnja obrazovanja s obzirom na županije [%]¹¹⁶

115 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 77.03$; df = 6 ; p<.01.

116 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 171.66$; df = 22 ; p<.01.

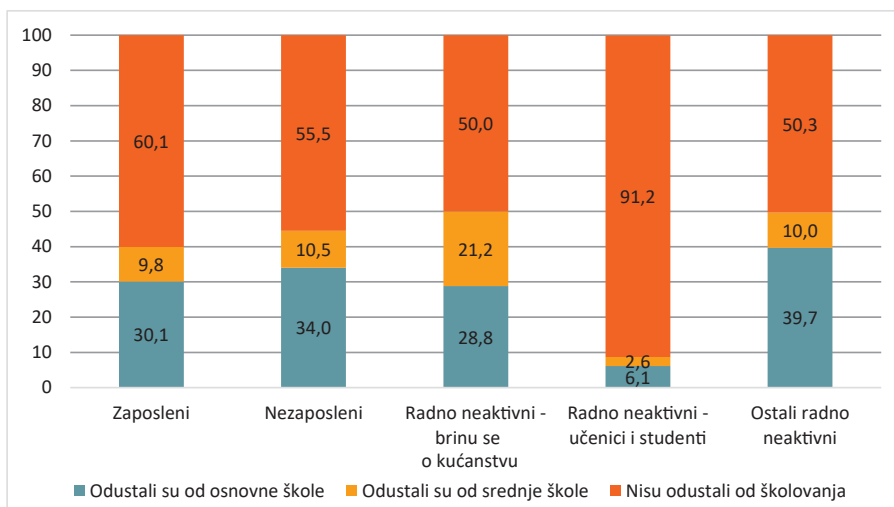
Uzimajući u obzir da su prethodno u tekstu izneseni podaci o pripadnicima RNM-a koji su odustali od pojedinog stupnja školovanja, možemo reći kako regionalna distribucija Roma i Romkinja koji su odustali od školovanja slijedi ne potpuno očekivan obrazac [Slika 60]. Navedeno znači da je **najveći broj Roma koji su odustali od školovanja zabilježen u Međimurju [45.6%] i Sjevernoj Hrvatskoj [43.2], a najmanje u Zagrebu i okolici [24.0%].**

SLIKA 60. Regionalna distribucija pripadnika RNM-a koji su odustali od školovanja [%]¹¹⁷

Radni status Roma i Romkinja koji su odustali, odnosno onih koji nastavljaju školovanje [Slika 61], pokazuje određene "anomalije" jer je ukupno 8.7% učenika i studenata izjavilo da su odustali od školovanja, što možemo pripisati nerazumijevanju pitanja, odnosno ponuđenih kategorija odgovora. **Među zaposlenima je pak najmanje onih koji su odustali od školovanja, iako ih je skoro trećina odustala od osnovne, a skoro desetina od srednje škole.** Riječ je ciljnoj podskupni Roma koji bi trebali biti poticani na daljnje školovanje kako bi povećali šanse za zadržavanja radnih mjesta. Slično tomu, čak je 34.0% nezaposlenih odustalo od osnovne, a 10.5% od srednje škole, a njihov nizak stupanj obrazovanja zasigurno je jedan od faktora koji priječi njihovo pozicioniranje na tržištu rada.

117 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 140.21$; $df = 10$; $p < .01$.

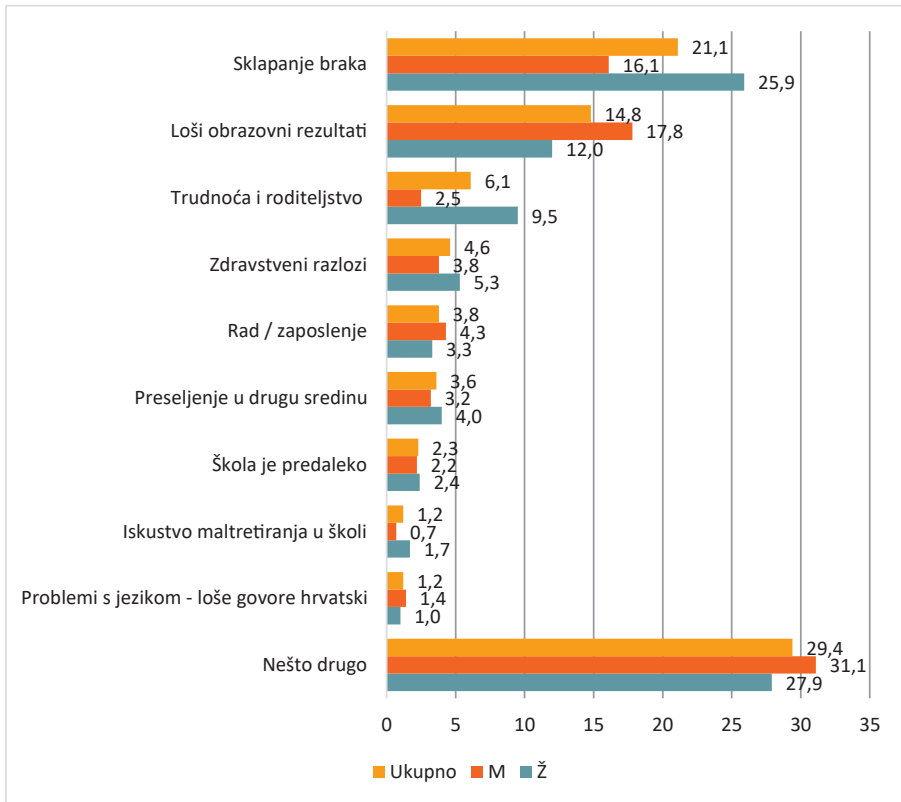
SLIKA 61. Pripadnici RNM-a koji su odustali od školovanja s obzirom na radni status¹¹⁸

Jedan od zanimljivijih rezultata, koji bi trebao biti podloga za buduće mjere poticanja stjecanja obrazovanja među pripadnicima RNM-a, podatak je o čak 21.2% Roma koji se brinu o kućanstvu [među njima je najviše Romkinja], a koji su odustali od srednje škole. U sljedećim dijelovima usmjerit ćemo se upravo na razloge odustajanja od školovanja te očekujemo kako će briga za obitelj i kućanstvo biti jedan od dominantnih faktora odustajanja od školovanja. **Kao razloge odustajanja od školovanja i žene i muškarci najčešće su navodili financijske razloge ili loš uspjeh u osnovnoj školi (Slika 62). Međutim, čak je 25.9% žena i "tek" 16.1% muškaraca navelo sklapanje braka kao razlog, dok je kod roditeljstva taj raskorak još i veći [9.5% žena i 2.5% muškaraca].** U prilog ovakvim nalazima navodimo jedan od citata koji je rezultat prikupljanja podataka u fokus-grupama.

Tu imaju veće probleme djevojčice jer se u njihovoj kulturi smatra da se one moraju mlade udati jer tko bi je htio poslije srednje škole za ženu? Rijetki su roditelji koji podržavaju srednjoškolsko obrazovanje djevojčica, ali i ona mora imati želju da nešto završi. Ali badava njoj želja, ako su roditelji naumili da se ona mora oženiti.

Izvadak iz iskaza iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

118 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 79.05$; $df = 8$; $p < .01$.

SLIKA 62. Razlozi odustajanja od školovanja [%]¹¹⁹

Pripadnici RNM-a koji primaran razlog svojeg odustajanja od školovanja vide u financijama¹²⁰ u najvećem broju žive u lokalitetima unutar grada ili sela [42.9%], a takvih je Roma najmanje u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [22.8%] i ondje gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom [25.7%]. U odnosu na pripadnost lokaliteta županiji,¹²¹ financijske razloge kao bitne u relativno najvećem udjelu vide Romi iz Primorsko-goranske [63.6%] i Zagrebačke županije [62.5%], dok ih najmanje ističu Romi i Romkinje iz Grada Zagreba [12.2%], Međimurske [14.4%] i Koprivničko-križevačke županije [15.6%]. U odnosu na regionalnu pripadnost¹²² po izjavama ispitanika financijski su razlozi u relativno najvećem broju važni pri odustajanju od školovanja u Istri i Primorju [55.6%] te Središnjoj Hrvatskoj [54.3%], dok ih najmanje ističu Romi iz Međimurja [14.4%] te Zagreba i okolice [17.1%]. Zanimljivo je kako financijske razloge u većem broju

119 N = 265

120 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 15.30$; df = 3 ; p < .01.

121 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 109.89$; df = 11 ; p < .01.

122 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 91.03$; df = 5 ; p < .01.

navode ispitanici iz kućanstava koje primaju 3 001 – 4 500 HRK [31.0%] te više od 4 501 HRK [38.2%] nego Romi iz kućanstava¹²³ koji primaju od 1 000 – 1 500 HRK [16.8%] ili iz kućanstava bez primanja [23.5%]¹²³, za što ne možemo pružiti jednostravno objašnjenje. I, na kraju, u odnosu na radni status¹²⁴ najmanje je radno neaktivnih Roma koji ističu financijsku situaciju kao bitan razlog odustajanja od školovanja [16.5%], dok se u drugim oblicima radnog statusa taj postotak kreće oko 30.

Lošiji obrazovni rezultati ili neuspjeh pri upisu u srednju školu kao razlog prekida školovanja u značajno su većoj mjeri naveli pripadnici RNM-a s lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [27.0%], a u najmanjem broju ih ističu Romi i Romkinje koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom [8.6%]¹²⁵. Navedeno još jednom ukazuje na krucijalno mjesto prostorne integracije RNM-a u Hrvatskoj, naročito zbog pozitivnih modela obrazovanih osoba koje mladi mogu susresti u neposrednom kontaktu ukoliko žive integrirani s većinskim stanovništvom. Distribucija odgovora o lošem obrazovnom uspjehu po županijama¹²⁶ pokazuje kako u tri županije – Istarskoj, Vukovarsko-srijemskoj i Zagrebačkoj – nije bilo ni jednog ispitanika koji je od školovanja odustao zbog lošega obrazovnog uspjeha. S druge strane, taj su razlog u relativno najvećem broju isticali ispitanici iz Međimurske [23.1%] i Sisačko-moslavačke županije [17.0%]. Kada govorimo o regionalnoj distribuciji¹²⁷, Romi iz Međimurja [23.1%] u najvećoj su mjeri odustali od daljnjega školovanja zbog loših obrazovnih uspjeha, a u Središnjoj Hrvatskoj su to učinili u najmanjem broju [3.3%].

Način na koji obilježja koreliraju s isticanjem vlastite dovoljne obrazovanosti kao razloga prekida školovanja vrlo je indikativan. Naime, taj razlog prekida školovanja u relativno najvećoj mjeri ističu pripadnici RNM-a koji žive na lokalitetima unutar sela ili grada [25.0%], koji doista u prosjeku i imaju nešto viša obrazovna postignuća od pripadnika RNM-a koji žive u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji ili onih koji žive na rubu sela ili grada¹²⁸. Varijabla županija¹²⁹ donosi razlike u smislu izostanka stava o vlastitoj dovoljnoj obrazovanosti kao razloga prekida školovanja u Zagrebačkoj županiji, nasuprot Istarskoj županiji u kojoj takav stav dijeli 38.9% ispitanika te Bjelovarsko-bilogorskoj [26.3%] i Primorsko-goranskoj [22.0%] županiji. No regionalna distribucija¹³⁰ donosi ponešto drukčije rezultate: u najvećoj mjeri smatraju da je dovoljna obrazovanost razlog prekida školovanja pripadnici RNM-a u Međimurju [47.5%], dok to u najmanjoj mjeri čine Romi

123 Hi-kvadrat test, $\chi^2=20.46$; df = 4 ; p<.01.

124 Hi-kvadrat test, $\chi^2=17.17$; df = 4 ; p<.01.

125 Hi-kvadrat test, $\chi^2= 25.84$; df = 3 ; p<.01.

126 Hi-kvadrat test, $\chi^2= 42.38$; df = 11 ; p<.01.

127 Hi-kvadrat test, $\chi^2= 35.30$; df = 5 ; p<.01.

128 Hi-kvadrat test, $\chi^2=10.51$; df = 3 ; p<.01.

129 Hi-kvadrat test, $\chi^2=30.85$; df = 11 ; p<.01.

130 Hi-kvadrat test, $\chi^2=20.23$; df = 5 ; p<.01.

i Romkinje iz Sjeverne Hrvatske [6.1%] te Zagreba i okolice [7.1%]. Zanimljivo je kako ispitanici bez ikakvih primanja po kućanstvu¹³¹ u najvećoj mjeri smatraju kako su prekinuli školovanje jer su dovoljno obrazovani [23.5%], što ponovno govori o važnosti pozitivnih modela i socijalne integracije pripadnika RNM-a za oblikovanje njihovih obrazovnih aspiracija te njihovo obrazovno postignuće, a posljedično i socijalni status. Slično se tumačenje može pronaći i u čak 66.7% ispitanika u kategoriji "ostalnih radno neaktivnih" [što isključuje one koji se brinu o kućanstvu te učenike i studente] koji navode kako je dovoljna obrazovanost glavni razlog njihova prekida školovanja¹³². U ovome slučaju možemo reći kako je najvećim dijelom riječ o starijim pripadnicima RNM-a te onima koji su zbog teške zdravstvene situacije isključeni s tržišta rada, što ponovno povlači za sobom socijalnu izolaciju i marginaliziranost te time i neuviđanje važnosti obrazovnog postignuća.

Sklapanje braka kao razlog prekida školovanja povezano je s tipom lokaliteta¹³³ na način da su pripadnici RNM-a koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom [25.0%] te oni koji žive u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [21.4%] u najvećem broju skloni ovakvom odgovoru, nasuprot Romima i Romkinjama koji žive u lokalitetima unutar [6.9%] ili na rubu grada ili sela [10.9%]. S obzirom na županijsku distribuciju¹³⁴ ispitanika kojima je ulazak u brak bio bitan razlog prekida školovanja, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka županija ne bilježe ni jednog ispitanika s takvim odgovorom, dok ih najviše bilježe Koprivničko-križevačka županija [45.7%], Grad Zagreb [25.0%] te Međimurska županija [22.1%]. U odnosu na regionalnu distribuciju¹³⁵ **ispitanici iz Sjeverne Hrvatske [35.0%] te Zagreba i okolice [22.7%] i Međimurja [22.1%] u relativno su najvećem broju odgovorili da su od školovanja odustali zbog sklapanja braka, nasuprot tek 3.5% pripadnika RNM-a iz Istre i Primorja i 6.6% iz Središnje Hrvatske.** Materijalni status¹³⁶ s isticanjem sklapanja braka kao razloga prekida školovanja korelira na način da su takvoj odluci u najmanjoj mjeri bili skloni pripadnici RNM-a bez prihoda u kućanstvu [5.9%], dok su se ispitanici u ostalim dohodovnim kategorijama kretali između 21% i 26%. I na kraju treba istaknuti kao bitan za mjere osvještavanja pripadnika RNM-a o važnosti školovanja nalaz o čak 52.5% nezaposlenih Roma koji ističu ulazak u brak kao razlog prekida školovanja, nasuprot 0% ispitanika u statusu neaktivnih. U tim se kategorijama nalazi ili pretežito starije stanovništvo ili učenici i studenti, što ponovno govori u prilog ostanka izvan bračne zajednice kao jednog od instrumenta osiguranja završetka obrazovanja.¹³⁷

131 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 9.54$; df = 4 ; p<.01.

132 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 11.38$; df = ; p<.01.

133 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 16.19$; df = 3 ; p<.01.

134 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 60.47$; df = 11 ; p<. 01.

135 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 43.24$; df = 5 ; p<.01.

136 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 13.32$; df = 4 ; p<.01.

137 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 18.25$; df = 4 ; p<.01.

Očekivano je kako je bračni status¹³⁸ statistički značajno povezan s roditeljstvom kao razlogom prekida školovanja: 20.2% pripadnika RNM-a u braku te samo 1.4% onih izvan braka izjavilo je kako su prekinuli školovanje zbog postajanja roditeljem. Pritom je najveći udio onih koji su prekinuli školovanje zbog roditeljstva u statusu radno neaktivnih osoba koje se brinu o kućanstvu [34.5%], dok među rezultatima istraživanja nema zabilježenih ostalih neaktivnih osoba kao onih koje su prekinule školovanje zbog roditeljstva, dok je nezaposlenih 7.6% a zaposlenih 4.7%¹³⁹.

Zaposlenje, odnosno nemogućnost usklađivanja posla i školovanja kao razlog izlaska iz obrazovnog sustava očekivano u najvećoj mjeri odabiru Romi u statusu zaposlenih [13.8%], dok ispitanici s takvim odgovorom nisu zabilježeni među radno neaktivnim Romima.¹⁴⁰ Grad Zagreb se sa 16.2% ispitanika nalazi na čelu županija po broju ispitanika koji su izjavili da su odustali od školovanja zbog posla, dok Osječko-baranjska, Sisačko-moslavačka, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka županija ne bilježe ni jednoga takvog ispitanika.¹⁴¹ Ti su nalazi djelomično u neskladu s onima o županijskoj distribuciji Roma koji su odustali od školovanja zbog zaposlenja: najviše je ispitanika iz Zagreba i okolice [14.6%], a najmanje u Središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji [po 0.1%].¹⁴²

Cjeloživotno obrazovanje i obrazovanje odraslih

Sudjelovanje pripadnika RNM-a u programima cjeloživotnog obrazovanja i obrazovanja odraslih¹⁴³ zasad daje vrlo skromne rezultate: **3.9% ispitanika sudjelovalo je u programima stručnog usavršavanja, jednak udio Roma završio je osnovnu školu u odrasloj dobi, 2.1% je sudjelovalo u stručnom osposobljavanju bez zasnivanja radnog odnosa i 1.7% ispitanika je završilo srednju školu u odrasloj dobi.** S obzirom na stupanj obrazovanja u usavršavanju sudjeluje 2.5% pripadnika RNM-a bez završene osnovne škole, 5.0% onih s osnovnoškolskim obrazovanjem i 18.2% ispitanika koji su završili srednjoškolsko ili više/visoko obrazovanje.¹⁴⁴ Kad se analizira povezanost sa spolom, razlike postoje u smislu da u usavršavanju sudjeluje 6.3% muškaraca i 3.9% žena.¹⁴⁵

Značajne su razlike između pripadnika RNM-a koji se usavršavaju s obzirom na bračni status¹⁴⁶. Usavršava se 11.5% Roma u bračnoj zajednici i 7.6% samaca. Među zaposlenim Romima 19.6% je onih koji se usavršavaju, 10.4% je nezaposlenih,

138 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 52.83$; df = 11 ; p<.01.

139 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 78.28$; df = 4 ; p<.01.

140 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 32.77$; df = 4 ; p<.01.

141 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 29.18$; df = 11 ; p<.01.

142 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 22.45$; df = 5 ; p<.01.

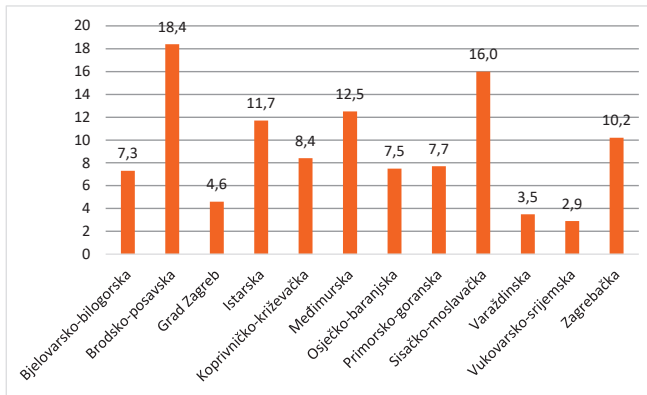
143 N = 365

144 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 156.50$; df = 2 ; p<.01.

145 T-test, t=20.70 ; p<.01.

146 T-test, t = 9.1 ; p<.01.

11.5% pripadnika RNM-a koji se brinu o kućanstvu, 1.3% učenika i studenata i 6.7% ostalih neaktivnih osoba¹⁴⁷. Usavršava se 3.8% mladih u dobi 14 – 18 godina, 15.2% mladih 19 – 25 godina, 12.7% pripadnika RNM-a starosti 26 – 40 godina, 8.6% u dobi 41 – 60 godina i 4.8% Roma starijih od 60 godina¹⁴⁸. Razlike u broju Roma koji se usavršavaju u odnosu na tip lokaliteta također su zabilježene, iako su vrlo niske¹⁴⁹. Usavršava se 12.1% Roma s lokaliteta koji su odvojeni od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, 11.9% stanovnika lokaliteta na rubu grada ili sela, 8.6% onih koji žive u lokalitetima unutar grada ili sela i 7.3% u slučaju Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom. S obzirom na županije (Slika 63) **najviše se pripadnika RNM-a usavršava u Brodsko-posavskoj i Sisačko-moslavačkoj županiji, a najmanje u Vukovarsko-srijemskoj i Varaždinskoj.**

SLIKA 63. Distribucija pripadnika RNM-a koji sudjeluju u usavršavanju s obzirom na županije [%]¹⁵⁰

Regionalna distribucija pripadnika RNM-a¹⁵¹ pokazuje kako u programima usavršavanja i cjeloživotnog obrazovanja u Međimurju sudjeluje 12.5% stanovnika, u Sjevernoj Hrvatskoj 6.2%, u Zagrebu i okolici 4.4%, u Središnjoj Hrvatskoj 13.4%, u Slavoniji 11.8% te u Istri i Primorju 9.0%.

Pismenost

Istraživanje Roma FRA iz 2014. godine ustanovilo je kako Romi generalno imaju znatno nižu stopu pismenosti od opće populacije, iako je zabilježena pozitivna promjena u vidu većeg udjela pismenih pripadnika RNM-a u mlađoj populaciji. Kada je o Hrvatskoj riječ, možemo usporediti podatke DZS-a [2016: 118], pri čemu je u

147 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 76.33$; $df = 4$; $p < .01$.

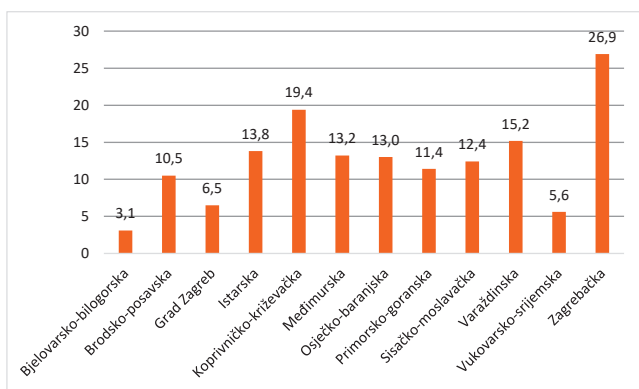
148 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 58.25$; $df = 4$; $p < .01$.

149 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 16.60$; $df = 3$; $p < .01$.

150 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 66.72$; $df = 11$; $p < .01$.

151 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 39.92$; $df = 5$; $p < .01$.

populaciji u dobi 15 – 29 godina ustanovljeno 0.065% nepismenih muškaraca, te 0.054% nepismenih žena. **U uzorku ovdje prezentiranog istraživanja¹⁵² registrirano je 12.0% (N=468) nepismenih osoba. Nepismenih osoba je dvostruko više među ženama (16.0%) nego muškarcima (7.9%)** pripadnicima romske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Povezanost materijalnog statusa kućanstva i pismenosti članova tog kućanstva¹⁵³ indicira kako je **prihod kućanstva viši u slučaju kada su njegovi članovi pismeni**. Tako je pismenih članova u kućanstvima bez prihoda 83.8%, a u onima s prihodima višima od 4 500 HRK 90.7%. **Nepismenih je pripadnika romske nacionalne manjine razmjerno najviše u Sjevernoj Hrvatskoj (17.6%), Međimurju (13.2%) te Istri i Primorju (12.2%)¹⁵⁴**. Slavonija bilježi 11.4% nepismenih osoba romske nacionalnosti, Središnja Hrvatska 9.8%, a Zagreb i okolica najmanji udio – 7.4%. Kao jasan dokaz negativnog učinka prostorne segregacije Roma možemo navesti kako **pismeni pripadnici romske nacionalne manjine u najvećem dijelu obitavaju raspršeno među većinskim stanovništvom (92.3%)** te u lokalitetima unutar sela ili grada (88.0%), dok ih najmanje nalazimo u lokalitetima na rubu grada ili sela (84.7%) te u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji (86.7%)¹⁵⁵. Distribucija pismenih pripadnika romske nacionalne manjine ukazuje na relativno najuspješnije opismenjavanje u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (tek 3.1% nepismenoga stanovništva), dok najveći udio nepismenih pripadnika romske nacionalne manjine nalazimo u Zagrebačkoj županiji (26.9%) (Slika 64).

SLIKA 64. Distribucija nepismenih pripadnika RNM-a po županijama (%)¹⁵⁶

152 N=3908

153 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 25,49$; df = 4 ; p<.01.

154 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 24,32$; df = 5 ; p<.01.

155 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 29,74$; df = 3 ; p<.01.

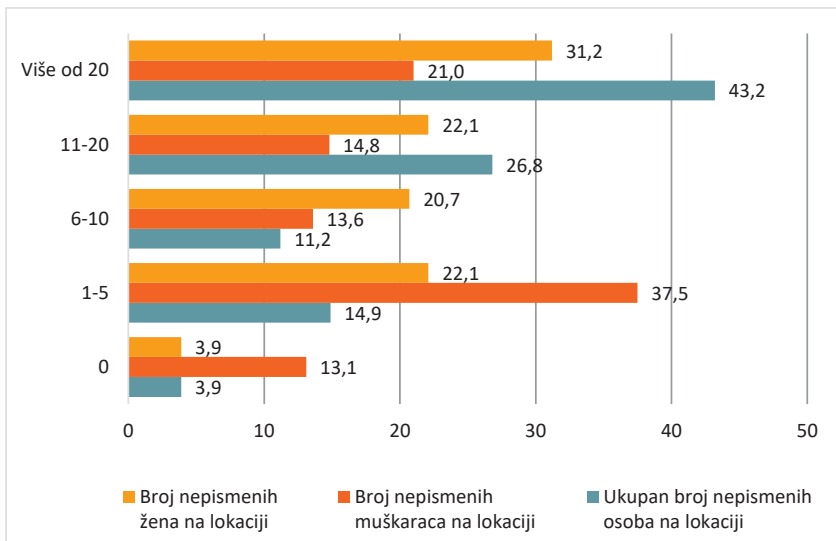
156 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 50,44$; df = 11 ; p<.01.

Posebno nas je zanimala pismenost mladih, a ti su podaci s obzirom na spol i regije prikazani u Tablici 11. Možemo zaključiti kako i u (ne)pismenosti u većem dijelu regija prevladavaju rodne razlike, i to u korist muškaraca. Pritom je najizraženija razlika u Sjevernoj Hrvatskoj u kojoj ima čak triput više nepismenih mladih žena nego muškaraca.

TABLICA 11. Regionalna distribucija rodnih razlika u nepismenosti mladih [%]¹⁵⁷

Regija	Udio nepismenih mladih [14–29]	
	M	Ž
Međimurje	4.9	4.3
Sjeverna Hrvatska	4.0	12.5
Zagreb i okolica	1.0	2.0
Središnja Hrvatska	1.2	2.1
Slavonija	0.9	2.3
Istra i Primorje	0.0	3.3

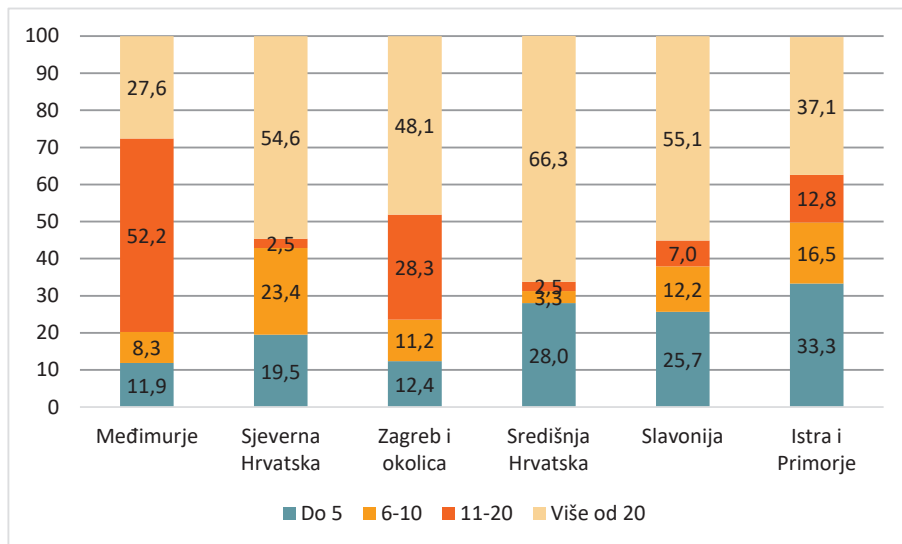
U prezentiranju socijalne slike lokaliteta vrlo je važno uvidjeti i kako su brojčano zastupljeni nepismeni pripadnici romske nacionalne manjine na lokalitetu. Dvije je petine lokaliteta u kojima prebiva više od 20 nepismenih članova, tek je 3.9% lokaliteta bez nepismenih članova [Slika 65], a među prikazanim kategorijama čak 43.2% lokaliteta otpada na one koji imaju više od 20 nepismenih žena.

SLIKA 65. Broj nepismenih muškaraca i žena na lokalitetu anketiranja [%]

157 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 20.31$; $df = 5$; $p < .01$.

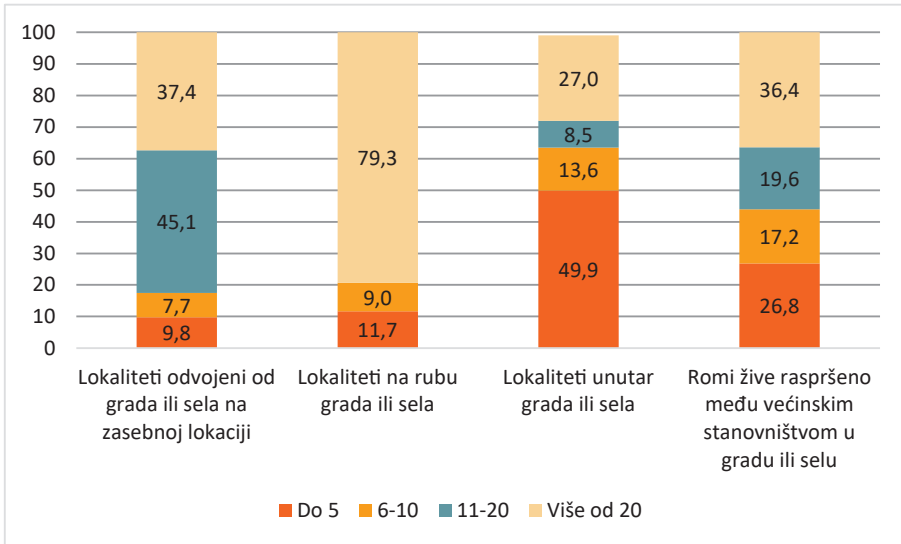
Regionalna distribucija lokaliteta u odnosu na ukupan broj nepismenih pripadnika RNM-a na lokalitetu [Slika 66] na prvo mjesto po udjelu više od 20 nepismenih osoba na lokalitetu stavlja Središnju Hrvatsku [66.3%], iza koje slijede Sjeverna Hrvatska i Slavonija, svaka s nešto više od 50% lokaliteta u kojima obitava više od 20 nepismenih osoba. Prikazani podaci također ustanovljavaju sličnost između dvije regije koje se po podacima prikazanim u prethodnim potpoglavljima obično smještaju na suprotne polove – Međimurje te Istru i Primorje – dvije regije koje imaju najmanji udio lokaliteta s više od 20 nepismenih pripadnika RNM-a.

SLIKA 66. Regionalna distribucija lokaliteta u odnosu na ukupan broj nepismenih stanovnika na lokalitetu [%]¹⁵⁸

Raspodjela broja nepismenih osoba između tipova lokaliteta [Slika 67] donosi nam očekivanu situaciju jer primat u udjelu lokaliteta koja imaju više od 20 nepismenih osoba uvjerljivo imaju lokaliteti na rubu grada ili sela.

158 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 1467.10$; $df = 20$; $p < .01$.

SLIKA 67. Distribucija broja nepismenih osoba u odnosu na tip lokaliteta [%]¹⁵⁹

Lokaliteti na rubu grada ili sela imaju dvaput višu pojavnost više od 20 nepismenih osoba u jednom lokalitetu od ostalih tipova lokaliteta. Najmanji broj nepismenih osoba, sukladno navedenom, bilježe lokaliteti unutar grada ili sela.

3.5. Uvjeti školovanja Roma

Presudom Europskog suda za ljudska prava [Vlada RH, 2012; NSUR, 2012] Hrvatska je jedna od zemalja za koju je i službeno prepoznata pojava obrazovne segregacije¹⁶⁰, koja je zabilježena u sustavu predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja u ustanovama koje pohađaju pripadnici RNM-a. NSUR prepoznaje kako obrazovna segregacija ima negativan učinak na najmanje tri ključne razine: 1) na smanjenje kvalitete obrazovanja u razredima koje pohađaju romska djece, što posljedično utječe i na relativno nisku stopu uključivanja u srednjoškolsko i visoko obrazovanje te na smanjena znanja i vještine Roma pri uključivanju na tržište rada i na njihovu visoku stopu nezaposlenosti; 2) romska djece koja idu u isključivo ili pretežito romske razrede zbog segregacije i diskriminacije imaju otežane uvjete socijalne integracije i ostvarivanja kvalitetnih vršnjačkih odnosa i 3) nastavnici u razredima u kojima prevladavaju romska djeca često na raspolaganju imaju oskudna materijalna i financijska sredstva za provođenje nastave i mogućnosti da djeci ponude sadržaje i aktivnosti

159 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 1398.54$; $df = 12$; $p < .01$.

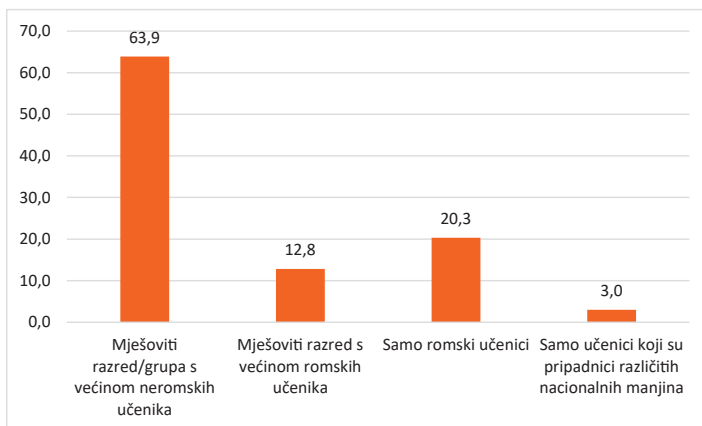
160 Predmet "Oršuš i drugi protiv Republike Hrvatske" u kojem je tužba podnesena 8. 3. 2003., a presuda donesena od strane Europskog suda za ljudska prava 16. 3. 2010. godine.

koje se standardno nude u razredima koje u velikoj mjeri pohađaju djece iz većinske populacije. Smanjena socijalna integracija u dobi predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja također vodi i do različita formiranja samočekivanja kod većinske i romske populacije – učenici Romi imaju niže obrazovne aspiracije od većinske populacije i od školovanja često odustaju već nakon petoga razreda osnovne škole.

Publikacija *Roma Education in Comparative Perspective. Analysis of the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011* [Brüggemann, 2012] navodi kako je za etnički segregirane razrede mjera više od 50% pripadnika RNM-a te ističe kako postoje više-struki uzroci etničke segregacije u obrazovanju. Prvi se odnosi na gustoću naseljenosti Roma u pojedinim lokalitetima, pri čemu je teško formirati mješovite razrede. Drugi je razlog odluka roditelja iz većinske populacije da svoje dijete prijave u predškolsku ili osnovnoškolsku ustanovu u kojoj učenika Roma ili nema ili ih ima u vrlo malom broju. Treći je razlog praksa smještanja Roma u posebne programe, čak i bez utemeljene procjene djetetovih sposobnosti za praćenje redovnog programa i bez programa koji bi pomogli pri kvalitetnijoj integraciji učenika [poput ranog učenja jezika i rada na grafomotoričkim vještinama]. No Brüggemann [2012] navodi i kako ponekad roditelji Romi preferiraju smještanje djece u posebne programe jer to znači da će u tom slučaju dijete pohađati većinski romski razred i većinom biti izloženo utjecaju romske zajednice. Ta studija navodi i kako je u Hrvatskoj zabilježeno oko 5% etnički segregiranih razreda, dok se udio takvih razreda u Češkoj i Mađarskoj penje do čak 10%.

Uvidi u etničku segregaciju u obrazovanju pripadnika RNM-a

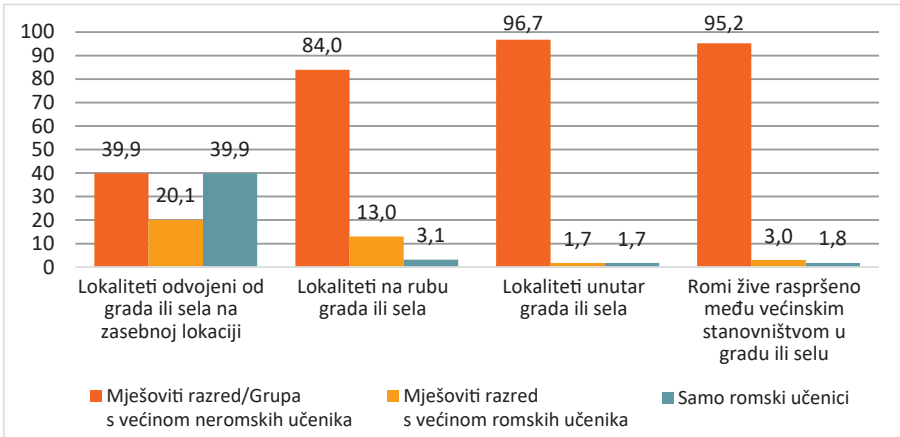
Podaci iz originalnog istraživanja na kojemu se studija o obrazovanju i zapošljavanju Roma u RH temelji govore u prilog čak i višoj stopi etničke segregacije nego što je to navedeno u prethodno citiranoj međunarodnoj publikaciji [Slika 68].

SLIKA 68. Etnička struktura učenika u razredu ili grupi [%]¹⁶¹

161 N = 1060

Ukupno je 36.1% romskih učenika u dobi 7 – 14 godina u Hrvatskoj izloženo nekom stupnju etničke segregacije, s više od petine slučajeva gdje manjine čine 100% razrednih odjela, te još dodatnih 12.8% mješovitih razreda u kojima Romi čine većinu učenika. Pozitivan utjecaj prostorne desegregacije romske populacije demonstrira se i kroz povezanost etničke strukture razreda i tipa lokaliteta u kojima žive djeca Romi. Pritom učenici s lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji tek u 39.9% imaju prilike za širu integraciju, u usporedbi s 95.2% učenika koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom [Slika 69].

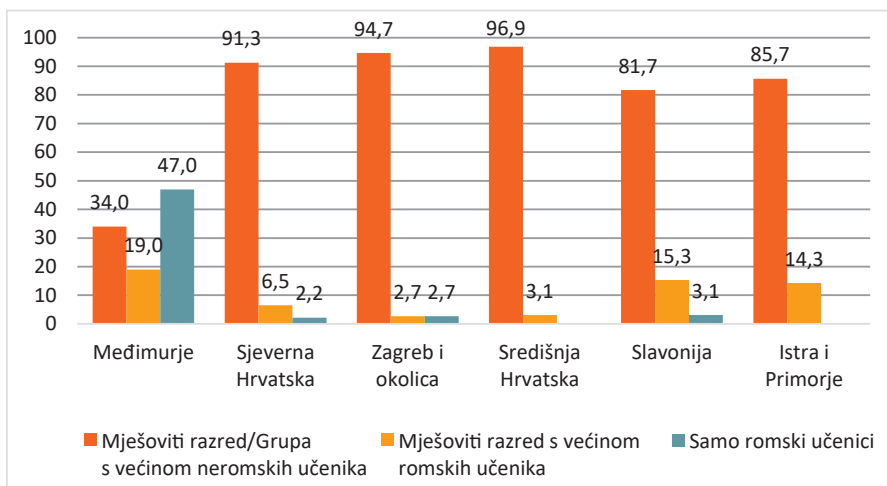
SLIKA 69. Etnička struktura razreda ili grupe s obzirom na tip lokaliteta [%]¹⁶²

Istarska, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka jedine su županije u kojima su djeca Romi u potpunosti integrirana u nastavu putem razreda u kojima većinu sačinjava neromska populacija. Slične rezultate bilježe i Grad Zagreb [94.4% integrirane djece], Sisačko-moslavačka [95.9%], Koprivničko-križevačka [92.9%], Osječko-baranjska [90.2%] i Varaždinska županija [88.9%]. No u Međimurskoj županiji samo je 34.0% djece integrirano u razrede s većinskom populacijom, a iza te županije najslabije rezultate ostvaruje Brodsko-posavska županija [69.4% integrirane djece], dok je u Primorsko-goranskoj županiji je riječ o 80.6% djece koja pohađaju razrede čiju većinu sačinjavaju djeca iz neromske populacije.¹⁶³

S obzirom na regionalnu pripadnost [Slika 70] **Međimurje je izrazito obilježeno etničkom segregacijom s više od četiri petine isključivo romskih razreda**. Pritom mješovite razrede s većinom neromskih učenika pohađa tek 34.0% učenika, što znači da su samo tim učenicima pružene istinske prilike za kvalitetno obrazovanje i integraciju s vršnjacima neromima. Suprotno Međimurju, u Središnjoj Hrvatskoj 96.9% razreda koje pohađaju Romi otpada na mješovite razrede koje većinom pohađaju neromi, slično kao i u Sjevernoj Hrvatskoj te Zagrebu i okolici.

162 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 236.35$; $df = 6$; $p < .01$.

163 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 289.70$; $df = 22$; $p < .01$.

SLIKA 70. Etnička struktura razreda ili grupe s obzirom na regionalnu pripadnost [%]¹⁶⁴

U nastavku donosimo ilustrativan citat izrečen tijekom kvalitativnog istraživanja koje daje uvid u neke elemente etničke segregacije u obrazovnom sustavu u Hrvatskoj.

Romska djeca nisu obuhvaćena dobrim programom kao djeca većinskog stanovništva, primjerice bilo bi dobro romsku djecu uključivati u glazbene škole, priredbe na nekim prigodama, dan škole ili bilo što drugo.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom Roma

Drugi citat koji ovdje navodimo zorno pokazuje do koje mjere pohađanje etnički segregiranih razreda oštećuje učenike Rome i gura ih još dublje u socijalnu marginalizaciju i deprivaciju.

Imamo jednu područnu školu koja je sad etnički potpuno čista zato jer je to naselje u kojem pada broj ostalog stanovništva, raste broj romskog stanovništva i prijašnjih godina se znalo dogoditi da bi, znači, od prvog do četvrtog razreda populacija, da bi dva neromska učenika polazila tu školu pa su onda roditelji tražili da se njima omogući polazak nastave u centralnoj školi, a područnu su onda pohađala samo romska djeca. Naravno, njima je to neprihvatljivo, ali ne može se drukčije organizirati nastava.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom relevantnih institucija

¹⁶⁴ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 273.44$; $df = 10$; $p < .01$.

Diskriminacija u obrazovanju

Na kraju, budući da analiziramo razloge odustajanja od školovanja iskazane od strane pripadnika RNM-a, navodimo ilustracije bitnog razloga koji je još uvijek izražen iako nije ušao među najviše rangirane razloge odustajanja od školovanja – diskriminacije po etničkoj osnovi i(li) materijalnom statusu.

Nije uvijek problem nacionalna pripadnost. Više je tu problem izgled, materijalni status, socijalni status, tako da, osim što su zločesti po toj osnovi, onda ako nema ničeg drugoga, onda će naći i ovo.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom Roma

Ne završava se srednja škola u nekoj velikoj mjeri... U srednjoj dolazi do ispisivanja djece jer ne mogu podnijet diskriminaciju od druge djece. Toliko ih izazivaju ili maltretiraju da dođe onda do tuče, to znam za jednog dječaka koji je išao u [...] školu i morao se ispisat – išo je za automehaničara – jer nije više teror podnio nego se potuko i onda se ispisao.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom Roma

Subvencionirani prijevoz

Među uvjete školovanja koji u znatnoj mjeri koreliraju s kvalitetom obrazovanja pruženog Romima, jer neposredno utječe na njihove mogućnosti redovitog pohađanja nastave, ulazi i subvencionirani prijevoz¹⁶⁵, pri čemu je **52.5% ili 533 pripadnika RNM-a¹⁶⁶ u trenutku istraživanja imalo subvencioniran prijevoz do obrazovne ustanove**. S obzirom na tip lokaliteta¹⁶⁷ podaci govore u prilog porastu udjela subvencioniranog prijevoza s rastom udaljenosti od većeg lokaliteta. Konkretno, na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji 65.1% Roma ima subvencioniran prijevoz, slično kao i na lokalitetima na rubu grada ili sela [64.4%]. No u slučaju Roma koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom, prijevoz je subvencioniran u 38.4%, a na lokalitetima unutar grada ili sela u 16.5%.

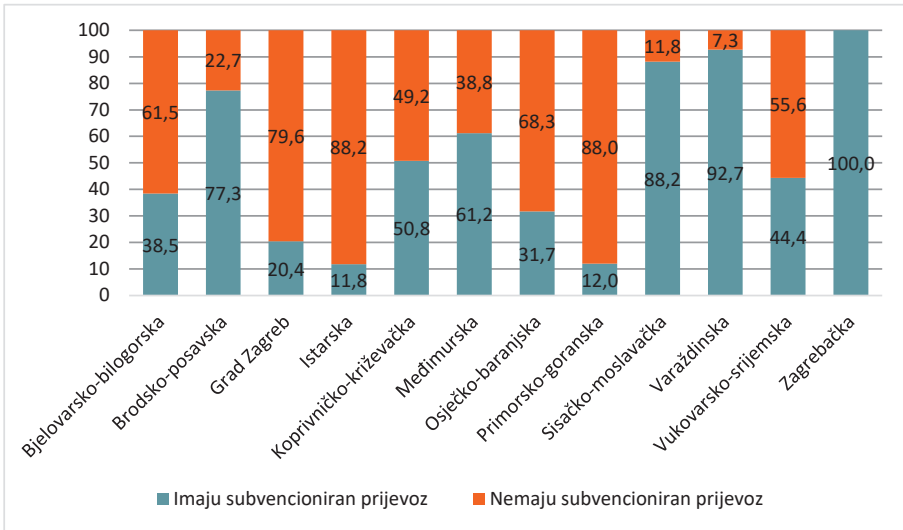
Slika 71. demonstrira nejednake uvjete za pristup obrazovnim ustanovama kroz različite županije. Moramo dodati kako se županije razlikuju u stvarnoj potrebi za subvencioniranim prijevozom jer ponegdje je udaljenost mjesta prebivališta od obrazovne ustanove takva da ne zahtijeva korištenje javnog prijevoza, no ovdje prikazani podaci ipak indiciraju neke obrasce. Zagrebačka županija svim ispitanicima nudi mogućnost

¹⁶⁵ N = 1016

¹⁶⁶ Pitanje je obuhvatilo sve ispitanike koji su se školovali u trenutku istraživanja.

¹⁶⁷ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 97.92$; $df = 3$; $p < .01$.

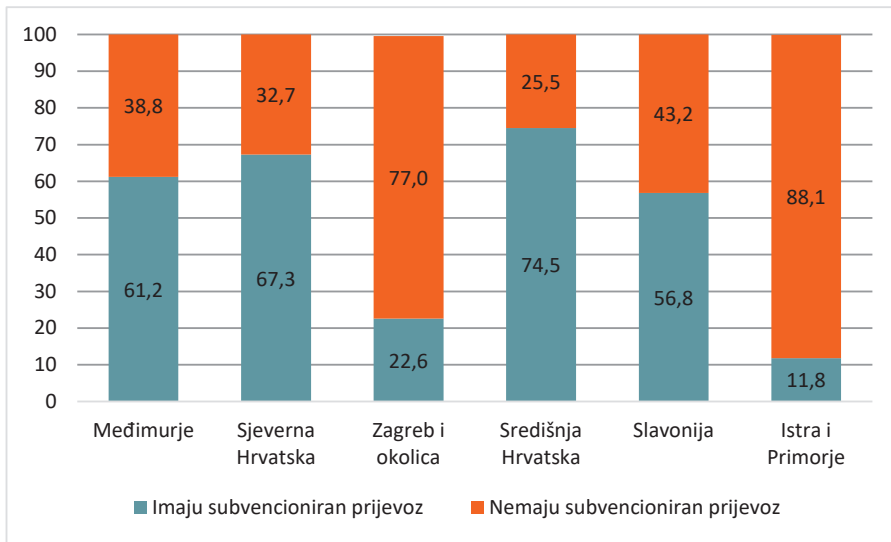
subvencioniranog prijevoza, a slično je i s Varaždinskom županijom te u nešto manjoj mjeri sa Sisačko-moslavačkom. No u Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji više od osam desetina pripadnika RNM-a koji se školuju nema subvencioniran prijevoz, pri čemu moramo podsjetiti na to da se te dvije županije nalaze među onima u kojima učenici osnovnih škola moraju prijeći više od 1 km kako bi došli do škole, odnosno u Istarskoj županiji to u 93.9% slučajeva iznosi više od 3 km.

SLIKA 71. Udio pripadnika RNM-a sa subvencioniranim prijevozom do obrazovne ustanove s obzirom na županiju [%]¹⁶⁸

Rezultati istraživanja o distribuciji subvencioniranog prijevoza po županijama djelomično se preslikavaju i u regionalnu raspodjelu udjela Roma koji imaju subvencioniran prijevoz (Slika 72), s time da okolica Zagreba bitno smanjuje ukupan udio koji zagrebačka regija ima u subvencioniranome prijevozu, što znači da većina pripadnika RNM-a iz okolice Zagreba koji se školuju nema pristup subvencioniranomu prijevozu.

168 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 197.98$; $df = 11$; $p < .01$.

SLIKA 72. Udio pripadnika RNM-a sa subvencioniranim prijevozom do obrazovne ustanove s obzirom na regiju[%]¹⁶⁹

Među regije koje u najvećoj mjeri pripadnicima RNM-a olakšavaju pristup obrazovnoj ustanovi ulaze Središnja te Sjeverna Hrvatska, dok u Međimurju tek 61.2% pripadnika RNM-a ima subvencioniran prijevoz do obrazovne ustanove.

Stipendiranje obrazovanja pripadnika RNM-a

Vrlo važan dio financijske pomoći djeci i mladim pripadnicima RNM-a odnosi se na stipendije tijekom čitava obrazovnog sustava od osnovnoškolskog do visokoškolskog obrazovanja. *Izvešće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu* (Vlada RH, 2019: 8) navodi kako su u šk. god. 2018./2019. osigurane stipendije za 652 (354 M, 298 Ž) srednjoškolskih učenika, na što je iz Državnoga proračuna u 2018. godini utrošeno ukupno 3 212 200.00 HRK.¹⁷⁰ Prema našim rezultatima istraživanja¹⁷¹ ukupno **13.8% pripadnika RNM-a¹⁷² prima stipendije. U 77.3% izvor stipendije je Država, u 16.8% grad ili općina, a u 5.9% netko drugi. U osnovnoj školi 3.2% učenika u uzorku prima stipendiju.** Zbog premalena broja ispitanika na osnovnoškolcima nisu provedene daljnje analize. **Među srednjoškolcima je zabilježeno 73.1% primatelja stipendija,** a u daljnjim analizama među primateljima stipendija ustanov-

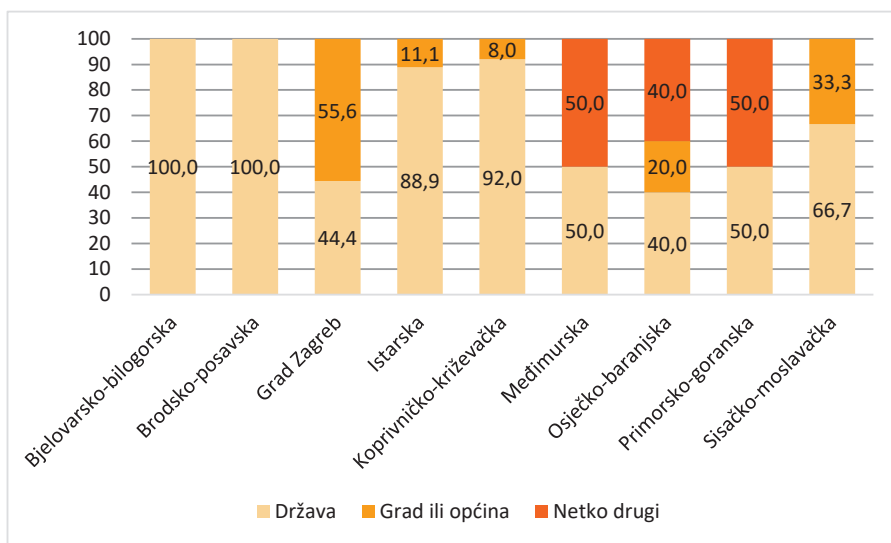
169 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 22.20$; $df = 5$; $p < .01$.

170 U 2017. godini su stipendije osigurane za 689 (373 M, 316 Ž) učenika, za što je ukupno utrošeno 3.488.411,44 HRK.

171 Na uzorku učenika osnovnih i srednjih škola te studenata.

172 N=877

ljene su tek razlike među regijama.¹⁷³ U relativnom je udjelu najviše srednjoškolaca koji primaju stipendije u Međimurju [34.8%], a zatim slijede Zagreb i okolica [18.9%], Središnja Hrvatska [14.1%], Slavonija [13.0%], Sjeverna Hrvatska [11.9%] te Istra i Primorje [7.6%]. Država je isključivi izvor stipendija u Bjelovarsko-bilogorskoj i Brodsko-posavskoj županiji, a ona se kao dominantan izvor stipendija pojavljuje i u slučaju Koprivničko-križevačke, Istarske te Sisačko-moslavačke županije (Slika 73). Grad Zagreb je jedina županija u kojoj više od polovice stipendija za Rome srednjoškolce osigurava grad ili općina. Po tom pitanju Grad Zagreb izdvaja 35% neto iznosa prosječne plaće za učenike, 50% za studente i 60% za studente poslijediplomskih studija.¹⁷⁴

SLIKA 73. Izvor stipendije s obzirom na županije [%]¹⁷⁵

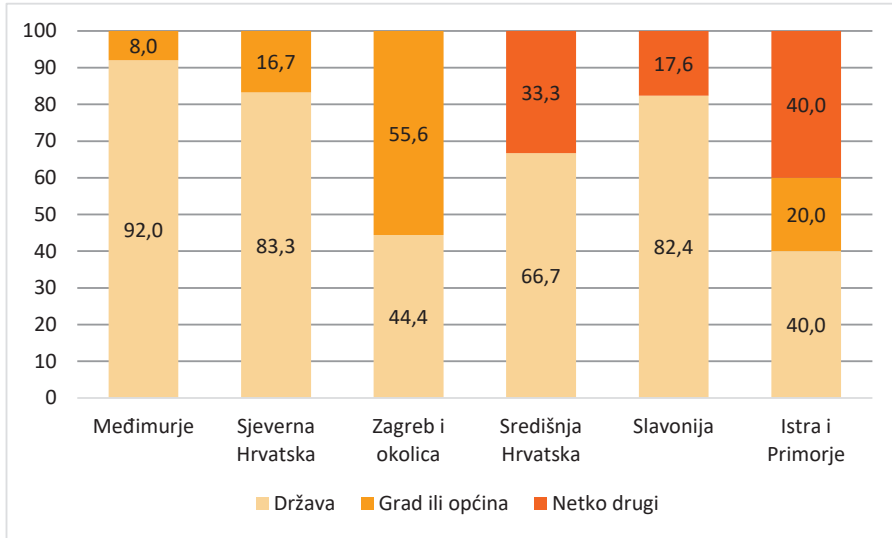
Gledano regionalno [Slika 74] **Država se kao većinski izvor stipendija pokaže u slučaju Međimurja, Sjeverne Hrvatske i Slavonije, dok Zagreb i okolica opet figuriraju kao područje u kojemu lokalna samouprava većinom dodjeljuje stipendije učenicima Romima.** Najveći udjeli financiranja iz "drugih izvora" zabilježeni su u Istri i Primorju [40.0%], dok u Međimurju, Sjevernoj Hrvatskoj te Zagrebu i okolici nisu dostupne stipendije iz drugih izvora. Navedeno implicira kako bi se u tim regijama potencijalni donatori trebali senzibilizirati za pitanje obrazovanja pripadnika RNM-a i potrebi da se učenici Romi dodatno stipendiraju. Naime, utjecaj visoke stope materijalne deprivacije kućanstava u kojima žive učenici Romi ne može se umanjiti samo financiranjem formalnog obrazovanja te zasigurno po-

173 Kruskal-Wallis test; $\chi^2 = 25.80$; $df = 5$; $p < .01$.

174 Izvor: Stipendija Grada Zagreba za učenike i studente pripadnike romske nacionalne manjine.

175 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 72.78$; $df = 16$; $p < .01$.

stoji potreba da se financira i sudjelovanje učenika Roma u dodatnim programima, naročito izvanškolskim programima, koji bi mogli pomoći djeci i mladima razviti posebne talente ili umanjiti njihovo zaostajanje za programom u odnosu na djecu i mlade iz većinske populacije.

SLIKA 74. Izvor stipendije s obzirom na regionalnu distribuciju [%]¹⁷⁶

U odnosu na tip lokaliteta¹⁷⁷ država je izvor stipendije u slučaju 86.3% lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, 88.2% lokaliteta na rubu grada ili sela te 57.1% lokaliteta unutar grada ili sela i 63.3% u slučaju kada Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom. Podaci za financiranje od strane grada ili općine u odnosu na gore navedene tipove lokaliteta iznose 7.8%, 11.8%, 5.9% i 58.8%. Stipendiranje iz drugih izvora na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji pojavljuju se u 5.9%, na lokalitetima na rubu sela ili grada nije zabilježeno, a na lokalitetima unutar sela ili grada pojavljuje se u 28.6% i ondje gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom u 3.3%. Zapažamo kako je država češće izvor stipendija u prostorno više segregiranim zajednicama, dok u slučaju bolje prostorne integracije pripadnika RNM-a grad ili općina te drugi donatori odnose veće udjele. Navedeno govori kako o podjeli nadležnosti između države i lokalnih sredina, tako i o kapacitetima i voljnosti gradova i općina te drugih donatora za stipendiranje školovanja pripadnika RNM-a.

176 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 50.59$; $df = 10$; $p < .01$.

177 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.42$; $df = 10$; $p < .01$.

Sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima

Kvaliteta obrazovnih sadržaja i aktivnosti ponuđenih pripadnicima RNM-a te njihova integracija u vršnjačke skupine uvelike ovise i o njihovu sudjelovanju u izvanškolskim aktivnostima. Ustanovljeno je kako **u izvannastavnim aktivnostima sudjeluje 344 učenika Roma ili 35.7% ispitanog uzorka.¹⁷⁸** Pritom je u osnovnim školama bilo 640 učenika koji su sudjelovali u tim aktivnostima, a u srednjim školama tek 97 učenik. S obzirom na materijalni status¹⁷⁹ u izvanškolskim su aktivnostima u najvećem broju sudjelovali učenici čija su kućanstva u najvišem dohodovnom razredu [više od 4 500 HRK mjesečno] – 26.3%, onih u kategoriji 3 001 – 4 500 HRK bilo je 20.9%, a u rasponu 1 501 – 3 000 HRK 27.0%. **Među učenicima koji dolaze iz kućanstava bez primanja bilo je tek 17 učenika koji su sudjelovali u izvannastavnim aktivnostima [1.9%],** a među onima s prihodima 1 000 – 1 500 HRK 23.9%. Ovo nedvojbeno pokazuje kako je za postizanje kvalitetnije integracije učenika Roma i pružanje boljih prilika za stjecanje neformalnog obrazovanja i usvajanje dodatnih znanja i vještina vrlo važno otvoriti kanale financiranja koji bi nudili sredstava i za programe izvan redovitog školovanja.

Daljnje su analize pokazale kako tip lokaliteta statistički značajno korelira s brojem učenika Roma koji pohađaju izvannastavne aktivnosti, i to u smislu da se učenici tog profila u najvećem broju pojavljuju u lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, što znači da ti učenici vjerojatno pohađaju izvannastavne aktivnosti u etnički segregiranim uvjetima [47.9% učenika iz lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji], što zasigurno umanjuje povoljan utjecaj koji bi sudjelovanje u tim aktivnostima moglo imati u uvjetima koji omogućavaju vršnjačku integraciju i s neromima.¹⁸⁰ Romi koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom u izvannastavnim aktivnostima sudjeluju s 24.3%, oni koji žive na lokalitetima na rubu grada ili sela s 18.9%, a učenici koji žive na lokalitetu unutar grada ili sela s 8.9%. **Najveći je broj učenika Roma koji sudjeluju u izvannastavnim aktivnostima u Međimurju [41.5%],** a daleko iza tog udjela slijede Slavonija s 19.3%, Zagreb i okolica s 11.7%, Sjeverna Hrvatska [10.7%], Središnja Hrvatska [9.9%] te Istra i Primorje s 6.9%.

S obzirom na etničku pripadnost učenika koji sudjeluju u izvannastavnim aktivnostima,¹⁸¹ u 18.6% sudjeluju većinom Romi, u 28.6% većinom neromi, u 52.8% podjednako Romi i neromi, što ipak indicira **integracijski potencijal sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima.** U odnosu na materijalni status kućanstva¹⁸², pojavnost jednakog sudjelovanja Roma i neroma u izvannastavnim aktivnostima

178 N = 964

179 Kruskal-Wallis test; $\chi^2 = 14.53$; df = 4 ; p<.01.

180 Kruskal-Wallis test; $\chi^2 = 43.19$; df = 3 ; p<.01.

181 N = 377

182 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 20.60$; df = 8 ; p<.01.

smanjuje se s porastom dohotka. Učenici iz 71.4% kućanstava bez dohotka i 41.1% kućanstava koja imaju mjesečna primanja viša od 4 500 HRK sudjeluju u izvannastavnim aktivnostima u razredima koje većinom pohađaju neromi. Također, najveći udio izvannastavnih aktivnosti u kojima sudjeluju samo Romi nalazimo u kućanstvima s prihodima većima od 4 500 HRK [43.8%] nasuprot svim ostalim dohodovnim kategorijama koje se kreću od 25.2 – 28.6%. Kada je o županijama riječ, izrazitu segregaciju u izvannastavnim aktivnostima nalazimo jedino u Međimurju u kojemu 80.0% sudionika u izvannastavnim aktivnostima čine isključivo Romi, dok se kod drugih županija taj postotak kreće do 10,¹⁸³ a jednako odstupanje nalazimo i kod regija.¹⁸⁴ Vezano uz tip lokaliteta¹⁸⁵ zaključujemo da se na lokalitetima koji su odvojeni od grada ili sela na zasebnoj lokaciji najveći udio odnosi podjednako na sudjelovanje Roma i neroma u izvannastavnim aktivnostima [52.3%], slično kao i na lokalitetima na rubu grada ili sela [67.5%] te slično kao i u slučaju Roma koji žive raspršeni među većinskim stanovništvom. No u lokalitetima unutar grada ili sela u izvannastavnim aktivnostima primarno sudjeluju neromi [60.0%], što je objašnjivo time da i većinu stanovnika u tim lokalitetima primarno čine neromi.

Produženi boravak

Produženi boravak u školi sljedeći je analizirani element kvalitete programa ponuđenih učenicima Romima¹⁸⁶, pri čemu **25.4% [199 učenika] sudjeluje u produženom boravku u školi. U produženom boravku u najmanjem broju sudjeluju učenici iz kućanstava bez prihoda** [1.3%], a zatim u vrlo sličnim udjelima slijede učenici čija su kućanstva u ostalim dohodovnim kategorijama, počevši od 23.8% učenika iz kućanstava čija su primanja niža od 1 500 HRK, do 25.4% učenika koji se nalaze u ovdje najvišoj analiziranoj kategoriji [više od 4 500 HRK mjesečno].¹⁸⁷ Čak 50.3% učenika koji sudjeluju u produženom boravku dolaze iz lokaliteta odvojenih od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, 22.8% ih dolazi iz lokaliteta u kojima Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom, 19.1% iz lokaliteta na rubu grada ili sela te 7.8% iz lokaliteta unutar grada ili sela.¹⁸⁸ Navedena distribucija bez dvojbi dovodi do samo jednoga jasnog zaključka, a to je da **Romi u većem broju sudjeluju u produženom boravku u lokalitetima gdje i živi veći broj pripadnika RNM-a.**

183 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 94.71$; df = 20 ; p<.01.

184 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 50.36$; df = 10 ; p<.01.

185 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 43.14$; df = 6 ; p<.01.

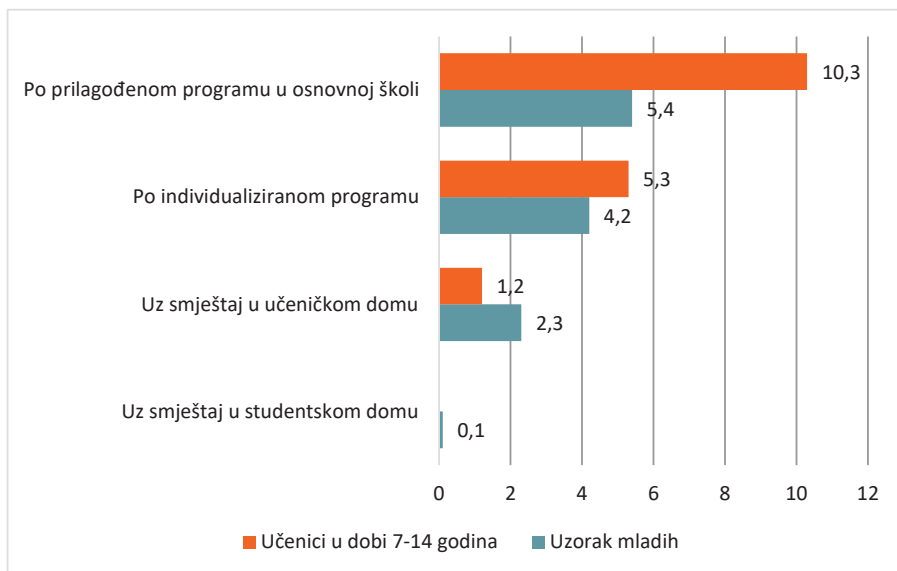
186 N = 783

187 Kruskal-Wallis test, $\chi^2 = 1431$; df = 4 ; p<.01.

188 Kruskal-Wallis test, $\chi^2 = 47.95$; df = 3 ; p<.01.

Školovanje po posebnim i individualiziranim programima

Na analizu sudjelovanja u produženom boravku nadovezuju se podaci o sudjelovanju u školovanju po posebnim programima koji se kreću od najzastupljenijeg oblika – prilagođenog programa u osnovnoj školi, do najmanje zastupljenog – smještaja u učeničkom domu, koji je u uzorku mladih [dob 15 – 29] prisutan u tek 0.1% uzorka [Slika 75]. Podaci Eurydice izvora¹⁸⁹ o uključenju učenika s posebnim potrebama u redovno obrazovanje govore o 5.6% učenika s teškoćama u razvoju koji su sudjelovali u osnovnoškolskom obrazovanju, a ukupno 4.5% učenika s teškoćama u obrazovanju bilo je integrirano u redovan program. Kao što vidimo iz priloženog grafičkog prikaza, na razini populacije učenika osnovnih škola riječ je o dvostruko manjem udjelu nego što je to u slučaju učenika pripadnika RNM-a. Pritom je važno napomenuti kako je pretežito riječ o djeci do 14 godina starosti, što upućuje na to da je riječ o recentnijem trendu za koji treba izraziti nadu kako će se, gdje god je to moguće, umanjiti te se povećati integriranost pripadnika RNM-a u obrazovni sustav i pohađanje redovitih programa.

SLIKA 75. Učenici koji sudjeluju u školovanju po posebnim programima [%]¹⁹⁰

Školovanje po posebnom programu u osnovnoj školi jedna je od najslabijih točaka osnovnoškolskog obrazovanja pripadnika RNM-a jer se u te programe djeca vrlo često smještaju ne zbog smanjenih psiho-fizičkih sposobnosti, već

189 Uključenje djece i učenika s posebnim potrebama u redoviti sustav obrazovanja https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/special-education-needs-provision-within-mainstream-education-11_hr

190 N = 799

zbog slabijeg poznavanja hrvatskoga jezika, što bi se trebalo aktivnije rješavati na razini predškolskog obrazovanja, a kako bi dijete s prvim danom osnovnoškolskog obrazovanja ostvarilo sve uvjete za ravnopravno uključivanje u nastavu s većinom svojim vršnjaka.

Kao ilustraciju izazova s kojima se susreću djeca Romi i nastavnici u školama koje pohađaju Romi prilažemo citat iznesen tijekom rada u fokus-grupama.

Problem je što im roditelji u tome ne mogu puno pomoći jer sami ne znaju dovoljno dobro hrvatski jezik, a kamoli onda strani jezik ili neki teži predmet, da im mogu pomoći u tome, da to prođu.

Izvadak iz iskaza iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

Regionalno gledano¹⁹¹ najviše učenika Roma sudjeluje u individualiziranim programima u Sjevernoj Hrvatskoj [27.8%], dok u Istri i Primorju takvi učenici nisu ni zabilježeni. U Međimurju te Slavoniji ih je 1.5%, u Središnjoj Hrvatskoj 4.2%, a u Zagrebu i okolici 4.8%. Regionalna pak distribucija Roma koji se školuju po prilagođenom programu u osnovnoj školi pruža nešto drukčiju sliku.¹⁹² Naime, **po prilagođenom se programu u Sjevernoj Hrvatskoj školuje 19.6% učenika Roma, u Istri i Primorju 18.5%, u Slavoniji 11.8%, u Međimurju 8.0%, u Zagrebu i okolici 7.1% te u Središnjoj Hrvatskoj 2.8%.**

Sudjelovanje u prilagođenom programu može, ukoliko je djetetovo uključivanje u njega temeljeno samo na nepoznavanju hrvatskoga jezika, ostaviti dugoročne negativne posljedice na djetetov razvoj i školski uspjeh, a posljedično i na njegov socijalni status kao odrasle osobe. Stoga bi se izuzetno trebali cijeliti i poticati napori pojedinih nastavnika da nastavu u okviru rada po redovnom programu u početnoj fazi približe učenicima Romima. Jedan od mogućih načina na koji bi to bilo ostvareno opisan je u citatu niže.

Promijenilo se je, recimo iz iskustva naših učitelja koji od prvog razreda rade s romskom djecom. Promijenilo se to što su oni jako puno svog truda i rada uložili u rad s romskom djecom, prije svega zato što su morali naučiti se sporazumijevati s njima. Čak u nekim školama su učiteljice same izradile slikovne rječnike, došle su do nekih, samostalno, samoinicijativno su došle do nekih rješenja da si olakšaju rad s tom djecom.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom relevantnih institucija

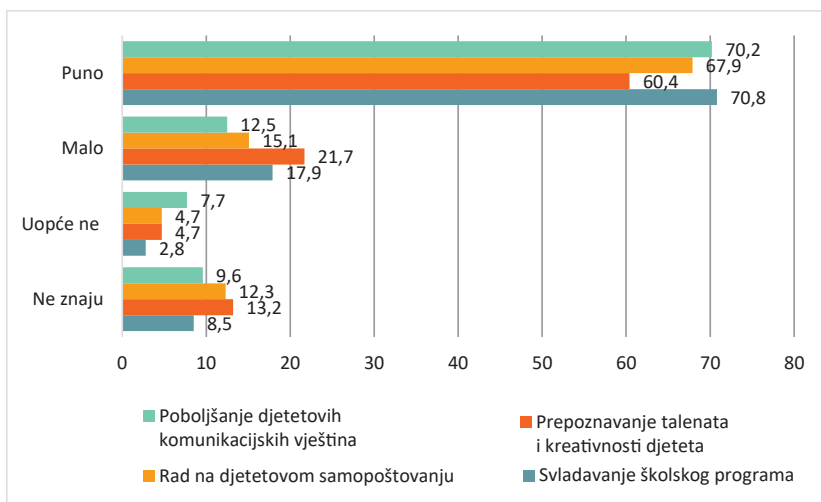
191 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 115.86$; $df = 5$; $p < .01$.

192 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 20.55$; $df = 5$; $p < .01$.

Romski pomagači u nastavi

Na pitanje ima li dijete ili je imalo romskoga pomagača/asistenta u razredu 72.8% je odgovorilo da nema, 26.4% da ima, a 0.7% da ne zna.¹⁹³ Tip lokaliteta pokazao se statistički značajno povezan s učestalosti uključivanja asistenata u nastavu u razredima koje pohađaju pripadnici RNM-a.¹⁹⁴ Na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji zabilježeno je 42.1% uključivanja asistenata u nastavu, na lokalitetima unutar grada ili sela 20.6%, na lokalitetima na rubu grada ili sela 18.8%, a ondje gdje Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom 11.8%. Regionalna pak distribucija¹⁹⁵ upućuje na najveću uključenost asistenata u nastavu u Međimurju [48.2%], Slavoniji [30.0%] i Sjevernoj Hrvatskoj [21.6%], dok Središnja Hrvatska bilježi 12.7%, a Zagreb i okolica tek 6.2%, gotovo jednako kao i Istra i Primorje [6.1%].

Pri procjeni kvalitete rada romskih pomagača u nastavi najveći dio ispitanika visoko je vrednovao povoljan utjecaj na savladavanje školskog programa [70.8%], poboljšanje djetetovih komunikacijskih vještina [70.2%], djetetovo samopoštovanje [67.9%] i prepoznavanje talenata i kreativnosti djeteta [60.4%] [Slika 76].

SLIKA 76. Procjena kvalitete rada romskih pomagača u nekim područjima razvoja djeteta [%]¹⁹⁶

S obzirom na broj odgovora i distribuciju odgovora, pri čemu su opcije "malo" i "ne znam" za većinu područja djelovanja romskih pomagača zastupljene s vrlo malim

193 N = 405

194 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 37.96$; df = 3 ; p < .01.

195 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 62.72$; df = 5 ; p < .01.

196 N = 104-106

brojem odgovora, u daljnu je obradu uključen samo rad na djetetovim komunikacijskim vještinama. No ni u ovome području nisu zabilježene razlike u odnosu obilježja ispitanika.

Na pitanje smatraju li da bi netko drugi bolje ispunjavao ulogu asistenata u nastavi u razredima koje pohađaju romska djece,¹⁹⁷ 68.0% odgovorilo je kako nitko drugi ne bi mogao bolje obavljati posao pomagača romskoj djeci, 12.1% smatra da takva osoba postoji, a 19.1% ne zna. Među ispitanicima koji smatraju kako bi netko drugi bolje od trenutačnih pomagača u nastavi obavljao tu ulogu najviše je ispitanika iz Sjeverne Hrvatske [19.2%], Međimurja [17.0%] te Istre i Primorja [15.4%], dok se s tom tvrdnjom slaže tek 10.4% Roma iz Zagreba i okolice, 3.8% iz Središnje Hrvatske te 3.3% iz Slavonije.¹⁹⁸ **Konkretno prijedloge tko bi bolje ispunjavao ulogu romskih pomagača dobiveno je u svega 25 valjanih pojedinačnih odgovora, od čega se 8 odgovora odnosi na Rome, a 17 na nerome.** Ovo potpoglavlje završavamo vrlo indikativnim citatom koji upućuje na to da su roditelji, uslijed nedovoljna broja romskih pomagača u nastavi, doslovno prepušteni sami sebi u radu s djecom.

A romskih pomagača, nema ih dovoljno jednostavno, pogotovo ne ove koje treba platiti, volontere je teško naći. Škola opet nema dovoljno sredstava da plati nekom da prevodi... više je to na roditeljima.

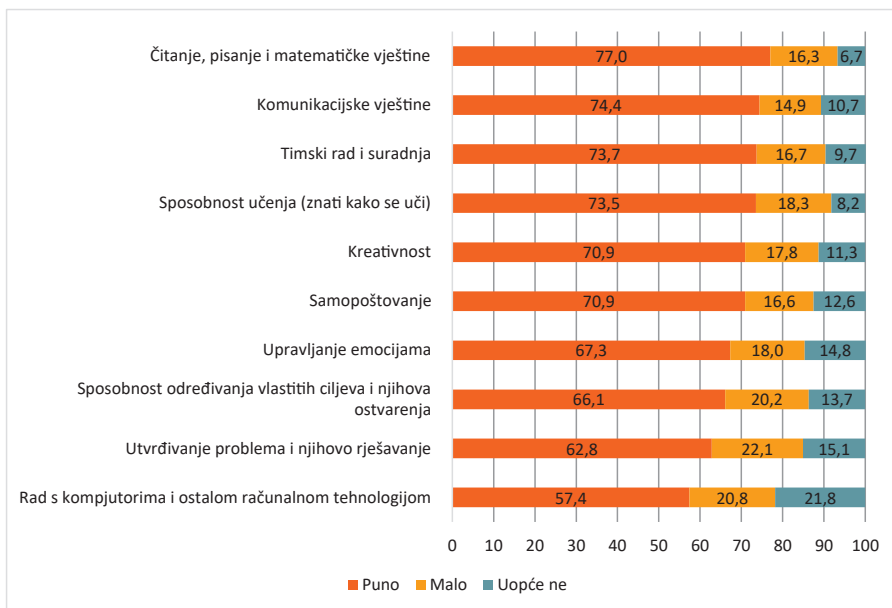
Izvadak iz iskaza iz fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija

3.6. Stavovi, norme i vrijednosti romske populacije u odnosu na obrazovanje

Prvu komponentu koju ćemo u odnosu romske populacije prema obrazovanju analizirati u ovome potpoglavlju – stavove – možemo definirati kao odnos prema određenoj temi [obrazovanju], koji se očituje kroz tri elementa – spoznajni [utječe na to kako se stječu spoznaje i uči o određenoj temi], emotivni [reakcija na određenu temu] i akcijski [određuje hoće li biti pokrenuta neka akcija u odnosu na temu i kakva će akcija biti]. Norme pak definiramo kao pisana ili nepisana pravila kako se prema određenim temama i područjima odnosimo, dok su vrijednosti standardi društvenog ponašanja koje pojedinci iskazuju na temelju pripadanja određenoj zajednici. Prvi od ovdje navedenih elemenata – stavove – ispitivali smo pitanjem o procjeni učinkovitosti školskog programa na razvijanje znanja i vještina kod učenika osnovnih škola [Slika 77].

197 N = 281

198 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 49.12$; $df = 10$; $p < .01$.

SLIKA 77. Procjena učinkovitosti školskog programa u razvijanju znanja i vještine kod djece [%]

Pripadnici RNM-a smatraju kako školski program u najvećoj mjeri razvija temeljne vještine iz područja pismenosti – čitanje, pisanje i matematičke vještine te "prenosive vještine" – komunikacijske vještine te timski rad i suradnju. Najniže je rangiran rad u području razvoja vještina rad s kompjutorima i drugom računalnom tehnologijom, za koje je tek nešto više od polovice ispitanika ocijenilo da školski program "puno" pridonosi njihovu razvoju.

Tip lokaliteta na procjenu je utjecaja razvoja školskog programa na vještine iz područja računalne tehnologije utjecao na način da to područje rada najviše vrednuju ispitanici koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom [67.5%], dok ga najmanje cijene oni koji žive na lokalitetima unutar grada ili sela [38.1%], u čemu ne možemo prepoznati jasan obrazac i protumačiti ga. Pripadnici RNM-a koji žive na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji te oni koji žive na lokalitetu na rubu grada ili sela imaju sličan stav prema ovom obrazovnom sadržaju [56.0% i 51.0% ocjene "puno"]. Na sličan problem pri interpretaciji rezultata nailazimo i pri interpretiranju podataka o utjecaju školskog programa na samopoštovanje. Njegov doprinosu razvoju djeteta najviše vrednuju pripadnici RNM-a koji žive na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji [75.6%] te oni koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom [70.6%], dok ga na jednak način ocjenjuje 69.2% Roma koji žive na lokalitetima na rubu grada ili sela te 45.0% onih koji žive na lokalitetu unutar grada ili sela.

Regije su statistički značajno povezane s čak devet promatranih područja razvoja učenika [Tablica 12], pri čemu se rad na upravljanju emocijama, samopoštovanje i kreativnost najviše cijene u Sjevernoj Hrvatskoj, a najmanje u Istri i Primorju. Ispitanici iz Sjeverne Hrvatske u relativno su najvećem udjelu u odnosu na pripadnike RNM-a iz ostalih županija prepoznali i značajan napredak kod svoje djece u svim promatranim područjima, osim u prepoznavanju problema i pronalaženju rješenja, a u tom su području najveći udio najviših ocjena dali Romi iz Međimurja. Temeljem ovoga nalaza **možemo zaključiti kako su ispitanici iz Sjeverne Hrvatske u odnosu na svoje ostale sunarodnjake, naročito Roma iz Istre i Primorja, zadovoljniji učincima sudjelovanja svoje djece u formalnom obrazovanju od pripadnika RNM-a iz drugih regija.**

TABLICA 12. Koja znanja i vještine razvija školski program u djece u odnosu na regiju [odgovor "puno"] [%]¹⁹⁹

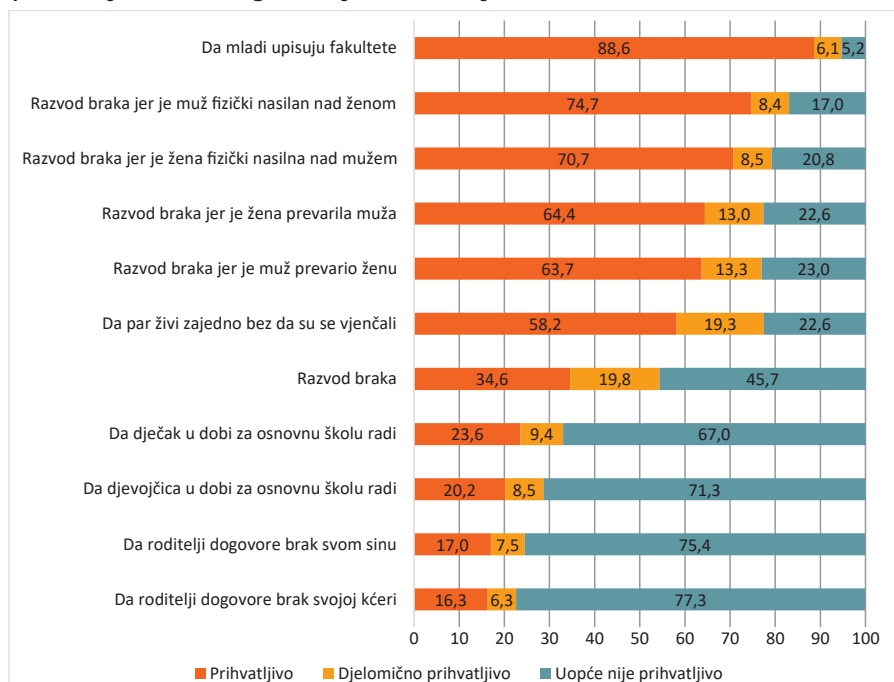
	Međimurje	Sjeverna Hrvatska	Zagreb i okolica	Središnja Hrvatska	Slavonija	Istra i Primorje
Čitanje, pisanje, matematičke vještine	83.0	96.7	82.0	54.7	79.5	58.3
Rad s kompjutorima i računalnom tehnologijom	61.4	70.4	70.5	47.2	47.4	30.4
Komunikacijske vještine	82.9	86.7	86.7	55.6	68.6	41.7
Timski rad i suradnja	81.6	89.7	78.9	51.9	76.3	54.2
Sposobnost određivanja vlastitih ciljeva i načina njihova ostvarenja	75.6	76.2	70.7	51.0	62.9	45.5
Utvrdjivanje problema i njihovo rješavanje	73.1	65.2	71.2	54.0	52.8	33.3
Kreativnost	82.4	82.6	73.2	54.9	63.9	50.0
Samopoštovanje	83.8	91.7	66.1	59.3	63.2	40.9
Upravljanje emocijama	77.9	82.6	67.2	61.1	57.1	31.6

199 Čitanje, pisanje i matematičke vještine Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 69.77$; $df = 10$; $p < .01$; rad s kompjutorima i računalnom tehnologijom Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 44.10$; $df = 10$; $p < .01$; komunikacijske vještine Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 67.52$; $df = 10$; $p < .01$; timski rad i suradnja Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 48.19$; $df = 10$; $p < .01$; sposobnost određivanja vlastitih ciljeva i načina njihova ostvarenja Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 39.43$; $df = 10$; $p < .01$; utvrđivanje problema i njihovo rješavanje Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 45.44$; $df = 10$; $p < .01$; samopoštovanje Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 51.58$; $df = 10$; $p < .01$; kreativnost Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 34.80$; $df = 10$; $p < .01$; upravljanje emocijama Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 47.53$; $df = 10$; $p < .01$.

Radni status²⁰⁰ je s vrednovanjem stjecanja znanja i vještina u području čitanja, pisanja i matematičkih vještina povezan na način da to područje rada nastavnika u najvećoj mjeri cijene radno neaktivne osobe koje se brinu o kućanstvu [81.9%], zaposleni pripadnici RNM-a [77.8%] i nezaposleni [76.0%], dok se učenici i studenti javljaju u tek 45.5% slučajeva visokog vrednovanja.

Ohrabrujući je nalaz da je više od devet desetina ispitanih roditelja izjavilo kako žele da njihova djeca nastave školovanje nakon osnovnoškolskog. U pogledu toga u svoje preferencije nije sigurno 0.9% ispitanika, djelomično to želi 4.9% roditelja Roma, a nastavku školovanja svoje djece izrazito se protivi 3.4% roditelja. Roditelji su relativno visoko usuglašeni u pogledu preferencija za nastavak školovanja svoje djece te nije moguće izvršiti daljnje obrade s obzirom na premalen broj ispitanika koji nemaju afirmativan stav.

Sljedeća veća podtema u ovome potpoglavlju odnosi se na norme romske populacije koje se odnose na područje obrazovanja i braka [Slika 78]²⁰¹. Iz skale od 19 tvrdnji kojima su ispitivane norme izdvojili smo 11 norma, a u daljnju analizu uključili smo pet norma i vrijednosti koje se direktno odnose na djecu i obrazovanje. **U romskoj je populaciji najviše prihvaćena norma da mladi upisuju fakultete te razvod braka u slučaju nasilja ili preljuba, a pripadnici RNM-a u najmanjoj mjeri prihvaćaju normu dogovaranja braka svojem sinu ili kćeri.**

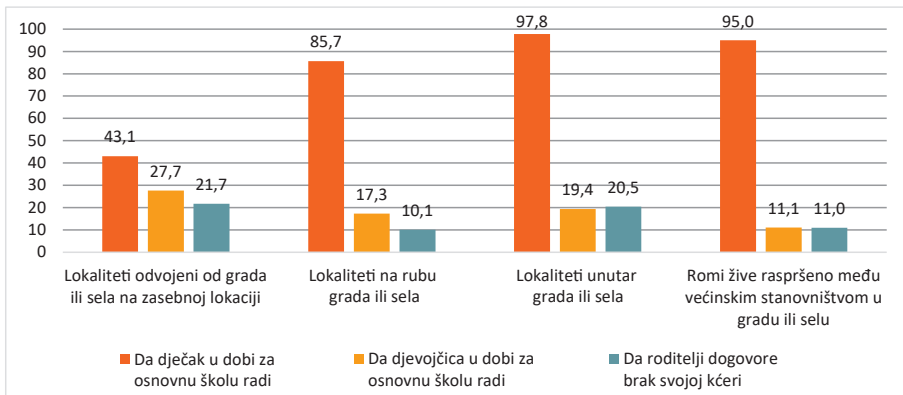
SLIKA 78. Distribucija podrške pojedinim normama i vrijednostima [%]

200 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 17.56$; $df = 6$; $p < .01$.

201 N = 765

Zastupanje norma u odnosu na obrazovanje i brak s obzirom na radni status ispitanika²⁰² dovodi do statistički značajnih razlika u odnosu na normu da je u redu da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi te da je u redu da roditelji dogovore brak svojoj kćeri. Pritom zaposleni ispitanici u 32.6% zastupaju tvrdnju da je u redu da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi i u 28.6% da je u redu da roditelji dogovore brak svojoj kćeri, dok su ti udjeli kod nezaposlenih Roma dvostruko niži [15.9% i 13.8%]. Za to vrijeme radno neaktivni ispitanici koji se brinu o kućanstvu u 28.2% smatraju kako je u redu da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi, a u 16.4% da roditelji dogovore brak svojoj kćeri. Udjeli zastupnika tih norma u slučaju su ostalih radno neaktivnih pripadnika RNM-a 18.2% i 18.8%. Ne treba ni napominjati koliko su te norme štetne za sadašnji i budući obrazovni, socijalni i ekonomski status mladih Romkinja. Utoliko je više neočekivano da ne tako neznačajan udio učenika i studenata zastupa te norme. Naime, 6.7% učenika i studenata smatra kako je u redu da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi, a u ovome kontekstu vrlo visokih 20.0% mladih Roma koji se još uvijek obrazuju smatra kako je u redu da roditelji dogovore brak svojoj kćeri. To je još jedan nalaz koji bi trebao biti poticaj za široke akcije osvještavanja romske populacije o važnosti dječjih prava i obrazovanja, kao i o pravu romskih djevojčica da same određuju svoj osobni i profesionalni put.

Romska se populacija u stavu o tri ispitivane norme razlikuje s obzirom na tip lokaliteta prebivanja [Slika 79]. **Prve dvije prikazane norme – da dječak i djevojčica u dobi za osnovnu školu rade – najviše su zastupane na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, a najmanje u slučaju kada Romi žive raspršeni među većinskim stanovništvom.**

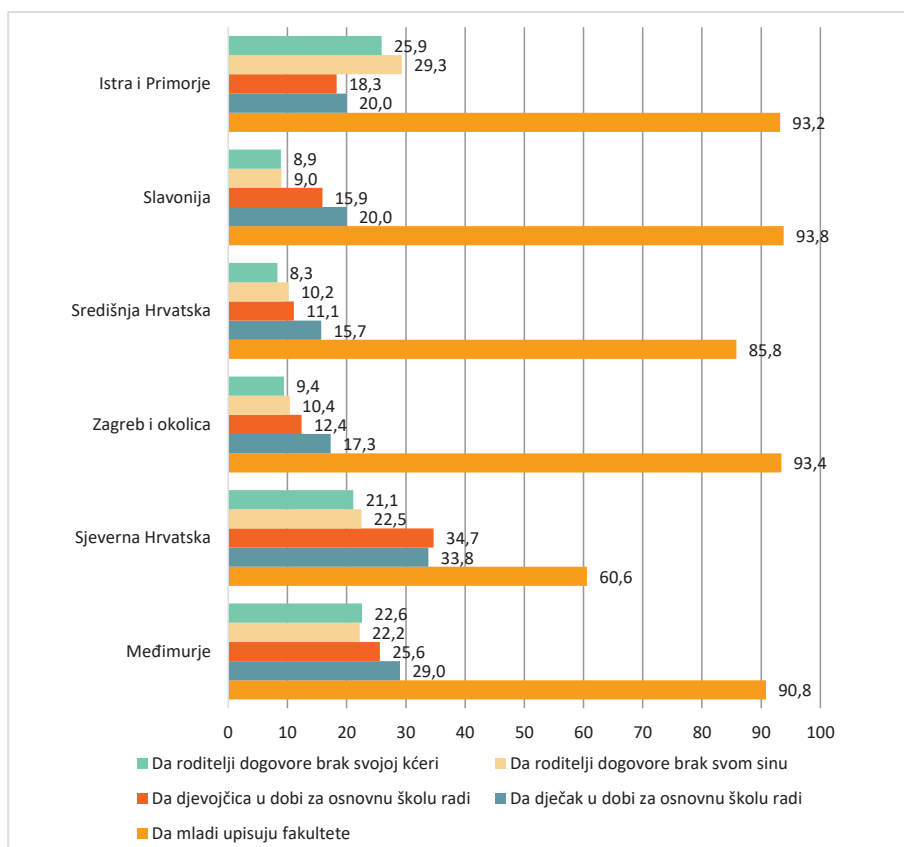
SLIKA 79. Norme romske populacije u odnosu na obrazovanje i brak s obzirom na tip lokaliteta [%]²⁰³

202 Da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 23.95$; $df = 8$; $p < .01$; da roditelji dogovore brak svojoj kćeri Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 23.64$; $df = 8$; $p < .01$.

203 Da dječak u dobi za osnovnu školu radi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 25.81$; $df = 6$; $p < .01$; da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 36.61$; $df = 6$; $p < .01$; da roditelji dogovore brak svojoj kćeri Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 21.99$; $df = 6$; $p < .01$.

Distribucija norme o prihvaćenosti dječjega rada po tipovima lokaliteta također je jasan prilog zaključku o povoljnom utjecaju prostorne desegracije romske populacije. No u slučaju norme kako je u redu da roditelji dogovore brak svoje kćeri zaključak nije tako jednostavan. Naime, tu normu najviše zastupaju Romi koji žive na lokalitetima odvojenima od grada ili sela na zasebnoj lokaciji te oni koji žive na lokalitetima unutar grada ili sela, a najmanje pripadnici RNM-a koji žive na rubu grada ili sela te oni koji žive raspršeno među većinskim stanovništvom.

Još je jedino regija statistički značajno povezana s razlikama između pripadnika RNM-a u odnosu na norme koje zastupaju u području obrazovanja i djece, i to u slučaju pet norma (Slika 80).

SLIKA 80. Norme romske populacije u odnosu na obrazovanje i brak s obzirom na regije [%]²⁰⁴

204 Da mladi upisuju fakulteta Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 132.23$; $df = 10$; $p < .01$; da dječak u dobi za osnovnu školu radi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 60.68$; $df = 10$; $p < .01$; da djevojčica u dobi za osnovnu školu radi Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 63.35$; $df = 10$; $p < .01$; da roditelji dogovore brak svojem sinu Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 85.30$; $df = 10$; $p < .01$; da roditelji dogovore brak svojoj kćeri hi-kvadrat test, $\chi^2 = 80.65$; $df = 10$; $p < .01$.

Među romskom je populacijom u najvećoj mjeri prihvaćena norma da je u redu da mladi upisuju fakultete, i to najviše u Slavoniji, Istri i Primorju te Zagrebu i okolici [svuda više od 90%]. Pomalo iznenađujuće, u relativno najvećem udjelu norme kako je u redu da roditelji dogovore brak svojoj djeci zastupaju ispitanici iz Istre i Primorja, a najmanje oni iz Slavonije, Središnje Hrvatske te Zagreba i okolice. Sjeverna Hrvatska na vrhu je po zastupanju dvije ovdje analizirane norme koje krše prava djece i štete njihovu razvoju – one o opravdanosti toga da djevojčice i dječaci u dobi za osnovnu školu rade. Nakon tako sumornih nalaza na kraju dolazi nalaz o vrednovanju obrazovanja, odnosno stupnju važnosti koju Romi pridaju obrazovanju²⁰⁵. **Više od tri četvrtine pripadnika RNM-a [75.2%] izjavilo je kako im je "izrazito važno" obrazovanje njihove djece, 15.0% je odgovorilo da im je obrazovanje "većinom važno", a 6.9% ispitanika nisu bili sigurni koju vrijednosti pridaju obrazovanju svoje djece.** Optimističan je nalaz da "samo" 1.0% roditelja izjavljuje kako im obrazovanje njihove djece većinom nije važno te da 1.8% drži kako im ta komponenta razvoja njihove djece uopće nije važna. S obzirom na visoku suglasnost ispitanika o važnosti obrazovanja nije bilo moguće provesti daljnje statističke analize u smislu razlikovanja povezanosti obilježja ispitanika i vrednovanja obrazovanja. Taj nalaz o širokome podržavanju vrijednosti obrazovanja moment je koji bi donositelji odluka trebali iskoristiti za akcije osvještavanja važnosti obrazovanja kako u romskim zajednicama, tako i među provoditeljima odluka i akcija na lokalnoj i regionalnoj razni.

4. Zapošljavanje

4. Zapošljavanje

4.1. Uvidi u radni status i radne aktivnosti Roma

Rad i zaposlenost osnovni su mehanizmi suvremenog društva kojima ljudi ostvaruju ekonomsko blagostanje, društvenu integraciju i psihosocijalnu dobrobit. Zato rad spada u zajamčena prava građana demokratskih zemalja, a sprječavanje diskriminacije na radu i pri zapošljavanju regulirano je zakonima. *Ustav RH* jamči pravo na rad te slobodan izbor i jednaku dostupnost zaposlenja,²⁰⁶ a *Zakon o suzbijanju diskriminacije* primjenjuje se posebno u području rada, zapošljavanja i radnih uvjeta.²⁰⁷ Okvir EU-a za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. prva je inicijativa EU-a usmjerena na Rome koja uključuje mehanizam za praćenje [EK, 2018]. Njezini su glavni ciljevi suzbijanje socio-ekonomskog isključivanja i diskriminacije Roma promicanjem jednaka pristupa školovanju, zapošljavanju, zdravstvenim uslugama i stanovanju.

Važnost je praćenja radnog statusa i ekonomskih aktivnosti stanovnika općeprihvaćena, a udio nezaposlenih i zaposlenih odraslih osoba u populaciji indikator je društvenog blagostanja i ekonomskog prosperiteta. Pritom se na različitim razinama prati stopa nezaposlenosti i stopa zaposlenosti stanovnika,²⁰⁸ a treba razlikovati anketnu i registriranu stopu kako nezaposlenosti, tako i zaposlenosti.²⁰⁹ U ovoj se publikaciji bavimo anketnim podacima o radnom statusu Roma u Republici Hrvatskoj.

206 Narodne novine 85/10, čl. 55.

207 Narodne novine 85/08, 112/12, čl. 8, st. 1.

208 Stopa nezaposlenosti udio je nezaposlenih osoba u radno sposobnom stanovništvu, dok je stopa zaposlenosti udio zaposlenih osoba u radno sposobnom stanovništvu. Stopa nezaposlenosti i zaposlenosti međusobno se nadopunjuju i nisu u potpunosti komplementarne mjere – pad nezaposlenosti ne dovodi nužno do rasta zaposlenosti. Stopa nezaposlenosti može padati primjerice zbog iseljavanja ili odustajanja od traženja posla. To znači da pad nezaposlenosti ne mora uvijek biti indikator pozitivnih društvenih trendova, a socijalnu politiku treba temeljiti na oba podatka – nezaposlenosti i zaposlenosti članova neke zajednice.

209 Od 1995. godine i u Hrvatskoj se provodi anketa radne snage [Mrnjavac, 1996] te se podaci o stopi nezaposlenosti i zaposlenosti stanovnika ne temelje samo na podacima o registriranoj nezaposlenosti [HZZ] i zaposlenosti [podaci Sustava mirovinskog osiguranja i Ministarstva rada o prijavljenom radu]. Stopa anketne nezaposlenosti uključuje i osobe koje su odustale od traženja zaposlenja [tzv. obeshrabrena radna snaga] i socijalno isključene osobe. Stopa anketne zaposlenosti uključuje neprijavljeni rad i ekonomske aktivnosti. Obje stope se ne moraju poklapati s registriranim podacima, a razlike su posebno očite u razdobljima ekonomske krize, u ekonomski slabije razvijenim zemljama te u socijalno isključenim zajednicama. Analiza anketnih podataka neizostavna je u planiranju socijalne politike.

Poglavlje započinjemo općim podacima o stopi nezaposlenosti i zaposlenosti Roma u Hrvatskoj te značajkama plaćenih radnih aktivnosti u koje su uključene osobe romske nacionalnosti. Zanimalo nas je kolika je stopa anketne zaposlenosti i nezaposlenosti u toj etničkoj zajednici, koliko su Romi uključeni u plaćene poslove te kakve poslove obavljaju s obzirom na njihov sadržaj i radnopravni status. Rezultate interpretiramo na temelju njihovih apsolutnih vrijednosti,²¹⁰ ali i usporedbe s komparabilnim podacima prikupljenima na općoj populaciji u Hrvatskoj²¹¹ te podacima o radnom statusu Roma u zemljama Europske unije.²¹² Nalaze vrednujemo u širem kontekstu teorija o psihosocijalnom značenju rada, uzrocima i posljedicama nezaposlenosti.²¹³ Na tim teorijama temeljimo i zaključke o važnosti integracije Roma u tržište rada, a za preporuke i predviđanja koristimo se i rezultatima istraživanja makroekonomskih trendova u RH i njihovih reperkusija na tržište rada.

Na samom početku naglašavamo kako razlikujemo prijavljeni i neprijavljeni rad, ne samo zbog njihova različita statusa, već i različita psihosocijalnog značenja za integraciju pojedinca u društvo. Kao što ćemo uskoro opisati, rad Roma ponajprije karakteriziraju neprijavljeni i nesigurni poslovi tipični za socijalno isključene pojedince i zajednice.

Stopa anketne nezaposlenosti i zaposlenosti

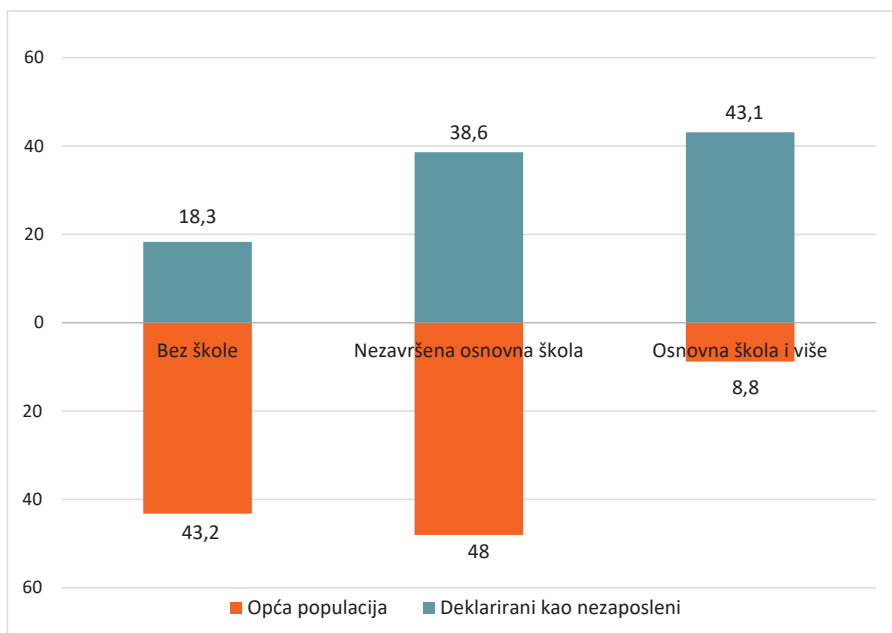
Radnopravni status pripadnika romske nacionalne manjine zorno ilustrira socijalnu isključenost te etničke zajednice. Prema rezultatima našeg istraživanja **stopa anketne nezaposlenosti iznosi 43.3%**. To znači da je 43.3% ispitanih osoba u dobi od 15 do 65 godina sebe definiralo kao nezaposlenu osobu. U istom razdoblju stopa anketne nezaposlenosti opće populacije istog dobnog raspona u Hrvatskoj iznosila je 11.2% [DZS, 2018]. Kada usporedimo postotke zaposlenih pripadnika romske nacionalne manjine s podacima iz opće populacije, razlike su još veće. Samo **8.1% osoba je zaposleno** na plaćenom poslu u punom radnom vremenu, dok ista stopa anketne zaposlenosti u općoj populaciji iznosi 45.8% [DZS, 2017].

210 Koristimo relativne frekvencije [%] te prosječne vrijednosti – aritmetičku sredinu [M] i standardnu devijaciju [SD].

211 Koristimo podatke Državnog zavoda za statistiku i Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje.

212 Koristimo rezultate istraživanja EU MIDIS-FRA.

213 Ponajprije se oslanjamo na teoriju latentne deprivacije [Jahoda, 1982; 1997], teoriju konzervacije resursa [Hobfoll, 1989; 2001] i model socijalne isključenosti koji u središte procesa socijalne izolacije stavlja nezaposlenost i siromaštvo [Gallie 1999; Gallie, Paugam i Jacobs 2003; Šučur, 2004; Švero, Galešić i Maslić Seršić, 2004].

SLIKA 81. Relativni udio Roma različite razine obrazovanja u ukupnom uzorku i među onima koji se deklariraju kao nezaposleni [%]

Zanimljivo je da status nezaposlene osobe češće odabiru muškarci i obrazovaniji Romi. Iako je u ispitivanom uzorku bio podjednak broj muških i ženskih punoljetnih osoba do 65 godina starosti [49.9% muškaraca i 50.1% žena], među nezaposlenima ima značajno više muškaraca – 63%. Također, status nezaposlenosti češće navode obrazovanije osobe (Slika 81). Iako 43.2% ispitanih punoljetnih osoba nema nikakvo formalno obrazovanje [”bez škole“ je], među nezaposlenima ih je samo 18.3%. Iako najmanji broj punoljetnih Roma ima završenu osnovnu školu ili više obrazovanje, njih samo 8.8%, među nezaposlenima ih je 43.1%.²¹⁴ Budući da je stopa anketne zaposlenosti Roma vrlo niska, takva spolna i obrazovna struktura anketne nezaposlenosti ukazuje na veću socijalnu isključenost žena i neobrazovanih osoba. One rjeđe sebe definiraju u okviru radnog statusa te su vjerojatno isključene iz tržišta rada.

214 Dob nije povezana s radnopravnim statusom, kao ni tip naselja (segregiranost i dislociranost naselja u odnosu na stanovanje integrirano s većinskom populacijom). Tek osobe starije od 55 godina u značajno se manjoj mjeri određuju kao nezaposlene, dok razlike između mladih i osoba srednje dobi nisu značajne.

Najutjecajnija teorija koja povezuje psihosocijalnu dobrobit ljudi s njihovim radnopravnim statusom je teorija latentne deprivacije (Jahoda, 1982). Ona opisuje latentne funkcije zaposlenja koje u suvremenome društvu ne može zamijeniti ni jedna druga, pa ni radna aktivnost. Prema toj teoriji zaposlene osobe, za razliku od nezaposlenih ili radno neaktivnih osoba: [1] imaju zadanu vremensku strukturu na dnevnoj, tjednoj i godišnjoj razini, što im omogućuje planiranje aktivnosti i usklađivanje s drugima; [2] imaju priliku vlastiti smisao doživjeti kroz ulogu koju im je društvo dodijelilo u ostvarivanju kolektivnog smisla, što ih čuva od doživljaja vlastite besmislenosti i bezvrijednosti; [3] stupaju u socijalne kontakte koji nisu vezani uz njihovu obitelj ili zajednicu, čime šire vlastite društvene i kulturalne horizonte te grade socijalni kapital; [4] u mogućnosti su definirati svoj status u društvu, što potiče doživljaj pripadnosti i samopoštovanja; [5] prisiljeni su na redovitu aktivnost koja čuva radne potencijale te onemogućuje pasivno provođenje vremena. Te funkcije zaposlenja nazivaju se latentnima jer su neizravne i usputne za razliku od manifestne, financijske funkcije zaposlenja.

Iako romsku etničku zajednicu karakterizira visoka stopa siromaštva i socijalne isključenosti u svim europskim zemljama, položaj Roma u Hrvatskoj izrazito je nepovoljan. Istraživanja *EU-MIDIS II* pokazuju da prosječna stopa anketne zaposlenosti Roma u Europskoj uniji iznosi 30% u dobnoj skupini od 20 do 64 godine uz prosječnu anketnu stopu zaposlenosti opće populacije od 70% [FRA, 2016]. Iako ti podatci zorno ocrtavaju nepovoljan položaj Roma na europskome tržištu rada, stopu zaposlenosti Roma koji žive u Hrvatskoj možemo smatrati izrazito niskom. Ona je samo jednim dijelom rezultat i niske stope zaposlenosti opće populacije koja još uvijek ne dostiže 50%, mada se stopa nezaposlenosti smanjuje i trenutačno iznosi manje od 6% [HZZ, siječanj 2020].

Prema istraživanju koje su proveli UNDP, Svjetska banka i Europska komisija 2011. godine u zemljama središnje, istočne i južne Europe anketna nezaposlenost Roma u Republici Hrvatskoj bila je veća od prosjeka. Istraživanje je obuhvaćalo osobe u dobi od 15 do 64 godine koje su voljne i spremne raditi, a rezultati su se temeljili na usporedbi većinskog i romskog stanovništva u određenim regijama. U Hrvatskoj anketna nezaposlenost Roma iznosila je 59%, a komparabilnog većinskog stanovništva 20%, dok je prosječna nezaposlenost Roma u zemljama srednje, istočne i južne Europe iznosila 41%, a većinskog stanovništva 17%. Razlike u stopi nezaposlenosti između romskog i neromskog stanovništva nije objašnjavala samo razlika u razini obrazovanja koja je u svim zemljama u prosjeku značajno niža u romskoj populaciji [O'Higgins, 2012].

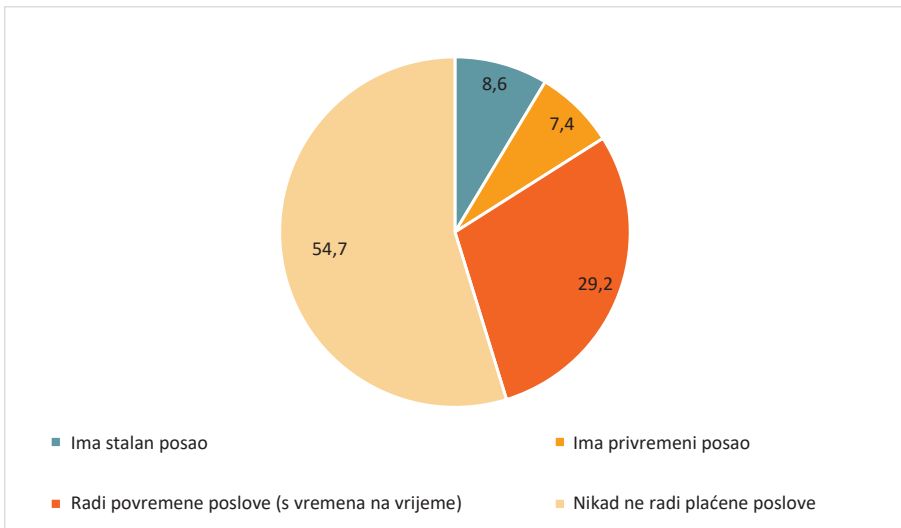
Odnos ponude i potražnje poslova u Hrvatskoj sve do ožujka 2020. godine više nije bio tako nepovoljan za tražitelje poslova, a prvi put se u većoj mjeri pojavljivao nedostatak radne snage, posebno u realnome sektoru i turizmu. Je li to bila prilika za bolju integraciju Roma na tržište rada, a time i u hrvatsko društvo? Vjerojatno jest. Naime, može se očekivati da će tržište rada u Hrvatskoj postati dinamično i otvorenije, što će biti povoljan kontekst za integraciju diskriminiranih skupina. Ipak, tu integraciju treba potaknuti i podržati mjerama aktivne socijalne politike, a posebno se treba usmjeriti na edukaciju poslodavaca, pripremu Roma za aktivno traženje posla te stvaranje uključive društvene klime. Međutim, ekonomski rast pruža priliku, ali ne i garanciju za masovniju integraciju Roma u tržište rada. Međunarodna istraživanja u kojima je sudjelovala i Hrvatska pokazuju da u razdoblju od 2004. do 2011. godine nije došlo do značajnoga napretka u zapošljavanju Roma, iako je u većini zemalja zabilježen ekonomski rast i oporavak od recesije [O'Higgins, 2011]. **Prema podacima FRA [2018] Hrvatska bilježi pad u stopi zaposlenosti Roma u razdoblju između 2011. i 2016. godine. Postotak osoba koje uključeno u plaćeni rad navode kao svoj primarni status bio je 8% 2016. godine (istovjetna stopa anketne zaposlenosti kao i u našem istraživanju), dok je 2011. godine iznosio 14%.**

Nepovoljne ekonomske prilike – prilike u kojima i većinsko stanovništvo ima iskustvo masovne nesigurnosti i gubitka posla, kakve su nastupile s pandemijom COVID-19, posebno su nepovoljne za diskriminirane i marginalizirane skupine. Zato u novonastalim okolnostima posebnu pažnju treba posvetiti mogućnostima Roma na tržištu rada u RH. Možemo pretpostaviti da je njihova pozicija u ovom trenutku još nepovoljnija te da imaju manje prilike za rad nego što je to bilo prije krize izazvane pandemijom. Mjere socijalne politike i društvena solidarnost danas su posebno potrebne.

Osoba se nalazi u situaciji socijalne isključenosti kada je zaustavljena izvan socijalnih procesa i struktura zajednice. Socijalna isključenost je redovito vezana uz siromaštvo koje možemo promatrati i kao uzrok i kao posljedicu socijalne isključenosti. Paradoksalno, socijalno isključeni pojedinci i skupine izvan su sustava koji istovremeno određuje njihov status. Zbog toga je pristup socijalno isključenih osoba tržištu rada izrazito otežan te uspjeh zapošljavanja ne ovisi o njihovim radnim potencijalima ili radnoj motivaciji u mjeri u kojoj to vrijedi za osobe koje nisu socijalno isključene. Socijalno isključene osobe zaposlenje traže izvan društvenog sustava te ekonomsku situaciju rješavaju uglavnom kroz neprijavljene poslove niska statusa s primarnim ciljem kratkoročna rješavanja financijske i materijalne deprivacije u kojoj su se našle. Istraživanja pokazuju da društvo treba imati posebno aktivnu ulogu da bi zapošljavanje socijalno isključenih članova bilo uspješno, a time i njihova integracija [Gerxhani i Kosyakova, 2020; Gómez-Torres, Santero i Flores, 2019]. Mobilno i otvoreno tržište rada te ekonomski rast povoljne su društvene okolnosti za integraciju marginaliziranih osoba u tržište rada.

Radna aktivnost

Niska stopa anketne zaposlenosti ne daje realnu sliku o radnoj aktivnosti stanovnika romske nacionalnosti u Republici Hrvatskoj. Kada smo svoje ispitanike pitali: "Jeste li tijekom protekloga tjedna radili bilo kakav plaćeni posao [plaćen u gotovini ili naturi]?", 20% punoljetnih osoba u dobi do 65 godina dalo je potvrdni odgovor. **Manje od polovice ispitanika, 43.9% izjavljuje da nikad ne radi plaćene poslove.** Stalno zaposlenih osoba vrlo je malo, ni 7% [6.9%]. Mali broj osoba izjavljuje da ima privremeni posao [6%] ili da radi sezonske poslove [7.8%]. Najveći broj izjavljuje da radi povremene poslove [23.5 %] te je takav oblik rada najrasprostranjeniji oblik rada Roma u Republici Hrvatskoj [Slika 83]. Samo 39.3% osoba koje stalno/privremeno/sezonski ili povremeno rade potpisalo je pisani ugovor o radu, što znači da imaju ili su imale radnopravni status zaposlene osobe. Ako promatramo ukupni uzorak punoljetnih osoba do 65 godina starosti, to iznosi 16.4%. Njima možemo priključiti osobe koje su ponekad potpisivale ugovor o radu s poslodavcem [2.2%] te zaključiti da **manje od 19% punoljetnih Roma uopće ima iskustvo radnopravnog statusa zaposlene osobe** [Tablica 13].

SLIKA 82. Zastupljenost osoba prema iskustvu rada na plaćenim poslovima [%]

TABLICA 13. Zastupljenost pisanih ugovora o radu [%]

Jeste li potpisali pisani ugovor s poslodavcem kod kojeg ste radili?	[%]
Ne	55.3
Da	39.3
S nekim poslodavcima da, s nekima ne	5.3

Napomena: odnosi se na sve tipove poslova – stalne/privremene/sezonske/povremene

Možemo zaključiti da je oko polovice punoljetnih pripadnika romske nacionalne manjine u dobi do 65 godina barem povremeno radno aktivno, uglavnom obavljajući poslove koji su istovremeno i neprijavljeni i povremeni. Takav tip plaćenih poslova ne zadovoljava dvije važne ljudske potrebe – sigurnost i društveni identitet. Ljudi koji rade povremene poslove u stalnoj su neizvjesnosti hoće li posao uspjeti naći i koliko će se dugo moći zadržati na poslu. To iskustvo radne neizvjesnosti onemogućuje dugoročno planiranje i pobuđuje osjećaj anksioznosti [De Witte, 2005]. Rad na neprijavljenim poslovima, iako ima ekonomsku funkciju, ne pridonosi socijalnom uključivanju [Šverko i sur., 2008]. Kao što ćemo kasnije detaljnije opisati, radne aktivnosti Roma ne omogućuju stjecanje psiholoških, socijalnih i materijalnih resursa, već su povezane s doživljajem stalne prijetnje njihova gubitka [Hobfoll, 2001; 1989].

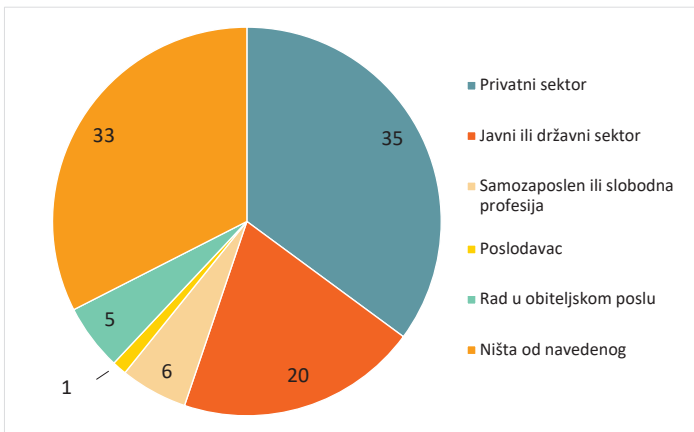
... ja čak imam djevojku koja mi je tri godine bila u produženom boravku, romski pomagač, kojoj sam ja osobno pisala preporuku u ime škole za sljedeće radno mjesto, pomoćnik u nastavi negdje drugdje u školi, pa je nisu zaposlili....

Izvadak iz intervjua s predstavnicom javnog sektora

Još jedan podatak zorno ilustrira društvenu isključenost i pravnu neregularnost rada Roma u Republici Hrvatskoj. Osobe, koje su izjavile da su radno aktivne, trebale su kategorizirati poslodavca za kojega rade ili su radile. Pritom su im ponuđeni svi postojeći oblici rada s obzirom na vrstu poslodavca: "privatni sektor", "javni ili državni sektor", "samozaposleni u vlastitom obrtu ili slobodne profesije", "poslodavac u vlastitom obrtu sa zaposlenicima", "rad u obiteljskom poslu ili na obiteljskom gospodarstvu bez primanja plaće" [Slika 83]. Gotovo trećina ispitanih, njih 32.5%, odabralo je odgovor "ništa od navedenog". Takav odgovor može upućivati na dvije pretpostavke: [1] da postoji velik broj radno aktivnih Roma koji su toliko neupućeni u organizacijski kontekst posla koji obavljaju da nisu u stanju ni procijeniti tko im je poslodavac ili [2] da radno aktivni Romi koji obavljaju poslove unutar romske zajednice, u suradnji ili kao zaposlenici drugih Roma, svoj posao ne kategoriziraju prema klasifikaciji poslodavaca kakva je uvriježena u većinskoj

populaciji [jer vjerojatno misle da se na njih ne odnosi]. Odgovor skoro trećine ispitanika trebalo bi istražiti dodatnim, u prvom redu kvalitativnim studijama kako bi se detaljnije istražio sadržaj i uvjeti poslova koje obavljaju te osobe. Bez obzira na njihov pravni status ti su plaćeni poslovi radna i ekonomska aktivnost pa su jedno od polazišta za analizu radnih kompetencija i interesa te možda prva stepenica u uključivanju nekih Roma u hrvatsko tržište rada.

Najveći broj radno aktivnih osoba izjavljuje da radi u privatnom sektoru [35.1%], što vrijedi i za radno aktivne stanovnike opće populacije u Republici Hrvatskoj. Međutim, 35% zaposlenih radi u državnom i javnom sektoru [Bejaković i Vukušić, 2010], dok je prema našem istraživanju samo 20% radno aktivnih Roma zaposleno u državnom i javnom sektoru. Taj nalaz upućuje na zaključak kako budžetske i državne ustanove tek trebaju ostvariti svoje potencijale u zapošljavanju te ranjive skupine radnika, kao i zauzeti aktivniju ulogu u integraciji Roma u tržište rada.

SLIKA 83. Zastupljenost oblika rada prema tipu poslodavca [%]

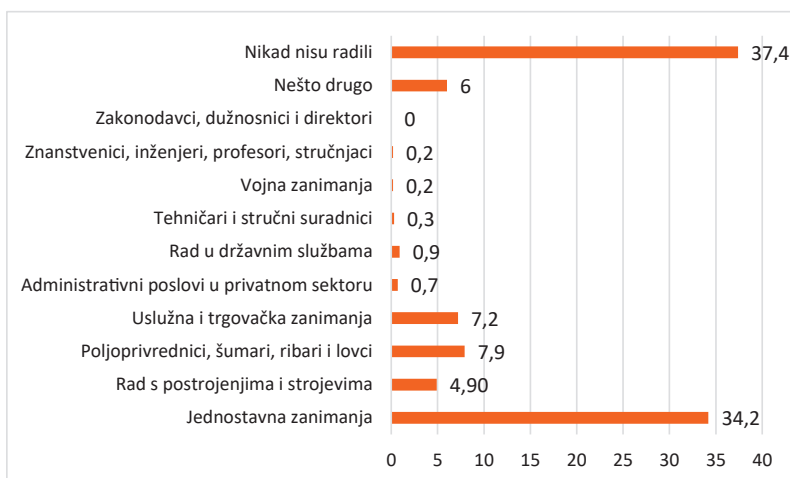
U prosjeku radno aktivni pripadnici RNM-a rade 30.5 sati tjedno,²¹⁵ a interindividualne su razlike velike. Ipak, najveći broj radno aktivnih osoba, njih **29.2%, izjavljuje da radi 40 sati tjedno**, što je zakonom propisano puno radno vrijeme u Republici Hrvatskoj [*Zakon o radu*, NN 93/14, 127/17 i 98/19]. Dob osoba angažiranih na plaćenim poslovima u punome radnom vremenu kreće se u rasponu od 16 do 67 godina,²¹⁶ a tu skupinu u značajno većoj mjeri čine muškarci [67.8%] te osobe koje su završile minimalno osnovnu školu [63.2%]. Izrazito su podzastupljene osobe bez obrazovanja [čine 7.2% ovog uzorka] te žene koje ne čine ni trećinu [32,2%] osoba radno angažiranih u punome radnom vremenu. Na kraju treba istaknuti da

²¹⁵ SD=20.08

²¹⁶ M=35.8 ; SD=12.86

osobe koje rade puno radno vrijeme na plaćenim poslovima čine samo 7.2% ukupne populacije osoba starijih od 15 godina i taj se postotak poklapa s podatkom o stopi anketne zaposlenosti koju smo komentirali na samome početku ovoga poglavlja [8.1% osoba u dobi od 16 do 65 godina deklarira svoj status kao status osobe koja radi "plaćene poslove u punom radnom vremenu"].

Prema Međunarodnoj organizaciji rada (*International Labour Organization – ILO*) "pristojan posao" onaj je koji omogućuje pravedne prihode, sigurnost zaposlenja i socijalnu zaštitu obitelji, ubrzava osobni razvoj i socijalnu integraciju te daje slobodu ljudima da izraze svoje mišljenje, organiziraju se i sudjeluju u odlukama koje utječu na njihov život. Prikupljeni podatci pokazuju kako su ti poslovi u maloj mjeri dostupni Romima.

SLIKA 84. Relativni udio pojedinih zanimanja i poslova [%]

U plaćenim poslovima koje obavljaju Romi (Slika 84) najčešće su zastupljena jednostavna zanimanja (npr. poslovi čišćenja ili rada na proizvodnoj liniji) (34.2%), što nije iznenađujuće s obzirom na nisku prosječnu razinu obrazovanja te izrazito nisku zastupljenost osoba sa srednjom ili višom stručnom spremom. Slijede ih poslovi u poljoprivredi i srodnim zanimanjima, uslužna i trgovačka zanimanja te rad sa strojevima i postrojenjima (npr. sastavljanje elektroničke opreme, vozači, rukovoditelji viličara). Ta zanimanja čine 54.2% radnih aktivnosti Roma. Sva ostala zanimanja zastupljena su s manje od 1% sudionika istraživanja, a ni jedna osoba ne obavlja poslove u području zakonodavstva ili upravljanja. Zanimljivo je da 147 osoba ili njih 6% izjavljuje da se bavi nekim drugim poslom koji nije naveden u ponuđenoj klasifikaciji.²¹⁷ Među njima skoro 30% ispitanih navodi poslove vezane uz prikupljanje i prodaju

217 Korištena je Nacionalna klasifikacija zanimanja (NKZ) koju koristi Državni zavod za statistiku te je usporediva s međunarodnim bazama.

ju otpada, sekundarnih sirovina, posebno metala (željeza i bakra) te boca. Neza-
stupljenost Roma u sigurnim pravno reguliranim poslovima višeg društvenog sta-
tusa indikator je socijalne isključenosti te etničke zajednice iz hrvatskoga društva.

Možemo zaključiti kako su prikupljeni podaci nedovoljno informativni za analizu
sadržaja plaćenih poslova kojima se bave osobe romske nacionalnosti. U budućim
istraživanjima trebalo bi prikupiti detaljne podatke o vrsti jednostavnih plaćenih
poslova koje Romi obavljaju te uzeti u obzir poslove vezane uz otpad i sekundar-
ne sirovine. **Uvide u radnopravni status Roma dobro ilustriraju sljedeći opći
podaci koje smo detaljnije analizirali u ovom poglavlju: [1] vrlo niska stopa
anketne zaposlenosti (8.1%), [2] niska stopa radne aktivnosti na plaćenim po-
slovima (43.9% nikad ne radi plaćene poslove), [3] obavljanje povremenih po-
slova (23.5% radno aktivnih pojedinaca) niskog socioekonomskog statusa, [4]
neprijavljeni rad (55.3% ih ne potpisuje pisani ugovor o radu), [5] pozitivna
povezanost između obrazovanja i određivanja vlastita statusa u terminima
radnog statusa u društvu (među nezaposlenima je veća zastupljenost osoba
koje su se školovale).** Ti opći podaci daju i okvire za socijalnu politiku – većina
pripadnika RNM-a ne posjeduje ni izravno ni neizravno iskustvo zaposlenosti. Oni
sami, kao i članovi njihovih obitelji ili prijatelji, nezaposleni su ili su isključeni iz
tržišta rada. Zbog toga im vjerojatno nedostaju vještine potrebne za traženje po-
sla, uspješni i dostupni modeli na kojima bi temeljili vlastitu radnu samoeфикаsnost
[Lippke, 2017] te socijalna mreža na koju bi se mogli osloniti. Te činjenice treba
uzeti u obzir pri uključivanju Roma u tržište rada te ocjeni njihove uspješnosti u
pronalaženju posla.

4.2. Sociodemografske odrednice radnog statusa Roma

Do sada smo podatke o radnom statusu i radnim aktivnostima Roma u Hrvatskoj
analizirali na općoj razini uspoređujući stanovnike romske nacionalnosti s općom
populacijom te hrvatske podatke s komparabilnim podacima drugih europskih ze-
malja. Međutim nezaposlenost ne pogađa podjednako sve članove nekog društva ili
zajednice, kao što ni pristup određenim poslovima i zanimanjima nije jednak za sve
demografske skupine. Stopa nezaposlenosti može biti različita u pojedinim dijelo-
vima populacije, a najčešći demografski prediktori radnog statusa su stupanj i vrsta
obrazovanja, dob, radno iskustvo, rod te mjesto stanovanja. Uzroci tih razlika mogu
biti ekonomski (primjerice različita ponuda poslova za različite obrazovne profile
ili ekonomska aktivnost određene regije) ili su posljedica diskriminacije određenih
skupina na tržištu rada (primjerice žena ili starijih). Najčešće se radi o kombinaciji
faktora koji u konačnici rezultiraju otežanim pristupom zaposlenju određenih poje-

dinaca i skupina. Stoga ćemo pažnju usmjeriti na grupne i individualne prediktore radnog statusa i radnih aktivnosti Roma u Hrvatskoj kako bismo utvrdili posebno vulnerabilne skupine, ali i kategorije stanovnika u kojima je integracija u tržište rada saživjela u većoj mjeri. Dok je prva skupina ciljana populacija za dodatne mjere društvene podrške i zbrinjavanja, druga predstavlja resurse određene zajednice na čijem iskustvu treba graditi programe socijalne politike.

Konkretno, analizirat ćemo sociodemografske odrednice radnog statusa i radnih aktivnosti naših ispitanika kako bismo utvrdili: [1] postoje li regionalne i teritorijalne razlike u uključenosti osoba romske nacionalnosti u hrvatsko tržište rada te [2] koje individualne sociodemografske značajke predviđaju radni status i radne aktivnosti Roma. U prvom slučaju bavit ćemo se ponajprije razlikama u stopi radne aktivnosti Roma koji stanuju u šest hrvatskih regija – Međimurju, Sjevernoj Hrvatskoj, Središnjoj Hrvatskoj, Zagrebu i okolici, Slavoniji te Istri i Primorju. Također, analizirat ćemo i razlike između dvanaest hrvatskih županija. Budući da vrlo mali udio Roma izjavljuje da je zaposlen [samo 8.1% osoba u dobi od 16 do 65 godina deklarira svoj status kao status osobe koja radi "plaćene poslove u punome radnom vremenu"], analize ćemo u prvom redu temeljiti na aktualnoj radnoj aktivnosti bez obzira na njezin formalnopravni status, odnosno na odgovoru na pitanje: ***Je ste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao [u gotovini ili u naturi]?*** te pitanjima koja se na njega nadovezuju. U tome smislu razlikovat ćemo trenutačno radno aktivne i radno neaktivne osobe te osobe koje imaju iskustvo na plaćenim poslovima od onih koje nikad ne rade plaćene poslove.

Uzorak ćemo ograničiti na osobe od 18 do 65 godina starosti iako neka komparabilna europska istraživanja dobnu granicu za takva istraživanja podižu na 20 godina [FRA: EU MIDIS II, 2016]. Razlozi su snižavanja dobne granice ukupno niska prosječna razina obrazovanja istraživane populacije te nepostojanje zakonske obaveze sekundarnoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj [*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama*, NN 87/2008 i 94/2013]. Nešto kasnije posebnu ćemo pažnju posvetiti mladima u dobi od 16 do 24 godine koji nisu uključeni u obrazovanje ni u tržište rada (tzv. NEET skupinu).

Kako se broj Roma nastanjenih u pojedinim regijama značajno razlikuje, razlikuje se i broj osoba u dobi od 18 do 65 godina u istraživačkom uzorku – najveći udio uzorka čine osobe iz Međimurja [N=838], a najmanji iz Istre i Primorja [N=221]. Slične razlike postoje i između pojedinih županija. Te razlike uzet ćemo u obzir u statističkim analizama, odnosno testiranju razlika između pojedinih regija i županija u zastupljenosti Roma u tržištu rada i plaćenim poslovima.

Razlike između regija i županija

Utvrđena je značajna razlika između pojedinih hrvatskih regija u omjeru radno aktivnih i radno neaktivnih osoba²¹⁸. Najveći je udio radno aktivnog stanovništva u Istri i Primorju [29.9% sudionika bilo je radno aktivno u trenutku provedbe istraživanja], a najmanji u Središnjoj Hrvatskoj [samo 13.7% osoba radilo je plaćene poslove u trenutku provedbe istraživanja] [Tablica 14]. U Međimurju, regiji u kojoj stanuje najveći broj Roma, njih samo 21%. **U svim regijama radno aktivni Romi izrazita su manjina.** Tek u Istri i Primorju, udio radno aktivnih osoba približava se trećini istraživanoga uzorka, ali ta je regija najslabije zastupljena u ukupnome uzorku [samo 221 punoljetna osoba u dobi do 65 godina].

Ima dosta naših dječaka koji su odavde – romske djece – i rade na moru. Tamo su prihvaćeni. Svake godine idu na more...

Izvadak iz intervjua s predstavnikom romske nacionalne manjine

U Tablici 15 prikazane su razlike među pojedinim županijama.²¹⁹ U 8 županija u kojima stanuje više od 100 punoljetnih Roma u dobi do 65 godina najmanji udio radno aktivnih je u Sisačko-moslavačkoj županiji [6.4%], a najveći u Primorsko-goranskoj županiji [30.9%].²²⁰ U promatranom razdoblju Sisačko-moslavačka županija ima i jednu od najvećih stopa registrirane nezaposlenosti u općoj populaciji [24.3%] te jedan od najmanjih padova u broju nezaposlenih u odnosu na 2008. godinu [-19.9%] [HGK, 2019]. Međutim, povezanost između udjela radno neaktivnih Roma i stope registrirane nezaposlenosti u županiji nije značajna,²²¹ kao što nije značajna ni povezanost između udjela neaktivnih Roma i trendova na tržištu rada u razdoblju od 9 godina u pojedinoj županiji.²²² Taj rezultat još jednom pokazuje kako se **ekonomski trendovi koji se odražavaju na tržištu rada ne moraju odraziti na radni status i radne aktivnosti Roma.** Povezanost između ekonomskih trendova i zaposlenosti Roma nije izravna, već ju vjerojatno moderiraju drugi socijalni [npr. socijalna distanca između većinske populacije i Roma], kulturalni [npr. multikulturalnost neke regije] i politički faktori [npr. status borbe protiv siromaštva u programu aktualne vlasti].

218 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 28.7$; $df = 5$; $p < .01$.

219 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 60.2$; $df = 11$; $p < .01$.

220 Kada govorimo o niskoj općoj razini zaposlenosti pripadnika romske etničke zajednice, a posebno kada govorimo o razlikama između pojedinih regija i županija, možda je potrebno podsjetiti da istraživanjem nisu obuhvaćene osobe koje se ne deklariraju kao Romi iako imaju romsko etničko porijeklo te ih drugi stanovnici smatraju Romima. Primjerice istraživanje nije obuhvatilo stanovnike Karlovca i Karlovačke županije te Virovitičko-podravske županije koji su se prije deklarirali kao Romi. Zato ostaju otvorena pitanja jesu li se stanovnici tih područja uspješnije integrirali u tržište rada i je li ta integracija zahtijevala ustupak – odustajanje od vlastita etničkog identiteta. Neke analize pokazuju da je ta etnomimikrija posebno prisutna kod poslovno uspješnih pojedinaca i romskih zajednica koje žive iznadprosječnim životnim standardom u odnosu na druge Rome [Babić i Škiljan, 2019].

221 Spearman $\rho = .17$; $p > .05$.

222 Spearman $\rho = .21$; $p > .05$.

TABLICA 14. Regionalne razlike u udjelu radno aktivnih osoba [%]

Regija	Aktivni	Neaktivni
Međimurje	21.0	72.0
Sjeverna Hrvatska	14.8	85.2
Zagreb i okolica	22.7	77.3
Središnja Hrvatska	13.7	86.3
Slavonija	18.3	81.7
Istra i Primorje	29.9	70.1
Ukupno	20.0	80.0

Napomena: Podaci su dobiveni kao odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)?

TABLICA 15. Razlike između županija u udjelu radno aktivnih osoba [%]

Županija	Aktivni	Neaktivni	Stopa registrirane nezaposlenosti	Promjena u odnosu na 2008.
Brodsko-posavska	16.2	83.8	22.4	-32.9
Grad Zagreb	80.9	77.0	6.4	-16.6
Koprivničko-križevačka	12.5	87.5	13.0	-45.8
Međimurska	21.0	86.3	9.7	-44.3
Osječko-baranjska	18.4	81.6	24.9	-10.8
Primorsko-goranska	30.9	69.1	9.9	-22.9
Sisačko-moslavačka	6.4	93.6	24.3	-19.9
Varaždinska	18.0	88.0	6.9	-47.7

Napomena: Podaci su dobiveni kao odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)? Podatci su prikazani samo za osam županija u kojima živi više od 100 punoljetnih Roma do 65 godina starosti. U trećoj koloni su podatci o stopi registrirane nezaposlenosti u općoj populaciji za 2017. godinu. U posljednjoj koloni su podatci o promjeni stope registrirane nezaposlenosti u odnosu na 2008. godinu.

Osim u stopi radne aktivnosti utvrdili smo i značajne regionalne razlike u pravnoj reguliranosti rada.²²³ **Najveći udio osoba koje rade isključivo neprijavljeno jest u Međimurju – više od dvije trećine [67.6%], a najmanji u Istri i Primorju [31.9%]** [Tablica 16]. Zanimljivo je kako je vrlo mali broj ispitanika izjavio da s nekim poslodavcima potpisuje ugovor o radu, a s nekima ne, što bi značilo da povremeno obavljaju prijavljene, a povremeno neprijavljene poslove. Samo u Istri i Primorju tu je opciju odabralo skoro 10% osoba, dok se u drugim regijama njihov udio kreće

223 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 74.5$; $df = 10$; $p < .01$.

od 3 do 6%. Ta dihotomizacija našeg uzorka na isključivo prijavljeni ili isključivo neprijavljeni rad nije očekivana, pa ju treba detaljnije istražiti, a zaključke tog istraživanja temeljiti na kumuliranim podacima, odnosno razlikama između najbrojnije skupine koja nikad nije radila prijavljene poslove i manjine koja ima iskustvo rada temeljem ugovora o radu s poslodavcem. U tom smislu odskaču dvije regije – Slavonija te Istra i Primorje: **u tim regijama više od polovice ispitanika izjavljuje da radi temeljem ugovora o radu.**

TABLICA 16. Regionalne razlike u zastupljenosti prijavljenog i neprijavljenog rada [%]

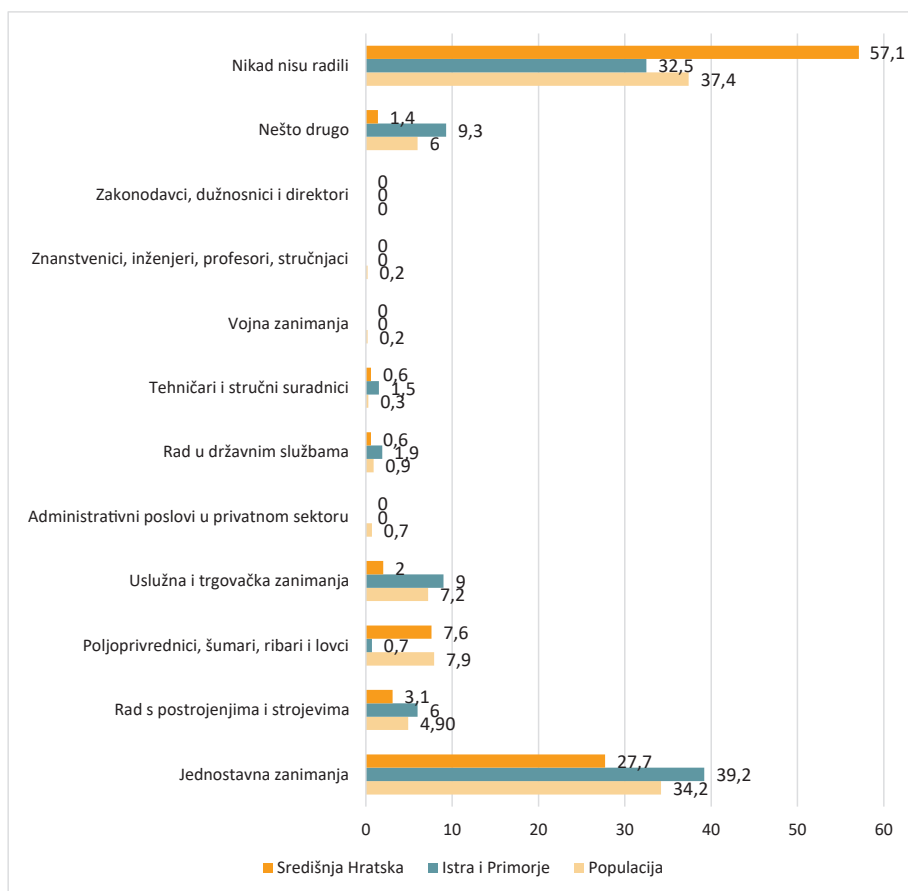
Regija	Bez ugovora	Povremeno s ugovorom Povremeno bez ugovora	S ugovorom
Međimurje	67.6	6.2	26.3
Sjeverna Hrvatska	63.3	3.3	33.3
Zagreb i okolica	59.0	3.0	38.0
Središnja Hrvatska	49.5	5.2	45.4
Slavonija	43.4	4.8	51.8
Istra i Primorje	31.9	9.5	58.6
Ukupno	55.3	5.3	39.3

Napomena: Podaci su dobiveni kao odgovor na pitanje: Jeste li potpisali pisani ugovor s poslodavcem kod kojeg stalno/privremeno/sezonski ili povremeno radite?

Stopa neprijavljenog rada među pripadnicima RNM-a svakako je velika te u svim regijama značajno odskače od neprijavljenog rada koji bilježimo u općoj populaciji. Međutim, njezini razmjeri nisu neočekivani s obzirom na socijalnu isključenost pripadnika te etničke zajednice te opću prisutnost tzv. sive ekonomije.²²⁴ Prema prije spominjanom istraživanju koje su proveli UNDP, Svjetska banka i Europska komisija u zemljama središnje, istočne i južne Europe, zabilježena stopa neprijavljenoga rada u hrvatskoj romskoj populaciji bila je nešto niža i iznosila je 43%, dok je u komparabilnoj neromskoj populaciji iznosila samo 6% [O'Higgins, 2012]. Treba napomenuti kako je riječ o anketnim podacima koji su svakako viši od prijavljenih slučajeva rada na crno i bolje odgovaraju realnoj situaciji, ali i oni mogu davati iskrivljenu sliku. Primjerice neka istraživanja provedena na reprezentativnome uzorku nezaposlenih osoba prijavljenih na Hrvatskome zavodu za zapošljavanje pokazuju da je više od 40% njih uključeno u neki oblik neprijavljenoga rada (Šverko i sur., 2008). U istraživanju koje je provela Europska komisija 11% punoljetnih građana EU-a priznalo je da su u protekloj godini kupovali robu i usluge povezane s neprijavljenim radom, a njih 4% priznaje da su obavljali neprijavljene plaćene djelatnosti [EK, 2014].

²²⁴ Europska komisija procjenjuje da udio sive ekonomije u hrvatskom BDP-u iznosi 28.4% [EK, 2014].

Na kraju možemo reći da je položaj Roma na tržištu rada u različitim regijama Hrvatske više sličan nego različit, iako su utvrđene neke značajne statističke razlike. No one su prije svega kvantitativne, a ne kvalitativne prirode. Sličnosti u nalazima prikupljenima u različitim hrvatskim regijama i županijama upućuju na dva zaključka: [1] jedinstven metodološki pristup u prikupljanju podataka i, posljedično, njihovu vjerodostojnost; [2] homogenost pripadnika romske nacionalne manjine s obzirom na njihovu isključenost iz tržišta rada. Ipak, **повољније резултате како у стопи радне активности, тако и у удјелу пријављеног рада налазимо у Istri i Primorju**. Zato ćemo radne aktivnosti stanovnika te regije detaljnije analizirati te provjeriti jesu li poslovi koje obavljaju Romi iz Istre i Primorja različiti u odnosu na opću populaciju Roma u Hrvatskoj. Također, usporedit ćemo demografske karakteristike radno aktivnih i neaktivnih stanovnika Istre i Primorja te Središnje Hrvatske, regije u kojoj je zabilježen najmanji udio radno aktivnih Roma.

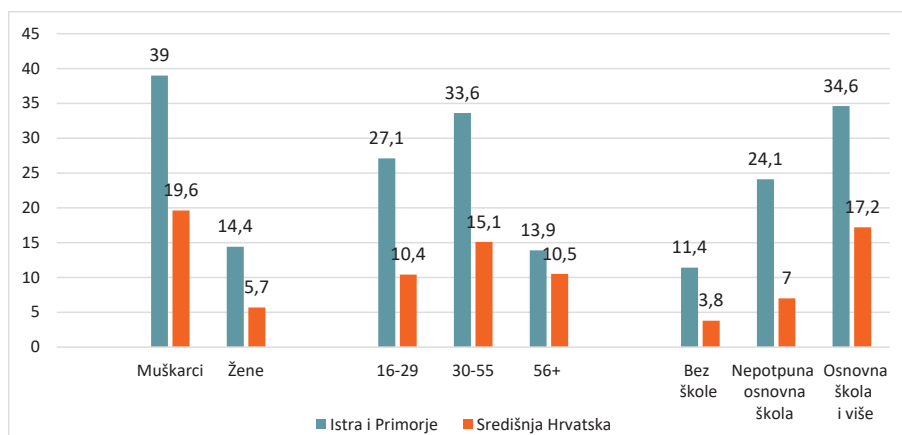
SLIKA 85. Relativni udio pojedinih zanimanja i poslova: usporedba ukupne populacije Roma te Roma u Istri i Primorju te Središnjoj Hrvatskoj [%]

Većina ih je nezaposlena. Ja ću vam reći 98%. Ti nezaposleni sakupljaju sekundarnu sirovinu – željezo, boce, ovo-ono, propadaju. Nekada su bili trgovci. Prodavali su ne znam, sve i svašta od tekstila, cipela, automobila, radili po sezonama. Imali svoje štandove, radnje, svoje mjere prodavali no međutim taj je, to je zamrlo. Poslije toga sad je taj glomazni otpad više se ne baca tako da jednostavno nemaju šta raditi. Uglavnom su zaposleni manji broj od kojih većina opće ne želi priznati da su pripadnici romske nacionalne manjine pa kažu da su Makedonci, Albanci, sve i svašta, ali Romi nisu.

Izvadak iz intervjua s predstavnikom javne institucije

U Istri i Primorju najveći je udio osoba koje obavljaju jednostavne poslove [39.2%] i on nadmašuje udio osoba koje nikad nisu radile [32.5%] [Slika 85]. Kao što smo ranije već komentirali, u ukupnoj populaciji najveći je udio punoljetnih osoba do 65 godina koje nisu nikad radile, a on je posebno velik u Središnjoj Hrvatskoj [57.1%]. U radno aktivnom stanovništvu najveći je udio onih koji obavljaju jednostavna zanimanja te trendovi zastupljenosti pojedinih zanimanja i vrsta poslova u ove dvije regije oslikavaju trendove u ukupnoj populaciji Roma. U tri kategorije primjetne su razlike između stanovnika Istre i Primorje i stanovnika Središnje Hrvatske: [1] 7.6% osoba iz Središnje Hrvatske radi u poljoprivredi i srodnim poslovima, dok je iz Istre i Primorja samo 0.7% takvih radnika; [2] 9% Istrana i Primoraca radi u uslužnim djelatnostima, a samo 2% osoba iz Središnje Hrvatske; [3] 9.3% Istrana i Primoraca izjavljuje kako rade "nešto drugo", što vrijedi samo za 1.4% pojedinaca iz Središnje Hrvatske. Prve dvije razlike odražavaju razlike u ekonomskim aktivnostima tih regija – turizam prisutan u Istri i Primorju te poljoprivredu u Središnjoj Hrvatskoj. Treća razlika je zanimljiva i vrijedna daljnjeg istraživanja. Naime, **velika većina osoba iz Istre i Primorja koje su navele da se bave "nečim drugim" navodi kako je riječ o sljedećim poslovima: skupljanja, trgovine sekundarnim sirovinama, skupljanja metala [posebno bakra], sakupljanja boca**. Dodajmo da neke osobe, koje navode da obavljaju jednostavne poslove na građevini, navode kako ih nadopunjuju sakupljanjem otpada. U maloj skupini osoba iz Središnje Hrvatske koje su navele da rade "nešto drugo" nitko nije naveo da se bavi sakupljanjem sekundarnih sirovina ili otpada [navode posao domaćice i asistenta u nastavi]. Veći udio osoba koje se bave poslovima vezanima za skupljanje i prodaju sekundarnih sirovina i otpada u Istri i Primorju upućuje na zaključak o važnosti te radne aktivnosti u romskoj etničkoj zajednici. Već smo prije istaknuli kako bi radne i ekonomske aktivnosti Roma trebalo detaljno istražiti ponajprije koristeći eksplorativan pristup i kvalitativnu metodologiju, a posebnu pažnju trebalo bi posvetiti analizi poslova vezanih uz sekundarne sirovine i otpad. Iako se radi o aktivnosti tipičnoj za marginalizirane, siromašne i socijalno isključene osobe, to ne znači da ti poslovi nisu naporni te da ne zahtijevaju organizacijske i druge vještine. Zato tu radnu aktivnost ne treba ignorirati već treba analizirati njezine potencijale za veće uključivanje Roma u prijavljene poslove.

Povezanost roda, dobi i razine obrazovanja s radnom aktivnošću pokazuje iste obrasce u regiji s najvišom stopom radne aktivnosti, Istri i Primorju, te regiji s najnižom stopom radne aktivnosti, Središnjoj Hrvatskoj. Kao što se vidi na Slici 86, stupići koji ilustriraju situaciju u te dvije regije značajno se razlikuju u visini, ali prate iste obrasce. Razlika u zastupljenosti muškaraca i žena je najveća. U obje regije značajno češće rade muškarci, dok velika većina žena [85.6% u Istri i Primorju, 94.3% u Središnjoj Hrvatskoj] radno je neaktivna – žene su rijetko uključene u obavljanje plaćenih poslova. Radna aktivnost u obje regije raste s razinom obrazovanja, što se moglo očekivati. Međutim iznenađuju razlike u radnoj aktivnosti pojedinih dobnih skupina. U obje regije osobe srednje dobi, one između 30 i 55 godina, češće su radno aktivne od mladih u dobi od 16 do 29 godina [Slika 86].

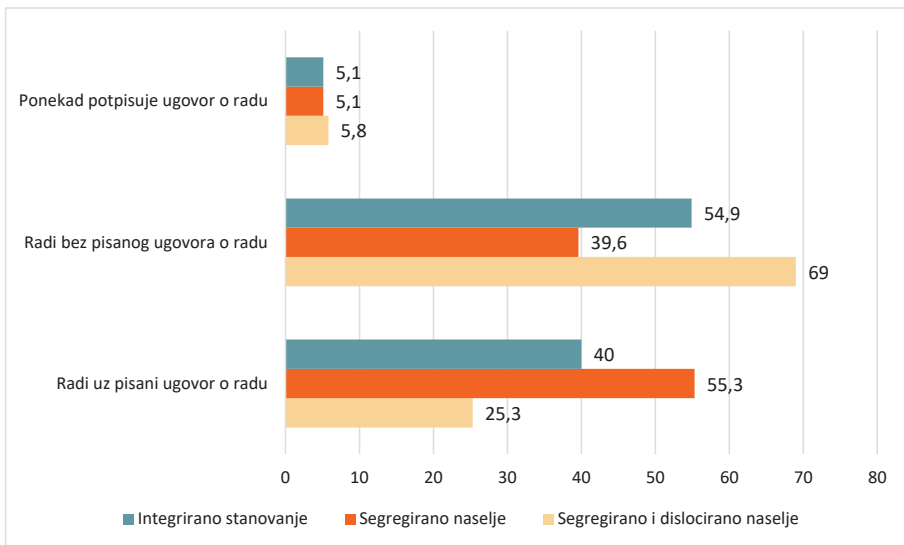
SLIKA 86. Relativni udio radno aktivnih osoba prema demografskim značajkama – rodu, dobi i razini obrazovanja: usporedba stanovnika Istre i Primorja te Središnje Hrvatske [%]

Pa većina, ja mogu reći, većinom, 80% Roma živi od svog rada, da rade. Sad sam malo prije rekao, da je kod nas čudno, da sve žene rade. [Gdje rade?] A svugdje, ima tu firma ko što je Belveder, pa tu je čišćenje zgrada, održavanje. One rade, one za plaću rade. Razumijete, za plaću, i to svi. Znači, to je prednost Roma u Rijeci, što se razmišlja, što vole raditi...

Izvadak iz intervjua s predstavnikom romske nacionalne manjine

Analizu regionalnih i teritorijalnih razlika u radnoj aktivnosti pripadnika romske nacionalne manjine završavamo ispitivanjem razlika u razini uključenosti u plaćeni rad između osoba koje stanuju u segregiranim naseljima, naseljima koja su i segregirana i udaljena od naselja u kojima stanuje većinska populacija te onih koje stanuju integrirano u naseljima s općom populacijom u Republici Hrvatskoj.

Segregiranost i dislociranost naselja u kojem osoba živi nisu se pokazale značajnim prediktorima samoprocijenjene radne aktivnosti. Međutim u segregiranim i dislociranim naseljima samo 25.3% radno aktivnih osoba ima potpisane ugovore o radu, dok u segregiranim ali ne i dislociranim naseljima potpisani ugovor o radu ima 55.3% radno aktivnih osoba, odnosno 40% onih koje žive raspršeno u naseljima s većinskim stanovništvom. Razlika je statistički značajna [Slika 87].²²⁵ Osim toga, **osobe koje žive u segregiranim i dislociranim romskim naseljima češće izjavljuju da nikad ne rade plaćene poslove od osoba koje stanuju u segregiranim naseljima na rubu ili unutar grada ili sela te onih koji žive raspršeno s većinskim stanovništvom** [Tablica 18].²²⁶ Pritom treba naglasiti da najveći broj Roma živi u segregiranim i dislociranim romskim naseljima [41% uzorka], a većina njih [50.7%] nikad ne radi plaćene poslove [Tablica 17].

SLIKA 87. Relativni udio prijavljenog i neprijavljenog rada s obzirom na tip naselja [%]

225 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 70.3$; $df = 4$; $p < .01$.

226 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 33.2$; $df = 2$; $p < .01$.

TABLICA 17. Stopa radno aktivnog stanovništva s obzirom na tip naselja: usporedba segregiranih i dislociranih naselja, segregiranih naselja i integriranog stanovanja [%]

Tip naselja	Rade plaćene poslove	Ne rade plaćene poslove
Segregirano i dislocirano naselje	81.1	18.9
Segregirano naselje	79.9	20.1
Integrirano stanovanje	78.7	21.3
Ukupno	80.0	20.0

Napomena: Podaci su odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)? Razlike između naselja nisu statistički značajne.

TABLICA 18. Udio stanovnika koji nikad ne radi plaćene poslove s obzirom na tip naselja: usporedba segregiranih i dislociranih naselja, segregiranih naselja i integriranog stanovanja [%]

Tip naselja	Imaju iskustvo rada na plaćenim poslovima	Nemaju iskustvo rada na plaćenim poslovima
Segregirano i dislocirano naselje	49.3	50.7
Segregirano naselje	60.7	39.3
Integrirano stanovanje	60.6	39.4
Ukupno	56.0	44.0

Napomena: Podaci se temelje na usporedbi broja ispitanika koji izjavljuju da nikad ne rade plaćene poslove u odnosu na one ispitanike koji su izjavili da imaju stalan, privremen ili sezonski posao, ili da obavljaju povremene poslove (s vremena na vrijeme).

Glavna načela Nacionalne strategije za Rome u području stanovanja su de-stigmatizacija, desegregacija i degetoizacija na razinama procesa, sredstava (mehanizama provedbe) i ljudi koji su korisnici ili provoditelji Strategije, a usmjerena su na podizanje standarda i adekvatnosti stanovanja Roma u Republici Hrvatskoj.

NSUR, za razdoblje od 2013. do 2010. godine, 2012, str. 80.

Analiza regionalnih i teritorijalnih razlika u radnom statusu i radnim aktivnostima Roma u Republici Hrvatskoj upućuje na zaključak o relativnoj homogenosti uzorka bez obzira na regiju ili županiju iz koje ispitanici dolaze te segregiranost i dislociranost naselja u kojem stanuju. Iako su utvrđene neke statistički značajne razlike, one nisu i kvalitativne – bez obzira na mjesto i način stanovanja Romi nisu masovnije uključeni u tržište rada te uglavnom obavljaju neprijavljene i povremene poslove. Također, udio uključenosti Roma u plaćenim poslovima ne

odražava trendove na tržištu rada u pojedinoj regiji. Bez obzira na trendove i opće stanje zaposlenosti opće populacije nekoga kraja Romi su uglavnom nezaposlena i socijalno isključena etnička zajednica. Pozitivne razlike u ukupnoj radnoj aktivnosti zabilježene su u Istri i Primorju, a u toj regiji Romi i češće obavljaju prijavljene poslove od sunarodnjaka iz drugih regija. Veću zastupljenost radno aktivnih osoba u toj regiji u velikoj mjeri objašnjava veća zastupljenost poslova vezanih uz prikupljanje otpada i sekundarnih sirovina. Međutim taj zaključak treba uzeti s oprezom jer je nejasno radi li se o većoj spremnosti da se te aktivnosti naveđu (iako nisu ponuđene kao moguća kategorija odgovora), odnosno ne znamo u kojoj su mjeri ispitanici općenito te poslove svrstavali u najbrojniju kategoriju "jednostavnih zanimanja i poslova". Konačno, stanovnici segregiranih i dislociranih naselja u nepovoljnijem su položaju od onih koji žive u bližem kontaktu s većinskom, neromskom populacijom. Većina Roma koji stanuju u segregiranim naseljima koja su udaljena od naselja opće populacije izjavljuje kako nema iskustva rada na plaćenim poslovima. Ako se može govoriti o stupnjevima socijalne isključenosti Roma na tržištu rada, onda su svakako najisključeniji stanovnici segregiranih i dislociranih naselja te ona ostaju snažan simbol pozicije te etničke zajednice u hrvatskom društvu.

Individualne sociodemografske odrednice radne aktivnosti

Do sada smo već mogli vidjeti da su neke individualne sociodemografske značajke povezane s radnom aktivnosti naših ispitanika: žene značajno rjeđe obavljaju plaćene poslove od muškaraca, a značajne razlike utvrdili smo i s obzirom na dob, tip naselja u kojem osoba živi i razinu obrazovanja. U nastavku ćemo se baviti sociodemografskim prediktorima radne aktivnosti koristeći se multivarijatnom statistikom. Naime, mnoge sociodemografske značajke ljudi međusobno su povezane te imaju kumulativni ili interaktivni učinak na njihov status u društvu. Primjerice, ako su žene u prosjeku manje obrazovane od muškaraca, te dvije značajke mogu zajednički nepovoljno djelovati na njihov status na tržištu rada, a ostaje i otvoreno pitanje koja od tih značajki, razina obrazovanja ili spol, značajno predviđa radni status osobe. U središtu pažnje bit će sljedeće individualne sociodemografske karakteristike: rod, dob, razina obrazovanja, segregiranost i dislociranost naselja u kojem osoba stanuje, veličina kućanstva u kojem osoba živi, ukupna potrošnja kućanstva, stupanj siromaštva ukućana i ukupni prihodi kućanstva. Pritom će nas zanimati možemo li na temelju tih značajki predvidjeti radnu aktivnost osobe te koje osobine značajno samostalno doprinose toj prognozi. Cilj nam je dobiti jasniji uvid u prediktore radnih aktivnosti Roma u Hrvatskoj kako bismo definirali specifične mjere socijalne politike.

Socioekonomske značajke kućanstva u kojem osoba živi te njezine vlastite demografske karakteristike značajno su povezane s radnom aktivnosti (Tablica 19). Pritom sljedeće značajke imaju značajan samostalni doprinos u razlikovanju radno

aktivnog i radno neaktivnog stanovništva: rod [Tablica 20], razina obrazovanja [slika 89], ukupan broj članova kućanstva u kojem osoba živi, mjesečni prihodi kućanstva [Tablica 21], potrošnja kućanstva [Tablica 22] te glad kao indikator siromaštva [Slika 88].²²⁷

TABLICA 19. Individualni sociodemografski prediktori radne aktivnosti: rezultati logističke regresijske analize²²⁸

Sociodemografska značajka	B	Wald	p
Rod	1.590	155.384	.000
Dob	-0.006	1.421	.233
Razina obrazovanja	0.379	18.450	.000
Segregiranost i dislociranost naselja	-0.028	0.168	.682
Veličina kućanstva	-0.063	9.046	.003
Ukupna potrošnja kućanstva	0.000	14.176	.000
Glad u kućanstvu	-0.286	35.521	.000
Prihodi kućanstva	0.467	13.542	.000

Napomena: Razina obrazovanja = bez škole [1]; nezavršena osnovna škola [2], završena osnovna škola ili više obrazovanje [3]; Segregiranost i dislociranost naselja = segregirano i dislocirano naselje [1], segregirano naselje [2], integrirano stanovanje [3]; Veličina kućanstva = broj ukućana s kojima osoba živi računajući i djecu; Ukupna potrošnja kućanstva = od 0 kn [1] do više od 12.000,00 kn [10]; Glad u kućanstvu = koliko često su pojedinac ili njegovi ukućani odlazili spavati gladni u proteklih mjesec dana [od 1 – nikad do 4 – 4 ili više puta]; Prihodi kućanstva = radi se o ukupnim mjesečnim prihodima bez obzira na njihov izvor – do 3.000,00 kn [1], više od 3.000,00 kn [2]; Kriterij = odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakve plaćene poslove [u novcu ili naturi]?

Tijekom proteklog tjedna je neki oblik plaćenog posla radilo 31.3% muškaraca i samo 8.7% žena.²²⁹ Osim što su češće radili muškarci, češće su radili obrazovaniji.²³⁰ Radna aktivnost je povezana s većom potrošnjom,²³¹ odnosno manjim siromaštvom.²³² Kućanstva radno aktivnih osoba u prosjeku troše više od 1.000,00 kn mjesečno iako imaju podjednak broj ukućana u odnosu na kućanstva osoba koje izjavljuju da nisu radno aktivne.²³³ Osim toga, ukućani u kućanstvima u kojima ima radno aktivnih osoba puno su rjeđe gladni i većina njih [67.4%] živi u kućanstvima

227 Koeficijent multiple determinacije, $R^2 = .21$; Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 333.81$; $df = 8$; $p < .01$.

228 Svi značajni samostalni prediktori radne aktivnosti su kasnije prikazani i opisani na univariatnoj razini kako bi bili jasni trendovi.

229 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 199.81$; $df = 1$; $p < .01$.

230 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 70.7$; $df = 2$; $p < .01$.

231 $t = -5.44$; $p < .01$.

232 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 57.55$; $df = 3$; $p < .01$.

233 Treba naglasiti da podatak o prosječnoj potrošnji dobro ne reprezentira podatke jer su razlike velike.

u kojima ukućani nikad ne idu gladni spavati. To nije slučaj s kućanstvima radno neaktivnih osoba. U polovici tih kućanstava prisutna je glad. Osim toga, kućanstva radno aktivnih osoba imaju u prosjeku veća mjesečna primanja. Segregiranost i dislociranost naselja nije samostalna odrednica radne aktivnosti, kao ni dob osobe.

TABLICA 20. Razlike između muškaraca i žena u stopi obavljanja plaćenih poslova [%]

	Neaktivni	Aktivni
Muškarci	68.7	31.3
Žene	91.3	8.7
Ukupno	80.0	20.0

Napomena: Podaci su odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)?

TABLICA 21. Razlike u stopi radno aktivnog stanovništva s obzirom na dob, veličinu kućanstva i mjesečnu potrošnju kućanstva – prosječne vrijednosti [M] i pripadajuće standardne devijacije [SD]

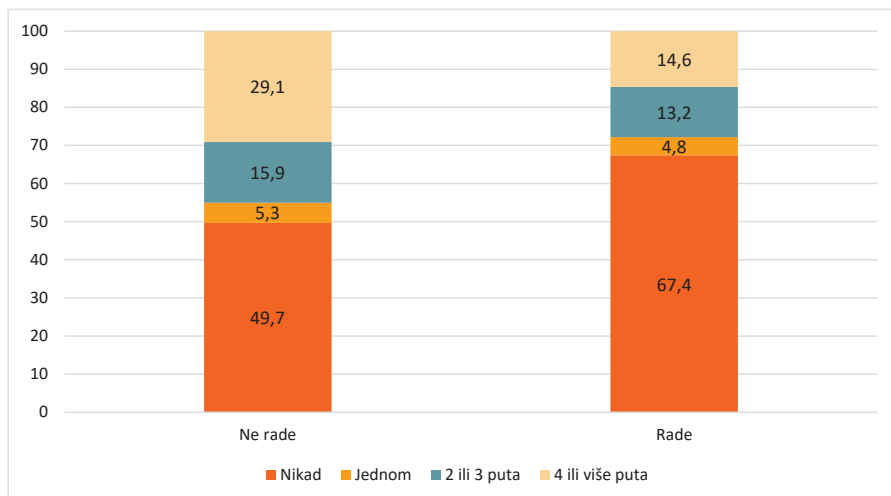
Sociodemografska značajka	Radna aktivnost	M	SD
Dob	Ne	35.22	13.26
	Da	33.98	11.46
Broj članova kućanstva	Ne	5.89	3.2
	Da	5.72	3.07
Potrošnja kućanstva	Ne	3 177	3056.07
	Da	4323	4219.32

Napomena: Podaci su odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)? Razlika u prosječnoj dobi nije statistički značajna.

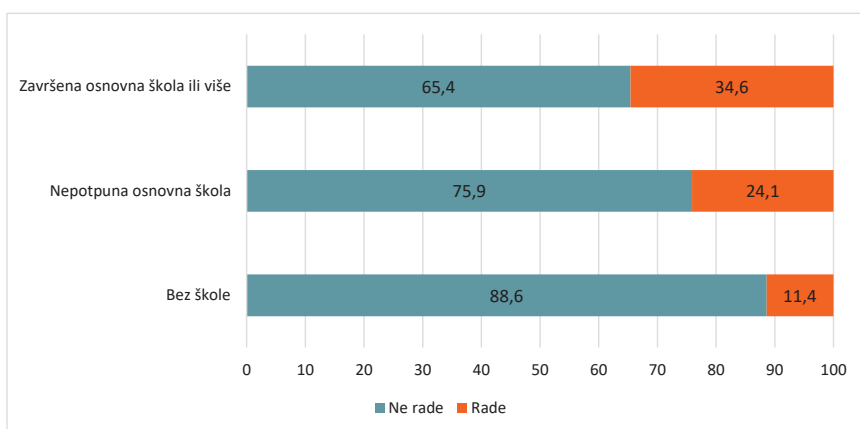
TABLICA 22. Razlike u mjesečnim prihodima kućanstava radno aktivnih i radno neaktivnih osoba [%]

	Neaktivni	Aktivni
Do 3000 kn	63.3	36.7
Više od 3000 kn	48.5	51.5
Ukupno	60.3	39.7

Napomena: Podaci su odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)?

SLIKA 88. Relativni udio ispitanika koji su osobno ili čiji su članovi kućanstva odlazili spavati gladni u proteklih mjesec dana [%]

SLIKA 89. Relativni udio radno aktivnih osoba različite razine obrazovanja [%]

Na temelju analiza individualnih sociodemografskih prediktora radne aktivnosti Roma u Hrvatskoj možemo zaključiti kako je radna aktivnost značajno povezana s indikatorima socioekonomske dobrobiti osobe: **osobe koje rade prijavljuju veću potrošnju i veće prihode te manji stupanj ekstremnog siromaštva (iskustva gladi)**. Radno aktivne osobe dolaze i iz manje brojnih kućanstava. Pri interpretaciji tih rezultata treba naglasiti kako je riječ o povezanosti te da prikupljeni podaci ne omogućuju zaključivanje o uzročno-posljedičnim vezama između rada i ekonomske dobrobiti. Ipak, jasno je da su rad i socioekonomska dobrobit značajno povezani.

Segregiranost i dislociranost naselja, sama po sebi, ne objašnjava stupanj angažiranosti njihovih stanovnika u plaćenim poslovima. Stanovanje u segregiranim i dislociranim naseljima uz sebe vezuje prije svega veći stupanj siromaštva, a time i socijalne isključenosti. To su razlozi ranije, na univarijantnoj razini, utvrđene razlike između radne aktivnosti stanovnika segregiranih i dislociranih naselja i ostatka romske populacije. Iako sama segregiranost i udaljenost naselja te etničke zajednice u odnosu na opću populaciju ne mora biti uzrok siromaštva sama po sebi, pitanje je može li se proces socijalne integracije [a uključivanje u tržište rada jest njezin važan dio] provoditi uz zadržavanje prostorne odvojenosti romskog i neromskog stanovništva.

Značajan su samostalni prediktor radne aktivnosti razina obrazovanja i rod osobe. Iako je opća razina obrazovanja istraživanog uzorka izrazito niska [19% osoba je bez škole, a samo 12% ima završenu razinu obrazovanja nakon osnovne škole – najčešće trogodišnju srednju strukovnu školu], obrazovanje je značajno povezano s radnom aktivnošću te je završetak osnovne škole osobni resurs pri pozicioniranju na tržištu rada. **Ipak, većina osoba koje su završile neki oblik srednjoškolskog obrazovanja ili više obrazovanje ne radi plaćene poslove [njih 62.4%]** [Tablica 23]. **Značajna razlika vidljiva je u radnopravnom statusu poslova koje obavljaju – većina [58.6%] radi poslove uz potpisani ugovor o radu, dok to vrijedi za 39.3% ukupnog uzorka radno aktivnih osoba** [Tablica 24]. Zato možemo reći da su rezultati uključivanja Roma u sustav obrazovanja pozitivni, ali ograničena dometa. Obrazovanje očito donosi pomake u stopi i kvaliteti zaposlenosti, međutim, niska stopa zaposlenosti obrazovanih Roma znači neuspjeh i ukazuje na diskriminaciju, a vjerojatno i ograničenje u motiviranju novih generacija za ustrajanje u obrazovanju. Konačno, ti rezultati donose jasne smjernice za socijalnu politiku. **Obrazovane Rome trebalo bi snažnije uključiti u zapošljavanje koristeći se posebnim i ciljanim mjerama.** U prvome redu srednjoškolsko obrazovanje Roma trebalo bi povezati s praksom i radom kroz sustav vaučera, pripravništva, stimulacije poslodavaca ili državne garancije za zapošljavanje nakon uspješno okončana obrazovanja.

TABLICA 23. Stopa radno aktivnog stanovništva sa završenim srednjoškolskim ili višim obrazovanjem [%]

	Aktivni	Neaktivni
Završena srednja škola ili više obrazovanje	32.1	62.4
Ukupni uzorak	17.4	82.3

Napomena: Podaci su dobiveni kao odgovor na pitanje: Jeste li tijekom protekloga tjedna radili bilo kakav plaćeni posao [u gotovini ili u naturi]?

TABLICA 24. Zastupljenost prijavljenog rada među osobama sa završenom srednjom školom ili višim obrazovanjem [%]

	Bez ugovora	Povremeno s ugovorom, povremeno bez ugovora	S ugovorom
Završena srednja škola ili više obrazovanje	33.2	7.1	58.6
Ukupni uzorak	56.5	5.1	37.6

Napomena: Podaci su dobiveni kao odgovor na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)?

Druga značajna razlika u radnoj aktivnosti ona je između muškaraca i žena. Manje od 9% žena izjavljuje da je protekloga tjedna radilo neke plaćene poslove, dok je postotak muškaraca značajno veći i iznosi više od 31%. Ova velika razlika između radne aktivnosti muškaraca i žena, kako ćemo kasnije vidjeti, proteže se kroz sve generacije i veća je u odnosu na razlike zabilježene u drugim europskim zemljama.

Žene

Zapošljavanje žena presudno je za postizanje njihove ekonomske neovisnosti i ono je samoodrživi pokretač borbe protiv siromaštva te smanjuje nejednakost i nasilje u obitelji. Romkinje se suočavaju s višestrukim preprekama pri zapošljavanju, a rodno su specifične: tradicionalne patrijarhalne rodne uloge u romskim etničkim zajednicama te nemogućnost organiziranja brige o djeci izvan obitelji. Uz nisku razinu obrazovanja život u odvojenim naseljima bez kontakta s većinskom populacijom i suočavanje s diskriminacijom, zapošljavanje Romkinja u velikom broju slučajeva postaje nemoguće (EU FRA 2014). Zato Europska komisija smatra da resurse žena treba mnogo intenzivnije i efikasnije koristiti (Europska komisija, 2010).

Radno aktivnih žena izrazito je malo. U ukupnom ih je uzorku samo stotinjak. Sociodemografski korelati zaposlenosti žena prate obrazac koji vrijedi za cijeli uzorak te muškarce (Tablica 25). Među radno aktivnim ženama najviše je onih koje imaju završenu barem osnovnu školu, a najmanje onih bez škole. One najčešće dolaze iz kućanstava koja su raspršena, odnosno integrirana u većinska naselja, a najrjeđe iz segregiranih i dislociranih naselja (Slika 90). Kao i u ukupnome uzorku radna aktivnost žena povezana je s boljim financijskim statusom kućanstava: više od polovice dolazi iz kućanstava koja imaju više od 3000 prihoda mjesečno te im je prosječna mjesečna potrošnja 4830 kn (SD=5437).²³⁴ Također, većina žena ima potpisane radne ugovore s poslodavcem, ali razlika u odnosu na muškarce nije statistički

²³⁴ Ponovno naglašavamo da podatak o prosječnoj potrošnji dobro ne reprezentira podatke jer su razlike velike.

značajna.²³⁵ Žene češće rade u javnome i državnome sektoru od muškaraca, ali ni ta razlika²³⁶ nije statistički značajna.²³⁷ **Rezultati ukazuju na to da je radna aktivnost žena pozitivan indikator socioekonomskog stanja kućanstva.**

TABLICA 25. Sociodemografske značajke radno aktivnih muškaraca i žena [%]²³⁸

	Muškarci	Žene
Bez škole	6.4	11.7
Nezavršena osnovna škola	32.8	27.9
Završena osnovna škola ili više	60.8	60.4
	$\chi^2 = 3.98$; df = 2 ; n.s.	
16 – 29 godina	46.3	40.5
30 – 55 godina	49.8	53.2
56 godina i više	3.9	6.3
	$\chi^2 = 1.99$; df = 2 ; n.s.	
Dislocirano i segregirano naselje	87.1	12.9
Segregirano naselje	77.4	22.6
Integrirano stanovanje	70.1	29.9
	$\chi^2 = 16.383$; df = 2 ; $p < .01$	
Mjesečni prihodi kućanstva do 3000 kn	47.7	47.6
Mjesečni prihodi kućanstva viši od 3000 kn	52.3	52.4
	$\chi^2 = 0.00$; df = 1 ; n.s.	
Rad u privatnom sektoru	40.2	29.7
Rad u javnom ili državnom sektoru	23.9	31.7
Samozaposleni	6.4	9.9
Poslodavci	2.1	2.0
Rad unutar obitelji	6.4	9.9
Ništa od navedenoga	21.0	16.8
	$\chi^2 = 7.63$; df = 5 ; n.s.	
Bez pisanog ugovora u radu	46.3	41.2
Uz pisani ugovor o radu	48.4	56.7
Ponekad uz pisani ugovor	4.5	2.1
	$\chi^2 = 3.44$; df = 2 ; n.s.	

Napomena: Podaci sumiraju razlike u uzorku ispitanika koji su pozitivno odgovorili na pitanje: Jeste li tijekom proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao (u gotovini ili u naturi)? Uz broj osoba u zagradi navodimo postotak unutar pojedinog roda, osim za tip naselja kada navodimo rodnu raspodjelu radno aktivnih stanovnika unutar pojedinog tipa naselja. Nakon svakog klastera podataka navedeni su rezultati testiranja statističke značajnosti razlika između muškaraca i žena.

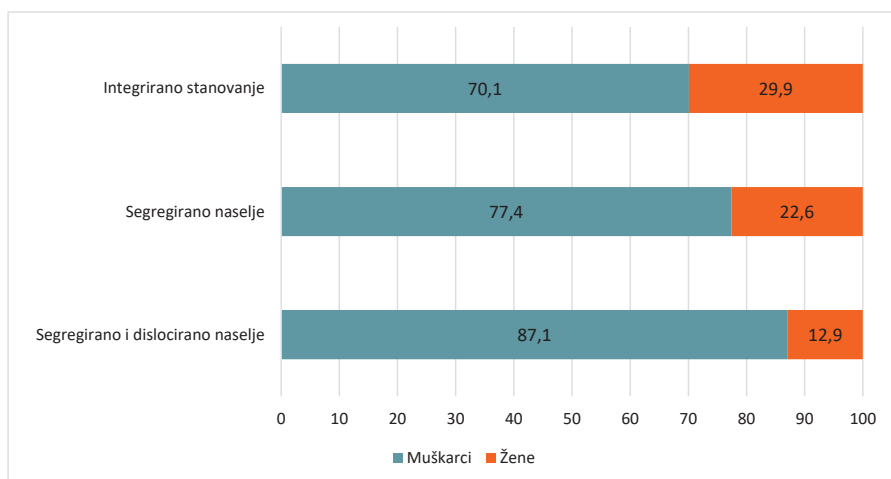
235 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 3.44$; df = 2 ; n.s.

236 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 7.63$; df = 5 ; n.s.

237 Zbog velike razlike u broju radno aktivnih muškaraca i žena [408 M i 111 Ž] ima smisla komentirati i trendove u rezultatima. Naime, test značajnosti neke razlike ovisi o veličini testiranog uzorka, kao i o razlikama u veličini testiranih uzoraka.

238 Podaci prikazuju razlike između pojedinih demografskih skupina.

Možemo zaključiti kako radna aktivnost žena prati iste sociodemografske obrasce kao i kod muškaraca, međutim razlika u stopi zaposlenosti između muškaraca i žena velika je u svim demografskim kategorijama, a nacionalni su podaci u tom pogledu specifični. Oni odstupaju od trendova u općoj populaciji Republike Hrvatske, ali i od razlika zabilježenih u europskim istraživanjima Roma. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u Republici Hrvatskoj je 2017. godine stopa zaposlenosti muškaraca iznosila 53.9%, a žena 46.1% [DZS 2017]. U istraživanju provedenom u 11 država članica EU-a, razlika u stopi anketne zaposlenosti između muškaraca i žena u dobi od 16 godina i više je manja i iznosi 21% za žene i 35% za muškarce. Pritom su razlike između muškaraca i žena manje u bivšim socijalističkim zemljama (Češka, Mađarska i Slovačka) koje općenito imaju dulju tradiciju uključenosti žena u tržište rada. Tako je primjerice u Češkoj anketna stopa radne aktivnosti žena veća [36%] od stope aktivnosti muškaraca [33%]. Pritom istraživači upozoravaju kako je razlika u stopi uključenosti žena i muškaraca u tržište rada manja u urbanim sredinama u kojima Romi stanuju integrirano s ne-romskim stanovništvom [FRA, 2014]. U našem istraživanju, također smo utvrdili značajnu razliku u stopi zaposlenosti žena s obzirom na segregiranost i dislociranost naselja. **Najveća razlika u stopi radne aktivnosti između muškaraca i žena je među stanovnicima dislociranih i segregiranih naselja, a najmanja među Romima koji stanuju integrirano s ne-romskim stanovništvom.**²³⁹ Ovaj nalaz govori u prilog prethodno opisanoj povezanosti ekonomske aktivnosti žena s pozitivnim indikatorima njihove osobne socioekonomske dobrobiti kao i dobrobiti kućanstava iz kojih dolaze. Veliku razliku u stopi radne aktivnosti između žena i muškaraca možemo smatrati indikatorom socijalne isključenosti romske etničke zajednice, a njeno ublažavanje indikatorom procesa socijalnog uključivanja.

SLIKA 90. Relativni udio žena u radno aktivnom stanovništvu [%]

²³⁹ Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 16.383$; $df = 2$; $p < .01$.

Mladi

Politiku uključivanja trebat će prosuđivati i prema dinamičkom kriteriju, to jest njezinu učinku na reprodukciju socijalno isključenih. Jednostavnije rečeno, uspješna politika uključivanja ima dva uporišta: u oslabljivanju mehanizama prikraćivanja [gospodarskog, radnog i sociokulturnog] i smanjivanju rizika da će djeca socijalno isključenih i sama završiti kao isključena. U prvom slučaju govorimo o društvenim mjerama koje potiču zapošljavanje, rast životnog standarda i socijalnu suradnju, a u drugom o aktivnostima usmjerenim na socijalno isključene obitelji.

Matković i Štulhofer, 2006: 10.

Mladi su u središtu pažnje mjera socijalne politike koje imaju za cilj socijalno uključivanje isključenih zajednica. Njihovo uključivanje u odgojno-obrazovni sustav i tržište rada obično je lakše zbog još uvijek sačuvanih psihofizičkih kapaciteta,²⁴⁰ veće prilagodljivosti i bržeg učenja, a rezultati su dugoročni jer se uglavnom radi o osobama koje tek zasnivaju obitelj i postaju roditelji. Također, kao što smo ranije u ovoj knjizi detaljno analizirali, mlađe generacije su u prosjeku obrazovanije od starijih te su masovnije bile uključene u obavezno školovanje. Zbog veće uključenosti u obrazovni sustav one bi trebale posjedovati bolji psihološki i socijalni kapital od starijih generacija, a kroz uspješnu tranziciju iz škole na posao njihova uključenost u tržište rada trebala bi biti veća.

Cilj je ovog poglavlja detaljnije analizirati radnu aktivnost mladih te utvrditi koliko Roma u Republici Hrvatskoj spada u tzv. NEET kategoriju, odnosno mlade u dobi od 16 do 24 godine koji niti se školuju niti su zaposleni ili uključeni u neko stručno osposobljavanje. Rezultate ćemo usporediti s međunarodnim podacima te podacima prikupljenima na drugim dobnim skupinama unutar istraživanoga uzorka. Osnovni je cilj utvrditi razlikuje li se pozicija mladih Roma na tržištu rada u odnosu na starije generacije te etničke zajednice. Generacijske razlike u stopi anketne zaposlenosti između mlađih i starijih pripadnika neke populacije dobar su pokazatelj uspješnosti dosadašnjih mjera socijalne politike jer daju odgovor na važno pitanje: *Mijenja li se položaj Roma u Hrvatskoj, koliko su te promjene brze i, konačno, odvijaju li se u željenom smjeru?*

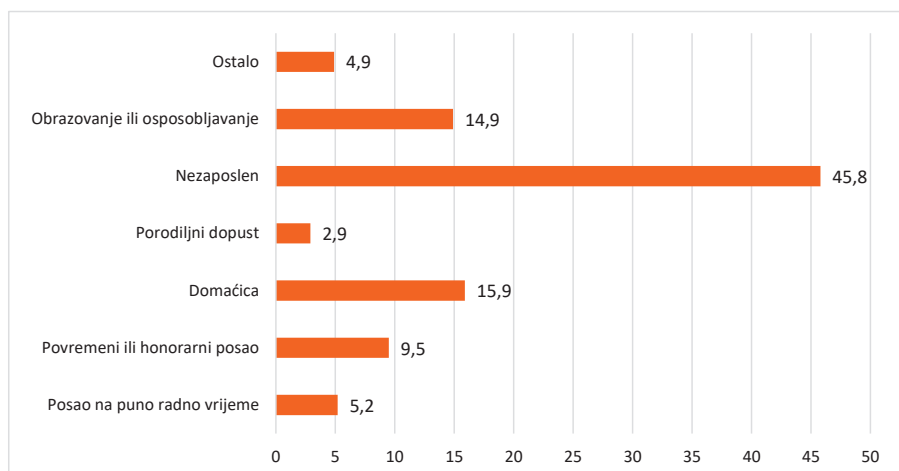
Na Slici 91 prikazane su razlike između mladih Roma u dobi od 16 do 24 godine i starijih pripadnika te etničke zajednice. Samo 5.2% mladih u dobi od 16 do 24 godine izjavljuje da su zaposleni na puno radno vrijeme, što vrijedi za 8.5% osoba u dobi od 25 do 65 godina. Povremeni, privremeni ili honorarni posao ima 9.5% osoba, a slično vrijedi i za starije od 24 godine [9.1% ih ima takav posao]. Samozaposlenih osoba u dobi od 16 do

240 *Koncept socijalne isključenosti* intenzivno se koristi posljednja tri desetljeća i u velikoj mjeri zamjenjuje termin *siromaštva* koji je osnovna dimenzija socijalne isključenosti. Siromašne zajednice ili slojevi društva ponajprije pate od različitih oblika deprivacije te ih siromaštvo isključuje, ne daje im jednake prilike za razvoj i narušava njihovu dobrobit i zdravlje [Mathieson i sur., 2008].

24 godine je vrlo malo [0.9%], kao i u starijoj populaciji [2.6%]. Velik je udio domaćica [15.9%] te je mali udio žena na porodiljnome dopustu [2.9%]. Domaćice su u starijoj populaciji zastupljenije i njihov udio je 24.4%. Relativno malen broj pojedinaca u dobi od 16 do 24 godine je uključen u sustav obrazovanja ili osposobljavanja [14.9%], a pritom većinu čine srednjoškolci. 438 ispitanika [45.8%] izjavljuje da su nezaposleni, slično kao i u starijoj populaciji [42.5%]. Njih možemo smatrati NEET skupinom. U isto vrijeme prosječna zastupljenost pripadnika NEET skupine u EU-u iznosila je manje od 20%, a Roma 63% [EU-MIDIS II 2016]. Ako zbrojimo u našem uzorku osobe u dobi od 16 do 24 godine koje su zaposlene, samozaposlene ili na porodiljnom dopustu te one koje su uključene u neki oblik obrazovanja ili osposobljavanja, njihov udio je iznosi 36.7%. Ostalu većinu, njih **63.3% možemo smatrati NEET skupinom**.

Udio osoba koje svoj status određuju kao nezaposlenost nešto je veća kod mladih u dobi od 16 do 24 godine nego u starijoj populaciji [45.8% : 42.5%], međutim, kao što ćemo uskoro vidjeti, mladi se rjeđe prijavljuju na Hrvatski zavod za zapošljavanje, a razlike između muškaraca i žena veće su u skupini NEET – nezaposlene žene u dobi od 16 do 24 godine rjeđe se prijavljuju na Zavod za zapošljavanje od starijih nezaposlenih žena.

Vijeće Europe donijelo je 2013. godine preporuku o Garanciji za mlade prema kojoj se pozivaju sve države članice da osiguraju mladima od 25 godina kvalitetno zapošljavanje, kontinuirano obrazovanje, stručno osposobljavanje ili pripravništvo. Da bi se te mjere uspješno implementirale u romsku etničku zajednicu, države članice bi se trebale pobrinuti za to da svi mladi Romi budu sustavno registrirani u državne zavode za zapošljavanje koji su nositelji tih mjera [FRA, 2018: Mišljenje 17].

SLIKA 91. Relativni udio osoba različitih statusa u dobnoj skupini od 16 do 24 godine [%]

U kategoriju NEET spada 569 punoljetnih osoba ili 22% odrasle populacije ili 76% populacije mladih punoljetnih osoba do 24 godine starosti, odnosno 86% mladih žena. 45% osoba u toj skupini nikad ne radi plaćene poslove. Pritom ponovno dobivamo značajnu razliku između muškaraca i žena²⁴¹ – skoro 30% mladih muškaraca te 60% žena nikad ne radi²⁴² [Tablica 26].

TABLICA 26. Iskustvo plaćenog rada punoljetnih osoba do 24 godine starosti [%]

	Rade plaćene poslove	Nikad ne rade plaćene poslove
Muškarci	70.6	29.4
Žene	40.4	59.6
Ukupno	69.4	30.6

Napomena: Odnosi se na ukupno iskustvo rada, a ne na trenutačnu zaposlenost.

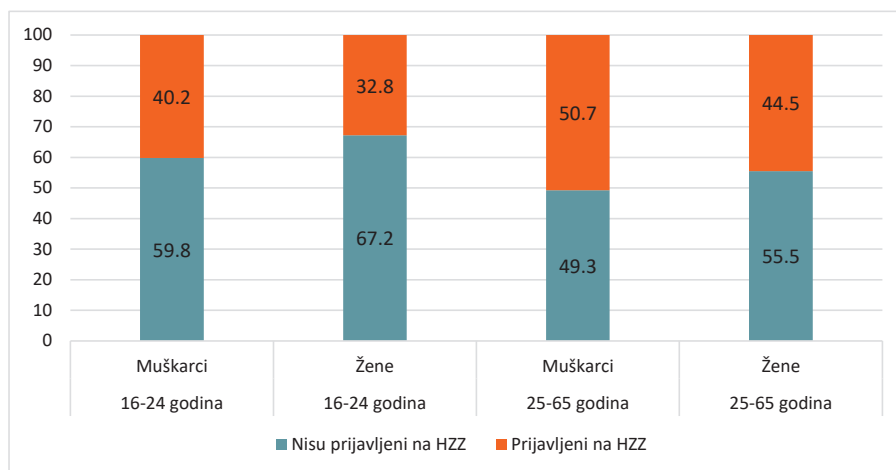
Posebno smo analizirali radnu aktivnost mladih osoba u dobi od 16 do 24 godine koje nisu u sustavu obrazovanja i nemaju radnopravni status zaposlene osobe [N=672]. **18.5% njih radno je aktivno – tijekom proteklog tjedna radili su neki plaćeni posao.** To je nešto manje od opće odrasle populacije u kojoj pozitivan odgovor daje 20% osoba. Kada uzmemo u obzir samo punoljetne osobe, taj je postotak nešto veći i iznosi 19.3%. **Radna aktivnost žena u mlađoj populaciji i dalje je niska – iznosi 8.4% i odražava sliku rodni razlika u općoj populaciji [8.7% punoljetnih žena radno je aktivno].** Ta dobna skupina ne razlikuje se od opće populacije u stopi radne aktivnosti te sociodemografskim odrednicama radne aktivnosti. Razlike u odnosu na opću odraslu populaciju prisutne su u pravnoj regulaciji rada jer mladi češće izjavljuju da su uključeni u rad koji je prijavljen.

Skoro polovica mladih od 16 do 24 godine redovito [46.8%] ili bar ponekad [3.2%] potpisuje ugovor o radu s poslodavcem, što je češće od opće populacije. Mladi najčešće rade u privatnome sektoru [46.5%], zatim javnom ili državnom [20.2%], a manji je udio onih s nepoznatim poslodavcem – u općoj populaciji 32.5%, a mladih od 16 do 24 godine 14.9%. Od 38 osoba koje plaćeni posao koji rade nisu kategorizirali ni u jednu od ponuđenih kategorija, već su odgovorili "nešto drugo", ponovno ih najveći broj [11 odgovora] navodi poslove vezane uz otpad: glomazni otpad [4], sakupljanje i prodaju željeza [6] i sakupljanje boca [1]. **Kao i u općoj populaciji Roma sakupljanje otpada i sekundarnih sirovina zastupljeno je i u najmlađoj kategoriji radno aktivnog stanovništva.**

241 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 53.5$; $df = 1$; $p < .01$.

242 Podatke o ukupnom iskustvu plaćenog rada iznosimo samo za punoljetne osobe budući da mladi nisu imali priliku sakupiti to iskustvo pa su rezultati suviše iskrivljeni u smjeru premale zastupljenosti iskustva plaćenoga rada.

Već smo prije utvrdili kako je zastupljenost Romkinja u plaćenom radu izrazito niska. Posebno zabrinjava što se razlika između muškaraca i žena po zastupljenosti u plaćenim poslovima ne mijenja kroz generacije. Nezaposleni muškarci značajno se češće prijavljuju na Zavod za zapošljavanje u svim dobnim skupinama [Slika 92]. U dobnj skupini od 24 do 65 većina nezaposlenih muškaraca [50.7%] prijavljena je na HZZ, što vrijedi za 44.5% nezaposlenih žena.²⁴³ U skupini NEET samo 40.2% muškaraca izjavljuje da su prijavljeni na HZZ te tek 32.8% žena. Razlika u zastupljenosti žena ponovno je značajno niža.²⁴⁴ **Na temelju prikupljenih podataka možemo zaključiti kako se veće socijalno uključivanje mladih kroz registraciju na Hrvatski zavod za zapošljavanje odvija ponajprije u muškoj populaciji dok većina mladih žena nije ostvarila ni taj nužni prvi korak.**

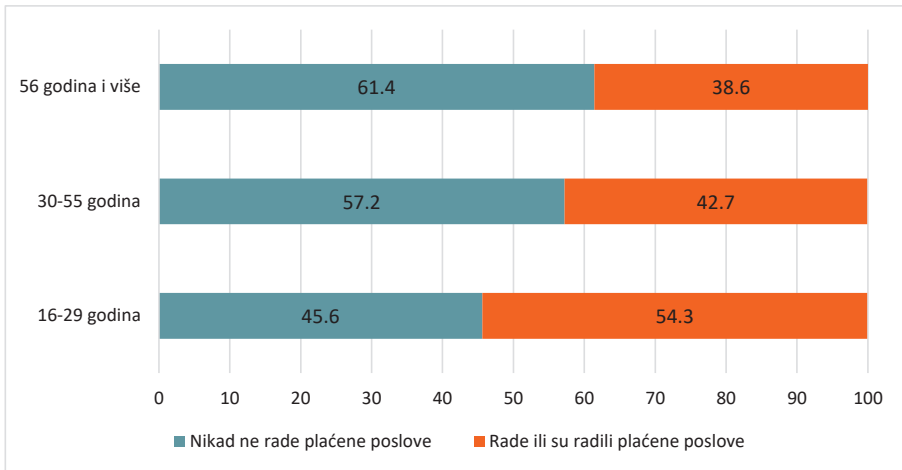
SLIKA 92. Relativni udio nezaposlenih žena i muškaraca prijavljenih na Zavod za zapošljavanje: usporedba pripadnika skupine NEET i starijih [%]

Većina osoba starijih od 55 godina nikad ne radi plaćene poslove, što je značajno veći udio nego u druge dvije dobne skupine [Slika 93]²⁴⁵. Pritom je u svim dobnim skupinama nesrazmjer između muškaraca i žena jednak.

243 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 6.89$; $df = 1$; $p < .01$.

244 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 5.33$; $df = 1$; $p < .05$.

245 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 36.12$; $df = 4$; $p < .01$.

SLIKA 93. Relativni udio osoba s iskustvom rada na plaćenim poslovima prema dobnim skupinama [%]

Na kraju, možemo zaključiti kako naši podaci ne ukazuju na značajne i kvalitativne generacijske razlike u stopi anketne zaposlenosti, iskustvu rada i uključenosti žena u plaćeni rad. **Stopa zaposlenosti u svim dobnim skupinama izrazito je niska, kao i uključenost Romkinja u tržište rada. Ti podaci iznenađuju i ukazuju na neuspjeh dosadašnjih mjera socijalne integracije, a posebno su razočaravajući ishodi veće uključenosti mladih Roma u sustav obaveznog obrazovanja. Ona nije dovela do veće integracije u tržište rada te do smanjivanja razlika u radnom statusu između muškaraca i žena.** Mladi su Romi manje radno aktivni od srednje generacije, a to posebno vrijedi za žene. Kao i njihovi roditelji oni uglavnom obavljaju jednostavne poslove za privatne poslodavce, a čini se da su podjednako uključeni vjerojatno u neprijavljene poslove vezane uz prikupljanje otpada i sekundarnih sirovina. Pozitivni pomaci zabilježeni su u stopi prijavljenog rada i registracije na Zavod za zapošljavanje u muškoj populaciji. Međutim, **stopa prijave mladih nezaposlenih žena niža je od onih srednje generacije.** Razloge takvoga nalaza trebalo bi istražiti jer oni vjerojatno leže u načinu reguliranja socijalnih prava koji mogu biti različiti za mlade majke.

Rezultati izneseni u ovom poglavlju nadovezuju se na ranije zaključke proizašle iz analize sociodemografskih prediktora radnog statusa i radne aktivnosti Roma te upućuju na potrebu snažnijeg povezivanja obrazovnog sustava s tržištem rada, programa stručnog osposobljavanja uz rad te podrške mladima u traženju i zadržavanju posla. Ovom temom posebno ćemo se baviti u sljedećem poglavlju.

4.3. Aktivnosti nezaposlenih osoba, metode traženja posla i stavovi prema zaposlenosti

Svi dosadašnji podaci koje smo analizirali konzistentno pokazuju da je velika većina Roma u Hrvatskoj nezaposlena te da u tom smislu ne postoje značajne kvalitativne demografske razlike²⁴⁶ – radnopravni status zaposlene osobe odnosi se na manje od 10% pripadnika te etničke zajednice. Nešto je više osoba radno aktivno, ali i one u svim demografskim skupinama predstavljaju manjinu. Analizirajući njihove radne aktivnosti i tip poslova koji obavljaju, mi smo se bavili manjinom istraživanog uzorka. U ovom poglavlju analizirat ćemo aktivnosti vezane uz traženje posla te neke aspekte radne motivacije Roma u Republici Hrvatskoj te ćemo u većini analiza obuhvatiti većinu odrasle populacije. Posebnu pažnju posvetit ćemo registraciji nezaposlenih na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, aktivnom traženju posla i korištenju mjera aktivne politike zapošljavanja. Kao i do sada zanimaju nas ukupni razmjeri prijavljivanja nezaposlenih osoba na Zavod za zapošljavanje, regionalne razlike u tome te individualne sociodemografske odrednice prijave. Pri analizi stavova prema zaposlenosti posebno ćemo se baviti stavom prema zaposlenosti žena koje su još uvijek izrazito podzastupljene u plaćenim poslovima.

Interpretaciju rezultata i preporuke za socijalnu politiku temeljit ćemo na spoznajama o psihološkom značenju traženja posla kao rekurzivnog samoregulacijskog procesa [Kanfer, Wanberg i Kantrowitz, 2001; Klehe i van Hoofft, 2018; Virkes, Maslić Seršić i Lopez-Zafra, 2017], rezultatima o niskoj ili neznačajnoj povezanosti između intenziteta traženja posla i uspješnog zapošljavanja [Šverko i sur., 2008; Tomas i Maslić Seršić, 2017], ali i na aktualnim primjerima prakse podrške Romima u traženju posla. U posljednjem slučaju prikazat ćemo osobna iskustva ljudi koji izravno pružaju podršku nezaposlenim Romima u traženju posla. Njihova iskustva izdvajamo u posebnim okvirima. Ona su ilustracija teorijskih spoznaja te ih nadopunjuju.

246 Brojne analize koje smo proveli pokazuju značajne statističke razlike u radnopravnome statusu i radnoj aktivnosti između pojedinih demografskih skupina romske etničke zajednice. Primjerice postoje razlike između pojedinih regija ili razlike s obzirom na stupanj obrazovanja. Međutim, te razlike su po svojoj prirodi kvantitativne – pokazuju veću ili manju zastupljenost određene skupine. One ne pokazuju kvalitativne razlike – ne možemo zaključiti da se određena demografska skupina, primjerice osobe koje su završile više od obaveznog osnovnoškolskog obrazovanja, kvalitativno razlikuju od drugih sociodemografskih klastera – ni u jednoj analizi nismo zabilježili da je većina romskog stanovništva zaposlena ili da se približava statističkoj slici kakvu bilježimo u općoj populaciji Hrvatske.

Traženje posla nerutinska je i kompleksna aktivnost – nije uvježbana [u maloj se mjeri oslanja na automatizirani scenarij], samostalno je organizirana i zadana [nema vanjski zadane ciljeve i kontrolu aktivnosti], ima odgođen cilj [pronalazak željenog zaposlenja], ekstrinzično je motivirana – proces ne uključuje aktivnosti čiji sadržaj potiče intrinzičnu motivaciju [uključuje negativne emocije, prepreke, mukotrpne aktivnosti, Kanfer i sur., 2001]. Za uspješno traženje posla potrebne su složene vještine, razvijeno samospoznaje, emocionalna otpornost i samodisciplina. Drugim riječima, osoba koja traži posao mora dobro poznavati prilike na tržištu rada koje se nude, mora poznavati vlastite potencijale i ograničenja, treba se znati predstaviti poslodavcima u najboljem svjetlu, ne smije pokleknuti nakon uzastopnih neuspjeha i odbijanja, treba si sama zadavati ciljeve, definirati planove, analizirati ishode svojih akcija i učiti iz neuspjeha. Istraživanja su pokazala kako uspjeh u traženju posla u vrlo maloj mjeri ovisi o intenzitetu traženja, već ponajprije o kvaliteti opisanog procesa, a na rezultate u velikoj mjeri utječu okolnosti poput diskriminacije, ljudskog i socijalnog kapitala te situacije na tržištu rada [Maslić Seršić i Vukelić, 2012; Šverko i sur., 2008 ; Wanberg, Hough i Song, 2002].

Danas čak i na fakultetima postoje programi čiji je cilj poučiti studente vještina traženja posla te im pružiti socijalnu i emocionalnu podršku u tome procesu. Ne treba naglašavati koliko je ta podrška potrebna dugotrajno nezaposlenim osobama i socijalno isključenim pojedincima. Međutim, važno je istaknuti da nije opravdano odgovornost za neuspjeh u traženju posla preusmjeriti isključivo na pojedinca. Neuspjeh u zapošljavanju pripadnika romske nacionalne manjine koji se javljaju kao tražitelji zaposlenja neuspjeh je šire društvene zajednice čiji su članovi.

Aktivnosti i status nezaposlenih osoba

Ukupno je 1183 ispitanika izjavilo da su prijavljeni na Zavod za zapošljavanje, što čini nešto manje od polovice nezaposlenih osoba u dobi od 16 do 65 godina [43.7%], ali samo 29.8% nezaposlenih osoba izjavljuje da aktivno traži posao, a 5.1% izjavljuje da pokreće vlastiti posao. Ako promatramo samo uzorak prijavljenih na Zavod za zapošljavanje, onda su ti postotci nešto veći, ali još uvijek manje od polovice ispitanika aktivno traži posao [49.7% prijavljenih na HZZ], a 5.3% pokušava pokrenuti vlastiti posao. Značajne razlike utvrđene su s obzirom na spol i dob nezaposlenih osoba [Tablica 27]. Žene su nešto rjeđe prijavljene na Zavod,²⁴⁷ a razlika između muškaraca i žena još je veća u zastupljenosti osoba koje aktivno traže posao.²⁴⁸ Utvrđene su i razlike između dobnih skupina. Stariji od 55 godina rijetko aktivno

247 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 11.69$; $df = 1$; $p < .01$.

248 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 89.46$; $df = 1$; $p < .01$.

traže posao²⁴⁹ i rjeđe su od mlađih prijavljeni na Zavod za zapošljavanje (Slika 96)²⁵⁰. Utvrđene su i neke regionalne razlike u zastupljenosti registracije nezaposlenih Roma u Hrvatski zavod za zapošljavanje (Slika 94), kao i razlike s obzirom na segregiranost i dislociranost naselja u kojem osoba stanuje (Slika 95). Najveći je udio nezaposlenih osoba koje su prijavljene na Zavod za zapošljavanje u Slavoniji i Središnjoj Hrvatskoj.²⁵¹ Najmanji broj nezaposlenih osoba koje žive u segregiranim i udaljenim naseljima prijavljeno je na Zavod za zapošljavanje.²⁵²

TABLICA 27. Zastupljenost nezaposlenih osoba prijavljenih na HZZ prema rodu [%]

	Prijavljeni na HZZ	Nisu prijavljeni na HZZ	Aktivno traže posao	Ne traže aktivno posao
Muškarci	47.1	52.9	38.4	61.6
Žene	40.6	59.4	21.8	78.2
Ukupno	43.7	56.2	29.8	70.2

Iako su žene izrazito podzastupljene u plaćenim poslovima u odnosu na muškarce u svim dobnim skupinama, zanimljivo je da je više od 40% njih prijavljeno na Hrvatski zavod za zapošljavanje, a 21.8% izjavljuje da aktivno traži posao. Jedan od razloga relativno visoka udjela Romkinja prijavljenih na HZZ sigurno je motiviran i ostvarivanjem socijalnih prava, u ovom slučaju posebno ostvarivanja prava na roditeljske naknade. Na općenitoj razini možemo zaključiti da je **velik broj osoba romske nacionalnosti prijavljen na Zavod za zapošljavanje, a za muškarce se taj udio približava polovici uzorka u dobi od 16 do 65 godina**. To znači da je skoro svaka druga osoba registrirana te da je Hrvatski zavod za zapošljavanje mjesto doticaja odraslih Roma s hrvatskim društvom i njegovim institucijama. Zahvaljujući tim prijavama, izravno ili neizravno (preko članova obitelji ili susjeda), društvo ima pristup odraslim stanovnicima te socijalno isključene etničke zajednice. No postavlja se pitanje – koliko je taj potencijal Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje iskorišten za uključivanje Roma u tržište rada ili je njegova uloga ostala ponajprije administrativna?

249 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 22.26$; df = 2 ; p<.01.

250 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 13.8$; df = 2 ; p<.01.

251 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 154.92$; df = 5 ; p<.01.

252 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 58.33$; df = 2 ; p<.01.

Dolazim iz radničke obitelji. Sjećam se zvona budilice mojih roditelja, odlaska na posao, pripremanja gableca, čekanja kad će sjesti plaća. Naši korisnici Romi nemaju takvo iskustvo. U njihovoj obitelji ili bliskoj okolini nema zaposlenih. Zato je njihovu radnu motivaciju teško pokrenuti – puno je nesigurnosti, straha, izbjegavanja. Radi se o ljudima koji dolaze iz izdvojenih i izoliranih zajednica, koji žive u siromaštvu i nepovoljnom okruženju. Oni češće od većinske populacije odustaju već na samom početku procesa traženja zaposlenja – iznose razne isprike kako bi otkazali sastanak, odustaju, ne ustraju u započetim aktivnostima... Često se prijavljuju na Zavod kako bi ostvarili socijalna prava, a ne da bi aktivno tražili posao. S druge pak strane, nalaze se prepreke koje postavljaju sami poslodavci. Predrasude su velike. Mnogi poslodavci ne žele zapošljavati Rome.

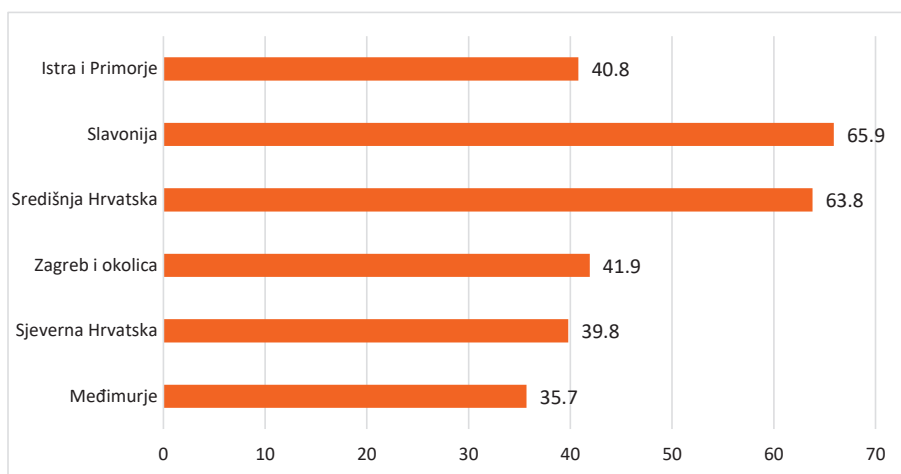
U svom radu najviše se koncentriramo na mlade Rome, one koji sad stvaraju obitelj. Njihova bi djeca trebala imati model radnika. Potičemo ih da barem završe osnovnu školu. Prije smo ih upućivali na učilišta, a sad imamo mogućnost kroz Mjere aktivne politike zapošljavanja provoditi obrazovanje nezaposlenih osoba za završetak osnovne škole i stjecanje prvog zanimanja. To je dobar program koji provodimo u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja. Postoji i mogućnost osposobljavanja na radnom mjestu gdje se osoba šest mjeseci obučava na radnom mjestu s ciljem stjecanja praktičnih znanja i vještina potrebnih za obavljanje poslova određenog radnog mjesta. Osposobljavanje se može provoditi s ciljem potvrde poslodavca ili s ciljem stjecanja javne isprave. Zavod financira mentora, troškove novčane pomoći i prijevoza polaznika i trošak teorijske nastave ako se provodi u obrazovnoj ustanovi. Nakon završetka polaznik dobije potvrdu poslodavca ili javnu ispravu o osposobljenosti za određeno radno mjesto. Osim toga, poslodavac odlučuje hoće li nakon toga ponuditi zaposlenje. Prilika je to i za korisnike i za poslodavce da se upoznaju, steknu sigurnost i umanje predrasude. Nedavno je jedan dečko završio takvo osposobljavanje i nastavio raditi kod istog poslodavca. Ponekad svrati, popričamo, pošalimo se. Ovakvi primjeri održavaju moju radnu motivaciju. Veliko je zadovoljstvo kad uspijemo.

Kad se krenulo s provedbom Akcijskog plana za uključivanje Roma, jedva smo skupili osobe za javne radove. Kad je praksa pokazala da su javni radovi manje naporni od poslova koji im se nude na tržištu rada, dobili smo naopaku situaciju – ne prihvaćaju ponuđene poslove jer čekaju javne radove. Danas mladima ne nudimo javne radove. To nema smisla. S mladima treba intenzivno raditi, uključivati ih u daljnje školovanje, poticati na traženje posla. Jedan mladi bračni par je godinama radio u turizmu. Bili su tzv. stalni sezonci. On se sada zaposlio u metalskoj industriji. Sezonski poslovi vam odgovaraju dok ste

mladi i slobodni. Kad osnujete obitelj, tražite sigurnost, niste više mobilni. Mislim da su oni uspjeli jer su imali jedan drugoga, bili su si podrška. Mi smo bili samo posrednici.

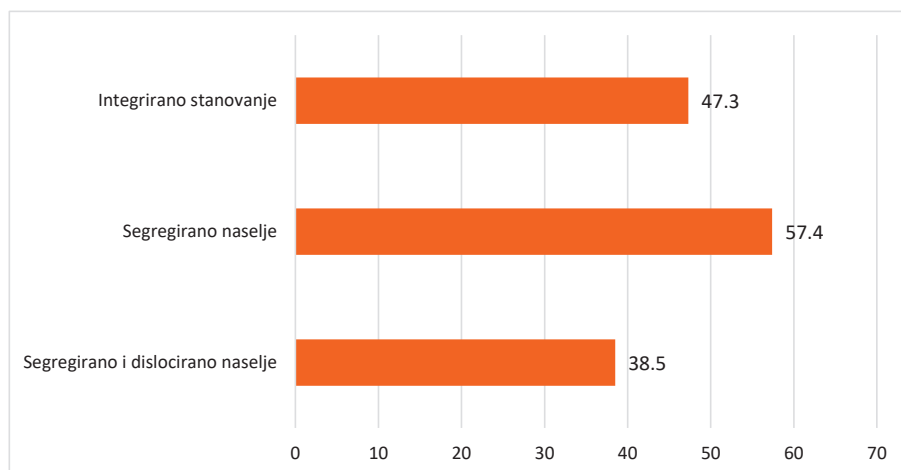
Broj nezaposlenih osoba u našoj lokalnoj zajednici se više nego prepolovio. Ali to vrijedi za većinsku populaciju, ne i za Rome. Njihov broj nezaposlenih je ostao isti. Sad mi njihova nezaposlenost izgleda još veća. Tržište rada je zahtjevno, ponekad i okrutno prema svima. Razmišljam kako je potrebna neka prijelazna faza, nešto poput socijalnog poduzetništva, programa koji bi bili prijelazna stepenica i omogućavali Romima postepeno uključivanje na slobodno tržište rada. Bila bi to prilika da steknu radne vještine te navike vezane uz redovito zaposlenje. Trebalo bi u većoj mjeri iskoristiti mogućnost zapošljavanja u javnom sektoru i jedinicama lokalne uprave. Romi imaju pravo pozvati se na prednost pri zapošljavanju, ali često to ne znaju. U našoj okolini bio je jedan visokoobrazovan mladić. Planirali smo ga zaposliti u Zavodu. Nije se prijavio na natječaj.

Savjetnica, Hrvatski zavod za zapošljavanje ²⁵³

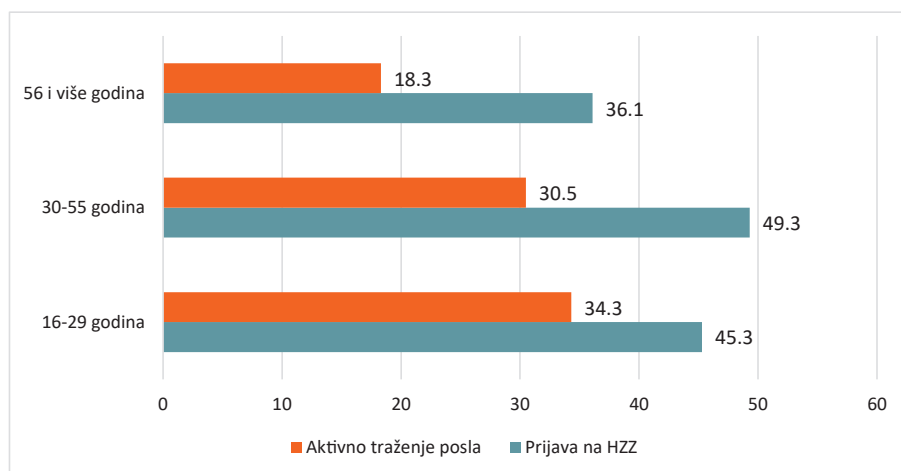
SLIKA 94. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ u različitim hrvatskim regijama [%]

²⁵³ Autori zahvaljuju Hrvatskom zavodu za zapošljavanje na otvorenosti i spremnosti za podjelu iskustava. Razgovor je obavljen u veljači 2020. godine.

SLIKA 95. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ s obzirom na segregiranost i dislociranost stanovanja u odnosu na opću populaciju [%]

Hrvatske regije značajno se razlikuju u registraciji nezaposlenih Roma na Hrvatski zavod za zapošljavanje. Pritom, odskoču Središnja Hrvatska i Slavonija u kojima je većina nezaposlenih osoba romske nacionalnosti prijavljena na Zavod, njih više od 60%. Ostale regije se značajno ne razlikuju – udio prijavljenih osoba kreće se od 35.7% u Međimurju do 41.9% u gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji.

SLIKA 96. Relativni udio osoba prijavljenih na HZZ u različitim dobnim skupinama [%]

Iako su mlade nezaposlene osobe rjeđe prijavljene na Hrvatski zavod za zapošljavanje od osoba srednje dobi, one češće od starijih aktivno traže posao. Među mladima je razlika između broja prijavljenih i onih koji aktivno traže posao najmanja. Ipak, u svim dobnim skupinama **udio osoba koje aktivno traže posao relativno je malen i tek među mladima dostiže trećinu nezaposlenih**. Taj je podatak zabrinjavajući i ukazuje na obeshrabrenost Roma i njihovu pasivnost na tržištu rada. Manjina nezaposlenih osoba izjavljuje da aktivno traži posao, a vjerojatno je među njima samo malen udio onih koji to rade proaktivno i na kvalitetan način.

Individualne sociodemografske karakteristike značajno predviđaju aktivno traženje posla,²⁵⁴ a samostalni prediktori pokazuju sličan sklop kao i u predviđanju radne aktivnosti. Češće aktivno traže posao muškarci, obrazovanije i mlade osobe te one koje dolaze iz malobrojnijih kućanstava. Različiti indikatori ekonomskog blagostanja, odnosno siromaštva, nemaju značajan samostalni doprinos u predviđanju aktivnog traženja posla [Tablica 28].

TABLICA 28. Individualni sociodemografski prediktori aktivnog traženja posla: rezultati logističke regresijske analize

Sociodemografska značajka	B	Wald	p
Rod	-.825	77.991	.000
Dob	-.010	6.901	.009
Razina obrazovanja	.272	14.961	.000
Segregiranost i dislociranost naselja	.007	0.014	.906
Veličina kućanstva	-.053	10.355	.001
Ukupna potrošnja kućanstva	.001	0.022	.882
Glad u kućanstvu	.027	2.241	.134
Prihodi kućanstva	.000	4.216	.040

Napomena: Razina obrazovanja = bez škole [1] ; nezavršena osnovna škola [2], završena osnovna škola ili više obrazovanje [3]; Segregiranost i dislociranost naselja = segregirano i dislocirano naselje [1], segregirano naselje [2], integrirano stanovanje [3] ; Veličina kućanstva = broj ukućana s kojima osoba živi računajući i djecu ; Ukupna potrošnja kućanstva = od 0 kn [1] do više od 12.000,00 kn [10] ; Glad u kućanstvu = koliko često su pojedinac ili njegovi ukućani odlazili spavati gladni u proteklih mjesec dana [od 1 – nikad do 4 – 4 ili više puta] ; Prihodi kućanstva = radi se o ukupnim mjesečnim prihodima bez obzira na njihov izvor – do 3.000,00 kn [1], više od 3.000,00 kn [2]; Kriterij = odabir ponuđenog odgovora "aktivno tražim posao".

254 Hi-kvadrat test, $\chi^2 = 145.798$; $df = 8$; $p < .01$.

Mjere aktivne politike zapošljavanja donijela je Vlada RH²⁵⁵ kako bi potaknula zapošljavanje dugotrajno nezaposlenih i ranjivih skupina. One su usmjerene na same tražitelje zaposlenja, ali i na poslodavce koje se poreznim olakšicama ili vaučerima stimulira na zapošljavanje novih zaposlenika te zadržavanje radnih mjesta i sprječavanje otpuštanja radnika. Tako su, primjerice, uvedene državne potpore koje se dodjeljuju s ciljem poticanja zapošljavanja nezaposlenih te su dostupne poduzetnicima koji djeluju profitno. Postoje potpore za samozapošljavanje koje se dodjeljuju nezaposlenim osobama koje se odluče na pokretanje vlastitog posla, a prijavljene su u evidenciju Zavoda. Potpore za proširenje poslovanja potpore su koje se dodjeljuju poslovnim subjektima koji su već ostvarili potporu za samozapošljavanje i čije su ugovorne obaveze istekle te su dokazali da su ispunili sve obaveze prema zavodu, a javni radovi radovi su koji se temelje na društveno korisnom radu koji inicira lokalna zajednica ili organizacije civilnoga društva. Javni rad mora biti neprofitan i nekonkurentan postojećem gospodarstvu u tom području. Prednost imaju programi iz područja socijalne skrbi, edukacije, zaštite i očuvanja okoliša te održavanja i komunalnih radova.

Iako je skoro polovica punoljetnih nezaposlenih osoba prijavljena na Zavod za zapošljavanje (N=1145), samo 690 njih odgovaralo je na pitanja o korištenju pojedinih mjera aktivne politike koje provode Ministarstvo rada i mirovinskog sustava i Hrvatski zavod za zapošljavanje [Tablica 29]. Pritom je **značajniji udio tih osoba koristio mjeru putem koje su se uključili u javne radove [18.3%]**, dok je ostale mjere koristio vrlo malen broj osoba. Ti su podaci sukladni podacima HZZ-a koji također pokazuju malen udio nezaposlenih Roma uključenih u pojedine mjere aktivne politike, s izuzetkom uključivanja u javne radove – prema evidenciji HZZ-a 630 Roma bilo je uključeno u javne radove 2018. godine, a 626 2017. godine [ULJPNM, 2019]. Od 665 ispitanih nezaposlenih osoba njih preko polovice izjavljuje kako bi im dodatno školovanje pomoglo u pronalaženju posla te je većina onih koji to smatraju ujedno i spremna na dodatno školovanje. Na temelju tih podataka možemo zaključiti kako opisane mjere nisu saživjele i pokazale se efikasnim za tražitelje posla romske nacionalnosti. To potvrđuju dva podatka: **[1] samo je oko polovice osoba prijavljenih na HZZ odgovaralo na taj skup pitanja, a [2] među njima pojedine je mjere koristio vrlo malen broj njih.**

255 Mjere aktivne politike javno su objavljene na stranicama HZZ-a i Ministarstva rada i mirovinskog sustava te su dostupne na <http://mjere.hr/mjere/>.

TABLICA 29. Korištenje pojedinih mjera aktivne politike zapošljavanja

Mjera	N	%
Potpora za zapošljavanje	16	2.3
Školovanje za zadržavanje posla	19	2.7
Samozapošljavanje	11	1.6
Stručno osposobljavanje	27	3.9
Stjecanje vještina za osobe bez radnog iskustva	31	4.9
Stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa – SOR	13	1.9
Javni radovi	126	18.3
Za poslodavce – očuvanje radnih mjesta	2	[od 63]
Za poslodavce – zapošljavanje sezonskih radnika	5	[od 58]

Napomena: Postotci koje navodimo odnose se na relativan udio s obzirom na broj ispitanika koji je uopće odgovarao na taj skup pitanja – N=690.

Mjere koje je donijela Vlada RH po svojoj su prirodi socijalnopolitičke i cilj im je obuhvatiti široke dijelove ranjive populacije na tržištu rada. Kada govorimo o Romima, te su mjere slabo iskorištene te bi trebalo istražiti razloge njihova nekorištenja. Oni mogu ležati u nedovoljnoj informiranosti potencijalnih korisnika ili o slabostima pojedinih mjera zbog čega za njih ne postoji interes ili poslodavaca ili potencijalnih zaposlenika. Na kraju možemo zaključiti kako je Hrvatski zavod za zapošljavanje svakako mjesto dodira odraslih Roma s institucijama hrvatskog društva, ali mjere socijalne politike čiji je HZZ nositelj ne osiguravaju proces njihova socijalnog uključivanja, barem ne u većem opsegu. Naravno, to ne znači da HZZ, ponajprije preko individualnoga savjetodavnog rada i programa grupne podrške, ne ostvaruje neke pozitivne rezultate. Međutim, oni su ograničena dosega, kao što smo to mogli vidjeti iz svih dosadašnjih podataka. Prije svega, vrlo malen broj Roma uspijeva zasnovati radni odnos.

Osim aktivnosti Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, postoje i brojni programi civilnog sektora u čijem je fokusu podrška u traženju posla i zapošljavanju ranjivih skupina i dugotrajno nezaposlenih osoba. Mnogi od tih programa financirani su iz projekata Europskog socijalnog fonda.²⁵⁶ Neki od njih namijenjeni su upravo osnaživanju Roma na tržištu rada, a neki obuhvaćaju različite ranjive skupine, pa tako i Rome. Oni daju intenzivnu podršku u traženju posla, nude stjecanje mekih vještina i umrežavanje, angažiraju stručnjake i volontere, a metode rada temelje na suvremenim spoznajama iz područja psihologije, socijalnog rada, karijernog ponašanja te često nude i metodu socijalnog mentorstva.²⁵⁷ Takvih je projekata u Hrvatskoj sve

256 Europski socijalni fond [ESF] jedan je od strukturnih fondova Europske unije [uz Europski regionalni razvojni fond [ERDF] i Kohezijski fond] čiji je osnovni cilj smanjenje razlika u životnom standardu u državama članicama EU-a i to kroz promicanje ekonomske i socijalne kohezije. ESF je usmjeren na poticanje poduzetništva, pružanje pomoći posloprincima u pronalaženju boljih radnih mjesta i uspostavi pravednijih mogućnosti za sve građane EU-a prilikom njihova zapošljavanja [<http://www.esf.hr/europski-socijalni-fond/>].

257 Socijalno mentorstvo ističe socijalnu komponentu unutar uloge mentoriranja, a cilj je utjecati na socijalni status pojedinca kroz mentorski odnos. Socijalno mentorstvo je metoda uključivanja i osnaživanja ugroženih i marginaliziranih skupina u društvu [Arnould, 2011].

više te bi u budućnosti trebalo pratiti njihove učinke na socijalno uključivanje Roma.²⁵⁸ Nedostatak tih programa njihova je vremenska ograničenost. Brojni projekti ne uspijevaju ostvariti tzv. samoodrživost, odnosno kontinuitet započetih aktivnosti. Zbog toga bi institucije koje provode socijalnu politiku trebale koristiti projekte ESF-a ponajprije kao dopunu svojim aktivnostima te kao sredstvo za isprobavanje inovativnih rješenja.

Imala sam jednu mentoriranu osobu romske nacionalnosti. Radi se o ženi koja živi u bračnoj zajednici i ima kćer koja pohađa 3. razred osnovne škole. Mentorirana osoba ima završena 4 razreda osnovne škole i kao rezultat procesa mentoriranja je odlučila upisati i završiti preostale razrede osnovne škole (5. – 8.) kako bi bila uzor kćeri i sebi otvorila nove mogućnosti vezano uz zapošljavanje. U ovom trenu joj je cilj zaposliti se kao čistačica, a dugoročni cilj je osamostaliti se s kćerkom i otići od muža (bilo je tu prijava o fizičkom napadu). Tijekom procesa mentoriranja radila sam s njom na osnaživanju i povećanju samopouzdanja i izgradnji pozitivne slike o sebi. Evidentna je potreba za nastavkom podrške i nakon izlaska iz projekta i to vezano uz završetak škole i daljnjeg razvoja.

Bilješka socijalne mentorice na ESF projektu

U projektu sam provodila aktivnosti s Romima i imam stvarno pozitivna iskustva. U prvom razdoblju su bile uključene dvije Romkinje i to S. M. i N. J. N., dok je u drugom razdoblju uključena S. T. i njen suprug D. T. Potrebno je bilo uložiti vrijeme u procesu stvaranja povjerenja jer korisnice, kako su se izrazile, do tada nisu imale takav pristup prema njima – uvažavajući i podržavajući od strane institucija i osoba kojima su se obraćale. Potrebno je dodatno motivirati korisnice "malim dodatnim poslovima" koje bi korisnice trebale same za sebe uraditi, no nisu sigurne da mogu i traže podršku kao npr. nostrifikacija svjedodžbe za osnovnu školu [5 razreda završeno u Srbiji kod jedne korisnice, prijevod svjedodžbe i sl.] ili dodatne provjere i kontakti učilišta za obrazovanje odraslih za upis nastavka osnovne škole za dvije korisnice i sl. Kod upućivanja korisnica na izabrane predstavnike vijeća romske nacionalne manjine [županijsko, gradsko, općinsko] prisutan je otpor jer su imali dosadašnja neugodna iskustva. Bilo je potrebno koristiti se dostupnim kanalima podrške od nadležnog socijalnog radnika pri Centru za socijalnu skrb, do kontakata u udrugama gdje mogu koristiti određena prava te zakladama i sl. Telefonski kontakt je bio češći [što nije bilježeno] te su tražili da im se pojasne dopisi koje su dobili od institucija i sl. kako bi im bilo lakše odgovoriti na ono što se od njih traži.

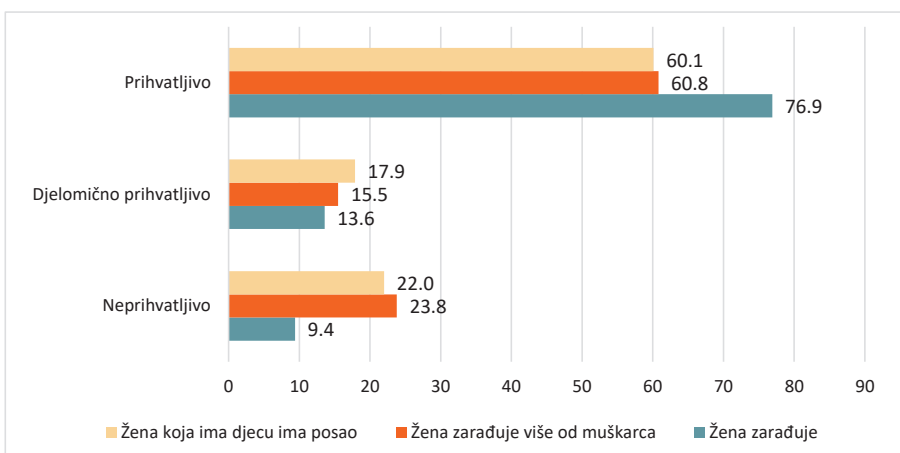
Bilješka socijalne mentorice na ESF projektu

258 Autori zahvaljuju Institutu za razvoj tržišta rada na otvorenosti i spremnosti na podjelu iskustva. Podatci iz bilježaka socijalnih mentora koji rade na projektima socijalnog uključivanja ranjivih i marginaliziranih skupina na tržištu rada prikupljeni su u veljači 2020. godine.

Stavovi prema zaposlenosti

Stavovi i ponašanje nisu simetrični fenomeni, a njihovu povezanost mogu oblikovati različiti faktori vezani uz osobine pojedinca ili situacije u kojoj se nalazi. To u konačnici znači da se ljudi ne ponašaju uvijek u skladu sa svojim stavovima. Nadalje, stavovi mogu biti uzrok nekoga ponašanja, ali i njegova posljedica. Primjerice, promjene u ponašanju koje su nametnute nekim vanjskim okolnostima [zakonskom regulativom ili normama etičkog ponašanja] mogu mijenjati stavove [za pregled vidi: Chaicklin, 2011; Kraus, 1995]. Iako ne moraju biti snažan prediktor ponašanja, pozitivni stavovi prema ravnopravnosti na tržištu rada u nekoj populaciji uvijek su poželjni jer govore o njezinoj spremnosti za promjene i indikator su otvorenosti za mjere socijalne politike. Zato su predmet našeg istraživanja bili i stavovi Roma prema zaposlenosti.

Budući da romsku nacionalnu manjinu karakterizira izrazita podzastupljenost žena u svim oblicima radne aktivnosti, analizirani su stavovi prema zapošljavanju žena. Rezultati daju suprotnu sliku od samoga ponašanja [dakle od stvarne zastupljenosti žena u plaćenim poslovima], a pokazatelj su i općega pozitivnog vrednovanja zaposlenja i plaćenog rada. **Većina punoljetnih osoba ima pozitivan stav prema zaposlenosti žena** (Slika 97). Za 76.9% osoba prihvatljivo je da žena zarađuje, većini je prihvatljivo da žena zarađuje više od muškarca (60.8%) te da je žena koja ima djecu zaposlena (60.1%). Ipak, treba istaknuti kako je izražavanje pozitivnog stava prema zaposlenosti žena socijalno poželjno, pa su rezultati vjerojatno iskrivljeni u smjeru veće zastupljenosti pozitivnih stavova. I uz tu pretpostavku više od petine ispitanika izrazilo je negativan stav prema zaposlenosti žena koje imaju djecu, kao i prema situaciji u kojoj žena zarađuje više od muškarca. U budućim istraživanjima trebalo bi utvrditi koliko je negativan stav prema zaposlenosti majki determiniran nemogućnošću organizirane brige o djeci i može li se on mijenjati većim uključivanjem djece u jaslice i vrtiće.

SLIKA 97. Relativni udio stavova prema zaposlenosti žena [%]

Individualne sociodemografske značajke objašnjavaju malen ali značajan dio individualnih razlika u stavovima prema zaposlenosti žena koje imaju djecu [Tablica 30].²⁵⁹ Pozitivni stavovi prema zaposlenosti žena koje imaju djecu povezani su s indikatorima socio-ekonomske dobrobiti te spolom. Značajan samostalni doprinos u predikciji stava imaju spol, razina obrazovanja, prihodi u kućanstvu te segregiranost i dislociranost stanovanja – pozitivniji stav prema zaposlenosti žena imaju žene, obrazovanije osobe, osobe koje dolaze iz kućanstava s većim ukupnim prihodima te one koje ne stanuju u segregiranim i dislociranim naseljima. Zanimljivo je da radna aktivnost i dob nisu značajni samostalni prediktori toga stava. U analizama prediktora određenih oblika radnog ponašanja i statusa, tip naselja u kojem osoba živi nije se pokazivao značajnim samostalnim prediktorom te su bivarijatnu vezu između načina stanovanja i promatranih varijabli objašnjavali indikatori siromaštva povezani sa segregiranim i dislociranim stanovanjem. Kada govorimo o stavovima, onda individualne značajke socio-ekonomskog statusa imaju manji značaj od tipa stanovanja. Očito stanovnici dislociranih i segregiranih naselja imaju manje doticaja sa stavovima, vrijednostima i iskustvima neromske populacije, pa je i njihov sustav vrijednosti u većoj mjeri homogen. Zanimljivo je i da povezanost s dobi nije značajna, što je još jedan pokazatelj nepostojanja razlika između mlađih i starijih generacija Roma kada govorimo o njihovu radnopravnom statusu, radnim aktivnostima ili zastupljenosti žena u plaćenim poslovima.

TABLICA 30. Individualni sociodemografski prediktori stavova prema zaposlenosti žena koje imaju djecu: rezultati linearne regresijske analize²⁶⁰

Sociodemografska značajka	β	p
Rod	.152	.000
Dob	.009	.838
Radna aktivnost	-.009	.298
Razina obrazovanja	.137	.001
Prihodi kućanstva	.119	.004
Veličina kućanstva	-.069	.099
Dislociranost i segregiranost naselja	.148	.000

Napomena: Razina obrazovanja = bez škole [1] ; nezavršena osnovna škola [2], završena osnovna škola ili više obrazovanje [3]; Segregiranost i dislociranost naselja = segregirano i dislocirano naselje [1], segregirano naselje [2], integrirano stanovanje [3] ; Prihodi kućanstva = radi se o ukupnim mjesečnim prihodima bez obzira na njihov izvor - do 3.000,00 kn [1], više od 3.000,00 kn [2]; Kriterij = neprihvatljivo [1], djelomično prihvatljivo [2], prihvatljivo [3].

259 Korigirani koeficijent multiple determinacije, $R^2_{adj}=.070$; $df=7$; $p<.01$.

260 $N = 705$

4.4. Iskustvo diskriminacije Roma na tržištu rada

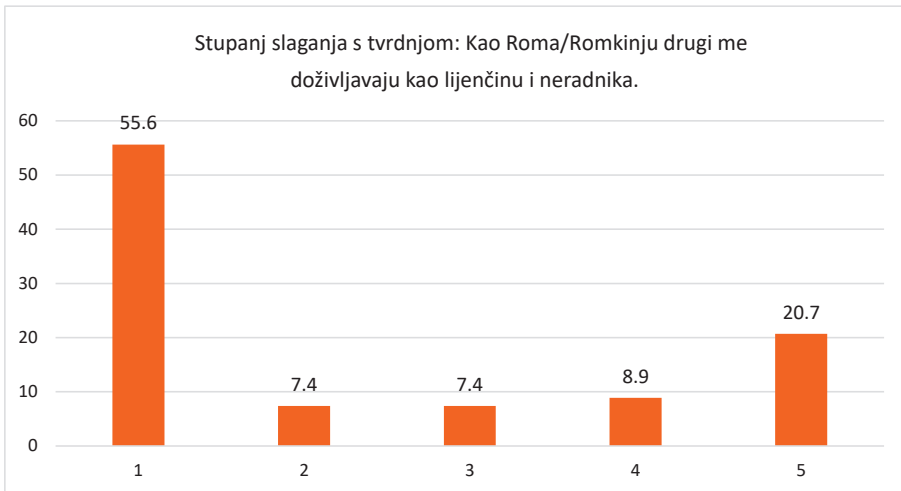
Diskriminacija pri zapošljavanju i na radu regulirana je pozitivnim zakonima EU-a i Hrvatske. Međutim, istraživanje koje je proveo HZZ [2010] pokazuje kako je informiranost o tim zakonima te o samom pojmu diskriminacije nedovoljna i kod poslodavaca i kod nezaposlenih osoba. Najpoznatija je diskriminacija vezana uz spol i invaliditet osobe, pa više od 55% poslodavaca i 45% nezaposlenih osoba zna da je u Hrvatskoj zakonom kažnjiv taj oblik diskriminacije. Manje od polovice poslodavaca i oko 40% nezaposlenih zna da je zakonom kažnjiva etnička odnosno vjerska diskriminacija.

Sudionici istraživanja imali su priliku odgovoriti na pitanje: *Smatraju li da su u posljednjih godinu dana bili diskriminirani, odnosno stavljani u nepovoljan položaj zbog neke osobne karakteristike od strane neke osobe ili organizacije?*²⁶¹ Od 308 osoba koje su odgovorile na pitanje vezano uz diskriminaciju na radu, 238 [77.8%] ih je odgovorilo kako smatraju da nisu bile izložene diskriminaciji na radu u posljednjih godinu dana. Od 350 osoba koje su odgovarale na pitanje, 156 [45.7%] smatra kako su bile izložene diskriminaciji prilikom traženja posla. Kada govorimo o pojavama diskriminacije, radi se gotovo isključivo o doživljaju diskriminacije na nacionalnoj osnovi, dok su deklarirana iskustva diskriminacije po spolu ili dobi rijetka i zanemariva na ukupnome uzorku.

U prosjeku ispitane osobe ne slažu se s tvrdnjom da drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike [Slika 98]. Na ljestvici slaganja u rasponu od 1 do 5 prosječna ocjena iznosi $M=2.32$ [$SD=1.66$] te izražava neslaganje s navedenom tvrdnjom. Međutim distribucija odgovora izrazito je asimetrična – čak 55.6% ispitanih uopće se ne slaže s time, a 20.7% se u potpunosti slaže. Individualne sociodemografske značajke objašnjavaju malen ali značajan dio individualnih razlika u percepciji ovog stava drugih o Romima [Tablica 31].²⁶² Značajan samostalni doprinos u predikciji te percepcije imaju prihodi u kućanstvu i segregiranost i dislociranost stanovanja – osobe koje dolaze iz kućanstava s većim ukupnim prihodima u prosjeku se više slažu s izjavom da drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike te one osobe koje stanuju u segregiranim i dislociranim naseljima. Rod, dob, radna aktivnost i razina obrazovanja nisu značajni samostalni prediktori te percepcije stavova drugih. Ponovno se dislociranost i segregiranost stanovanja u odnosu na opću populaciju pokazuje značajnim samostalnim prediktorom toga stava, što ukazuje na veću homogenost stavova Roma koji stanuju segregirano u odnosu na opću populaciju.

261 Pitanje je obuhvaćalo različita područja diskriminacije među kojima je bila i diskriminacija na radu te pri zapošljavanju i traženju posla.

262 Korigirani koeficijent multiple determinacije, $R^2_{adj}=.0523$; $F=3.304$; $df=6$; $p<.05$.

SLIKA 98. Relativni udio osoba koje se u određenom stupnju slažu s tvrdnjom da drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike [%]²⁶³

Nalazi vezani uz iskustvo diskriminacije na radu i pri traženju posla, kao i odgovori vezani uz percepciju stavova o radnim navikama Roma većinske populacije, nisu očekivani iz više razloga: [1] vrlo malen broj ispitanika odgovarao je na pitanja vezana uz diskriminaciju na tržištu rada, [2] više od 20% onih koji su odgovorili izjavljuje da smatraju da su bili diskriminirani [3] više od polovice ispitanika uopće se ne slaže s tvrdnjom da drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike. Vjerodostojnost tih nalaza svakako bi trebalo provjeriti jer oni nisu sukladni kvalitativnim podacima te rezultatima brojnih istraživanja o predrasudama i socijalnoj distanci prema Romima. Postoji mogućnost da je došlo do spontane selekcije ispitanika te su u uzorku osoba koje su odgovorile na pitanja o diskriminaciji u većoj mjeri bili zastupljeni oni koji nemaju iskustvo diskriminacije. Nadalje, s obzirom na nisku prosječnu razinu obrazovanja te neiskustvo sudjelovanja u istraživanjima o stavovima i vrijednostima, postoji mogućnost da velik broj sudionika nije razumio pitanje, odnosno da su procjenjivali vlastiti stav, a nisu iznosili mišljenje o tome kakav stav imaju o Romima drugi. U svakom slučaju nalaze o iskustvu diskriminacije trebalo bi provjeriti u budućim istraživanjima, a podatke temeljiti ponajprije na kvalitativnoj metodologiji – tražiti od Roma da kvalitativno opišu tu vrstu iskustava ne kategorizirajući ih kao diskriminaciju.

²⁶³ Broj 1 znači uopće se ne slažem, a 5 znači u potpunosti se slažem.

TABLICA 31. Individualni sociodemografski prediktori percepcije stavova drugih prema Romima: rezultati linearne regresijske analize²⁶⁴

Sociodemografska značajka	β	p
Rod	-.044	.292
Dob	-.072	.107
Radna aktivnost	-.042	.298
Razina obrazovanja	.066	.134
Prihodi kućanstva	.128	.002
Dislociranost i segregiranost naselja	-.102	.015

Napomena: Razina obrazovanja = bez škole [1] ; nezavršena osnovna škola [2], završena osnovna škola ili više obrazovanje [3]; Segregiranost i dislociranost naselja = segregirano i dislocirano naselje [1], segregirano naselje [2], integrirano stanovanje [3] ; Prihodi kućanstva = radi se o ukupnim mjesečnim prihodima bez obzira na njihov izvor – do 3.000,00 kn [1], više od 3.000,00 kn [2]; Kriterij = drugi Rome vide kao lijenčine i neradnike [1 – 5].

Dečko se javio za posao, našao je u novinama, gdje je pisalo da je moguće telefonom dogovoriti dolazak na razgovor za posao. Preko telefona je sve bilo super i kad je razgovor trebao završiti, dečko je samo napomenuo da hoće li im smetati što je iz romskog naselja. Tu je nastao muk i glas s druge strane kaže: "Kako će meni kupci reagirati kad im Rom dostavi hranu u kuću?"

Predstavnik romske nacionalne manjine

4.5. Radni status kao odrednica psihosocijalne dobrobiti

Jedna od glavnih premisa suvremenih teorija psihosocijalne dobrobiti ljudi temelji se na važnoj i nezamjenjivoj funkciji zaposlenosti. Kao što smo već na početku poglavlja objasnili, zaposlenost je način na koji suvremeni ljudi ostvaruju ekonomsko blagostanje i neovisnost s kojima je povezana dostupnost društvenih dobara [za pregled vidi: Feather,1990]. Osim toga zaposlenost ima i izravnu psihosocijalnu funkciju jer zadovoljava našu potrebu za smislom, određuje naš društveni identitet i status, pruža mogućnost strukture vremena i prisiljava nas na redovitu aktivnost. Zaposlenjem širimo svoje socijalne horizonte i povezujemo se s drugim ljudima. Posao nam daje mogućnost da učimo i aktualiziramo svoje potencijale [za pregled vidi: Jahoda, 1982; Warr, 1987]. Brojna istraživanja pokazala su kako je nezaposlenost povezana s narušenom psihofizičkom dobrobiti na individualnoj i društvenoj razini. Visoku sto-

264 N = 705

pu nezaposlenosti prati povišena incidencija nasilja u obitelji, alkoholizma, suicida i psihičkih bolesti [Chaicklin, 2011; Wanberg, 2010]. U svojem istraživanju već smo pokazali da je radna aktivnost Roma povezana s indikatorima njihove psihosocijalne dobrobiti. Međutim, također smo utvrdili da Romi u Hrvatskoj uglavnom obavljaju nesigurne i privremene, često i neprijavljene jednostavne poslove. Zbog toga s pravom možemo pretpostaviti da zaposlenost Romima ne nosi onu psihosocijalnu dobrobit koju bi trebala, što sigurno utječe na njihovu radnu motivaciju. Težak dolazak do posla koji na kraju ne nudi priliku za zadovoljenje materijalnih i psihosocijalnih potreba, ne povezuje s drugim ljudima i ne uključuje u hrvatsko društvo može djelovati razočaravajuće i obeshrabrivati radnu motivaciju. Zato analize podataka vezanih uz radni status i radne aktivnosti Roma završavamo s nalazima o povezanosti rada sa samoprocjenama psihofizičke dobrobiti i općeg zdravlja.

Već je prije utvrđeno da je radna aktivnost povezana s ekonomskom dobrobiti, što posebno vrijedi za zaposlenost žena. U ovom dijelu analiziramo povezanost rada i radnog statusa s dobrobiti u užem smislu – samoprocijenjenim općim zdravljem.²⁶⁵ Da bismo utvrdili je li rad značajan samostalni prediktor procjena općega zdravlja, proveli smo hijerarhijsku linearnu regresijsku analizu u dva koraka [Tablica 32]. U prvome koraku uvrstili smo sociodemografske kontrolne varijable: spol, dob, razinu obrazovanja, prihode kućanstva i roditeljski status. Te varijable bile su očekivano značajno povezane s procjenama općeg zdravlja.²⁶⁶ Značajan samostalni doprinos predikciji zdravlja imali su dob, prihodi kućanstva te segregiranost i dislociranost naselja u kojem osoba živi. Očekivano, boljim su svoje zdravlje procjenjivale mlađe osobe, one s višim prihodima kućanstva te one koje ne žive u dislociranim i segregiranim naseljima. U drugom koraku analize unijeli smo varijable vezane uz radnu aktivnost: aktualnu zaposlenost²⁶⁷ [prijavljenu i neprijavljenu], broj radnih sati tjedno, postojanje ugovora o radu te godine radnoga iskustva na bilo kakvim plaćenim poslovima. Te varijable značajno su pridonijele ukupnoj objašnjenjivoj varijanci kriterija.²⁶⁸ To znači da taj skup varijabli dodatno objašnjava razlike u samoprocjenama zdravlja i kada kontroliramo druge sociodemografske značajke. Pritom su značajan samostalni doprinos imali radna aktivnost i tjedni sati rada. Osobe koje obavljaju plaćene poslove, i to više sati tjedno, boljim procjenjuju svoje opće zdravlje.

Također, osobe različita oblika zaposlenosti značajno se razlikuju u procjenama općeg zdravlja.²⁶⁹ Posthoc analize pokazale su da osobe koje rade u nepoznatom obliku zaposlenja nižim procjenjuju svoje zdravlje u odnosu na druge skupine [Slika 99].

265 U ovom istraživanju ispitanici su procjenjivali svoje opće zdravlje na ljestvici od 1 do 5, pri čemu ocjena 1 znači potpuno narušeno i slabo opće zdravlje, a ocjena 5 izvrsno zdravlje.

266 Korigirani koeficijent multiple determinacije, $R^2_{adj} = .23$; $F = 42.166$; $df = 6$, $p < .01$

267 Kao i do sada određivao ju je odgovor na pitanje: *Jeste li proteklog tjedna radili bilo kakav plaćeni posao [u gotovini ili u naturi]?*

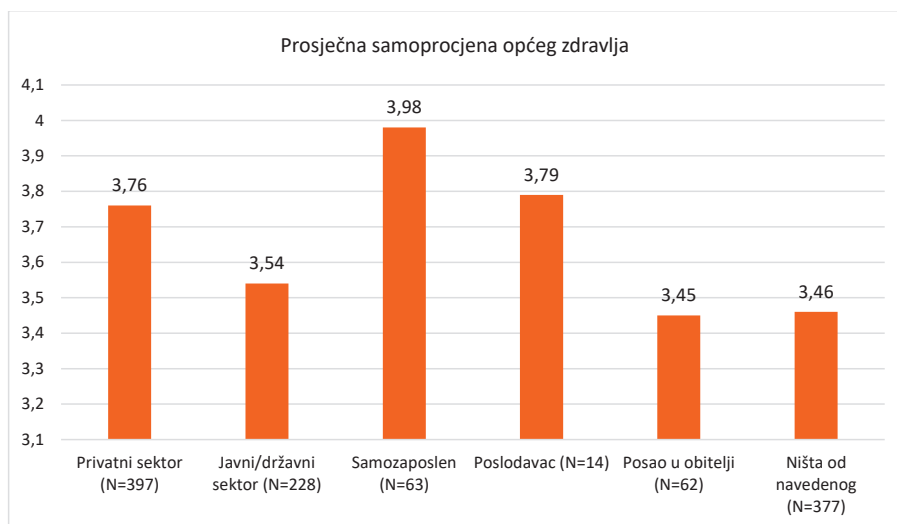
268 Razlika u koeficijentu multiple determinacije, $R^2_{\Delta} = .014$; $F = 3.816$; $p < .05$.

269 ANOVA, $F = 4.98$; $df = 5$; $p < .01$

TABLICA 32. Individualni sociodemografski i radni prediktori samoprocjena općeg zdravlja: rezultati hijerarhijske regresijske analize

Sociodemografska značajka	B	p	B	p
Rod	-.058	.061	-.039	.212
Dob	-.461	.000	-.494	.000
Razina obrazovanja	.049	.117	.034	.277
Prihodi kućanstva	.119	.000	.094	.003
Dislociranost i segregiranost naselja	.074	.020	.068	.031
Roditeljski status	-.055	.089	.059	.067
$R = .482$; $R^2_{adj} = .23$; $F = 42.166$; $df = 6$, $p < .01$				
Zaposlenost (prijavljena i neprijavljena)			.065	.038
Tjedni sati rada			.071	.024
Posjedovanje ugovora o radu			-.022	.473
Ukupne godine rada			.050	.208
$R^2_{\Delta} = .014$; $F = 3.816$; $p < .05$; $R = .496$; $R^2_{adj} = .237$				

Napomena: Razina obrazovanja = bez škole [1] ; nezavršena osnovna škola [2], završena osnovna škola ili više obrazovanje [3]; Segregiranost i dislociranost naselja = segregirano i dislocirano naselje [1], segregirano naselje [2], integrirano stanovanje [3] ; Prihodi kućanstva = radi se o ukupnim mjesečnim prihodima bez obzira na njihov izvor - do 3.000,00 kn [1], više od 3.000,00 kn [2]; Kriterij = samoprocjena općeg zdravlja [1 -5].

SLIKA 99. Prosječna procjena općeg zdravlja s obzirom na oblik zaposlenosti

Možemo zaključiti kako je plaćeni rad pozitivno povezan sa samoprocijenjenim općim zdravljem. Tu povezanost nikako ne treba tumačiti uzročno-posljedično jer plaćeni rad preko svoje ekonomske i psihološke funkcije može imati za ishod bolje opće zdravlje, ali vrijedi i obrnuto – bolje zdravlje može biti uzrok veće radne aktivnosti pojedinca. Ipak, značajne razlike između osoba koje rade različite oblike poslova govore u prilog pretpostavki da kvalitetni poslovi dovode do veće psihofizičke dobrobiti. U svakom slučaju u ovom istraživanju nisu utvrđeni negativni učinci plaćenog rada na ekonomsku i psihofizičku dobrobit osoba romske nacionalnosti bez obzira što je uglavnom riječ o nesigurnim jednostavnim poslovima.

5. Zaključci i preporuke

5. Zaključci i preporuke

5.1. Obrazovanje

Istraživanje koje je proveo Ecorys Hrvatska d.o.o. i Centar za mirovne studije u korist Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske rezultiralo je do sada najdetaljnijim rezultatima u području odgoja i obrazovanja Roma. Njime su donositelji odluka na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini u Hrvatskoj te drugi dionici u provođenju mjera i aktivnosti u obrazovanju i odgoju dobili instrument koji im može pomoći u identificiranju kako ključnih izazova, tako i odgovora na te izazove koji će facilitirati pozitivne promjene u obrazovnom statusu pripadnika RNM-a u Hrvatskoj, a time i u njihovu položaju na tržištu rada i njihovu ukupnom društvenom statusu. Na prvoj razini identificiranja izazova i preporuka za bolje prilagođavanje obrazovnog sustava kako bi bio inkluzivniji u odnosu na pripadnike RNM-a te kako bi svim Romima pružio jednake uvjete za obrazovanje možemo identificirati niske stope obuhvaćenosti obrazovanjem, uz **nepovoljne materijalne i financijske uvjete** koji priječe pristup kvalitetnom sadržaju i aktivnostima u području odgoja i obrazovanja. Stavimo li te izazove u kontekst predškolskog odgoja i obrazovanja, oni se ocrtavaju u **nedovoljnom napretku u provođenju mjera ranog razvoja djeteta**, što za sobom povlači slab napredak u usvajanju hrvatskoga jezika, nedovoljnu socijalizaciju u okruženju koje potiče učenje te slab razvoj grafomotoričkih vještina. Riječ je i o **izazovu ostvarivanja formalnih uvjeta pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju** zbog potkapacitiranosti sustava predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, kao i o **prekratkom trajanju predškolskog odgoja i obrazovanja**, koje u opsegu u kojem je sada obavezno ne uspijeva umanjiti negativne učinke odrastanja u socijalno i ekonomsko depriviranim zajednicama.

Ukupno je manje od trećine djece Roma obuhvaćeno predškolskim obrazovanjem, a **propisano trajanje programa u trajanju 250 – 550 sati godišnje u godini prije polaska u osnovnu školu ne jamči ublažavanje posljedica socijalne i materijalne deprivacije** kojoj su djeca često izložena u romskim naseljima, **što implicira potrebu hitnih promjena u opsegu i sadržaju predškolskog odgoja i obrazovanja**. Također, zbog još uvijek niskog infrastrukturnog kapaciteta sustava predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, vrtići su često dostupni tek djeci zaposlenih roditelja, što djecu Rome najčešće diskvalificira u pohađanju vrtića i daje im pristup samo predškoli, za koju smo već ustanovili da je nedovoljna za

poništavanje zakašnjela uključivanja u sustavno obrazovanje. Navedeno ukazuje na **potrebu povećanja kapaciteta predškolskog odgoja i obrazovanja, uz kriterije uključivanja koji bi pozitivno diskriminirali pripadnike RNM-a.**

Rezultati pokazuju kako postoje dva subjektivna razloga koji utječu na odluku roditelja ili skrbnika da dijete ne uključe u predškolsko obrazovanje – iskaz o prenisnoj dobi djeteta za priključenje obrazovnom sustavu te činjenica da postoji osoba koja može čuvati dijete u njegovu domu. **Subjektivni razlozi nesudjelovanja u predškolskom odgoju i obrazovanju trebali bi biti u što većoj mjeri oslabljeni akcijama osvještavanja romske populacije o važnosti ranog razvoja djeteta, posebice u smislu vršnjačke socijalizacije i razvoja vještina potrebnih za priključenje osnovnoškolskom obrazovanju (poput grafomotoričkih vještina).**

Nekoliko je faktora koji ograničavaju sudjelovanje pripadnika RNM-a u obrazovanju, a koji se odnose na sve dionice obrazovanja od predškolskog do srednjoškolskog, počevši od **prostorne segregacije romske populacije** koja otežava pristup odgojno-obrazovnim ustanovama i utječe na kvalitetu i redovnost sudjelovanja u odgojno-obrazovnim aktivnostima. **Segregacija u obrazovanju**, koja se još uvijek u velikoj mjeri očitava u formiranju isključivo ili pretežno romskih vrtićkih, predškolskih i osnovnoškolskih skupina i razreda. Navedeno se nastavlja na **diskriminaciju pripadnika RNM-a od strane vršnjaka iz većinske populacije i nastavnika**, što dodatno oslabljuje **stupanj vršnjačke socijalizacije** u smislu izloženosti utjecaju većinske populacije, što je jedan od faktora koji dovodi do formiranja niskih obrazovnih ciljeva romskih učenika i djece te u konačnici do ranog napuštanja školovanja.

Izazovi koji stoje pred boljim obrazovnim postignućima pripadnika RNM-a odnose se i na **stavove, norme i vrijednosti romske populacije u području prava djece i obrazovanja**, koji još uvijek s jedne strane nedovoljno motiviraju djecu na stjecanje radnih navika u učenju, a s druge potiču i toleriraju rano stupanje u brak, kućni rad djevojčica i rad djece u dobi za osnovnoškolsko obrazovanje. Ti su limitirajući faktori ojačani i putem **neosvjiještenosti važnosti ostvarivanja** ne samo obaveznog, nego i srednjoškolskog obrazovanja romskih djevojčica i dječaka. Stoga bi **sudjelovanje pripadnika RNM-a u predškolskom i osnovnoškolskom, a time i u srednjoškolskom obrazovanju moglo bi biti facilitirano angažiranjem stručnjaka – asistenata u zajednici koji bi gradili partnerski odnos između roditelja i predstavnika institucija i ustanova te radili na osvještavanju važnosti obrazovanja u romskim zajednicama.** Govoreći o asistentima, svakako bi za postizanje boljih obrazovnih uspjeha pripadnika RNM-a **trebalo povećati financiranje programa asistenata u okviru obaveznog obrazovanja**, kako bi se sadašnji udio učenika osnovnih škola koji imaju pomoć asistenata u nastavi, a koji iznosi tek 26.4%, povećao do razine na kojoj može ostvariti značajniju promjenu u obrazovnom uspjehu učenika Roma.

Uz subjektivne razloge nesudjelovanja djeteta u predškolskom odgoju i obrazovanju identificirana su i dva objektivna razloga – financijski, uslijed teške materijalne deprivacije kućanstva, te prevelika udaljenost vrtića od naselja stanovanja. Pritom je naročito izražena prepreka udaljenost, a broj djece na lokalitetima raste što je veća njihova udaljenost od infrastrukture za predškolski odgoj i obrazovanje. **Mjera subvencioniranja prijevoza do vrtića i osnovnih škola umanjuje negativan učinak prostorne segregacije romskih naselja**, no to još uvijek nije izraženo u mjeri koja bi imala efektivan učinak na sudjelovanje romske djece u predškolskom obrazovanju te je **potrebno osmisliti inkluzivnije financiranje prijevoza za pripadnike RNM-a, kao i dodatnu pomoć u smislu organizirane pratnje mlađe djece u prijevozu.**

Obuhvat Roma obrazovanjem još je uvijek nezadovoljavajući i u osnovnoškolskom obrazovanju, pri čemu problem ne leži samo u ne-stopostotnoj početnoj uključenosti u obavezno obrazovanje, nego i u još uvijek zakašnjelu uključivanju u osnovnoškolsko obrazovanje. Navedeno se zbiva kako zbog zanemarivanja roditeljskih dužnosti [za koje postoje instrumenti sankcioniranja, no oni se rijetko primjenjuju] i propuštanja redovnoga upisa djeteta u prvi razred osnovne škole, tako i zbog nepripremljenosti djeteta za osnovnu školu [često zbog nesudjelovanja u predškolskom odgoju i obrazovanju], zbog čega djeca često bivaju smještena u posebne programe. Recentni trend, a koji umanjuje bolje obrazovne uspjehe pripadnika RNM-a, odnosi se na **smještanje Roma u posebne programe bez utemeljene procjene psihofizičkih sposobnosti djeteta**, odnosno često samo na temelju nedovoljnog poznavanja hrvatskoga jezika. **Posebni programi, naročito u djece koja u njima sudjeluju temeljem nepoznavanja hrvatskoga jezika i propuštanja rane socijalizacije, dodatno depriviraju romsku djecu u odnosu na socijalizaciju u vršnjačkim skupinama** i u stjecanju znanja i vještina koje bi im pomogle da obrazovnim uspjehom sustignu svoje vršnjake iz većinske populacije, te je sudjelovanje djece pripadnika RNM-a u njima potrebno svesti na najmanju nužno potrebnu mjeru. Nadalje, **još je uvijek prisutna niska stopa uključenosti romske djece u individualizirane programe u okviru redovnog obrazovanja koji bi djeci Romima pomogli ne samo da nadoknade razliku u početnim uvjetima u odnosu na većinu svojih vršnjaka, već i u ostvarivanju boljih obrazovnih uspjeha, što bi trebalo biti facilitirano motiviranjem i izobrazbom nastavnika.** Navedeno utječe i na formiranje niskih samoočekivanja i obrazovnih aspiracija koje pak predstavljaju dio razloga za rano odustajanje od školovanja. Rano odustajanje od školovanja oslikava se u još uvijek dijelu nepismene mlade romske populacije [gotovo 4% mladih] te u perpetuiranju međugeneracijskih obrazaca siromaštva, socijalne isključenosti i isključenosti iz tržišta rada. Isključenosti mladih pripadnika RNM-a pogoduje i prostorna segregacija romskih naselja te segregacija u predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju. Čak 21% učenika u obrazovanju sudjeluje u sklopu etnički segregiranih razreda, što je poražavajuća činjenica, a najgora je situacija u

Međimurju u kojemu gotovo polovica romske djece pohađa etnički potpuno segregirane razrede. **Podaci o etničkoj segregiranosti koji se prikupljaju na razini ustanova predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, priloženi uz nalaze iz ove studije, trebali bi biti snažna indicija za odlučne akcije u području potpunoga ukidanja etnički segregiranih odjela ili razreda.**

Neki od programa koji se odvijaju unutar redovnog obrazovanja indiciraju povećan socijalizacijski i integracijski učinak, što se posebno odnosi na sudjelovanje djece u izvannastavnim aktivnostima. Taj oblik obrazovanja još uvijek odnosi niske udjele u romskoj populaciji, u njemu sudjeluje tek nešto više od trećine romske djece. **U cilju povećanja udjela romske djece koja sudjeluju u izvannastavnim aktivnostima trebalo bi osmisliti paket mjera i aktivnosti koje bi: 1) umanjile materijalnu deprivaciju romske djece kako bi ona mogla sudjelovati u tom tipu aktivnosti, 2) podignule materijalni standard škola za uključivanje većeg broja djece iz RNM-a u izvannastavne aktivnosti, 3) povećale osviještenost roditelja Roma o važnosti uključivanja djece u izvannastavne aktivnosti i 4) povećale kapacitete nastavnog i stručnog kadra koji provodi izvannastavne aktivnosti.**

Sudjelovanje djece u produženome boravku, koje također znatno povećava šanse djece za uspješno završavanje redovnog školovanja, još je uvijek nedovoljno zastupljeno u romskoj populaciji – podaci pokazuju da tek nešto više od četvrtine romske djece sudjeluje u produženome boravku. **Udio djece koja sudjeluju u produženome boravku svakako bi trebalo povećati jer produženi boravak, osim što pomaže socijalizaciji u vršnjačkim skupinama, premošćuje i neke aspekte materijalne deprivacije romskih kućanstava** [poput ponuđenoga obroka tijekom produženoga boravka] **i povećava školski uspjeh zbog pomoći pri rješavanju domaćih zadaća i učenju. Školski uspjeh je također područje obaveznoga obrazovanja u kojemu bi bili poželjni bolji rezultati, a koji ne mogu biti ostvareni** ukoliko ne budu ostvareni svi prethodno nabrojani preduvjeti. Naime, najveći dio Roma u osnovnoškolskom obrazovanju ostvaruje uspjeh "dobar", što ih kvalificira tek za upis u programe trogodišnjih srednjih škola.

Socijalizacijski aspekt koji se u populaciji očituje kroz iskazivanje stavova, normi i vrijednosti koje pripadnici RNM-a iskazuju u odnosu na obrazovanje još uvijek ima prevelik i negativan učinak na uključivanje romske djece u obrazovni sustav i na uspješno završavanje obaveznog i srednjoškolskog obrazovanja te su potrebne široke akcije osvještavanja o važnosti poštivanju dječjih prava i važnosti obrazovanja. Među romskom su populacijom još uvijek prisutne norme koje propisuju da je prihvatljivo da djeca u dobi za osnovnu školu rade, kao i da roditelji dogovore brak svojoj djeci. Šokantno je da tu normu zastupaju čak i učenici i studenti te su nužne hitne široke akcije osvještavanja romske populacije o dječjim pravima i važnosti obrazovanja. Te norme zastupaju u većoj mjeri pripadnici RNM-a nižega socioekonomskog statusa te oni iz prostorno segregiranih naselja, što je još

jedan od indikatora kako su potrebne mjere prostorne integracije romske populacije. Spletom više ovdje navedenih okolnosti romska djeca, i to češće djevojčice, često napuštaju školovanje s navršenih 15 godina [što predstavlja legalnu dob kada se može prekinuti obavezno obrazovanje] i to bez završenoga osnovnoškolskog obrazovanja. Vezano uz ove nalaze **potrebno je razviti sustave monitoriranja obrazovnog i radnog statusa mladih koji su prekinuli školovanje nakon obaveznoga, uz mjere poticanja na završavanje obaveznoga i uključivanja u srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje. Pripadnici RNM-a u vrlo niskom udjelu završavaju osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje u odrasloj dobi, kao i druge programe obrazovanja odraslih.** Pritom je srednjoškolsko obrazovanje odraslih jedna od slabijih točaka u romskom obrazovanju jer je prema našim podacima tek 3.9% Roma završilo srednju školu u odrasloj dobi. **Monitoriranje i transparentno evaluiranje i izvještavanje o obrazovnom napretku Roma povlači za sobom i pitanje potrebe formiranja etnički disagregiranih podataka s indikatorima koji obuhvaćaju elemente cjelovitog socio-ekonomskog i obrazovnog statusa.**

Niske šanse mlade romske populacije za prekidanje međugeneracijske transmisije siromaštva, podzaposlenosti i socijalne isključenosti vezane su i uz podatak da manje od petine mladih pripadnika ima završeno srednjoškolsko obrazovanje, za razliku od dvije petine većinske populacije. Također, zbog slabijega ostvarenog školskog uspjeha u osnovnoj školi Romi se većinom uspijevaju kvalificirati samo za trogodišnje srednje strukovne škole, što ih gotovo automatski isključuje iz prilika za upis na visokoškolske ustanove. Razlike između romske i većinske populacije još više dolaze do izražaja pri upisu i završavanju visokoga obrazovanja [0.3% Roma nasuprot 17% većinske populacije]. Razlozi odustajanja od srednje škole, uz one objektivne [financijske razloge, stupanje u brak i trudnoću] uključuju i diskriminirajuće ponašanje od strane vršnjaka i nastavnika, kao i nepodržavajući odnos roditelja prema obrazovanju. No dio pripadnika RNM-a ne vidi smisao u završavanju srednjoškolskog obrazovanja jer ne vidi šanse za promjenu perspektive, odnosno za aktivno uključivanje u društvo i na tržište rada. **Temeljem nalaza o prisutnosti diskriminacije po etničkoj osnovi moramo naglasiti kako su potrebne široke akcije borbe protiv diskriminacije i segregacije.**

Prema rezultatima istraživanja 12.0% romske populacije je nepismeno, a u obrazovanje i usavršavanje u odrasloj dobi uključeno je tek 6.3% Roma i 3.9% Romkinja. Srednju stručnu spremu ima 15.0% Roma, a trogodišnje više ili visoko obrazovanje 0.5% pripadnika RNM-a iz uzorka. U svjetlu tih nalaza **nužno je osmišljavanje mjera i aktivnosti koje bi povećale stopu upisa pripadnika RNM-a u programe srednjoškolskog, visokoškolskog i obrazovanja odraslih.** Financiranje sudjelovanja Roma u obrazovanju u najvećem dijelu dolazi iz Države, a u najmanjem dijelu od strane privatnih donatora. **Akcijama usmjerenima prema donatorima iz privatnog sektora povećao bi se ukupan iznos izdvojen za obrazovanje pripadni-**

ka RNM-a, čime bi se povećao ne samo obuhvat Roma različitim stupnjevima obrazovanja, nego i kvaliteta sadržaja i aktivnosti pruženih tijekom školovanja.

Uz gore nabrojane nalaze i elemente koji dovode do niske obuhvaćenosti pripadnika RNM-a pojedinim dionicama obrazovnog sustava **potrebne su i promjene koje možemo nazvati kroz-sekcionalnima jer se odnose na status roditelja, norme romske populacije te napore i koordiniranost službi zaduženih za područje odgoja i obrazovanja.** U prvom su redu potrebna **veća ulaganja i naponi u području razvoja roditeljskih kompetencija i sankcioniranja roditelja koji zanemaruju svoje roditeljske dužnosti** i dopridonose odustajanju djece od školovanja. Potrebno je i **jačanje kapaciteta institucija i odgovornih osoba u obrazovnom sustavu, kao i razmjena informacija i primjera dobre prakse,** kako bi se olakšala tranzicija prema učinkovitu sustavu obrazovanja pripadnika manjina u Hrvatskoj. U sadašnjoj je situaciji još uvijek riječ o **nejednakom i nesustavnom provođenju mjera i aktivnosti iz području odgoja i obrazovanja u različitim hrvatskim regijama,** što uvelike ovisi o razumijevanju tema iz odgoja i obrazovanja te o kapacitiranosti i financijskim sredstvima lokalne samouprave.

U zaključku o preporukama moramo naglasiti kako već postoji kvalitetan sustav preporuka u području odgoja i obrazovanja Roma, a slaba točka toga sustava odnosi se na nepostojanje sveobuhvatnog, transparentnog i redovitog evaluiranja i izvještavanja o obrazovnom napretku Roma, posebice u slučaju ranog napuštanja školovanja. Sadašnji je sustav izvještavanja zasnovan na tek temeljnim indikatorima, a prikupljeni podaci su fragmentirani i njihovo prikupljanje, koje je vremenski zahtjevno, ne dopušta donošenje odluka o operativnim akcijama kojima bi se djelovalo u trenutku prepoznavanja problema na lokalnoj razini. **Zamjetna je nedovoljna koordinacija institucija i ustanova na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini uz još uvijek slabu međusektorsku i unutarsektorsku suradnju.** Stoga su nužne mjere koje bi rezultirale većom koherentnošću sustava i redovitošću horizontalnog i vertikalnog unutarsektorskog i međusektorskog informiranja, osmišljavanja mjera i programa te njihovom implementacijom.

5.2. Zapošljavanje

Uvidi u radnopravni status i radne aktivnosti Roma upućuju na sljedeće zaključke i preporuke:

Stopa anketne zaposlenosti Roma u Republici Hrvatskoj izrazito je niska [iznosi 8.1%]. Niža je od anketne zaposlenosti Roma u komparabilnim europskim zemljama i ne pokazuje trendove pozitivnih promjena – dostupni podaci ne pokazuju pozitivne promjene kroz vremenska razdoblja, a nisu utvrđene ni razlike između starijih i mlađih generacija. Analiza domaćih i međunarodnih podataka ne pokazuje povezanost između makroekonomskih trendova povećanja stope zaposlenosti u općoj populaciji i zaposlenosti Roma. Očito pozitivni makroekonomski trendovi i veća ponuda poslova na tržištu rada nisu garancija veće stope zapošljavanja Roma, pa se kreatori socijalne politike ne trebaju oslanjati na ove trendove, barem ne u značajnom smislu. **Kako je riječ o socijalno isključenoj etničkoj zajednici, potrebni su posebni programi čiji je cilj socijalno uključivanje odraslih Roma u tržište rada.** Tek nakon njihova socijalnog uključivanja može se očekivati pozitivna povezanost između makroekonomskih trendova u hrvatskom društvu te zaposlenosti i kvalitete rada Roma.

Romi u Republici Hrvatskoj **uglavnom rade jednostavne, privremene, nesigurne i neprijavljene poslove, a skoro polovica odraslih osoba nema iskustvo plaćenog rada.** Radne aktivnosti dostupne Romima nude nisku kvalitetu rada te ne nude materijalnu i psihosocijalnu sigurnost. Iako je zabilježena pozitivna povezanost između plaćenog rada i indikatora psihosocijalne i ekonomske dobrobiti, razlike između radno neaktivnih i radno aktivnih Roma nisu kvalitativne – **plaćeni rad ne nudi značajan iskorak u kvaliteti života.** Ta izravna i neizravna nepovoljna radna iskustva ne osiguravaju temelje za poticanje radne motivacije Roma. Nužan preduvjet za veću proaktivnost i motivaciju Roma u traženju zaposlenja ponuda je poslova koji nude ekonomsku sigurnost i socijalno uključivanje kroz regulaciju radnopravnog statusa. U tom smislu još uvijek su nedovoljno iskorišteni potencijali državnog i javnog sektora. Oni bi trebali biti ciljani sektor za prvi korak snažnijeg uključivanja Roma u hrvatsko tržište rada.

Javni i državni sektor trebao bi postaviti za cilj povećanje udjela zaposlenika romske nacionalnosti na nacionalnoj i lokalnoj razini. Privatne poslodavce trebalo bi biti financijski stimulirati za zapošljavanje Roma. Osim toga trebalo bi pokrenuti širu društvenu kampanju čiji je cilj edukacija stanovništva, razbijanje stavova i predrasuda prema Romima te pobuđivanje solidarnosti. Pritom bi se trebalo osloniti na pozitivno usmjerenu kampanju, a posebno isticati pozitivne primjere.

Rome bi trebalo informirati i educirati o njihovim pravima, programima potpore te o zakonom zabranjenoj diskriminaciji. S ovom edukacijom trebalo bi početi što

ranije, već za vrijeme obrazovanja, a ciljeve obrazovanja trebalo bi jasnije povezati sa zapošljavanjem i socioekonomskim boljitkom.

Pri mjerenju stope uključenosti Roma u tržište rada treba uzeti u obzir i kvalitetu poslova koje obavljaju u smislu ekonomske sigurnosti koju nude te socijalne uključenosti. S ciljem većeg uključivanja Roma u tržište rada i regulacije njihova radnog statusa **trebalo bi detaljnije analizirati sadržaj i zahtjeve neprijavljenih, a legalnih poslova kojima se bave, posebno poslova vezanih uz sakupljanje i prodaju otpada, metala i drugih sekundarnih sirovina**. Te bi poslove trebalo institucionalizirati u što je moguće većoj mjeri ili ih iskoristiti za analizu radnih kapaciteta i zapošljavanje na drugim srodnim poslovima.

Iako postoje značajne kvantitativne razlike između pojedinih regija i županija te određenih sociodemografskih klastera u stopi radne aktivnosti, ponovno suštinskih kvalitativnih razlika nema. Treba upozoriti na dva nalaza: [1] izrazitu **podzastupljenost žena u plaćenim poslovima te osoba koje stanuju u segregiranim i dislociranim lokalitetima** u odnosu na opću populaciju i [2] podjednako **visoku (i višu!) stopu nezaposlenosti mladih** u odnosu na starije generacije te osoba koje su završile osnovnu školu ili dodatno obrazovanje u odnosu na osobe koje nisu završile osnovnu školu ili se uopće nisu obrazovale. Ti nalazi upućuju na nekoliko preporuka:

Posebni programi socijalne politike trebali bi biti usmjereni na **uključivanje žena u plaćene poslove**, a trebali bi se temeljiti i na **promjeni stavova Roma prema zaposlenosti žena** te sustavu brige o djeci – vrtiće i produžene boravke u školama. Značajan udio Roma koji iskazuju pozitivan stav prema zaposlenosti žena psihosocijalni je resurs zajednice na koji se treba osloniti u ovom procesu.

Segregiranost i dislociranost Roma u odnosu na opću populaciju kada govorimo o načinu stanovanja [romska naselja] simbol su socijalne isključenosti te etničke zajednice. No ona može biti i uzrok daljnjeg socijalnog isključivanja zbog veće homogenizacije stanovništva koje živi unutar takvih naselja, kao i njihove unutarnje organizacije i strukture. Posebne mjere integracije Roma u tržište rada trebaju biti usmjerene na osobe koje stanuju u takvim naseljima, a ciljana skupina [kada govorimo o tržištu rada] trebaju biti mladi.

Iako je masovno **uključivanje Roma u odgojno-obrazovni sustav svakako nužan i pozitivan korak, pokazalo se da on nije dovoljan za njihovu integraciju u tržište rada**. U svakom koraku ovog procesa treba voditi računa da se radi o učenicima koji su socijalno isključeni, kao i njihove obitelji te druge bliske osobe. Posljedica je nedostatak socijalnog kapitala na koji se mogu osloniti pri traženju posla, zapošljavanju i zadržavanju posla. Zato je važno ovaj nedostatak nadomjestiti kroz **socijalno mentorstvo, čvrstu povezanost obrazovnog sustava s poslodavcima te stručnu pomoć pri planiranju karijere**.

Društvo je kroz Hrvatski zavod za zapošljavanje u velikoj mjeri uspjelo slijediti preporuke Europske komisije vezane uz registraciju nezaposlenih (posebno mladih) Roma. Kako je skoro **svaki drugi Rom registriran u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje**, većina Roma je izravno ili neizravno dostupna institucijama, znači i dostupna za različite programe socijalnog uključivanja. Međutim, mjere aktivne politike zapošljavanja, kao ni podrška u traženju posla, nisu se pokazali efikasnim na populacijskoj razini. Romi rijetko koriste te mjere, **često su neaktivni u traženju posla, a uspješno zapošljavanje i zadržavanje posla nije povezano s trendovima u općoj populaciji već se vezuje uz najuspješnije pojedince**. Ti nalazi ukazuju na dvije preporuke:

Mjere aktivne politike zapošljavanja trebalo bi temeljiti na interesima i mogućnostima Roma, interesima i mogućnostima potencijalnih poslodavaca te u suradnji s ljudima koji izravno rade na poslovima podrške pri zapošljavanju Roma. U svakom koraku treba voditi računa o tome da se radi o socijalno isključenim osobama, a to ponajprije znači da tome treba prilagoditi način informiranja o poduzetim mjerama, a za njihovu primjenu treba posebno senzibilizirati i same poslodavce.

Romi trebaju intenzivnu i dugotrajnu podršku pri traženju posla i zapošljavanju. Ona se najbolje može pružiti na individualnoj i grupnoj razini u formi socijalnog mentorstva. Zato bi se mjere socijalne politike trebale u većem opsegu osloniti na projekte Europskog socijalnog fonda i civilni sektor. Istovremeno institucije društva trebale bi prihvatiti inovativne programe podrške pri zapošljavanju Roma u koje bi trebale biti uključene različite organizacije iz područja obrazovanja i zapošljavanja.

Popis literature

- Arnould, F. [2011]. *Socijalno mentorstvo kao vještina i usluga organizirana u zajednici*. [Priručnik za mentore za socijalno uključivanje]. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH. <https://mdomsp.gov.hr/userdocsimages/arhiva/files/65078/Priru%C4%8Dnik%20za%20mentore%20za%20socijalno%20uklju%C4%8Divanje.pdf>
- Babić, D. i Škiljan, F. [2019]. Romi u Pitomači: između etnomimikrije i očuvanja romskog identiteta. *Podravina*, 18[35]: 122–137.
- Bejaković, P. i Vukušić, G. [2010]. Veličina javnog sektora u Hrvatskoj. *Hrvatska i komparativna javna uprava* 11[1]: 99–125.
- Brüggemann, C. [2012]. *Roma Education in Comparative Perspective. Analysis of the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011*.
- Chaicklin, H. [2011]. Attitudes, Behavior and Social Practice. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 38, 1, 31.
- De Witte, H. [2005]. *Job insecurity: review of the international literature on definitions, prevalence, antecedents and consequences*. SA Journal of Industrial Psychology, 31[4]: 1–6.
- Državni zavod za statistiku [2016]. Hrvatska u brojkama https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2016.pdf
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [2017]. *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2017*. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2017.pdf
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske [2018]. Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2017. [pripremile Munitić, M. i Pavlović, A.] *Priopćenje*, br. 9.2.7.
- Eichhorst, W., Marx, P. i Wehner, C. Labor market reforms in Europe: towards more flexicure labor markets?. *Journal of Labour Market Res* 51, 3 [2017]. <https://doi.org/10.1186/s12651-017-0231-7>.
- Feather, N. T. [1990]. *The Psychological Impact of Unemployment*. New York: Springer-Verlag.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights [2014]. *Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*. Luxembourg: Publications office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-roma-survey-gender_en.pdf
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights [2016]. Second European Union Minorities and Discrimination Survey [EU-MIDIS II]: Roma. <https://fra.europa.eu/en/media/press-packs/eumidis-ii-roma>
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights [2018]. *A persisting concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf

- Franc, R., Ferić, I., Rihtar, S., Maričić, J. [2010]. *Raširenost i obilježja diskriminacije na hrvatskom tržištu rada. Izvješće na temelju ankete među nezaposlenim osobama i ankete među poslodavcima*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje. http://www.hzz.hr/UserDocImages/HR_Survey.pdf
- Gabor Fleck, J. i Rughinis, C. [ur.] [2008]. *Come Closer. Inclusion and Exclusion Roma in Present-Day Romain Society*. Bucharest: Human Dynamics.
- Gallie, D. [1999]. Unemployment and social exclusion in the European Union, *European Societies*, (1)2: 139–167, [doi: 10.1080/14616696.1999.10749930](https://doi.org/10.1080/14616696.1999.10749930).
- Gallie, D., Paugam, S. i Jacobs, S [2003]. Unemployment, poverty and social isolation: Is there a vicious circle of social exclusion? *European Societies*, (5) 1: 1–2, [doi: 10.1080/1461669032000057668](https://doi.org/10.1080/1461669032000057668).
- Gerxhani, K. i Kosyakova, Y. [2020]. The effect of social networks on migrants' labor market integration: a natural experiment. [IAB-Discussion Paper, 03/2020], Nürnberg, str. 35.
- Gómez-Torres MJ, Santero JR, Flores JG [2019]. Job-search strategies of individuals at risk of poverty and social exclusion in Spain. *PLoS ONE*, 14 (1): e0210605. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210605>.
- Hobfoll, S. [1989]. Conservation of Resources. A New attempt at conceptualizing stress. *The American Psychologist*, 44 (3): 513–524. [doi:10.1037/0003-066X.44.3.513](https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513).
- Hobfoll, S. [2001]. The Influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50 (2): 337–421. [doi:10.1111/1464-0597.00062](https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062).
- Hrvatska gospodarska komora [2019]. *Tržište rada – pokazatelji po županijama*. Zagreb: Hrvatska gospodarska komora, str.10. <https://www.hgk.hr/documents/trzisterada5c52f766084a1.pdf>
- Hrvatski zavod za zapošljavanje [2019]. *Mjesečni statistički bilten* [32] 12. http://www.hzz.hr/content/stats/1219/HZZ_stat_bilten_12_2019.pdf
- Hrvatski zavod za zapošljavanje [2020]. <http://www.hzz.hr/statistika/>. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.6.1100>
- ILO [2020]. *Decent job definition*. <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm>
- Jahoda, M. [1982]. *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Jahoda, M. [1997]. Manifest and latent functions. U: N. Nicholson [ur.] *The Blackwell encyclopedic dictionary of organizational psychology* [str. 317–318]. Oxford, England: Blackwell.
- Kanfer, R., Wanberg, C., Kantrowitz, T. [2001]. Job search and employment: A personality-motivational analysis and meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 86, 837–855. [doi: 86.837-55.10.1037/0021-9010.86.5.837](https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.837)
- Klehe, U. C. i van Hoof, E. A. J. [2018]. [ur.] *The Oxford Handbook of Job Loss and Job Search*. Oxford: Oxford University Press.
- Kraus, S. J. [1995]. *Attitudes and the Prediction of Behavior: A Meta-Analysis of*

- the Empirical Literature. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21 [1], 58–75. <https://doi.org/10.1177/0146167295211007>
- Lippke S. [2017]. *Self-Efficacy Theory*. U: Zeigler-Hill V., Shackelford T. [ur.] *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham.
- Lynch, K. B., Geller, S. R. i Schmidt, M. G. [2004]. Multi-Year Evaluation of the Effectiveness of a Resilience-Based Prevention Program for Young Children. *Journal of Primary Prevention* 24: 335–353.
- Maslić Seršić, D. i Vukelić, A. [2012]. Vojislav Trifunović ili Tomislav Lučić : tko će se lakše zaposliti u Zagrebu? : testiranje diskriminacije po nacionalnoj i dobroj osnovi metodom prirodnog eksperimenta. *Revija za sociologiju*, 42[1]: 31–59.
- Maslić Seršić, D. i Vukelić A. [2013]. *Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj – Istraživački izvještaj*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Mathieson, J., Popay, J., Enoch, E., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston, H., i Rispel, L. [2008]. *Social exclusion: Meaning, measurement and experience and links to health inequalities: A review of literature*. WHO Social Exclusion Knowledge Network. World Health Organization.
- Matković, T. i Štulhofer, A. [2006]. *Istraživanja socijalne isključenosti – empirijska analiza socijalne isključenosti*. U N. Starc, L. Ofak i Šelo Šabić, S. [ur.] *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. Zagreb: UNDP.
- Mrnjavac, Ž. [1996]. *Mjerenje nezaposlenosti*. Split: Ekonomski fakultet.
- Ochsen, C. [2011]. Subjective well-being and aggregate unemployment: Further evidence. *Scottish Journal of Political Economy*, 58: 634–655. [doi:10.1111/j.1467-9485.2011.00562.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9485.2011.00562.x).
- O'Higgins, N. [2012]. Roma and non-Roma in the Labour Market in Central and South Eastern Europe. *Roma Inclusion Working Papers*, UNDP Europe and the CIS, Bratislava Regional Centre.
- Potočnik, D. [2011]. *Međugeneracijska mobilnost u Hrvatskoj [1984.–2004.]: Usporedba socijalističkog i tranzicijskog razdoblja*, doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Šućur, Z. [2004]. Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35[1–2]: 45–60.
- Šverko, B., Galešić, M. i Maslić-Seršić, D. [2004]. Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnove za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba? *Revija za socijalnu politiku*, [11]3–4: 283–298.
- Šverko, B., Galić, Z., Maslić Seršić, D. i Galešić, M. [2008]. Unemployed people in search of a job: Reconsidering the role of search behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 415–428. [doi: 10.1016/j.jvb.2007.11.006](https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.11.006)
- Šverko, B., Galić, Z., Maslić Seršić, D. i Galešić, M. [2008]. Working in the hidden economy: Associations with the latent benefits and psychological health. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 17:3, 301–314. [doi: 10.1080/13594320701693167](https://doi.org/10.1080/13594320701693167).
- Tomas, J. i Maslić Seršić, D. [2017]. Searching for a Job on the Contemporary Labour Market: The Role of Dispositional Employability. *Scandinavian Journal of Work and Organizational Psychology*, 2, 1, 1–3. [doi:10.16993/sjwop.9](https://doi.org/10.16993/sjwop.9)

- UNICEF Hrvatska [2013]. *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj* https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Kako_roditelji_i_zajednice_brinu_o_djeci_najmlade_dobi.pdf
- Virkes, T., Maslić Seršić, D. i Lopez-Zafra, E. [2017]. Core Self- Evaluations and Individual strategies of coping with unemployment among displaced Spanish workers. *The Spanish Journal of Psychology*, 20, e59; 1–11. [doi:10.1017/sjp.2017.57](https://doi.org/10.1017/sjp.2017.57)
- Wanberg, C. [2010]. The Individual Experience of Unemployment. *Annual Review of Psychology*, 63, 369–396. [doi: 10.1146/annurev-psych-120710-100500](https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100500).
- Wanberg, C. R., Hough, L. M., i Song, Z. [2002]. Predictive validity of a multidisciplinary model of reemployment success. *Journal of Applied Psychology*, [87]6: 1100–1120.
- Warr, P. B. [1987]. *Work, unemployment, and mental health*. Oxford: Clarendon Press, New York: Oxford University Press.

Zakoni i strateški dokumenti

- Council of the European Union [2011]. *Council Conclusions Tackling Child Poverty and Promoting Child Well-being, 3099th Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs Council Meeting*. Luxembourg. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/122878.pdf
- Europska komisija [2010]. *Strategy for equality between women and men 2010–2015, COM[2010] 491 final*. Brussels, 21 September 2010.
- Europska komisija [2011]. *Communication on early childhood education and care, COM/2011/0066 final* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0066>
- Europska komisija [2014]. IP/14/298. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/IP_14_298
- Ministarstvo rada i mirovinskog sustava i Hrvatski zavod za zapošljavanje. *Od mjere do karijere* <http://mjere.hr/mjere/>
- UNICEF [1989]. *Konvenciju o pravima djeteta* <https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta>
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske [2018]. *Izvešće Vlade RH o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2016. i 2017. godinu*.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske [2019] *Akcijski plan za provedbu nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2019. i 2020. godinu*. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages//dokumenti//Akcijski%20plan%20za%20provedbu%20Nacionalne%20strategije%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20do%202020.%20godine.%20za%202019.%20i%202020.%20godinu.pdf>
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske [2019] *Izvešće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za*

razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu.

<https://ljudskaprava.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti//Izvj%C5%A1%-C4%87e%20o%20provedbi%20Nacionalne%20strategije%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20do%202020.%20godine.%20za%202018.%20godinu.pdf>

Vlada Republike Hrvatske, *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*. Narodne novine 63/08.

Vlada Republike Hrvatske, *Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe*. Narodne novine 63/08, 90/2010.

Vlada Republike Hrvatske, *Državni pedagoški standard srednjoškolskog odgoja i obrazovanja*. Narodne novine 63/08.

Vlada Republike Hrvatske, *Obiteljski zakon*. Narodne novine 103/15, 98/19.

Vlada Republike Hrvatske, *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*. Narodne novine 51/00, 56/00.

Vlada Republike Hrvatske, *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19.

Vlada Republike Hrvatske, *Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi*. Narodne novine 10/97, 107/07, 94/13, 98/19.

Vlada Republike Hrvatske, *Zakon o strukovnom obrazovanju*. Narodne novine, 30/09, 24/10, 22/13, 25/18.

Vlada Republike Hrvatske, *Zakon o radu*. Narodne novine, 93/14, 127/17, 98/19.

Vlada Republike Hrvatske [2012] *Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine*.

<https://ravnopravnost.gov.hr/vijesti/vlada-donijela-nacionalnu-str>

Mrežni izvori

Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Eurydice: Uključenje djece i učenika s posebnim potrebama u redoviti sustav obrazovanja https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/special-education-needs-provision-within-mainstream-education-11_hr

Grad Zagreb: Izvor: Stipendija Grada Zagreba za učenike i studente pripadnike romske nacionalne manjine <https://www.zagreb.hr/stipendija-grada-zagreba-za-ucenike-i-studente-pri/132551>

MZO: Rezultati javnog natječaja za dodjelu državnih stipendija za studente pripadnike romske nacionalne manjine za akademsku godinu 2019./2020. https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/Nacionalne-Manjine/Odluka-Romi//Rezultati%20Javnog%20Natjecaja%20za%20ododje-lu%20drzavnih%20stipendija%20za%20studente%20pripadnike%20rom-ske%20nacionalne%20manjine%20za%20ak.god.%202019_2020..pdf

MZO: ŠeR – Školski e-Rudnik <https://mzo.gov.hr/ser-skolski-e-rudnik-3419/3419>

Bilješke o autorima

Dunja Potočnik [1975. Zagreb] viša je znanstvena suradnica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu u Centru za omladinska i rodna istraživanja. Istraživanjem mladih bavi se od 2003. godine uključujući područje obrazovanja, zapošljavanja, društvene strukture i novih tehnologija. Sudjelovala je u provođenju više od 30 znanstvenih i stručnih projekata. Suautorica je četiri i urednica pet znanstvenih knjiga, a objavljeno joj je više od 70 znanstvenih i stručnih radova. U recentno vrijeme bavi se i istraživanjem prostorne mobilnosti te roda, naročito u području obrazovanja i tržišta rada. Jedna je od autorica i urednica studije *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene* [2014]. Sudjelovala je u izvođenju nastave u sklopu programa cjeloživotnog obrazovanja *Mladi u suvremenom društvu* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Paralelno sa sudjelovanjem u istraživanjima aktivna je u radu na javnim politikama u području mladih, obrazovanja i popularizacije znanosti na nacionalnoj i europskoj razini. Sudjelovala je u osnivanju *Mreže mladih znanstvenika* u Hrvatskoj i bila aktivna u nekoliko hrvatskih i europskih udruga u području obrazovanja i znanosti. Članica je Stručne skupine za istraživanje mladih pri Europskoj komisiji i Vijeću Europe od 2010. godine.

Darja Maslić Seršić [1966. Karlovac] redovita je profesorica psihologije. Voditeljica je Doktorskoga studija psihologije i Centra za razvoj karijera na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Cijeli radni vijek radi na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Akademске godine 2011./2012. bila je stipendistica zaklade Fulbright na Colorado State University. U znanstvenome radu bavi se psihologijom rada i organizacijskom psihologijom, posebno posljedicama globalnih makroekonomskih promjena na individualno iskustvo rada i psihološku dobrobit ljudi. Istaknute teme kojima se bavi jesu: stres na radu, nezaposlenost, nesigurnost posla i dispozicijska zapošljivost. Objavila je u ovome području više od 50 publikacija od kojih su većina međunarodni znanstveni radovi. Za vladin i civilni sektor izradila je 9 stručnih studija s temom ljudskih prava, nezaposlenosti i poticanja zapošljavanja. Na diplomskome i doktorskome studiju psihologije predaje predmete iz istraživačke metodologije i organizacijske psihologije. U suradnji s Agencijom za mobilnost i programe EU [AMPEU] te Agencijom za znanost i visoko obrazovanje [AZVO] izvodi edukacije za stručnjake u području karijernoga savjetovanja učenika i studenata. U okviru projekta Europskog socijalnog fonda [ESF] "P-S-I Podrška studenata u integraciji marginaliziranih skupina na tržištu rada" razvila je metodu društveno korisnog učenja u ovom području te ju je uključila u nastavu na Filozofskome fakultetu.

Nenad Karajić [1961. Karlovac]. Redoviti je profesor na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojemu je stalno zaposlen od 1991. godine do danas. Odlikuje ga bogato predavačko iskustvo i pedagoška praksa s različitim dobnim i profesionalnim skupinama te više od 25 godina rada u području znanstvenih i tržišnih projekata koji uključuju rad s domaćim i međunarodnim organizacijama, suradnju s tijelima javne uprave, institutima, medijima, nevladinim organizacijama, međusektorskim tijelima i nizom drugih srodnih institucija. Objavljuje sociološke i interdisciplinarnе radove u području društvenih znanosti te sudjeluje u desetcima znanstvenih i stručnih skupova, seminara, konferencija, radionica i edukacija. Kao stručnjak za istraživanje i edukaciju radio je na projektu "Potpora vijećima nacionalnih manjina na lokalnoj razini" Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske [ULJPPNM]. Kao stručnjak za razvoj politika i programa koji unaprjeđuju javne usluge i promiču ljudska prava osoba u riziku od nekih oblika diskriminacije te socijalne, političke i kulturne prikraćenosti u društvu trenutačno radi na projektu "Ispunjavanje preduvjeta za učinkovitu provedbu politika usmjerenih na nacionalne manjine – Faza I" ULJPPNM-a.

